În toamna anului 1951, Vera, evreică și activistă în contraspionajul Armatei de Eliberare Naţională a Iugoslaviei, e arestată. Soţul ei, Milos, ofiţer în cavaleria mareșalului Tito, tocmai se spânzurase. Profund îndrăgostită, Vera își apără bărbatul și refuză cu încăpăţânare să semneze actul prin care acesta ar fi fost declarat dușman al poporului și spion sovietic al lui Stalin. Prin urmare, va fi aruncată în lagăr și torturată, nevoită să-și lase fiica, micuţa Nina, în voia sorţii. O rană adâncă le va despărţi. Odată reunite, se vor putea împăca, oare, cu trecutul, sau blestemul va fi transmis din generaţie în generaţie? Zeci de ani mai târziu, înarmată cu o cameră video, Chili, fiica Ninei și nepoata Verei, reconstituie odiseea familiei.

BIBLIOTECA
POLIROM
ACTUAL
Scriitori contemporani, voci și tendinţe noi în literatura universală de azi.
Colecţia BIBLIOTECA POLIROM este coordonată de Dan Croitorii.
David Grossman, /ti *hayirn meshek harbe*

Pe copertă: Kazimir Malevici (1878-1935), *Siluetă roșie* (1928-1932, ulei pe pânză) *www.polirom.ro*
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B_3A, sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:
GROSSMAN, DAVID
De *mine viaţa și-a tot râs I* David Grossman; trad. din lb. ebraică de Gheorghe Miletineanu. – Iaşi: Polirom, 2020
ISBN: 978-973-46-8065-8
I. Miletineanu, Gheorghe (trad.)
821.411.16
Printed in ROMANIA

David Grossman

De mine viaţa și-a tot râs

Traducere din limba ebraică de Gheorghe Miletineanu

POLIROM

2020

Rafael avea cincisprezece ani când mama i-a murit și l-a eliberat de suferinţele ei. Ploua peste locuitorii kibbutzului. Când s-au înghesuit sub umbrele în micul cimitir, Tuvia, tatăl lui Rafael, plângea. Ani de zile își îngrijise cu devotament nevasta, iar acum părea pierdut și orfan. Rafael, în pantaloni scurţi, stătea deoparte de ceilalţi, acoperindu-și capul și ochii cu gluga, să nu se vadă că nu plânge. Își spunea: „Acum, că a murit, poate că se văd toate câte le-am gândit despre ea”.

Asta se întâmpla în iarna lui 1962. Un an mai târziu, taică-său a întâlnit-o pe Vera Novak, care venise în Israel din Iugoslavia, și cei doi au început să trăiască împreună, ca soţ și soţie. Vera venise acolo cu singura ei fiică, Nina, o fetișcană de șaptesprezece ani, înaltă și blondă, pe a cărei faţă prelungă, palidă și foarte frumoasă, aproape că nu se întrezărea nicio expresie.

Colegii de clasă ai lui Rafael îi spuneau Ninei

„Sfinxul”. Se strecurau în spatele ei și-i imitau umbletul, îmbrăţișându-și trupul cu braţele și privind fără ţintă, cu ochii goi. O dată, s-a întâmplat ca ea să prindă și să caftească doi băieţi care o imitau. Asemenea pumni încă nu se pomeniseră în kibbutz. Era greu de crezut câtă putere și câtă sălbăticie avea în braţele și picioarele ei subţiri. Au început să circule zvonuri. Se povestea că, pe când maică-sa fusese deţinută politic în gulag, Nina, pe atunci o copilă, rămăsese în stradă. Se spunea „în stradă”, iar cuvintelor li se adăuga o privire plină de subînţeles. Se spunea că se lipise, la Belgrad, de o bandă de puștani sălbăticiţi, care răpeau alţi copii ca să obţină răscumpărare. Așa se povestea. Oamenii vorbesc.

Povestea despre pumnii pe care-i dăduse Nina – alături de alte întâmplări și zvonuri – nu a risipit ceaţa în care trăia Rafael după moartea maică-sii. A rămas luni întregi cu desăvârșire anesteziat. De două ori pe zi, dimineaţa și seara, înghiţea câte un somnifer puternic, pe care-l lua din dulăpiorul cu medicamente al maică-sii. Nici măcar n-o observa pe Nina când dădea peste ea ici-colo prin kibbutz.

Într-o seară, însă, cam la jumătate de an după moartea maică-sii, a luat-o pe scurtătură, prin livada de avocado de lângă sala de sport, și Nina i-a ieșit în faţă. Pășea cu privirea în pământ și se îmbrăţișa de parcă aerul din jurul ei ar fi fost cuprins de frig. Rafael s-a oprit, deodată încordat, fără să înţeleagă de ce. Nina era adâncită în sine și nu l-a observat. El i-a urmărit mișcarea. Asta l-a impresionat prima dată, mișcarea liniștită, economicoasă. Fruntea înaltă, limpede și o rochie albastră, simplă și subţire, care-i flutura în jurul coapselor.

Expresia feţei lui atunci când povestea…

Numai când Nina a ajuns aproape a observat Rafael că plângea în liniște, un plâns înăbușit. Abia atunci l-a văzut și ea și s-a oprit, iar trupul i s-a arcuit. Privirile lor s-au pierdut una în cealaltă preţ de câteva clipe și – se poate spune cu părere de rău – fără voie. „Cerul, pământul, pomii”, mi-a spus Rafael, „nu știu… Am simţit că natura

toată parcă își pierduse cunoștinţa”.

Nina s-a dezmeticit prima. A pufnit furioasă și s-a depărtat cu repeziciune. Rafael a mai apucat să arunce o privire la faţa ei, care într-o clipă s-a lepădat de orice expresie, și ceva s-a deșteptat în el pentru ea. A întins o mână după fată…

Pot să-l văd cum stă acolo.

Și așa a și rămas, cu mâna întinsă, timp de patruzeci și cinci de ani.

Dar atunci, în livadă, fără să se gândească și înainte de a ezita și de a se complica în sinea lui, s-a năpustit după ea, alergând să-i spună ce a înţeles în clipa în care a văzut-o. Totul s-a trezit la viaţă în el, mi-a povestit. L-am rugat să-mi explice. S-a zăpăcit. A mormăit ceva despre tot ce amorţise în el în anii în care maică-sa fusese bolnavă, și încă și mai mult după moartea ei. Acum, totul devenise deodată urgent și fatidic, și n-avea nicio îndoială că fata avea să-i răspundă neîntârziat.

Nina i-a auzit pașii urmărind-o, s-a oprit și s-a răsucit, cercetându-l cu o privire înceată. „Ce e?”, i-a lătrat ea brusc, de-a dreptul în obraz. El s-a dat înapoi, înfiorat de frumuseţea, poate și de grosolănia ei – și îndeosebi, mă tem, de îmbinarea frumuseţii cu grosolănia. Păstrează până în ziua de azi o slăbiciune pentru femeile care au un pic – un strop – de agresivitate bărbătească și chiar de grosolănie. O asemenea mirodenie, Rafael, Rafi…

Nina și-a pus mâinile în șold. Fetiţa crescută pe stradă, dură, a licărit în ea, un animal sălbatic. Nările i s-au lărgit, fata l-a adulmecat, Rafael a văzut zvâcnirile unei vene albăstrii, subţiri pe gâtul ei, și deodată l-au durut buzele, așa mi-a povestit, l-au usturat și i-a fost sete.

„E în regulă, am înţeles”, m-am gândit, „nu-i nevoie să intri în amănunte”.

Lacrimile încă-i mai luceau Ninei pe obraji, dar ochii îi erau reci, aproape ca niște ochi de șarpe. „Du-te acasă, băiete”, a spus ea, el a clătinat din cap, nu-nu, iar ea și-a apropiat încet fruntea de a lui, și-a apropiat-o și și-a depărtat-o, ca și cum ar fi căutat un punct anume, el a

închis ochii și ea l-a izbit cu capul, iar el a zburat îndărăt și a căzut într-o scorbură de copac avocado.

„Soiul Ettinger”, preciza el când povestea, pentru ca, Doamne ferește, să nu uit cumva că fiecare amănunt din scena asta e important, fiindcă așa se clădesc mitologiile.

A zăcut în scorbură uluit, pipăind cucuiul care începuse să i se umfle pe frunte, apoi s-a ridicat în picioare ameţit. De când murise maică-sa, Rafael nu mai atinsese niciun om și niciun om nu se atinsese de el, în afară de cei cu care se bătea. Dar aici era ceva deosebit, așa simţea, ea apăruse ca să-i deschidă în sfârșit ţeasta și să-l scape de chin. În orbirea și durerea lui, i-a strigat fetei ceea ce descoperise mai înainte, în clipa în care o văzuse, dar a rămas surprins când cuvintele i-au ieșit din gură pline de grosolănie. „Vorbe de golani”, mi-a spus, „Vreau să te fut”, vorbe atât de diferite de gândul lui pur și exact, „dar preţ de o secundă și jumătate am văzut pe faţa ei că, în ciuda vulgarităţii, mă acceptă”.

Și poate că într-adevăr așa a fost, ce știu eu, de ce să nu-l încurajez și să cred că o fată născută în Iugoslavia – și care chiar a fost de-a lungul câtorva ani, după cum a ieșit la iveală, un copil părăsit, fără tată și fără mamă –, că o astfel de fată, în ciuda unui asemenea început și poate tocmai datorită lui, și-a aruncat, într-o clipă de graţie, privirea înăuntrul unui băiat dintr-un kibbutz din Israel, un băiat foarte interiorizat, așa mi-l imaginez eu la vârsta de șaisprezece ani, un băiat singuratic, care ascunde secrete și calcule întortocheate și măreţe fapte nobile, de care nu știe nimeni pe lumea asta. Un adolescent trist și sumbru, dar frumos de-ţi venea să plângi.

Rafael, tatăl meu.

Există un film celebru, nu-mi amintesc în clipa asta cum se numește (și nu irosesc acum niciun moment pe Google), în care eroul se întoarce în trecut ca să repare ceva în acele vremuri sau ca să evite vreun război mondial. Ce n-aș da să mă pot întoarce în trecut numai ca să-i împiedic pe ăștia doi să se întâlnească!

În cursul zilelor și mai ales al nopţilor care au urmat,

Rafael s-a frământat gândindu-se la clipa minunată pe care o ratase. A încetat să înghită somniferele maică-sii, ca să-și poată trăi dragostea pe deplin. A căutat-o pe Nina prin tot kibbutzul și n-a găsit-o. În zilele acelea, aproape că nu vorbea cu oamenii și, de aceea, n-a aflat că fata plecase din cartierul celibatarilor, unde locuia împreună cu maică-sa, și-și însușise o cămăruţă într-o baracă veche și putredă, de pe vremea părinţilor întemeietori ai ţării. Baraca era un fel de anfiladă de odăi mititele, aflată în spatele livezilor, într-o zonă pe care kibbutzul, cu o delicateţe sufletească tipică, o numea Cartierul leproșilor. Acolo trăia o comunitate mică de bărbaţi și de femei, majoritatea voluntari din străinătate care se împotmoliseră pe-aici, nu-și găsiseră locul, nu contribuiau cu nimic la nimic, în privinţa cărora kibbutzul nu știa cum să procedeze.

Dar gândul care i se născuse în cap atunci când Nina venise spre el în livadă n-a pierdut nimic din fervoare, ci din zi în zi i se strângea tot mai mult în jurul sufletului: „Dacă Nina o să accepte să se culce cu mine fie și numai o dată”, se gândea el cu deplină seriozitate, „atunci chipul ei își va recăpăta capacitatea de a avea expresii”.

Mi-a povestit gândul ăsta al lui într-o discuţie pe care am filmat-o în urmă cu o veșnicie, pe când avea treizeci și șapte de ani. Era filmul meu de debut, și în dimineaţa asta, la douăzeci și patru de ani de la filmări, Rafael și cu mine am hotărât, într-o criză de nostalgie pripită, să-l revedem. În acest punct din film, se vede cum tușește și aproape se îneacă, scărpinându-și barba ciufulită, desfacând și strângând și desfăcând din nou cureaua de piele a ceasului de mână, și mai ales cum nu ridică privirea către tânăra care-l intervievează, către mine.

„Ascultă, la șaisprezece ani aveai multă siguranţă de sine”, mă fac auzită în film, cu un ciripit lingușitor. „Eu?”, se miră Rafael cel din film. „Siguranţă de sine? Eram o frunză în vânt”. „Tocmai, eu cred”, spune autoarea interviului pe un ton de o falsitate îngrozitoare, „că asta e forma cea mai originală de făcut curte de care am auzit vreodată”.

Aveam cincisprezece ani când i-am luat interviul acela și, de dragul veracităţii mărturiei, trebuie să declar că până în clipa aceea nu avusesem vreodată prilejul să aud nici măcar un rând din vreun text de făcut curte, de niciun fel, original sau răsuflat, de la cineva care nu eram eu-în-faţa-oglinzii, cu basc negru și fular enigmatic, ce-mi ascundea jumătate de chip.

O casetă video, un mic trepied, un microfon învelit într-un burete cenușiu pe jumătate fărâmiţat. Săptămâna asta, în octombrie 2008, bunica mea, Vera, le-a găsit într-o cutie de carton la ea în debara, împreună cu un Sony vechi, prin ochiul căruia vedeam lumea în anii aceia.

Da, termenul „film” e cam pompos pentru lucrul acela. E vorba de câteva fragmente, amintiri din tinereţe ale tatălui meu, risipite și nemontate până la capăt. Sunetul e îngrozitor, imaginea e spălăcită și plină de purici, dar în general se poate înţelege ce se întâmplă. Pe cutie, Vera a scris cu tuș negru „Ghili, de tot felul”. N-am cuvinte să descriu ce trezește în mine filmul ăsta și cât de dragă îmi e adolescenta care am fost, cea care se vede aici în film, nu exagerez, ca o versiune umană a păsării Dodo, aceea pe care, după cum se știe, numai extincţia speciei a salvat-o de la a muri de stinghereală. Adică o fiinţă care, în adâncul ei, încă nu s-a decis ce e și încotro se îndreaptă și pentru care totul e încă deschis.

Astăzi, la douăzeci și patru de ani după ce am filmat discuţia asta, stau alături de tatăl meu în casa de la kibbutz a Verei, privesc fiinţa asta împreună cu el și sunt uluită de cât de vulnerabilă eram pe atunci, chiar dacă iau doar un interviu și sunt aproape nevăzută.

Câteva clipe, nu mă concentrez la ce povestește tata despre sine și despre Nina, despre cum s-au cunoscut și cum a iubit-o. Stau lângă el, ghemuită și crispată de puterea conflictului lăuntric ce se proiectează fără niciun filtru, ca un strigăt, dinăuntrul adolescentei care am fost. Văd groaza din ochii ei, pentru că totul e atât de deschis, prea deschis, sunt deschise și întrebări precum câte forţe ale vieţii sunt sau nu sunt în ea ori cât de femeie o să fie și

cât de bărbat. Are deja cincisprezece ani și încă nu știe ce hotărâre o să se ia în privinţa ei în subteranele evoluţiei.

Mă gândesc dacă aș putea să mă ivesc pentru o clipă astăzi, numai pentru o clipă, înăuntrul lumii ei, să-i arăt o fotografie a mea de-acum, o fotografie a mea la lucru, să zicem, sau o poză cu Meir, chiar azi, în situaţia noastră, și să-i spun: n-avea grijă, fetiţă, până la urmă – cu puţin zor, câteva compromisuri, un strop de umor, niţică autodistrugere constructivă – o să ţi se găsească un loc, un loc care să fie numai al tău, și chiar o să ai parte de dragoste, o să fie cineva care să caute exact o femeie înaltă, cu aromă de pasăre Dodo.

Vreau să mă întorc la început. La incubatoarele familiei. O să mă abţin să reconstitui întreaga poveste până o să decolăm spre insulă. Tatăl lui Rafael, Tuvia Bruck, era agronom: răspundea de toate terenurile agricole dintre Haifa și Nazaret, îndeplinind și funcţii de conducere în kibbutz. Era un bărbat frumos și grav, care făcea multe și vorbea puţin. O iubea pe Dushi, nevastă-sa, și în anii în care a fost bolnavă a avut grijă de ea cât a putut. După moartea ei, oamenii din kibbutz au început să-i vorbească despre Vera, mama Ninei. Însă Tuvia șovăia. Era în ea ceva străin. Întotdeauna, în orice situaţie, se dădea cu ruj și purta cercei. Avea un accent puternic, ebraica ei era stranie (așa a rămas până azi, nu mai e nimeni care vorbește ca ea). Și chiar vocea îi suna în urechi ca o voce din diasporă. Un prieten vechi, din gruparea iugoslavă, și-a pus într-o seară braţul pe umărul lui la ieșirea din sala de mese și i-a spus: „E o femeie pe măsura ta, Tuvia. Să știi că a trecut prin lucruri care sunt greu de crezut, și încă nu se poate povesti totul”.

Pentru a face cunoștinţă, Tuvia a invitat-o la o întâlnire în camera Iui. Ca să atenueze stinghereala întâlnirii, Vera a venit cu o prietenă din orașul ei din Croaţia, o fotografă entuziastă. Amândouă stăteau în tăcere, picior peste picior, în fotolii incomode, făcute din bare de metal și o împletitură din fire de nailon subţiri, care le intrau în fund.

Au avut nevoie de disciplina interioară a călugărilor aflaţi în vârful unui stâlp ca să nu râdă atunci când Tuvia a încercat să aducă din bucătărie trataţia pe care fetele lui o pregătiseră dinainte. După aceea, în cursul a treizeci și doi de ani împreună – buni, ba chiar fericiţi –, Vera s-a delectat să-l imite în acele clipe dintâi, cum mersese la bucătărie să aducă un castronaș cu arahide sau sărăţele și cum continua să vorbească de acolo cu ele despre larvele *Prodenia* și despre moliile care sapă tuneluri, și se întorsese la ele cu mâinile goale, surâzând în chip de scuză, cu o gropiţă fermecătoare pe obrazul stâng, iar apoi se dusese din nou la bucătărie și adusese un vas cu flori de câmp.

În timp ce tatăl lui Rafael executa dansul complicat al curtatului, Vera privea în jur și încerca să afle câte ceva despre soţia răposată. Nu exista vreo fotografie pe pereţi, nici rafturi cu cărţi și nici covoare. Abajurul lămpii cu picior era găurit de molii (s-a întrebat dacă moliile de lampă erau cele despre care Ie vorbise el), și bucăţi de burete gălbui se desprindeau din tapiseria canapelei de polimer bioelastic numit *gumavir*. Prietena Verei i-a indicat scaunul cu rotile pliat și recipientul de oxigen, înghesuite între canapea și perete. Vera simţea că boala care domnise ani întregi în casă încă nu se retrăsese cu totul. Că o parte din ea încă nu ajunsese la capăt. Conștiinţa că are acolo o rivală a făcut-o să-și îndrepte spatele. I-a ordonat tatălui lui Rafael să se așeze odată și să vorbească cu ele ca oamenii. El s-a îndreptat numaidecât spre divan și s-a așezat drept, cu mâinile încrucișate pe piept.

Vera i-a zâmbit din adâncul feminităţii ei, iar coloana lui vertebrală a început să se topească. Prietena s-a simţit deodată de prisos și s-a ridicat să plece. Ea și Vera au schimbat câteva cuvinte într-o sârbo-croată repezită. Vera a dat din umeri în semn că nu, „de asta chiar că nu mă sinchisesc”. Tuvia, a cărui personalitate era supusă aici, în întregime, unei evaluări rapide, deși era de obicei un bărbat decis și sigur de el, s-a simţit descumpănit în faţa femeii scunde, cu privire verde și pătrunzătoare. Atât de

ascuţită, încât la fiecare câteva clipe erai nevoit să-ţi ferești ochii. Înainte să iasă, prietena a cerut voie să-i fotografieze cu Olympus-ul ei. S-au fâstâcit amândoi, dar le-a spus: „Sunteţi atât de frumoși împreună”, iar ei s-au uitat unul la celălalt și, pentru prima oară, au întrevăzut posibilitatea de-a deveni o pereche.

Ca să se poată face fotografia, Vera s-a ridicat de pe fotoliul de tortură și s-a așezat lângă Tuvia, pe divanul îngust. În fotografia alb-negru, Vera se reazemă cu spatele de un braţ al său, îl privește dintr-o parte, luând o ușoară distanţă și zâmbește. Pare că-l tachinează și că asta o încântă.

Suntem în anul 1963. Începutul iernii. Vera are patruzeci și cinci de ani. O buclă i se rotunjește pe frunte, buzele îi sunt plinuţe, desăvârșite. Sprâncenele ei sunt subţirele. Sprâncenele lui Hedy Lamarr, desenate cu creionul dermatograf.

Tuvia are cincizeci și patru de ani, poartă o cămașă albă cu guler larg, un pulover de lână tricotat de mână, cu fire groase. Are breton negru și des, cu cărare foarte dreaptă. Mâinile cu pumni imenși și le ţine încrucișate pe piept. E fâstâcit, iar fruntea îi lucește de emoţie.

Tuvia stă picior peste picior și abia acum observ că, sub masă – două lăzi de lemn acoperite cu o ţesătură albă –, degetul mare de la piciorul drept al Verei, într-o sanda din curelușe deschisă, atinge ușor talpa pantofului stâng al lui Tuvia, ca și cum l-ar gâdila pe dedesubt.

Prietena a plecat. Vera și Tuvia au rămas singuri, înţepeniţi pe divan. Atunci când el a ridicat braţul să-și scarpine fruntea, Vera i-a observat părul negru care se ivea de sub mâneca puloverului. Păr des îi răsărea și de pe piept, mărginit de linia roșie de pe gât, de unde începea să se radă. Asta a făcut-o să clocotească, asta o atrăgea. Primul ei iubit, singurul, avea o piele netedă și albă, care se bronza la soare și căpăta culoarea mierii. Trupul Verei și-a amintit deodată cum se giugiuleau ea și Milos ca niște pisoi. Îi plăcea să se lase înfășurată de trupul lui slab, bolnăvicios, să reverse în el căldură și putere și sănătate,

din care ea avea din belșug, și să simtă cum, cu cât se scurge în el mai mult, cu atât se umple ea însăși mai mult. Acum i s-a strâns stomacul și s-a întunecat la faţă, aproape că s-a ridicat să plece. Tuvia n-a observat schimbările care se petreceau în ea, ci și-a îndreptat spinarea, a privit-o în faţă și i-a spus că trebuie să plece la o ședinţă la secretariat, dar că, din punctul lui de vedere, chestiunea era tranșată și se putea încerca. Apoi i-a întins mâna fără să îndoaie vreun pic braţul drept, ca și cum ar fi desfăcut un metru de tâmplărie.

Deși dorul de Milos o întrista, propunerea lui stângace a făcut-o să izbucnească într-un hohot puternic de râs. Tuvia stătea în faţa ei ca mustrat, încercând, după cum îi stătea în obicei, să pară mai mic decât era. „Așadar, ce spui, Vera?”, a întrebat-o cu implorare în glas și s-a așezat din nou pe marginea divanului, pierdut și pe de-a-ntregul topit. Vera încă mai șovăia. Îi plăcuse, i se părea viril, direct și ușor de înţeles – „Am văzut imediat ce potenţial are” –, dar, pe de altă parte, nu știa mai nimic despre el.

Și exact atunci, a intrat în casă Rafael, fiul cel mic al lui Tuvia, în acea potrivire nenorocită care caracteriza aproape fiecare clipă importantă din viaţa lui, cu un ochi umflat, cu faţa rănită și cu sânge închegat de jur-împrejurul gurii. Se lăsase din nou târât într-o încăierare, de astă dată cu adolescenţi mai în vârstă decât el, de la școală. Încă mai purta – ca în fiecare zi și pe orice vreme – gluga pe care o avusese la înmormântarea maică-sii. A deschis ușa cu plasă de sârmă, l-a văzut pe taică-său stând rușinat lângă Vera și a îngheţat. Vera s-a ridicat repede și s-a apropiat, iar el a mârâit în chip de avertisment. Ea nu s-a speriat. Stătea în faţa lui și îl privea curioasă.

Rafael, întocmai ca taică-său, s-a zăpăcit sub privirea ei: desigur, o văzuse deja. Trecuse de câteva ori prin faţa ei pe cărările kibbutzului și în sala de mese, dar, pe cât se părea, nu făcuse nicio impresie asupra lui. O femeie scundă, decisă și iute, cu gura mereu strânsă. Asta era, cu aproximaţie, ce văzuse. Bineînţeles, nici nu-i trecuse prin

cap că ea e mama acelei Nina care-i hrănea zi și noapte fanteziile. „Tu ești Rafael”, a spus Vera zâmbind, iar asta suna ca și când ea ar ști despre el mult mai mult de atât. Fără să-și mute privirea de la băiat, Vera l-a trimis pe Tuvia în baie să aducă tinctură de iod și tifon. Apoi a întins mâna spre faţa însângerată a lui Rafael și i-a atins colţul gurii.

S-au auzit un ţipăt ascuţit și o înjurătură surdă în sârbo-croată. Tuvia s-a întors în fugă din baie. Rafael stătea speriat, cu gust de sânge străin pe buze. Vera încerca să oprească șuvoiul ce-i șiroia din degete pe podea. Tuvia, care nu-l lovise niciodată pe Rafael, s-a repezit acum spre el, dar Vera s-a proptit cu braţele desfăcute între ei, i-a tăiat calea și, făcând asta, a lăsat să-i scape un fel de strigăt de avertizare, răgușit și profund, aproape neomenesc. Mișcarea ei și strigătul cumplit, înfricoșător, pe care-l lăsase să-i scape l-au făcut pe Rafael să se simtă în adâncul măruntaielor lui ca puiul unei fiare, „o fiară care se luptă pentru puiul ei”, așa mi-a spus.

Și, în pofida a tot ce simţise faţă de ea, a vrut deodată, îngrozitor de tare, să fie puiul acestei fiare.

Tuvia nu era un om violent, și ce-a izbucnit dinăuntrul lui l-a speriat. Mormăia iar și iar, rușinat: „Iartă-mă, Rafi, iartă-mă”. Vera s-a rezemat de perete, niţel ameţită, dar nu din pricina sângelui, sângele n-o speria niciodată. A închis ochii. Pleoapele îi fremătau și ascundeau o discuţie rapidă cu Milos. Aproape doisprezece ani trecuseră de când își pusese capăt zilelor la Belgrad, în beciurile de tortură ale Securităţii de Stat. Acum, ea îi spunea că urmează să fie cu alt bărbat, dar că sub nicio formă nu se desparte de el și de dragostea lor.

A deschis ochii și l-a privit pe Rafael. S-a gândit cât de tare seamănă cu taică-său și ce bărbat impunător avea să fie, dar a văzut și cât rău îi făcuse să devină orfan la o vârstă atât de fragedă. Nina, fiică-sa, era și ea orfană, într-un fel greu de descris, dar dezastrul și singurătatea și dezolarea lui Rafael au făcut-o pe Vera să se simtă mamă într-un fel cum nu se simţise vreodată înainte. Propoziţia asta mi-a repetat-o de mai multe ori de-a lungul anilor,

într-o gamă largă de accente. „Cum e posibil să nu te mai fi simţit vreodată așa?” i-am aruncat eu la un moment dat. „O aveai deja pe Nina! Aveai o fiică!” Mergeam pe cărarea noastră preferată de pe câmpiile dimprejurul kibbutzului, pășeam împreună braţ la braţ, așa îi place să umble cu mine până azi, cu toată diferenţa de înălţime dintre noi, și mi-a răspuns, după obiceiul ei, îngrozitoare și directă: „E ca și cum cu Nina aș fi avut o sarcină extrauterină, iar cu Rafi, deodată, totul s-a potrivit”.

Rafael și Tuvia aproape că nu respirau sub privirea ei, și asta a fost clipa în care a știut, mai presus de orice îndoială, că avea să se mărite cu Tuvia, și s-ar fi măritat cu el, așa a spus nu o dată, chiar dac-ar fi fost urât și ticălos și toboșar într-un bordel – o expresie de-a ei, una dintre cele multe, al cărei sens nu se limpezea până la capăt, dar pe care familia lui Tuvia și-a însușit-o cu încântare, de-a lungul mai multor generaţii. Fiindcă la ce sunt bune toate idealurile tale frumoase, se gândea în clipa aceea Vera, la ce sunt bune comunismul și internaţionalismul și steaua roșie și strălucitoare și personajul sublim al lui Pavel Korceaghin din *Așa s-a călit oţelul,* la ce sunt bune toate războaiele la care-ai luat parte pentru o lume bună și dreaptă? Sunt toate de căcat, își răspundea singură, dacă acum o să lași în voia sorţii copilul ăsta.

O clipă sau două, fiecare a rămas adâncit în sine. Așa îmi place să mi-i imaginez, stând tustrei cu capul plecat, ca și cum ar fi ascultat clocotul amestecului ce începea să lucreze înăuntrul lor. De fapt, asta a fost clipa în care a luat naștere familia mea. A fost și clipa în care, la urma urmei, eu însămi am început să mă înfirip.

Tuvia Bruck a fost bunicul meu. Vera e bunica mea.

Rafael, Rafi, *reiș* – adică începutul, capul –, este, după cum se știe, tatăl meu, iar Nina…

Nina nu e aici.

Nina nu-i.

Dar asta a fost întotdeauna contribuţia ei remarcabilă la viaţa de familie.

Iar eu?

Caiet drag, 72 de pagini fără fibre lemnoase, produs de firma Daftar, am ajuns de-acum la un sfert din tine și încă n-am fost prezentaţi unul altuia așa cum se cuvine.

Ghili. Adică „veselie”.

Nume problematic, oricum l-ai privi, dar mai cu seamă când vine în formă imperativă – veselește-te!

Rafael s-a retras în camera lui, mică și întunecoasă ca o vizuină. A închis ușa și s-a așezat pe pat. Femeia cea scundă îl speriase. Nu-l văzuse niciodată pe tatăl lui atât de moale. Dincolo de ușa închisă, Vera l-a condus pe Tuvia la divan și l-a lăsat să-i panseze cele două degete mușcate de Rafael. I-a făcut plăcere să vadă albeaţa mâinii ei între palmele lui. Era între ei o tăcere bună. Tuvia a terminat de înfășurat pansamentul și l-a fixat cu un ac de siguranţă. Și-a apropiat faţa de degetele ei și a scurtat cu dinţii un capăt de aţă rebel, iar inima ei s-a topit sub forţa bărbăţiei lui. A întrebat-o dacă o doare. Ea a mormăit: „Am meritat-o”. Au vorbit încetișor. El a spus: „Așa e copilul de când a murit maică-sa. De fapt, de când s-a îmbolnăvit”. Vera și-a pus palma pansată peste a lui.

„Eu o am pe Nina, și tu îl ai pe Rafael”. Vorbitul în surdină i-a apropiat. Ea s-a abţinut să-și treacă degetele prin bretonul lui des.

„Atunci, ce spui Vera, poate că noi…”

„Împreună, putem să încercăm, de ce nu?”

Acum cinci zile, am sărbătorit-o pe Vera la împlinirea a nouăzeci de ani (și două luni; la data exactă, avea congestie pulmonară și am hotărât să amânăm). Familia a sărbătorit la kibbutz, la Clubul membrilor. „Familia” e, se înţelege, cea a lui Tuvia, la care Vera se atașase. Dar, de-a lungul a trei decenii, ea a fost inima acestei familii. E totdeauna amuzant să te gândești că majoritatea nepoţilor și a strănepoţilor care se alintă pe lângă ea și se întrec să-i atragă atenţia habar n-au că nu e bunica lor biologică. Pentru fiecare copil se face, la noi, un mic ceremonial de iniţiere când, deodată, în general în jurul vârstei de zece ani, i se dezvăluie adevărul. Atunci, fără nicio excepţie, el sau ea pune o întrebare sau două, fruntea i se încreţește

ușor, ochii i se mijesc, iar după aceea – un clătinat din cap, un soi de frison rapid care aruncă departe informaţia nouă și sâcâitoare.

Hanna, fiica dintâi a bunicului Tuvia, sora mai mare a tatălui meu, a ţinut o scurtă cuvântare: „După treizeci și doi de ani în care au fost împreună, eu cred că se poate spune din toată inima nu numai că Vera e în toate privinţele din familie, ci că, fără Vera, noi n-am fi familia care suntem”. Hanna a vorbit, ca de obicei, cu simplitate și cu modestie, iar Rafael n-a fost singurul care și-a șters o lacrimă. Vera a strâmbat din gură – are ea o expresie de dispreţ care-i apare automat pe chip atunci când simte că pe undeva ceva devine siropos – și Rafael, care filma, ca la toate evenimentele de familie, mi-a șoptit în ce fel orice mișcare sau expresie a Verei sunt atât de ale ei.

Îndată ce-a început festivitatea, Vera a anunţat că în ziua asta numai ei îi e îngăduit să spună lucruri bune despre sine, și de-aceea se poate începe imediat cu mâncatul. Dar de astă dată, familia nu s-a dat bătută. Oameni din toate generaţiile și de toate vârstele s-au ridicat și au vorbit cu bucurie, lucru cu totul excepţional, fiindcă neamul Bruck nu e vorbăreţ în general, și nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să spună cuiva lucruri atât de directe și de intime, și încă în public. Dar Verei au ţinut să-i spună. Aproape fiecare dintre cei din încăpere avea o poveste despre cum l-a ajutat Vera, cum l-a îngrijit, cum l-a salvat de ceva sau de el însuși. Povestea mea era cea mai senzaţională, cuprinzând încercări de a-mi pune capăt zilelor la vârsta de douăzeci și trei de ani, când mă simţeam cu inima zdrobită din pricina unuia al cărui nume șterge-s-ar din filmografia mea. Dar și mie, și Verei ne era limpede că tot ce aveam eu de spus urma să-i spun, ca întotdeauna, între patru ochi, faţă în faţă. Un moment deosebit de emoţionant a fost când Tom, nepotul de doi ani și jumătate al bunicii Esther, a făcut în scutece și, cu un soi de mică declaraţie de independenţă, a refuzat categoric să-l schimbe maică-sa ori bunica, iar când Esther l-a întrebat cine vrea să-i schimbe scutecele, el a strigat cu încântare:

„Tata Vera!”, și a răsunat un hohot puternic de râs. Vera a sărit din fotoliu cu o repeziciune uluitoare, a alergat aproape ca o adolescentă, doar trupul îi era puţin încovoiat spre stânga, și i-a schimbat scutecele lui Tom pe o masă dintr-un colţ, făcându-ne semn să continuăm cu discursurile și „să isprăvim odată cu ele”. Iar ea, între timp, concentrată pe faţa surâzătoare a lui Tom, îi vorbea în dreptul buricului, gângurind în sârbo-croată cu accent unguresc și urmărind totodată ce se spunea despre ea în spate. Atunci când, în ciuda poverii celor nouăzeci de ani ai ei, l-a legănat prin aer pe Tom, care, cu scutecele schimbate și curat, râdea și încerca să-i apuce ochelarii, am simţit deodată o mușcătură în adâncul meu, durerea a ceea ce eu nu voi fi și nu voi face nicicând, mi-a lipsit atât de mult omul meu, Meir, și m-am gândit că ar fi trebuit să-l rog să vină cu mine, doar știam dinainte cât de expusă și de vulnerabilă o să fiu aici, cu Nina.

Cu patruzeci și cinci de ani înainte, în iarna lui 1963, în seara în care Vera și tatăl lui, Tuvia, urmau să-și înceapă viaţa împreună, Rafael s-a dus la sala de sport a kibbutzului. În spatele sălii era un teren nisipos pustiu, și în ultimul an, de când murise maică-sa, obișnuia să se antreneze acolo la aruncarea greutăţii. Soarele apusese, dar pe cer încă era o lumină slabă și picături de ploaie cădeau prin aer. Încă o dată și încă o dată, de zeci de ori a aruncat Rafael la distanţă bile de trei și patru kilograme. Mânia și ura îi îmbunătăţeau grozav rezultatele. Când i s-a făcut frig și a vrut să se ducă în odaia de la căminul kibbutzului, să-și îngroape capul sub pernă și să nu se gândească la ce face taică-său în noaptea, sau poate chiar în clipa aceea, cu târfa lui iugoslavă, Vera i s-a ivit în faţă. Venea cu un geamantan cafeniu, mare aproape cât ea, prins cu curele de piele și cuie de metal (o piesă superbă, căreia de mult i-am pus gând rău). Vera a lăsat geamantanul în noroi și s-a oprit în faţa lui Rafael cu braţele desfăcute, ca și cum s-ar fi supus judecăţii lui. El n-a avut încotro. A continuat să arunce greutăţi fără s-o privească. În cele două săptămâni care trecuseră de când

se întâlniseră și o mușcase, Rafael aflase că Vera e mama fetei pe care o iubește. Faptul ăsta era atât de înspăimântător, încât încercase din răsputeri să-și mute gândul de la el, dar iată, Vera apăruse acum în faţa lui, o amintire vie.

Ploaia o surprinsese. Purta un pulover subţire de culoarea vinetelor, cu guler alb de muselină, rotunjit, și avea în picioare încălţări albe, murdare acum de noroi. O pălărioară violetă era aranjată pe capul ei într-un unghi care l-a enervat pe Rafael nu mai puţin decât pălăria însăși. Purta și un colier subţire de aur și cercei cu perle, lucruri cum purtau numai orășencele.

De fapt, acum, când scriu, îmi vine în minte gândul că acelea erau veșmintele de mireasă ale Verei.

Era noaptea nunţii ei.

Cu puternicul ei accent unguresc – la ea acasă, în Croaţia, se vorbea în general maghiara –, a întrebat: „Rafael, ești dispus să vorbești o clipă cu mine?”. Dar el și-a tras gluga peste ochi, s-a întors cu spatele și a mai azvârlit o bilă de fier în întuneric. Vera a ezitat puţin, apoi s-a apropiat, a ridicat o bilă din grămadă și a cântărit-o în mână. Rafael s-a oprit în toiul mișcării abia începute, de parcă ar fi uitat care era pasul următor. Fără nicio pregătire, fără să se învârtă ca să-și ia avânt, doar cu un icnet adânc, Vera a aruncat bila de fier la o depărtare de necrezut, cu poate un metru întreg mai departe decât bila lui.

Rafael era un băiat subţirel, dar voinic, dintre cei mai voinici din clasa lui. A ridicat altă bilă, ceva mai sus de umăr, a închis ochii, totul fără să se grăbească. A îndesat în bilă toată repulsia pe care o simţea faţă de Vera.

Dintr-un motiv oarecare, asta nu i-a fost de-ajuns, așa că a continuat să se învârtă, injectând în bilă și toată ura faţă de tatăl lui, care se pregătea s-o înșele pe maică-sa cu o femeie străină, mama Ninei. Dar nici măcar gândul ăsta n-a fost suficient să-l facă să azvârle greutatea și a continuat să se învârtă până când, deodată, a ţâșnit în el un jet tulbure de furie pe maică-sa, chiar pe ea, fiindcă

începuse să se retragă în boala ei pe când el n-avea decât cinci ani.

Întunericul s-a îngroșat, ploaia s-a înteţit. Vera își freca mâinile cu repeziciune din pricina frigului sau de plăcerea de-a fi învins în întrecere. Rafael mi-a arătat mișcarea într-un film pe care-l făcusem. Am văzut gestul ei și nu mi-a plăcut. Că veni vorba, până în ziua de azi e așa: ceva metalic și dur se simte în ea, în faţa ei, în ochi, chiar și pe piele, în clipe de ceartă sau de confruntare, în general pe chestiuni politice. Dacă, să spunem, se trezește în ea o suspiciune că cineva din familie sau din kibbutz își însușește vreo opinie a dreptei, sau îndrăznește să spună un cuvânt bun despre colonizatori, sau – Doamne ferește – începe să ridice niţel nasul, atunci e ceva de groază, foc și pară și vălătuci de fum, iar Rafael adolescentul a simţit numaidecât că astea – așa a explicat – nu sunt mișcări de mamă. Era, în privinţa maternităţii, un analfabet total atunci când Vera a năvălit în viaţa lui. Ea și-a dat jos cu repeziciune colierul, brăţările și cerceii, le-a pus pe geamantan și le-a acoperit cu pălărioara ei ridicolă. Când totul a fost în ordine, și-a suflecat cu mișcări ușoare mânecile puloverului și ale bluzei. Atunci i-a văzut Rafael mușchii braţelor și tendoanele împletite. S-a uitat la ele panicat – cu asemenea mușchi, cum crede ea că poate să-i fie mamă cuiva?

Lumea se întunecase deja. Dinspre colinele Carmel s-au rostogolit tunete. Vera și Rafael vedeau cu greu bilele aruncate. Doar strălucirea lor metalică neagră se vedea câte o clipă la lumina unui felinar de pe cărare, și câteodată la lumina unui fulger îndepărtat. Bilele cădeau din ce în ce mai aproape de ei, iar când le ridicau din noroi abia mai aveau putere să le arunce din nou. Dar continuau amândoi, aruncau, gemeau și rămâneau gâfâind, cu mâna în șold. Din când în când, mergeau alături, în tăcere, căutând bilele care zăceau în băltoace ca niște mormoloci îndopaţi.

Cu o clipă înainte ca Rafael să mărturisească în sfârșit că nu mai poate, ea și-a lăsat bila jos, a ridicat

mâinile și a pornit către geamantan. El a avut sentimentul că s-a lăsat învinsă intenţionat și că i-a plăcut asta. Așa face o mamă („înţelege, Ghili, pe vremea aceea eu împărţeam oamenii în două, ai să râzi – chiar și bărbaţii –, în care e mamă și care nu e mamă”). Vera stătea cu spatele la el și-și punea cu repeziciune brăţările și cerceii, apoi și-a așezat pe cap pălăria violetă și a înclinat-o într-un unghi care a deșteptat în Rafael impulsul să i-o smulgă de pe cap, s-o arunce în noroi și să sară pe ea cu amândouă picioarele. Pe urmă, Vera s-a întors spre el. Trupul îi tremura de frig, buzele îi erau vinete, dar privirea îi rămânea neclintită.

„Ascultă-mă o clipă. Am venit aici ca să vorbesc cu tine înainte să intru în casa ta. Am nevoie ca tu să știi. Nu vreau să fiu mama ta, și, Doamne păzește, nu mama ta vitregă”. Ebraica ei nu era rea. Încă în Iugoslavia, pe când aștepta aprobare să plece în Israel, o învăţase împreună cu Nina, de la o ziaristă evreică – dar, din cauza accentului, lui i s-a părut că spune nu „mamă vitregă”, ci „mamă ucigașă”.

„N-o să-mi fii mamă câtu-i hăul”, și-a șoptit Rafael, „câtu-i hăul n-o să știi să fii ca mama mea”. În anii de boală, cei din urmă, maică-sa rămăsese închisă în dormitor și el aproape că n-o mai văzuse. Uneori, când îl chema din camera lui în dormitor cu glasul care-i devenise gutural, bărbătesc, băiatul sărea pe fereastră și fugea. Nu putea să sufere faţa ei ca un balon, ca o caricatură a mamei frumoase și delicate pe care o avusese, nici mirosul acru care venea dinspre ea, ce umplea casa și i se lipise de haine și de suflet. Când era mic, de cinci-șase ani, erau nopţi în care taică-său, Tuvia, îl lua în braţe pe când dormea și-l ducea la patul maică-sii ca ea să-l vadă și să-l atingă. Iar când Rafael se trezea a doua zi dimineaţa, știa întotdeauna – după mirosul pijamalei – dacă noaptea fusese luat și dus la maică-sa, și-atunci cerea, uneori într-un acces de furie, ca pijamaua să fie trimisă numaidecât la spălat.

Vera i-a spus lui Rafael: „Nimeni din lume nu poate

să fie ca maică-ta, asta e casa ta și eu nu sunt decât oaspete, dar promit că încerc *to do my best,* iar dacă tu n-o să mă vrei, nu trebuie decât să spui o vorbă și în clipa aceea îmi iau lucrurile și plec”.

Un minut? Cinci? Cât timp au stat așa în ploaie? Versiunile lor sunt diferite. Vera jură – cu un scuipat uscat, tipic, într-o parte, buza de sus acoperind-o pe cea de jos – că cel puţin zece minute. Rafael, fără scuipături, susţine că nu mai mult de jumătate de minut, iar eu, ca de obicei, înclin să-l cred pe el.

În filmul meu vechi, proiectat acum pe televizorul Verei, se poate auzi cum îi citez lui Rafael ceva ce am învăţat cândva de la tatăl lui, Tuvia, bunicul meu agronom. „Sunt seminţe cărora le e de-ajuns un singur grăunte de pământ ca să încolţească” – o propoziţie care, la vârsta de cincisprezece ani, grăia foarte multe inimii mele. Zece minute sau o jumătate de minut – Vera i-a prins atunci cu putere mâinile, iar el nu și le-a tras dintr-ale ei. Încă mai avea un pansament pe locul unde o mușcase, dar, cu degetele ei mari scurte și subţiri, i-a mângâiat iar și iar mâinile și a așteptat până i s-a domolit plânsul. S-a dovedit că un grăunte de pământ poate fi de-ajuns pentru doi, dacă ambii sunt suficient de deznădăjduiţi.

După aceea, Vera a spus, cu glasul ei imperativ, ca de Ben Gurion: „Rafael! Mergem!”. Nu l-a lăsat să-i care geamantanul. Au mers în tăcere spre camera lui Tuvia. Îmi doresc cu ardoare să reconstitui cândva mersul ăsta prin ploaia care cade în diagonală pe snopii galbeni ai felinarelor de pe poteci, când voi începe să-mi fac filmele, în curând, *inshallah.* N-au întâlnit pe nimeni pe drum. Toţi locuitorii kibbutzului erau pe la casele lor, și numai ei doi, uzi, emoţionaţi, confirmau fără vorbe contractul lor simplu și decis, un contract care a rămas în vigoare patruzeci și cinci de ani și n-a fost vreodată încălcat.

Au ajuns la locuinţă – „odaie”, pe limba din kibbutz –, iar Vera a lăsat jos geamantanul în faţa ușii. L-au auzit pe tatăl lui înăuntru, cântând o arie din *Răpirea din serai,* cea pe care o cânta atunci când era binedispus. Vera l-a privit

pe Rafael. „Vii mâine la rugăciunea de după-amiază?” El stătea chinuit, cu capul plecat. Cu cele două degete pansate, ea i-a ridicat bărbia. Nimeni nu și-ar fi închipuit că poate să-i facă asta. „Ăsta-i mersul lumii, Rafael”, i-a spus. El s-a gândit că după noaptea asta nu se va mai putea uita în ochii lui taică-său, și nici într-ai ei. „Noapte bună”, a spus ea, iar el i-a repetat în șoaptă cuvintele.

Vera a așteptat până când Rafael a dispărut după cotul potecii. Apoi a scos din buzunarul geamantanului o poșetă mică și, cu ajutorul unei oglinjoare rotunde și al unui creion dermatograf, și-a retușat înfăţișarea. Rafael a urmărit-o dindărătul unei tufe de *bougainvillea,* a văzut-o cum încerca fără succes să-și umfle părul ud – întotdeauna a avut părul rar, care, după mine, contrazice puţin vigoarea forţelor sufletului și trupului ei –, apoi și-a ridicat faţa către cer și buzele i s-au mișcat. A crezut că spune o rugăciune, apoi și-a dat seama că stă de vorbă cu cineva nevăzut, că explică, ascultă, trimite o sărutare spre înălţimi. În ochii lui Rafael, era ca „o femeie cum vezi în filme”, dar, spre deosebire de filme, avea simţ practic, știa ce vrea și era totodată nerăbdătoare, cum spunea ea însăși despre sine, „fără niciun strop de răbdare pentru cei răi și pentru nătărăi”.

Vera și-a înălţat nasul, bărbia, toată fiinţa ei scundă. Rafael s-a silit să se gândească la maică-sa cea modestă, cea tăcută, dar ea se topise, refuza să apară în faţa lui. Vera a bătut o dată cu pumnul în ușa casei. Taică-său a încetat să cânte. Rafael știa că asta e ultima clipă în care va putea face ceva. A căutat-o pe maică-sa în sinea lui, cu febrilitate, pentru ca ea să știe că, în clipa asta cel puţin, el îi e credincios, sau aproape credincios, și ca să-l ierte de pe-acum de pedepsele și postul pe care și le impunea din cauza ei. Ea n-a dat niciun semn că primește mesajul. Dispariţia ei din sufletul lui era înspăimântătoare, ca și cum o parte din el i s-ar fi șters odată cu ea. În clipa aceea a înţeles că maică-sa îi refuza iertarea pe vecie. „Ca semnul lui Cain”, a spus Rafael pentru aparatul meu de filmat, și vocea i se stingea. Eu, după cum vă amintiţi, n-

aveam decât cincisprezece ani, dar începusem deja să pricep câte ceva despre familii, despre ratări și despre lucruri care nu pot fi îndreptate retroactiv și, mai ales, voiam să încetez filmarea, să mă apropii, să-l îmbrăţișez și să-l mângâi, dar, bineînţeles, n-am îndrăznit. Nu mi-ar fi iertat-o dacă aș fi ratat asemenea *shot* în film.

Ploua încetișor. Becul de deasupra ușii împrăștia asupra Verei o lumină gălbuie. Tuvia a deschis ușa și i-a rostit numele, mai întâi cu uimire, din pricina hainelor ude leoarcă în urma ploii, apoi într-un mormăit febril, iar și iar, ţinând-o în braţe.

Ușa s-a închis. Rafael a simţit un gol în suflet. N-avea idee ce urma să facă. Îi era teamă să rămână singur, îi era teamă că avea să fie nevoit să-și facă lui însuși ceva îngrozitor, inevitabil, care devenea tot mai puternic în el. O mână i-a atins umărul și a tresărit, cuprins de panică. Nina, care-l scotea din minţi în visările lui ziua și noaptea. Obrazul ei alb, frumos și lipsit de expresie. Faţa ei i s-a părut acum un chip de pasăre de pradă. „Mami și tati se veselesc acum”, a spus Nina cu un zâmbet strâmb. „Și noi am putea”.

Mulţi ani mai târziu, în săptămâna de doliu de după moartea lui Tuvia, Vera ne-a povestit ce i-a zis când a intrat în odaia lui în noaptea nunţii: „înainte să mergem în pat, vreau să știi încă de pe acum”, i-a spus, „că o să te respect întotdeauna și o să-ţi fiu prietena cea mai bună și mai credincioasă, dar de minţit nu mint: sunt o femeie care poate în viaţa ei să iubească (a pronunţat „să iubiască”; îmi place felul ăsta stâlcit de-a rosti cuvântul; pe undeva, e exact) numai un singur bărbat, nu mai mulţi. Pe Milos, care a fost soţul meu și a murit când cu Tito, îl iubesc mai mult decât orice pe lume, mai mult decât viaţa. În fiecare noapte o să-ţi povestesc despre el și o să-ţi spun și ce-am pătimit în lagăr fiindcă îl iubesc așa de mult. Și să știi că plâng mult”. Iar Tuvia a răspuns: „E bine că spui totul drept în faţă, Vera. Așa nu apar iluzii și neînţelegeri. Aici, în dormitorul nostru, o să fie fotografii cu amândoi, cu bărbatul tău și cu nevasta mea. O să-mi povestești despre

el, iar eu o să-ţi povestesc despre ea, și ei o să fie sfinţi pentru amândoi”.

Iar noi, tinerii din familie, din toate generaţiile – o noţiune foarte cuprinzătoare –, care am adorat urma piciorului Verei și am fost cu ea de-a lungul întregii săptămâni de doliu, am plecat capetele așa cum cer gravitatea situaţiei și onoarea răposatului, dar și ca să nu ni se întâlnească privirile și să izbucnim în râs. Vera și-a șters o lacrimă ca o perlă cu marginea batistei violete, parfumate cu lavandă (așa ceva există, pe viaţa mea, până acum câţiva ani, Haled, prietenul ei beduin din satul vecin, îi aducea lavandă cu sacul), apoi, spre uluirea tuturor, a precizat, cu glas plat și absolut egal, „dar în timpul… ei, al chestiilor, Tuvia și cu mine întorceam amândouă fotografiile cu faţa la perete”. A așteptat cu o mină de nepătruns ca toţi ceilalţi să nu se mai sufoce de râs și, cu un *timing* minunat, a adăugat: „Peretele ăsta, ei l-au cunoscut foarte bine”.

Și dacă acum pașii m-au purtat prin cartierul ăsta deocheat, și dacă acum am pătat buna-cuviinţă a bunicului și a bunicii, trebuie neapărat să imortalizez aici o „anecdotă”: nu ţin minte când exact a fost asta – ea și cu mine stăteam, ca de obicei, în bucătărioara ei de un metru pe un metru, și deodată, hodoronc-tronc, Vera a spus: „în prima noastră noapte, prima dată când eu și Tuvia… știi tu, Tuvia și-a pus «acoperământ de cap», așa se numea asta la noi, deși știa prea bine câţi ani am eu de-acum, și-atunci am văzut că era într-adevăr un gentleman!”

A doua zi dimineaţă, pe când Rafael era cufundat într-un vis de fericire, inundat de iubire într-un somn dulce cum nu mai încercase de mulţi ani, Nina și-a împachetat lucrurile într-un rucsac și a ieșit în tăcere din camera aflată în Colonia leproșilor, unde-și petrecuseră noaptea împreună. A traversat kibbutzul în linie dreaptă și a intrat fără să bată la ușă în locuinţa Verei și a lui Tuvia, în timp ce ei își luau primul mic dejun ca pereche. Fără nicio introducere, le-a povestit cu amănunte ce făcuse împreună cu Rafael. Vera a privit-o gândindu-se că nici chiar în

camerele de tortură ale Securităţii de Stat de la Belgrad și nici de gardiencele din lagărul de pe insula pustie nu a fost urâtă așa cum o urăște fiica ei. A pus cuţitul și furculiţa pe masă și a spus: „Toată viaţa, Nina?” Iar Nina a răspuns: „Și după aceea”.

Ani mai târziu, Vera mi-a povestit că s-a ridicat atunci în faţa lui Tuvia și i-a spus că, dacă el o să-o roage să plece, ea o să plece, o să părăsească kibbutzul împreună cu Nina, și n-o să fie nevoit să le mai vadă. El s-a apropiat, i-a îmbrăţișat umerii și i-a spus: „Veralǎ, tu nu mai pleci. Aici e casa ta”. Nina l-a privit și a înclinat din cap în semn de aprobare. Nina are – până în ziua de azi – un înclinat din cap a bucurie amară de fiecare dată când o presimţire rea i se adeverește. Apoi a ridicat micul rucsac cu lucrurile ei și l-a luat în braţe, dar – cine știe din ce motiv – n-a fost în stare să plece. Poate că era ceva ce-o scotea din minţi în felul în care îi stăteau ei dinainte. A avut loc o scurtă dispută în sârbo-croată. Nina a mârâit că Vera îl înșală pe Milos. Vera s-a bătut cu palmele peste obraji și a ţipat că nu l-a înșelat niciodată pe Milos, dimpotrivă, i-a fost credincioasă până la nebunie, nicio femeie n-ar fi făcut pentru bărbatul ei ce-a făcut ea. Deodată, s-a așternut liniștea. Nina a adulmecat ceva în aer și s-a încordat toată. Vera a pălit și a tăcut, cu buzele strânse, apoi s-a așezat, sleită de puteri.

Nina și-a pus rucsacul pe umeri. Tuvia a spus: „Nina, dar noi vrem să te ajutăm, amândoi, lasă-ne să te ajutăm”, iar ea, în lacrimi, a bătut din picior: „Și să nu mă căutaţi, auziţi? Să nu-ndrăzniţi să mă căutaţi!”. S-a întors să plece, dar s-a oprit. „Transmite-i din partea mea salutări băiatului tău”, i-a spus lui Tuvia. „Băiatul tău e omul cel mai bun pe care l-am întâlnit de când mă știu”. Pentru o clipă, i-a luminat faţa o trăsătură copilăroasă, de puritate care copleșește inima. Câteodată, când inima mea se îmbunează niţel faţă de ea – am uneori asemenea clipe, omul nu-i făcut din piatră –, izbutesc să-mi amintesc că și puritatea s-a numărat printre lucrurile de care a fost privată pe când era foarte mică. „Și spune-i că asta nu-i nicidecum din

cauza lui”, a adăugat, „spune-i că femeile o să-l iubească mult, foarte mult, și să mă uite. O să-i spui, nu-i o.

așa?

Și dusă a fost.

Treizeci și doi de ani. Scriu și ziua, și noaptea. Zborul e poimâine-dimineaţă și până atunci nu mă voi ridica de pe scaunul ăsta. Iată, încă o amintire care ţine de ce povestesc: ani mulţi după noaptea nunţii Verei cu Tuvia – el încă era cu noi, cel mai dulce dintre bunici –, eu și bunica Vera curăţăm legume pentru o budincă în bucătăria ei. E după-amiază, una dintre orele frumoase ale kibbutzului și ale bucătăriei. Aproape de orizont, soarele trimite raze aurii prin borcanele cu castraveţi și ceapă și vinete murate de pe pervaz. Pe blatul de marmură se află o găleată plină cu nuci pecan pe care Vera și cu mine le-am cules de dimineaţă. Din magnetofonul mare al Verei se aud *Bésame mucho* și altele la fel, care te înnebunesc de plăcere. O clipă de împlinire și de mare apropiere între noi – apoi ea-mi spune, pe neașteptate: „Când m-am măritat cu bunicul tău, Tuvia, trecuseră deja doisprezece ani după Milos. Doisprezece ani am fost singură. Niciun bărbat nu m-a atins așa! Cu vârful degetelor! Și eu l-am vrut pe Tuvia, cum nu, dar cel mai mult am vrut să fiu cu Tuvia ca să pot avea grijă de taică-tău, de Rafi, asta era pentru mine, cum se spune în sionism, o înfăptuire. Mă și temeam de pat ca de foc! Mă temeam ca de moarte de ce avea să fie și cum o să știu eu ce și cum, și în general dacă asta o să-mi revină, să vreau. Tuvia n-a renunţat, totuși, era bărbat, n-avea decât cincizeci și patru de ani, și adevărul e că nici azi nu renunţă, cu toate că eu de mult sunt gata să închid prăvălia”. „Bunico”, m-am sufocat eu – abia împlinisem cincisprezece ani – „ce se întâmplă cu vârstnicii în familia asta? N-aveţi niciun instinct de a păzi nevinovăţia copiilor? De ce-mi povestești asta?”

„Pentru că vreau să știi totul, orice, orice! Fără niciun secret între noi”.

„Ce secret? E vreun secret?”

Atunci i-a scăpat un oftat izvorât dintr-un cotlon

necunoscut al sufletului.

„Ghili, în tine vreau să pun tot ce-am avut în viaţă. Orice lucru”.

„De ce tocmai în mine?”

„Pentru că tu ești ca mine”.

Știam de-acum că, din gura ei, ăsta era un compliment, dar ceva în vocea – și încă mai mult în privirea ei – mi-a stârnit curiozitatea.

„Nu înţeleg, bunico”.

A lăsat din mână cuţitul de curăţat zarzavat, și-a pus mâinile pe umerii mei. Ochii ei erau în ochii mei și n-aveam unde fugi. „Și știu, Ghili, că tu n-ai să dai voie niciodată nimănui să-mi sucească povestea și s-o întoarcă împotriva mea”.

Mi se pare că am râs. Mai exact, am chicotit. Am încercat să transform discuţia într-o glumă. Pe atunci nu știam nimic despre „povestea ei”.

Deodată, ochii i-au sclipit cu o sălbăticie de neconceput, aproape animalică. Și ţin minte că pentru o clipă m-a străbătut gândul că nu vreau să fiu puiul acestui animal.

Bineînţeles că au căutat-o pe Nina. Au întors fiecare piatră, au cerut ajutorul poliţiei, care n-a fost de niciun folos, apoi s-au adresat unui detectiv particular, care a bătut ţara de la nord la sud și le-a spus: „A înghiţit-o pământul. Începeţi să vă obișnuiţi cu gândul că nu se mai întoarce”. Dar, după aproape un an, au început să primească semne de viaţă. O dată la patru săptămâni, cu o stranie punctualitate, sosea o ilustrată mută, fără un cuvânt. De la Eilat, de la Tiberias, de la Mitzpe Ramón, de la Kiryat Șmona. Vera și Tuvia au călătorit pe urma ilustratelor, au umblat pe străzi, au intrat în prăvălii, în hoteluri, în cluburi de noapte și în sinagogi, au arătat tuturor celor pe care-i întâlneau o fotografie de-a ei făcută atunci când ajunsese în Israel. Vera a slăbit foarte tare în anii aceia și părul i-a albit. Tuvia mergea cu ea pretutindeni, o ducea cu un tender căpătat de la kibbutz, avea grijă să mănânce și să bea. Când a văzut că se stinge

încet-încet, a zburat cu ea în Serbia, în sătucul unde se născuse și fusese îngropat Milos. Acolo, în sat, Vera era ca o regină. Neamurile lui Milos o iubeau și o admirau, veneau seara s-o asculte depănând povestea iubirii ei pentru Milos. Dimineaţa, Tuvia repara motoare vechi de tractor și mașini de treierat, iar Vera, cu o pălărie largă de paie, ședea pe un balansoar la mormântul lui Milos, în faţa pietrei funerare cenușii, acoperite de verdeaţă, aprindea lumânări galbene, lungi și-i povestea despre suferinţele prin care trecea din cauza Ninei, fiica lor, despre căutarea ei și despre Îngerul Tuvia, fără de care n-ar fi rezistat la toate astea.

Rafael pornea în propriile expediţii de căutare. Cel puţin o dată pe săptămână fugea de la școală și vagabonda pe străzi prin orașe, prin kibbutzuri și sate arăbești, uitându-se pur și simplu în jur. În anii aceia s-a maturizat cu repeziciune, a devenit încă mai frumos și mai trist. Fetele îl urmăreau, nebune după el. Cu puţin mai mult de zece ani în urmă, la petrecerea la care am sărbătorit cei cincizeci de ani ai lui, Vera, care bineînţeles că n-a lăsat să treacă o asemenea dată fără un spectacol grandios – chiar și la vârsta de cincizeci de ani, el era orfanul drag inimii ei –, a scos o comoară din unul dintre sertarele ei pline ochi: un plic cu fotografii de-ale lui din anii aceia. Poze de la petreceri, din excursii, de la concursuri de alergări, de la jocuri de baschet și de la festivităţi de absolvire. Din toate privirile umede care se îndreptau spre el, din zâmbetele, buzele, sânii tineri ce înfloreau pentru el, din toată strădania asta el n-a văzut și n-a simţit nimic. „În ciorba lui, el o vede pe Nina”, a citat Vera un proverb pe care, ca de obicei, nu-l cunoșteam. Chiar și atunci când a intrat în armată, a continuat s-o caute în fiecare zi liberă. Vera i-a cumpărat atunci, din banii pe care-i primise din Iugoslavia – președintele Iugoslaviei, mareșalul Tito însuși, a dat dispoziţie să i se plătească pensie toată viaţa –, o cameră de luat vederi marca Leica, la mâna a doua. Spera că aparatul o să-i abată gândurile de la durere și o să-l vindece de dor, însă Rafael doar a început să filmeze

expediţiile de căutare.

Cutreiera drumurile și o descria pe Nina oamenilor pe care-i întâlnea, apoi le cerea voie să-i filmeze. A povestit de sute de ori unor străini, bărbaţi și femei, puţinul pe care-l știa despre ea. Le arăta iar și iar fotografia ei și le spunea: „O cheamă Nina, am fost cândva împreună și a dispărut. Poate aţi văzut-o?”. Uneori, se asculta în timp ce vorbea și se gândea că le povestește o legendă, ceva ce n-a existat niciodată.

Dar întâlnirile astea întâmplătoare au început să lucreze în el. I s-au deschis ochii, așa mi-a spus în filmul meu din tinereţe când povestea despre vremea aceea. A învăţat să privească. Era atras mai cu seamă de chipuri de oameni săraci, personaje măreţe, judecând după trăsăturile feţelor, mi-a spus, câteodată de-a dreptul regale. „Oameni pe care-i vezi că parcă sunt prizonieri într-o viaţă măruntă, ce împuţinează”. Vera și Tuvia au încercat să-l convingă să-și înceteze pribegiile, să se trezească, să se tundă, să se înscrie la studii, să-și asume o funcţie de răspundere în gospodăria kibbutzului. După aproape doi ani de căutări, s-a împăcat cu gândul că n-o s-o mai găsească pe Nina și că de fapt renunţase la ea, dar de-acum nu mai putea să renunţe la filmat, ba chiar mai mult de-atât – eu cred, și de fapt știu, cine să știe mai bine decât mine –, la căutare: la felul de a privi al unui om care caută ceva ce a pierdut.

La treizeci și doi de ani după prima lor noapte, Vera stătea în bucătărie și fierbea apă pentru ceaiul de după-amiază. Tuvia era deja foarte bolnav. Vera n-a consimţit să fie internat, scos din casă, sau ca un îngrijitor plătit să intre în căminul lor. Patru ani, zi și noapte, l-a ţinut în viaţă, l-a îmbărbătat, s-a dus cu el la concerte la Haifa și la spectacole la Tel Aviv, a completat cu el sudoku, i-a schimbat scutecele și i-a citit trei ziare pe zi. În familie umbla vorba că, în urma războiului de uzură pe care-l poartă Vera, moartea chibzuiește să facă o excepţie pentru Tuvia.

Ceainicul a dat în clocot, iar ea i-a fluierat lui Tuvia

semnalul lor, primele patru sunete din bine-cunoscutul cântec „Bucură-te, bucură-te în visele tale”. El a venit încetișor, numai piele și os, tușind. A străbătut coridorul – același coridor pe care alergase cu ani în urmă, atunci când Rafael, fiul său, a mușcat-o pe Vera (iertaţi-mă că pomenesc asta și aici, dar omului îi place să aibă o mică mitologie numai a lui). Mergând, Tuvia s-a agăţat de un pardesiu pus pe umeraș și l-a aruncat pe spătarul unui scaun. S-a așezat, a oftat. Vera l-a privit și i s-a strâns inima. „Tuvia!”, a ridicat ea vocea. „În pijama? Așa se vine la *five o’clock tea* la o *lady?”* Tuvia a schiţat un surâs străveziu, s-a întors în dormitor, a tras pe el pantalonii negri de terilenă, cămașa albastră cu dungi care-i scotea în relief ochii albaștri și, ca s-o amuze pe Vera, și jacheta din piele de căprioară, pe care o purtase timp de douăzeci și cinci de ani la sărbători, ce acum îi era mai mare cu câteva măsuri. „Așa e-n regulă, *milady?”,* a întrebat-o și s-a așezat pe scaun, fără aer. Vera i-a turnat ceai. Au privit amândoi, în tăcere, șuvoiul subţire scurgându-se din ceainic. Apoi, Vera i-a văzut ochii dându-se peste cap, obrazul înnegrindu-se și a ţipat: „Tuvia, nu mă părăsi!”. Iar el a căzut pe podea, mort.

Mi se pare că am spus deja că eu și taică-meu suntem în kibbutzul Verei, la trei zile după petrecerea prilejuită de împlinirea a nouăzeci de ani, și la două zile înainte de zborul spre Croaţia. Unde e Vera? De ce n-o auzim? O s-o mai auzim însă, și încă cum. A ieșit, ca în fiecare dimineaţă, să-i viziteze pe „bătrânii ei”, care, că veni vorba, sunt toţi mai tineri decât ea cu câţiva ani răi. Vera o să presare peste ei praful bucuriei de-a trăi în ciuda a toţi și-a toate, praf din care ea avea din belșug („l-am spus deja lui Rafi, niciun sfert de ceas nu mă ţii în viaţă dacă vine ziua în care nu mai sunt în stare să stau în picioare pe șosea, vinerea, la procesiunea femeilor în negru! Niciun sfert de ceas!”), apoi o să facă de treizeci de ori turul bazinului de înot, cu casca trandafirie lipită de cap, cu buzele ţuguiate și cu mișcări energice ale braţelor. Pe urmă, o să se îndrepte rapid, pe scuterul ei electric, către

cimitir, cu faţa turtită de parbriz, cu poponeţul săltând, primejdie de moarte pentru toţi cei care îndrăznesc să se învârtă prin kibbutz în acele momente.

Ca în fiecare dimineaţă, o să depună un trandafir din grădiniţa ei pe mormântul lui Dushi, prima soţie, apoi se va îndrepta spre mormântul lui Tuvia, unde va lăsa doi trandafiri, unul pentru el și unul pentru Milos, pe care ea-l invită aici, printr-o curgere subterană a iertărilor, de la mormântul lui aflat în satul din Serbia.

Cu spatele încovoiat, stă pe marginea mormântului, își leagănă trupul înainte și înapoi, le povestește celor doi soţi ai ei ce mai e nou în familie și pe pământ, se plânge că lumea nu e bună: „O lume care vrea să omoare omenia. O parte a și omorât, iar acum vrea să omoare și ce-a mai rămas” și se lamentează de ocupaţia militară din teritorii: „loi! Și când te gândești numai că asta ni s-a întâmplat nouă, evreilor, o tragedie a tragediei suntem noi”. Plânge un pic, își descarcă sufletul și se roagă: „Milos și Tuvia, soţii mei scumpi, unde sunteţi? Eu am trecut de-acum de nouăzeci de ani! Când veniţi să mă luaţi la voi? N-o uitaţi aici pe Vera voastră!”. Și de-acolo gonește iar cu scuterul la mica ei clinică de lângă dispensar, stă acolo trei ore fără să se ridice de pe scaun și dă tuturor admiratorilor ei sfaturi în materie de diete, de dragoste și de varice.

Apoi, din întâmplare, Rafael a văzut-o, undeva pe strada Jaffa, la Ierusalim, lângă clădirea Generali, într-o staţie de autobuz. S-a grăbit să se ascundă în spatele unui panou publicitar, a filmat-o urcând în autobuz, dar n-a intrat după ea („Mi-a fost teamă c-o să facă scandal”). A doua zi, la aceeași oră, ea era din nou acolo, cu o eșarfa înflorată pe cap, cu ochelari de soare mari, în formă de fluture, și fustă verde, scurtă și strâmtă. O plăcere pentru ochii cui o vedea pentru prima oară, dar singură și stinsă în ochii lui Rafael. Nina lucra pe atunci într-un laborator guvernamental de analize chimice aflat pe-aproape de Cartierul rușilor, lângă Catedrala Sfânta Treime. Opt ore pe zi, făcea analize de coloranţi alimentari, verificându-le toxicitatea.

(Mi se pare atât de ciudat când scriu asta. Ce legătură are Nina cu o astfel de muncă?)

Printre celelalte îndatoriri, răspundea și de curăţenie, așa încât rămânea acolo în fiecare zi după ce toţi ceilalţi angajaţi plecau. De plictiseală – sau pentru că nu se grăbea să se întoarcă acasă, la bărbatul străin și smintit care o aștepta acolo –, a început să picteze cu coloranţi alimentari pe plăcile subţiri de sticlă pe care se făceau analizele. A pictat strada așa cum se vedea dincolo de fereastra cu gratii. L-a pictat pe tatăl ei, Milos, cu calul lui preferat. A pictat diferite colţuri din mica lor locuinţă de pe strada Kosmajska din Belgrad. Uneori, îl picta pe Rafael. Buzele frumoase care au sărutat-o, patima posomorâtă și scrutătoare din ochii lui, mișcările prin care i se dăruia și care trezeau spaima în ea.

În fiecare după-amiază, Rafael se învârtea pe străzile și ulicioarele care duceau la staţia de autobuz. Dacă avea noroc, descoperea încă o bucată din itinerarul ei de la staţie până la laborator. După câteva zile de asemenea bântuiri, a descoperit unde era laboratorul și a venit și s-a proptit în faţa Ninei în timp ce ea spăla podeaua. Ei i-a scăpat un ţipăt de panică, apoi, numaidecât, a scos râsul ei batjocoritor și s-a rezemat cu o mână de masă. De aproape, lui i s-a părut că e bolnavă, anemică. Avea cearcăne negre sub ochi. Se spune că fanteziile de mântuire sunt o specialitate feminină. În privinţa asta, nu e nimeni mai feminin decât taică-meu: mintea îi spunea să dispară neîntârziat. Să se vindece de ea. Dar s-a apropiat, a îmbrăţișat-o cu toată puterea și s-a auzit întrebând-o dacă nu vine să trăiască cu el.

Nina l-a ţintuit cu privirea ei înceată și înstrăinată. Pot, realmente, s-o văd cufundându-l, pentru un moment lung, într-un soi de pustiu lăuntric. După aceea i-a pus în mână, solemn, cârpa cu care spăla pe jos și a spus: „Dar mai întâi trebuie să omori dragonul”. El a crezut că e o glumă.

Dar era într-adevăr un dragon.

„Am fugit din kibbutz, am umblat prin toată ţara și

am petrecut nebunește, iar la un moment dat m-am pomenit aici, în Ierusalim”, a povestit Nina pentru camera de vederi a lui taică-meu, într-un filmuleţ pe care l-am găsit acum câteva luni în „arhiva” lui – patru lăzi de fructe în care păstrează amintirile din perioada în care făcea filme. E un fragment de șapte minute și jumătate dintr-un film pe rolă de 16 mm pe care nu l-a terminat, un film despre ea. Anul ăsta, am pregătit o versiune digitală a filmuleţului și poate că îl introduc în cel pe care o să-l fac despre ei dacă găsesc material bun în expediţia noastră pe insulă. Uite, am spus asta explicit și cerul nu ne-a căzut în cap.

În filmuleţ, Nina are un aer adolescentin, e frumoasă și binedispusă, cel puţin la începutul discuţiei. „… La Ierusalim am întâlnit un coreean, da, din Coreea, închipuie-ţi” – dinţii ei sunt albi, mici, sprâncenele minunat întunecate, aproape drepte, cuta subţire de sub ochi adaugă o ironie fină la orice spune – „el mi-a găsit slujba de la laborator, cunoștea pe cineva acolo, și la fiecare sfârșit de săptămână mă lua să lucrez la el. Era un soi ciudat de om…”

Vera mi-a povestit odată despre el. E o poveste fără legătură cu nimic, atât de ruptă de toate și de rece, atât de străină, încât chiar și pe mine aproape că mă doare. Omul acela era biochimist și ţinea acasă un laborator particular, „un om îngrozitor, cumplit”, mi-a spus Vera, „o silea pe Nina să dea sânge o dată pe săptămână pentru experienţele lui”. Dar Vera nu știa totul.

Nina cea din filmuleţ trage cu plăcere din ţigara pe care o ţine în mână și râde cu un hohot puţin isteric: „Mie în general îmi plac bărbaţii înalţi, frumoși, ca, de pildă, Rafi, care acum mă filmează, *alio,* Rafael, *amore”,* îi trimite o bezea, „și celălalt era scund și urât, cu urechi clăpăuge. Bun, uite că povestesc… S-a născut în Japonia, era dintr-o familie săracă și, pe lângă toate necazurile, făcea parte și din minoritatea coreeană de-acolo…”

Din clipă în clipă, faţa ei devine tot mai încremenită, mai dură. Observ pe chipul ei schimbările cele mai

mărunte, sunt pare-se foarte conștientă de trăsătura asta a ei, și nu numai din cauza instinctului meu profesional. De aici încolo, vorbește repede, cu glas sec: „Când mormonii au ajuns în Japonia, au început numaidecât să vâneze copiii cei mai săraci, iar părinţii lui au fost bucuroși că cineva e dispus să aibă grijă de el și l-au trimis să fie educat în America, așa a devenit mormon și american…”

E ca și cum cineva cu totul străin ar vorbi dinăuntrul ei. Și fumatul i-a devenit rapid și nervos, aproape mecanic. Când am văzut fragmentul pentru prima oară, reacţia mea a fost: ce-s prostiile astea? Pe cine interesează asta? Ce vrea de la mine cu cormoranii ei?

„Apoi s-a îndrăgostit de o evreică – ea a murit între timp, n-are importanţă – a urmărit-o la Ierusalim și așa a dat peste mine pe stradă, pe când căutam un loc unde să dorm, mă trimitea să mă culc cu bărbaţi străini și la întoarcere să-i povestesc cum a fost”.

Dacă mai există încă o ultimă rămășiţă de dovadă care mă poate pune sub acuzare ca fiică a ei, aceea constă în faptul că și azi, la vârsta mea, îmi vine – pe bune – să mor, atunci când povestește despre viaţa ei sexuală. „Asta era ce-i plăcea și, cu cât povestea era mai nebună și mai bizară, cu atât se simţea mai bine. Și întotdeauna voia amănunte. Să fiu atentă la fiecare amănunt”. Splendid, îi spun eu în sinea mea, puteai într-adevăr să fii o excelentă *script girl.* Poate de la tine am moștenit asta. Încerc să ghicesc unde, în ce loc a filmat-o în clipul ăsta. În fundal se văd pini, regiunea e deluroasă. Un pâlc de copaci în munţi, lângă Ierusalim? Mai sus de cartierul Ein Kerem? în satul arab Sataf?

„Și cum mă simţeam eu?”, râde ea, cu râsul ei lent, decuplat. „Asta nu întrebi, Rafi? Sigur că nu. Tu te temi mereu un pic de răspunsurile mele, nu?”

„Cum… Cum era asta pentru tine?” Vocea lui Rafi e aici seacă și plată. Camera de luat vederi e fixată intens asupra ei, pe faţă, pe ochi. Pe gura ei frumoasă.

„Cum ai bea apă dintr-un pahar de plastic pe care-l arunci”. Liniște. Nina ridică din umeri cu nerăbdarea unui

„Hai să isprăvim odată cu asta”.

„Și… cât timp a ţinut treaba asta cu coreeanul?”

„Doi ani”.

„Doi ani ai aruncat pahare de plastic?”

„De două-trei ori pe săptămână”.

„Povestește”.

„Ce-i de povestit? Plecam, coboram în stradă, vânam un om, un bărbat, uneori o femeie, făceam treaba, mă întorceam să-i povestesc”.

Rafi lasă să-i scape o răsuflare lungă, mută. Când a fost făcut filmuleţul ăsta, încă nu știa ce-i pregătește Nina în viitor.

„Și în cele din urmă m-ai găsit, Rafi. Asta știţi de-acum”. Nina aruncă o privire direct spre camera de luat vederi, surâde deodată în toată frumuseţea ei, răzbate până la noi. Totul e joc pentru ea. „Artistă pe scena vieţii”, se deșteaptă deodată în mine, ca o greaţă, o alăturare uitată de cuvinte, care mă înspăimânta de-a dreptul pe când eram tânără, deși n-o înţelegeam, un verset pe care-l găsisem în acele zile în Biblia mea secretă, *Misterele căsniciei* (dimpreună cu *Teoria imperecherii,* ediţie populară). Aveam unsprezece ani când am descoperit-o în biblioteca Verei și a lui Tuvia, și au fost doi-trei ani în care am citit din ea în orice clipă când eram singură la ei. Până și titlurile capitolelor mă tulburau. „Scopul eroticii umane”, „Știri din sexologia cea mai recentă pentru perechi căsătorite”. Citeam febril. Toceam. „Înainte de alegerea unei perechi, folosește predispoziţia spre iubire – o stare fiziologică în care organismusul ajunge la o asemenea lumină sufletească și fizică, încât cere descărcare”. Nu înţelegeam, dar organismusul meu tremura cuprins de o tensiune nouă, care cerea descărcare. Citeam iar și iar. O ebraică stranie, biblică. „Femeia nu este instrumentul cel mai slab, ci cel mai fin, care poartă în el vinul spiritualităţii. Sau care e pentru bărbat ceea ce acul magnetic al busolei este pentru timonierul corăbiei, fiind instrumentul mai fin, ea are nevoie de mai multă apărare…” Mergeam pe stradă în

Ierusalim, sau pe cărările kibbutzului, și-mi alegeam oameni frumoși, dar nici asta nuera de-ajuns, bărbaţi care arătau ca niște timonieri și femei care, fără nicio îndoială, purtau înăuntrul lor vinul spiritualităţii. Îi priveam adânc în ochi și-i sileam, fără să știe, să-mi declame versete alese. „E destul să apară o făptură de celălalt sex, dăruită cu calităţi trupești și sufletești potrivite condiţiilor de îndrăgostire ale individului cutare și visurilor lui, și iată, s-a născut iubirea!”

Cum am spus, aveam unsprezece ani, un pic mai mult, când eu și călăuza mea în jungla căsătoriei am făcut cunoștinţă, și nu am dezvăluit asta nimănui, am înaintat din capitol în capitol, am descifrat cuvânt cu cuvânt, câteodată cu ajutorul unui dicţionar, și am învăţat să vorbesc așa cum vorbea cartea, dar numai sub plapumă. Îmi plăcea, de pildă, s-o deschid la întâmplare și să indic cu degetul un pasaj, simţeam că o proorocire s-ar fi abătut asupra mea dinăuntrul ei. Ţin minte momentul când am citit: „Există oameni cu afectivitate falsă. Oameni care sunt foarte săraci în sentimente și joacă rolul de persoane afective. Aceștia sunt numiţi «artiști pe scena vieţii». Ei sunt numai rareori apţi pentru o viaţă conjugală îndelungată”.

Voiam să mor. De ce mi s-a întâmplat asta tocmai mie, ca o asemenea femeie…

„Allo, Rafi, scumpetea inimii mele”, glumește Nina în filmuleţ, ebraica ei e minunată, fără pic de accent, vorbește fluent cinci sau șase limbi, o artistă pe scena vieţii, „m-ai căutat prin toată ţara până m-ai găsit, m-ai condus acasă și i-ai dat ăluia lovituri de moarte, aproape că ai omorât dragonul. Să știţi, dragi spectatori, Rafi a visat întotdeauna să salveze prinţese din ghearele dragonilor. Și de atunci suntem împreună, dar totodată despărţite, și între timp s-a născut sărmana Ghili, iar acum suntem și mai încurcaţi, și Rafi face despre noi un film”, își flutură mâna spre Rafael.

Derulez filmul înapoi. Chiar și a suta oară, ea tot spune asta.

Camera de luat vederi e nemișcată pe faţa ei, ca și cum i-ar da o șansă să se răzgândească, să declare că totul e minciună. Dar Nina și-a șters deja de mult orice expresie de pe chip. Ea nu-i. Ea nu. Dar unde e ea, totuși, atunci când nu-i?

Și între timp s-a născut sărmana Ghili.

Rafael e în filmuleţ, ca și în viaţă, incapabil să se desprindă de ea. O întreabă dacă în toată perioada aceea n-a simţit vreun sentiment viu pentru cineva.

Ea are nevoie de ceva timp ca să revină din locul dinăuntrul căruia a fost ștearsă. „S-a ntâmplat o dată... M-am dus în Orașul Vechi, de multe ori mă trimitea să mă învârt pe-acolo. Îi plăcea când mi se-ntâmplau chestii cu arabi. Asta îl înfierbânta și mai tare. Deodată aud vorbindu-se sârbește, sârbește de-adevăratelea, cu accentul din satele de pe unde era taică-meu, Milos. Erau trei marinari veniţi cu vaporul la Haifa, unul era drăguţ. Am trecut pe lângă el și i-am aruncat așa, în engleză, ca-ntr-un film, *Hi,* puiule, *come on, lose the others,* l-am adus acasă și el nu credea că i se întâmplă asta, că o fată care nu arată rău, care vorbește sârbește, în dialectul lui, îl ia la ea acasă, îi oferă *good time,* și-l mai și duce pe urmă la autobuz. Cu flăcăul acela am simţit ceva”.

Liniște.

„Da, nu-i plăcut”, spune ea, și chipul i se întunecă. Camera de luat vederi e aţintită asupra ei.

„Ce e-n neregulă cu mine, Rafi?”

El nu răspunde.

Filmuleţul se termină aici.

Îl derulez din nou.

Au trăit împreună în locuinţa de o cameră și jumătate de la etajul al treilea al unui bloc din cartierul Yuval din Ierusalim. Nina lucra în laborator, iar Rafael muncea pe unde se nimerea. O iubea în toate chipurile pe care ea i le îngăduia sau pe care i le impunea. Poate că și ea îl iubea – de asta nu mă ocup deloc, de cât de mult simţea ea pentru el. Sunt locuri în care, de câte ori mă las ispitită să pășesc, trăiesc amăgiri de sinucigaș, și la ce-mi folosește? Dar

chipul ei nu și-a recăpătat expresiile; dimpotrivă. Faţa ei frumoasă a devenit parcă și mai searbădă. El bănuia că şi-o golește intenţionat de sens de fiecare dată când o privea cu ochii lui plini de bunătate. „Ca și cum m-ar fi pedepsit pentru ceva”, a spus uimit în faţa aparatului meu Sony, iar cea care lua interviul, tânăra specialistă în misterele vieţii conjugale asociate cu știinţa imperecherii, tăcea cu mult tact.

Nina se întorcea la el din pribegii iar și iar, „murdară, puţind, umilită”, povestea Rafel liniștit, „uneori de-a dreptul rănită, plină de tăieturi, cu vânătăi negre și albastre”. Când îi vedea privirea, ea lua brusc foc și se repezea la el, nu o dată l-a și lovit, iar el se apăra, încerca s-o prindă în braţe ca s-o liniștească, dar ea era mai iute și mai sălbatică. Și-atunci venea un moment în care el își ieșea din minţi și începea să-i întoarcă loviturile, a continuat Rafael să-i povestească tinerei îngrozite care-l intervieva, căci, cu toată puterea imaginaţiei ei furtunoase, nu-i trecuse prin cap această posibilitate. „Dar o iubeai!”, a șoptit cu vocea sugrumată cea care-i lua interviul. „Cum puteai s-o baţi dacă o iubeai?” „Nu știu, Ghili, nu știu. Pe ăștia doi...”, și-a ridicat buza de sus cu degetul și a dezvăluit unui aparat de filmat cuprins de jenă golul din gura lui, golul lipsei a doi molari. „Pe ăștia doi i-am pierdut în războaiele noastre”. Tăcere. Camera de luat vederi e aţintită asupra lui, dar drama e acum, de fapt, a operatoarei. Fiindcă deodată, cu privirea de acum, e limpede până la durere că fetișcana care eram atunci, când făceam filmarea, plătește, sub ochii noștri, preţul marii ei înșelătorii: travestiul într-un om matur.

Că veni vorba, în filmul înspăimântător de șters și de plin de purici se vede că nici Rafael nu se simte în largul lui. Se foiește întruna pe scaun, nu mă privește nici măcar o dată. Pe cât se pare, știe că ar trebui să încheie discuţia aici. Că nu e potrivit. Că instrumentele sufletești ale fetișcanei care eram nu sunt în stare să cuprindă tot ce deșartă el înăuntrul ei. Că e aproape o ticăloșie. Dar nici să se oprească nu-i în stare. Nu-i în stare să se oprească.

Cel puţin de descrierile futaiurilor m-a scutit atunci când l-am filmat pentru primul meu film, sau le-a scurtat foarte mult. Însă, din nou, nici aici nu și-a dat seama – cum de nu și-a dat seama? – că tocmai descrierile încleștărilor dintre ei m-au tulburat și m-au îndurerat mult mai mult.

Acum suntem amândoi oameni în toată firea. Stăm în odaia de la kibbutz a Verei, numai eu și el, și vizionăm – ce cuvânt pretenţios – discuţia pe care am filmat-o aici, în camera asta, acum douăzeci și patru de ani.

Și niciodată n-am făcut nimic cu filmul ăsta.

Nici Rafael, nici eu. L-am urcat rapid în pod și am uitat de el.

„Îmi pare atât de rău”, spune acum Rafael și pe faţa lui se citește suferinţa, „ce prost eram”. Eu răspund: „Exact”, și aș vrea să plâng de mila mea, dar nu plâng, niciodată nu plâng, și amândoi tăcem.

Ce e de spus când nu-i nimic de făcut?

La început, când el și Nina încă mai aveau clipe de tandreţe, aproape întotdeauna cu ajutorul marijuanei și-al galoanelor de coniac extrafin, Rafael tot mai îndrăznea să spere – și bineînţeles că ei nu-i spunea, căci cum se poate spune una ca asta? – că, dacă o să aibă un copil, atunci fără îndoială chipul ei o să poată exprima din nou emoţii. Dar și după ce Nina a născut o fetiţă cu greutatea de două kilograme și un sfert – o fetiţă mititică, născută aproape prematur, care arăta ca și cum ar fi vrut din toate puterile să se micșoreze întruna până o să dispară cu totul –, nici măcar atunci expresiile dispărute ale Ninei n-au revenit, ba poate că tocmai dimpotrivă, ochii ei păreau încă și mai goi și priveau întotdeauna drept prin tine, aproape fără să clipească, parcă îngheţaţi, privind în depărtare la ceva ce ea a văzut sau a înţeles deodată. Asta era faţa pe care fetiţa a văzut-o înaintea ei atunci când privirea a început să i se concentreze asupra unui punct și să deosebească detalii. Aceștia erau ochii care priveau prin ea atunci când sugea (timp de trei zile, sau poate patru, e puţină ceaţă în jurul acestei chestiuni: Rafi a spus o dată trei și altă dată, patru), și atunci când i se schimbau scutecele, și atunci

când a încercat cu prudenţă, și pe cât se pare fără prea mare speranţă, să experimenteze influenţa zâmbetului asupra feţei care i se iţea dinainte și, poate din cauza asta, până azi zâmbetul ei se prăbușește niţel și se retrage înainte să apară.

Asta-i tot? Niciun fel de amintiri? Nici măcar urâte? Nici clipe de răsfăţ, de cocoloșeală în patul părinţilor? Niciun fel de sărutări potopite pe burtica de prunc a fetiţei? Cum rămâne cu uimirea de la primul ei pas, de la primele ei cuvinte? Unde-i lumina? Spune „apă”…

Apare ceva care-mi șterge gândurile, așa cum un ștergător îndepărtează ploaia de pe parbriz.

Pe urmă, Nina a dispărut. Într-o dimineaţă, ne-am trezit și ea nu mai era. Precis a auzit un fluierat sub fereastră, cu o frecvenţă a sunetului pe care numai căţelele ca ea o aud. N-a luat nici măcar o periuţă de dinţi, a plecat, a dispărut ani întregi. A zburat – așa a ieșit la iveală mai târziu, din scrisori pe care a început să i le trimită Verei – la New York, viaţa a înghiţit-o acolo și nimeni n-a mai căutat-o. Rafael și fetiţa au rămas deodată singuri. Bunica Vera venea, bineînţeles, să-i ajute, de două ori pe săptămână cel puţin, schimbând trei autobuze în fiecare direcţie, aducea coșuri cu oale de mâncare, caiete de colorat, animale din lemn cioplite de Tuvia. În celelalte dimineţi, fetiţa era încredinţată, împreună cu câţiva copii mai mici, unei grădiniţe înfiinţate în locuinţa unei vecine, o femeie care aproape că nu vorbea, de tăcerea căreia se molipseau, pare-se, și copiii, fiindcă își amintește grădiniţa ca pe un loc foarte tăcut (nu pare logic, dar așa şi-o amintește ea). Prietene devotate ale lui Rafael veneau s-o păzească nopţile, atunci când el era la lucru. Era îngrijitor la secţia „Vizitarea bolnavilor”, paznic de noapte la Grădina Zoologică Biblică, pompist la o staţie de benzină. Dimineaţa studia asistenţa socială la Universitatea Ebraică și urma un curs de cinematografie ţinut de Ministerul Muncii. Fetiţa îl aștepta tot timpul. Așteptarea e sentimentul ei cel mai puternic din acele vremuri. Foame permanentă. Nu izbutește să-și aducă aminte ce făcea în

timpul în care aștepta, dar chiar și azi poate să trezească înăuntrul ei senzaţia acelei așteptări, felul în care i se strângea stomacul când auzea pe scară pașii lui grei. Cer iertare pentru persoana a treia care a apărut aici deodată – persoana întâi e prea dureroasă.

Vera i-a implorat să vină la ea și la Tuvia la kibbutz, unde-i aștepta o viaţă nouă. Tot ceea ce le răpise Nina, Vera avea să le înapoieze. Dar Rafael, și poate și fetiţa în felul ei – cine știe, cine știe ce a șoptit lumea către simţurile ei de animal –, parcă ar fi fost obligaţi să epuizeze până la ultimul strop abandonul la care-i condamnase Nina.

Cu toate astea, cu toate astea, ce-și amintește ea din perioada aceea? Nu mult. Mai nimic. Mese în tăcere. Rafael stă în faţa dulapului de haine și chipul lui se scaldă în rochiile Ninei. Un pui de câine, un căţel adevărat, cu urechi lungi, pe care Rafael l-a găsit și i l-a adus. Care, după o săptămână de fericire de nedescris, a dispărut din casă într-un moment în care cineva a lăsat, din greșeală, ușa deschisă. Sau o după-amiază cenușie în parcul de distracţii din Kiryat Yovel. O mamă tânără se apropie de Rafael și-i spune că fetiţa nu e îmbrăcată destul de gros pentru o vreme ca asta, așa că amândoi, ea și Rafael, fără un cuvânt, se ridică și pleacă.

A mai fost, de pildă, chestiunea vieţii pe care ea o ducea sub plapumă. Ore întregi, jumătăţi de zi se pitea sub plapumă, spunea povești și juca spectacole. Acolo nu vorbea ebraică. Acolo vorbea altă limbă. O limbă care exista numai sub plapumă, din care, când ieșea, nu mai ţinea minte, pare-se, niciun cuvânt. Dar într-o seară plapuma a fost ridicată de pe ea, dintr-odată, iar tatăl, tulburat, i-a spus că vorbea sârbo-croată, propoziţii întregi. El nu înţelegea limba în afară de câteva cuvinte pe care i le predase Nina („tată”, „mamă”, „fetiţă”,

„Familie”, și câteva cuvinte de rușine). Fetiţa, bineînţeles, nu știa despre ce vorbește el.

„Dar amintește-ţi că ne-a fost și teribil de bine împreună”, spune Rafael în film, aproape implorând, „îţi

făceam teatru de umbre, aveam o familie întreagă meșterită din cartofi tăiaţi și o gașcă din chibrituri și din capace de sticle de bere, și jucam fotbal de masă cu cuie în chip de jucători și o bilă mică în loc de minge, și am văzut o mulţime de filme, nu ţii minte?” Se apleacă spre mine deodată, îmi smulge din mână camera de luat vederi, o îndreaptă către mine, și iată, mă văd în film ţipând și protestând, încercând să mă eschivez cu gesturi isterice. „Încetează o clipă să fii sălbatică și uită-te cât ești de dulce”, spune Rafael cel din film și râde, iar eu parc-aș râde împreună cu el de cât de bine mă simt. „Tu și Nina sunteţi atât de frumoși, cum de v-a ieșit o asemenea pocitanie?” Rafael cel din film râde încă și mai tare: „Ești într-adevăr nebună de legat, Ghili, pe viaţa mea”. Un răspuns nesatisfăcător la problema ce-mi amăra viaţa în anii aceia – am văzut strâmbătura care mi-a trecut peste faţă în film – și asta e încă una dintre clipele în care am urât-o pe Nina din adâncul inimii, pentru că se vedea pe mine ceea ce n-aveam, se vedea uscăciune, fiindcă, să vorbim concret, oricât l-aș iubi pe taică-meu și oricât de mult am studiat cartea cu pricina, oricât au știut „misterele căsniciei” să-mi cunoască toate preocupările secrete, o fatucă de cincisprezece ani are uneori nevoie de o mamă, chiar și de o mamă smintită, chiar și de o mamă a tuturor păcatelor – dar o femeie care să se uite la ea din când în când cu privirea unei femei asupra unei femei, care să-i îmbrăţișeze trupul confuz, care să-i spună, minunându-se, cât de îmbelșugat e ea femeie.

Tocmai aici se poticnește imaginea, tocmai când fizionomia mea umple tot ecranul. Emulsia magnetică s-a cojit, pe cât se pare, pete negre și albe saltă pe ecran și, dintr-odată, chipul meu se sparge în cioburi strâmbe și îngheaţă, ceva acolo mi se pare ca o oglindă spartă după ce Nina s-a privit în ea, iar asta e atât de adevărat, atât de concret și atât de înfricoșător, încât amândoi stăm și ne holbăm câteva secunde, până când Rafi se repede și scoate aparatul din priză.

Îmi amintesc: 122 de metri de film erau în magazia

Bolex-ului, primul aparat de 16 mm al tatălui meu. Unsprezece minute și unsprezece secunde așteptau acolo să le umplem cu imagini frumoase. Până în ziua de azi, mișcările încărcării și descărcării filmului sunt proaspete în memoria degetelor mele. Aveam poate șapte ani, mâinile mele și ale tatălui meu se mișcau împreună în camera obscură, în care nu putea pătrunde lumina. Camera era destinată unei singure perechi de mâini, dar noi am reușit să intrăm amândoi. Tata mă îndruma, îmi dirija degetele subţirele. Când încărca și descărca, închidea ochii și-și dădea capul pe spate, iar eu faceam la fel. Înăuntru, deschideam împreună, cu ochii închiși, capacul camerei de luat vederi, prindeam cu delicateţe capătul filmului nou și-l strecuram printre rotiţe. Degetele lui groase se mișcau cu iuţeală și gingășie. Azi, cu filmările digitale, toate astea par ridicole, dar eu îmi amintesc cu duioșie mișcările noastre și, totodată, senzaţia de trecere a timpului din acea perioadă, cele unsprezece minute și unsprezece secunde care alergau printre rotiţe.

Unde eram?

De la vârsta de cinci ani, fetiţa a respirat chimicale. S-a obișnuit să doarmă pe o saltea în cabinele de montaj. Tatăl ei era, se pare, ucenicul unui tip foarte important. Omul cel important avea ochi de pisică și o amuza pe fetiţă cu mutrele pe care le făcea. Dar în cea mai mare parte a timpului stătea aplecat peste masa de montaj Steenbeck, tăind filmul și lipindu-l cu bandă adezivă, și fredona ușurel pentru sine. Încăperea s-a umplut treptat de perdele de film. Fetiţa se mișca între ele cu braţele larg desfăcute, făcându-le să foșnească.

Rafael mergea cu ea să vadă filme la cinematograful Beit Lessin, sau acasă la Lia van Leer, la Centrul Carmel din Haifa. Aduna – din lăzile de gunoi ale producătorilor – filme pentru care drepturile de distribuţie expiraseră. Șterpelea filme de la Filmoteca Sindicatelor. Se educa singur: o săptămână de Antonioni, o săptămână de Howard Hawks, Frank Capra, Wilder, Truffaut… Ea dormea, cu capul pe umărul lui. Se trezea pe întuneric, în încăperi

străine, văzând reflexia filmului dublată de lentilele ochelarilor lui.

La șapte ani, în mijlocul anului școlar, a fost dusă la Școala „Gershon Agron” și prezentată în faţa clasei drept „o fetiţă care trebuie ajutată”. Pe de altă parte, aproape în aceeași zi a fost descoperit scrisul, a fost descoperită minunea cititului, și a început o viaţă nouă.

Bun, am muncit din greu în dimineaţa asta. De mult n-am mai scris atât, și încă de mână. Iaca, încă o anecdotă scurtă înainte ca R. și cu mine să mergem să luăm prânzul în sala de mese privatizată și înainte să ne întâlnim cu cei care m-au cunoscut încă de când eram în premergător, și care, cu mult tact, n-o să mă întrebe nimic despre mine.

Când fetiţa avea unsprezece ani și, spre surprinderea tuturor și regretul ei, s-a înălţat până la un metru șaizeci – a crescut frumos pentru un copil născut aproape prematur –, scria deja în secret poezii clocotitoare și povești triste despre orfani, citise aproape toate cărţile pentru adulţi din biblioteca kibbutzului și chiar și din Biblioteca „Philip Leon” de la Centrul Cultural din Kiryat Yovel, tocise deja *Misterele căsniciei* și *Grădina înmiresmată* a lui Omer Nafsavi – pe aceea o găsise în biblioteca bunicii Vera și a bunicului Tuvia, o carte care a devorat-o de vie, dar într-un alt fel –, și toate astea adunându-se la un loc, într-o dimineaţă, Ia ceremonia Zilei Amintirii, fetiţa a ieșit în faţa întregii școli și, în loc să recite, cum era prevăzut, poezia *Iată leșurile noastre* a lui Haim Gouri[1], a dat glas unui cântec de jale compus de ea, teribil de jenant, care începea așa: „încotro zboară expresiile chipului atunci când omul îngheaţă”.

Nina a sosit în kibbutz cu o seară înainte de sărbătorirea celor nouăzeci de ani ai Verei. A fost nevoie de trei zboruri ca să ajungă din satul ei arctic până aici – bineînţeles, Rafael a plătit pentru călătorie din banii pe

---

1 Haim Gouri (1923-2018) - poet, romancier, jurnalist și regizor israelian de film documentar. Ca jurnalist, a devenit faimos după reportajul său privind procesul lui Adolf Eichmann, din 1961.1-au fost acordate numeroase premii literare (n.r.).

care nu-i avea, iar Vera a contribuit și ea, Nina, ca de obicei, neavând un sfanţ. În ciuda oboselii, s-a remarcat, așa mi-au raportat oamenii mei, muncind până târziu la pregătirea Clubului membrilor kibbutzului în vederea evenimentului, și numai după miezul nopţii, după ce s-a încăpăţânat să spele și să lustruiască singură podeaua, a comandat un taxi spre Haifa. A preferat să nu doarmă cu Vera în kibbutz, nici la Acra, la Rafael, o hotărâre care l-a jignit și l-a supărat, și bineînţeles că nu s-a pus în discuţie posibilitatea cutremurătoare de-a se lăsa găzduită la așezarea agricultorilor, într-o cameră și jumătate închiriată de mine și de Meir. Nina a găsit, pentru trei zile, prin Airbnb, o locuinţă în cartierul Neve Sha'anan. Mai mult de-atât n-a alocat vizitei în ţinutul îndepărtat. I-a telefonat lui Rafael de la aeroportul din orașul norvegian Tromso și i-a promis că o să scrie o felicitare pentru Vera și o s-o citească la petrecere, însă azi-dimineaţă, s-a apropiat de el de două ori deja, și l-a întrebat în șoaptă dacă e în regulă că n-a scris nimic, iar el i-a răspuns că cel mai important e să vorbești din inimă, să-i spui Verei ceva drăguţ. Nina i-a răspuns că așa o să facă, o să-i vorbească, pur și simplu o s-o privească și o să-i vorbească. „Totuși, am atât de multe lucruri bune să-i spun”, a zis și a dat energic din cap. Dar de fiecare dată când mătușa Hanna, care conducea ceremonia, s-a uitat la ea întrebător, Nina a dat din mână în semn că „mai târziu” sau „după cuvântarea asta e rândul meu”, și până la urmă n-a mai vorbit, nu i-a spus nimic Verei.

Cu cât tăcerea ei s-a prelungit mai mult, cu atât am văzut cu toţii mai multă dezamăgire pe faţa Verei. Am simţit și cât de mult suferă Nina, dar cum nu poate, pur și simplu nu e în stare, să rostească vorbe de laudă pentru maică-sa. În acele momente, toată familia s-a strâns în jurul Verei ca un corp care-și apără un membru vulnerabil. Ea era de-a noastră, iar Nina, nu. Pe ea eram dispuși s-o primim numai de dragul Verei. Și încă ceva: familia a știut întotdeauna că hotarul dintre Vera și Nina e un loc infectat, chiar canceros, și e de dorit ca noi, cei din familia

Bruck, să nu ne apropiem de el. Și oricum – gândește în sinea lui un Bruck de rând – oricum nu e nicio șansă ca eu să pricep complicaţiile a ceea ce s-a întâmplat odinioară, în urmă cu aproape șaizeci de ani, între Vera și Nina. Dar chestiunea trebuie limpezită imediat: cei din neamul Bruck, în principiu, nu recunosc asemenea hotărâri ale sufletului omenesc, și nu mă plâng de asta – familia nu ţi-o alegi.

Ce mai voiam să scriu?

Că e o plăcere felul în care caietul ăsta te îndeamnă la scris.

N-am mai scris de mână de ani buni. Credeam că mușchii ăștia mi s-au atrofiat de mult. Cu pix și caiet, cum șade bine vremilor în care s-au petrecut aceste lucruri.

Vino și cuprinde-mă, durere a degetelor!

Ne aflăm la petrecerea de nouăzeci de ani. La Clubul kibbutzului. Mobilierul e înspăimântător. Totul arată ca mânjit cu noroi în anii ’50. Rafael și Nina nu s-au întâlnit de cinci ani, de la ultima ei vizită în ţară. Nici eu și Nina nu ne-am întâlnit de cinci ani. Atunci, am schimbat cu greu câteva propoziţii, iar la capătul lor am explodat împotriva ei în faţa tuturor, am trântit un spectacol de groază în toată legea și m-am făcut de rușine *di gremda.* Noi dăm, fără îndoială, un sens nou noţiunii de „familie”.

Iar sâmbătă, înainte să înceapă festivitatea, când toţi încă stăteau, trăncăneau și umpleau goluri în bârfa de familie, am închis ochii, am numărat încet de la zece la zero, iar la zero a intrat ea. N-am nicio explicaţie pentru fenomenul ăsta. Nina a intrat în sala mică, iar inima lui Rafael s-a strâns cu putere. Am văzut. În jurul Ninei s-a stârnit o mică furtună de pupături și îmbrăţișări, iar ea doar stătea în mijlocul lor, îmbrăţișându-se singură cu mâinile, ca și cum chiar și aici i-ar fi fost frig, și zâmbea tăcută, în timp ce familia profita de ocazie să simtă niţică străinătate, adică să strige *„Oh my God”* și alte mici ţipete americănești exprimând emoţie și puţind de făţărnicie, iar pe sub toate astea au mai fost, bineînţeles, evaluări rapide, aprecieri de riduri și piele și păr și dinţi. Bâlciul obișnuit.

Am văzut imediat, toţi au văzut, că Nina nu e în formă. Nu numai că frumuseţea ei pălise – iată o sentinţă a destinului de care noi, pocitele, suntem scutite – și nu numai că pe frunte și pe obrajii ei prelungi și uimitori, și la fel în jurul buzelor, totul era acoperit de liniuţe, de riduri subţirele, uscate, ca și cum cineva ar fi plesnit-o cu o mulţime de surcele. Dar ce l-a zguduit cel mai tare pe Rafael – mi-a transmis el din priviri – a fost faptul că, deodată, faţa Ninei exprima din când în când câte ceva.

Am observat și eu. Rolul unei *script girl* (în engleză, funcţia mai e numită și *continuity clerk,* ceea ce-mi place) e să observe schimbări surprinzătoare de felul ăsta, salturi lipsite de logică de la una la alta, în *frame* sau în text. Am privit-o pe Nina și am simţit, pe dinăuntru, un semnal de alarmă. Rafael s-a ridicat imediat, agitat. M-am grăbit și mi-am petrecut braţul pe sub al lui, simţind că se reazemă de mine și-i crește pulsul. Aveam în buzunar aspirină de mestecat și spray Isoket contra durerilor în piept – le ţin mereu la mine pentru el. I le-am oferit. Le-a respins pe amândouă cu o mișcare mânioasă, niţel nedreaptă faţă de mine; dar avea circumstanţe atenuante.

Cum să descrii un asemenea fapt, un asemenea fenomen, o femeie pe-al cărei chip nu se iveau expresii și, deodată, se ivesc? Doar și înainte avea câteva. Hai să nu... nu era statuie și nu era aisberg, nici sfinx cu adevărat, și numai ca să întăresc și să aţâţ în mine aversiunea faţă de ea am descris-o astfel, iar Rafi susţine că exagerez, totuși, acum e într-adevăr diferită într-un mod de neconceput și se poate spune cu prudenţă, oricât ar fi de greu să recunoaștem asta, că, deodată, ea există.

Copilul acela pe care l-au răpit ţiganii? Copilul din cartea *Omul care râde* a lui Victor Hugo, omul căruia ţiganii i-au desfigurat faţa în așa fel, încât să pară că râde tot timpul, fiindcă asta priește afacerii cerșitului? Cât m-am temut în copilărie de cartea asta, de expresia îngheţată a copilului desenat pe copertă, de câte ori am citit despre tot amarul sorţii lui și am plâns!

Iată o întrebare la care Google nu știe să răspundă:

ce-l face pe un om obișnuit și rezonabil, adică un om pe care ţiganii nu l-au schilodit în copilărie, să pară aproape întotdeauna indiferent sau nepăsător? Sau batjocoritor. Poate ceva din ochi? Cuta fină pe care o are pe pleoape? O privire distantă și goală, întotdeauna puţin absentă?

De la trupul subţire, de mânz, pe care l-a avut până la o vârstă destul de târzie, până acum cel puţin cinci ani, când am văzut-o ultima oară, a trecut direct la începutul ofilirii, brusc și parcă fără să zăbovească deloc într-o feminitate coaptă, deplină.

În viaţă.

Chipul ei ne fascinează pe tata și pe mine, ca și cum ni s-ar proiecta un film – încă un film – ţinut secret zeci de ani. Un film despre viaţa noastră – cea care n-a fost trăită. Viaţa pe care am fi putut s-o avem. Adieri de duioșie, bucurie, decepţie și tristeţe trec peste faţa ei, și surâsuri, Dumnezeule, cald și liniștit și simplu e surâsul ei, unde au fost toate astea atunci când am avut nevoie de ele? Și Rafael, lângă mine, o cercetează atent, cu pulsul și respiraţia precipitate – mi se pare că am spus asta deja –, și jur că n-am să-l las să cadă din cauza ei, ajunge, există o limită în a abuza de-un om.

Nina a văzut privirea înspăimântată a lui Rafael când a intrat în sală. El n-a putut s-o ascundă. Dincolo de toţi oamenii care au înconjurat-o, ea a ridicat din umeri spre el, ca și cum i-ar fi cerut iertare, și ceva în mișcarea ei mi-a amintit de un moment din filmul pe care Rafael încercase să-l facă despre ea, cândva în anii ’70, înainte ca Nina să fugă de noi definitiv. „Crezi că vei continua să mă iubești când am să fiu bătrână și urâtă?”, îl întreabă ea acolo. Sunt în pat, cum altfel, între cearșafuri mototolite, într-o clipă rară de căldură sufletească.

„Mă cunoști”, îi spune el și se umflă niţel de atâta patos, „dacă o să devii, să zicem, cocoșată, o să încep imediat să iubesc cocoșate”. „Ah”, își flutură ea mâna subţire, goală, „precis ai spus asta la o mie de cocoșate”.

Apoi, după cuvântările rostite și după cea nerostită a Ninei, și după discuţia care n-a avut loc între mine și Nina,

tribul nostru mititel, care nu mai e chiar atât de mic, s-a năpustit la mesele încărcate cu bunătăţi. Femeile din familie, chiar și unii bărbaţi, au pregătit delicatese inspirate de bucătăria Verei, și numai noi patru – Vera, Nina, Rafael și eu – am rămas fiecare unde stăteam, puţin răniţi încă dinainte să ne întâlnim de-adevărat. Nina și Vera se uitau una la alta, și era acolo o privire…

Pe buzele Ninei s-a ivit deodată un zâmbet îngrozitor. Mi-era limpede că e un zâmbet aproape involuntar, un soi de spasm pe care Vera îl trezea în Nina prin însăși existenţa ei, un zâmbet de craniu, care dintr-odată dezminţea și făcea derizorii toate elogiile aduse Verei, dezvăluind, parcă, o rușine ascunsă…

Mi-era teamă. M-a cuprins deodată o asemenea teamă cum simţi numai și numai când te afli în faţa întunecimii omenești. Știam că zâmbetul ăsta al Ninei n-are traducere în nicio limbă care se vorbește pe lumină. Am văzut-o pe bunică-mea crispându-se înăuntrul ei, ca și cum zâmbetul Ninei ar fi secat energiile care o făceau pe Vera să fie ce era chiar și la nouăzeci de ani. În momentul acela a privit și Nina la ceea ce ea însăși provocase, la rana Verei, și a intrat în panică. Am văzut. S-a ridicat de pe scaun, s-a îndreptat cu pas nesigur spre Vera…

Și a îngenuncheat în faţa fotoliului ei, într-un omagiu straniu, dar destul de emoţionant – m-a prins, recunosc, nepregătită –, a cuprins-o în braţe și și-a pus capul pe genunchii ei, iar Vera s-a aplecat peste ea și a mângâiat gâtul subţire și fragil al fiică-sii.

Mișcări lungi și lente.

Unii din familie au observat, le-au făcut semn altora și s-a lăsat liniște. Vera și Nina păreau împletite între ele. M-am gândit că, până la sfârșitul zilelor, o linie o să le despartă pe ele două de toţi ceilalţi. De întreaga lume.

Și m-am gândit că și pe mine, fie că vreau, fie că nu, linia asta mă desparte puţin de ea.

Nina s-a ridicat și am văzut că-i era greu. Trupul ei își pierduse ușurinţa tinerească. Și-a șters ochii cu amândouă mâinile: „Uf! Nu știu ce mi-a venit…” și s-a întors la locul

ei. Vera a scos din poșetă o oglinjoară rotundă, și-a șters rapid cu un șervețel fardul întins pe la coada ochilor și și-a plimbat buzele rujate încoace și încolo prin fața oglinzii. Nina o privea, o mânca din ochi și pentru o clipă am putut să-mi imaginez că exact așa o privea când era o fetiță de șase ani, la Belgrad, în locuința lor frumoasă din strada Kosmajska, o privea pe maică-sa care se farda – ghicesc – în fața unei oglinzi ovale, cu ramă de bronz cu ciorchini de struguri, care-i îmbrățișa chipul, și poate o fotografie micuță a lui Miolă, luminos și serios, era prinsă de o margine.

Esther, sora tatei, care nu e în stare să sufere nici măcar o clipă de stinghereală sau de tăcere, a bătut cu lingurița într-un pahar și a anunțat că Orii și Adili, nepoatele ei, au pregătit un număr scurt după „două-trei anecdote hazlii” pe care Vera le-a povestit fetelor atunci când ele se pregăteau să reconstituie povestea familiei în cadrul proiectului de evocare a rădăcinilor neamului. Nina s-a încordat, părând că nu găsește mult haz în amintirile maică-sii. Cele două fete, cu părul negru buclat, cu obrajii îmbujorați și pline de viață, au mărturisit cât sunt de norocoase că bunica Vera a ales să-și înfăptuiască bunicia tocmai în familia lor, și cum, prin înțelepciunea ei și cu inima ei largă, le-a înapoiat tuturor bucuria, după ce bunica Dushi, prima nevastă scumpă a bunicului Tuvia, s-a prăpădit. Vorbeau împreună, una peste cealaltă, dar armonios și-n acel fel plăcut pe care numai o familie sănătoasă – felicitări pentru oximoron, Ghili – știe să-l inspire.

I-au cerut iertare Verei dacă vor exagera un pic imitând-o, totul din dragoste, au spus, iar ea și-a fluturat mâna și le-a îndemnat: *„Go ahead!”.* Fetele i-au făcut semn lui Eviatar, vărul lor, și acordurile piesei *I did it my way* a lui Sinatra au umplut aerul cu vată trandafirie. De sub una dintre mese, cele două au tras o valiză, și bietei *script girl* i s-a tăiat respirația, căci aceea era chiar valiza cu care Vera a venit la Tuvia în seara în care ea și Rafael au aruncat împreună bile de fier. Iar din valiză au început să extragă

șiraguri multicolore, mari și mici, pe care și le-au pus la gât, și s-au mișcat în sunetele cântecului în contorsionări de dans erotic, dacă nu chiar de-a dreptul obscen – puţin jenant, după părerea mea –, apoi fetele au mai scos lucruri din valiză, de pildă, un șirag multicolor de eșarfe iluzionist, pălării albastre și violete, culorile Verei, pălării mici și pălării cu boruri late, cuminţi și îndrăzneţe, europene și tropicale, locale și coloniale. Eu declar aici ritos că nu mai era alta în kibbutz, nici chiar în toată mișcarea kibbutzurilor, care să îmbine, ca Vera, munca de ocnaș la grajduri și la coteţe, la scaieţi și la urzici, cu eleganţa nobilă și naturală.

Încă o anecdotă: în perioada în care s-a mutat împreună cu Tuvia, care până atunci fusese un văduv dorit în toată mișcarea kibbutzurilor (unită și unificată în 1999), dispecerele o trimiteau o săptămână după alta să fie de serviciu la curăţenia cantinei și la spălatul podelei între orele de masă. La sfârșitul zilei de muncă, se întorcea la Tuvia și-i arăta degetele cojite și mâncate de detergenţi, unghiile murdare și rupte. Tuvia îi muia și-i clătea mâinile în apă călduţă cu mușeţel, și după aceea îi dădea unghiile cu lac. Vera îl imita cu limba între buze: „Capul sus, Verală!” îi spunea el întotdeauna. Și așa, cu capul sus și cu unghiile scoase din teacă, zece picături sclipitoare de sânge – „Dar eu în sufletul meu, sunt proletar! Nicio muncă nu e prea înjositoare pentru mine!” –, se întorcea a doua zi pe câmpul de luptă.

Pe urmă, fetele s-au așezat pe valiză, s-au luat de mână și au povestit, într-un duet desăvârșit, cu vocea, cu accentul și cu ebraica Verei, povestea pe care cei mai mulţi dintre membrii familiei o cunoșteau: „în timpul când m-am născut eu, în orașul Cakovec din Croaţia, în anul optsprezece, mai era încă război mondial, primul, și soldaţi austrieci, care vedeau că Austria pierde, imediat au fugit acasă, și mama mea se temea de ce-o să ne facă nouă, așa că m-a luat cu trenul, la părinţii ei la Belgrad. Și eu, de mult ce n-aveam de mâncat, eram îngrozitor de urâtă, slăbănoagă, cu pneumonie și guturai și tuse, și mama m-a

ţinut în tren înalt peste oameni, și tot înghesuit și pute și beţi, și oamenii strigau la ea: «Aruncă odată mâţa aia urâtă pe fereastră! Acuși vin bărbaţi de la armată şi-o să faceţi copii noi și frumoși!»”.

Publicul restrâns de la Clubul membrilor kibbutzului se tăvălea de râs. Vera a strigat „Bravo!” și a aplaudat. Nina, așezată în faţa lui Rafael și a mea, a clătinat din cap cu un amestec straniu de plăcere și batjocură. „Uitaţi-vă numai ce plăcere îi fac toate astea”, spunea surâsul ei amar, iar Rafael și cu mine ne-am mutat dintr-odată privirile, atenţi să nu legăm cu ea vreo alianţă împotriva Verei.

„Și tatăl meu”, gemenele s-au ridicat și au continuat să povestească cu vocea Verei, „el era așa un om militar! Ioi! Și mama noastră de fiecare dată îi spunea: «Bela, n-ai soldaţi în casă, ai patru fete!». Dar el altfel nu știa, de unde să știe? în sufletul lui era *sergeant major,* deși n-a fost în armată nici măcar o zi. Și când intra în casă, imediat ne ridicam în onoarea lui, chiar și, iertaţi-mă, dacă eram la toaletă. Ungur ca el, biciul lui Dumnezeu!”

Cele două s-au aplecat, și-au îndreptat spinarea, și-au ciocnit călcâiele. „Generaţiile” toate dădeau pe dinafară de râsete și ovaţii. „Mama mea foarte închisă era ea”, au zis fetele punându-și cu tristeţe măsurată bărbia pe vârful degetelor. „Se temea de el cu teamă de moarte. Toţi se temeau! Niciun om în oraș nu-ndrăznește și nu-i spune lui o vorbă!” Gemenele și-au înălţat bărbia și, pentru o clipă, amândouă au semănat cu Vera cea tânără într-un fel care n-are explicaţie logică, fiindcă prin vinele lor nu curge sângele ei: „Odată, eu eram poate cincisprezece”, vorbea Vera prin gura lor, „și am auzit cum tata ridică mâna asupra mamei. Nu știu de unde am avut curaj, dar am intrat în odaia lor iară bătut în ușă și i-am spus lui tata: «Asta e, s-a terminat! Ultima oară! mai mult nu-i dai palme! mai mult nu ţipi la mama mea!». Și tata a rămas cu gura căscată, iar eu doi ani n-am vorbit cu el din cauza asta...”

La cincisprezece ani – spunea privirea pe care Nina i-

a strecurat-o lui Rafael – încă de pe-atunci era din oţel.

„Și tata”, au încheiat cele două fete, „băga în fiecare seară un bileţel sub ușa mea: «Poate că doamna supărată s-a mai îmbunat oleacă?». Și eu, nu și nu!”

Cele două și-au înălţat iar capetele cu o mișcare bruscă, cu expresia tăioasă a Verei, cu buzele strâmbe, încăperea s-a zguduit de aplauze și urale, iar Vera a sărit de pe fotoliul împodobit anume pentru ea, s-a așezat între fetele mai înalte cu un cap decât ea și le-a ridicat braţele: „Un moment, un singur moment, ascultaţi, copii, încă ceva ce aţi uitat să povestiţi despre tatăl meu… A fost odată că sora mea mare, Mira, ea avea deja nouăsprezece, poate douăzeci de ani, și în oraș mic alături se fac spectacole amatoare, și a fost unul celebru Mira avea un rol în spectacol al unei dame foarte importante, cu ţigaretă lungă, iar tatăl meu sărit din sală pe scenă și, înaintea tuturor, i-a dat o pleoască și am terminat! Tu nu fumezi!”

„Vera, lasă fetele să respire, le-ai sugrumat mâinile”, a râs Shleimele, soţul lui Esther, și ea a zis: „încă un moment, ascultaţi atent, fetelor, ca să aveţi material la ziua mea de naștere o sută: din ziua în care am avut șaptesprezece ani, tata în fiecare seară pune în faţa ușii mele o cutie de ţigări nouă și a scris pe ea că speră ca mucoasa cu cap tare s-o lase mai moale…”

„Dar mucoasa nu s-a muiat niciodată”, i-a șoptit Nina lui Rafael de departe, din buze.

„Ce? Ce-ai spus?” Capul Verei s-a răsucit îndărăt către ea. E greu de înţeles cum – pe ce frecvenţă – a recepţionat Vera că Nina spusese ceva despre ea, mutește. „Nimic, chiar nimic”, a bâiguit Nina. Vera a eliberat mâinile fetelor și s-a întors cu pași brusc istoviţi la fotoliul ei.

Dar și-a revenit imediat, și-a îndreptat spatele, a pus picior peste picior – picioarele nu-i ajungeau la podea, se legănau în aer: „Copiii mei, scumpii mei, înainte de orice, vreau să vă mulţumesc din adâncul inimii pentru petrecerea frumoasă pe care-aţi făcut-o în cinstea mea, știu prea bine cât aţi muncit aici cu toţii până ieri-noaptea

târziu, și v-aţi străduit și aţi gătit și aţi pus pe pereţi poze cu mine pentru ca toţi să vedeţi cât am fost cândva de mumoasă...” – proteste vehemente în public: „Și acum! Și acum!” – „... și aţi și venit aici pentru mine din locuri, oho! de la capătul lumii aţi venit, și Nina mea a venit chiar din Norvegia, cu trei avioane, de la sătucul ei din zăpadă, și eu știu cât îţi e de greu, Nina, și cât ești de ocupată și cât de importantă și sfântă e munca ta acolo, și totuși ai găsit timp pentru mine și ai venit să fii cu mine în bucuria mea...” Nina s-a foit pe scaun. „Bine-bine”, s-a grăbit Vera, „numai că eu vreau să vă spun cât sunt de bucuroasă și de fericită că vă am pe toţi aici, în afară de scumpul meu Tuvia, care nu mai e, și Milos cel drag mie, care deja de cincizeci și șapte de ani nu e, și cât vă mulţumesc că m-aţi primit din toată inima în frumoasa voastră familie și mi-aţi îngăduit să fiu parte din ea. În fiecare dimineaţă iar și iar spun mulţumesc, nu lui Dumnezeu, Doamne ferește, și nu mă contrazice acum, Shleimele, nu! N-ai dreptate și eu am să-ţi spun de ce, că dacă ar fi fost Dumnezeu, el s-ar fi omorât de mult, ajunge, am auzit, te-am auzit, clar! Ce râdeţi, ce? N-am dreptate?”

Nina privea stupul familiei zumzăind că Vera e acolo regină cu puteri nelimitate, și ce vedea o atrăgea și o dezgusta în același timp, am mai asistat la așa ceva, ba chiar am încercat eu însămi senzaţia, și deodată mi s-a făcut milă de ea, de femeia asta.

„Dar și fără să-l băgăm aici pe Dumnezeul lui Shleimele”, a continuat Vera, „spre norocul meu, spun apăsat mulţumesc în fiecare zi din nou, pentru că l-am întâlnit aici pe Tuvia al meu cel scump, care mi-a dat treizeci și doi de ani buni împreună, și mulţumesc, mulţumesc, mulţumesc că i-am întâlnit și pe Rafi și pe Hanna și pe Esther, copiii lui care s-au învoit să mă primească, și Rafi era atunci numai un băiat, nici șaisprezece ani, gândiţi-vă ce inimă avea ca să fie de acord să vină o femeie străină...” Din ochii ei au ţâșnit lacrimi, și mai lăcrimau și alţii. Ochii lui Rafael s-au înroșit, și nasul i s-a făcut roșu, căpșuna cea mare cu pori...

Am luat camera video, ca întotdeauna greu de smuls din mâinile lui, și am panoramat încet peste toată încăperea. Peste feţele cunoscute, cele tinere și cele ofilite, cele iubite și cele enervante, cărora le știam fiecare rid și fiecare aluniţă. Când am ajuns la Nina, ea a aplecat puţin capul și am trecut cumva pe deasupra ei! Iar potrivirea exactă a mișcărilor amândurora m-a tulburat, nu știu de ce. I l-am înapoiat pe amicul Sony lui Rafael și m-am așezat, simţindu-mi genunchii tot mai slăbiţi.

Petrecerea a continuat, s-a stins încetișor. Am băut cafea și am înfulecat prăjiturile făcute de Vera, apoi ne-am risipit. Vera i-a invitat pe Rafael și pe Nina să bea la ea în cameră ultima cafea înainte de a porni la drum, ea – spre Haifa, la camera închiriată, iar el – spre Acra, în locuinţa lui goală și dezolantă. De multă vreme nu e nicio femeie în viaţa lui, încă ceva care mă îngrijorează. Rafael fără nicio femeie e întotdeauna ceva mai puţin descifrabil pentru mine, iar mie Rafael al meu îmi place descifrat. Vera, bineînţeles, mi-a propus să rămân și să petrec cu ea restul zilei. Dar eu eram deja ca pe ghimpi și simţeam că trebuie să mă întorc acasă, fiindcă acolo mă aștepta o discuţie cu Meir, pe care deodată n-am putut s-o amân nici măcar cu o secundă, o discuţie dezastruoasă, dacă nu terminală, și de aceea tot ce am să povestesc de aici încolo sunt lucruri pe care le-am aflat ulterior de la tatăl și dascălul meu, Rafael, și pe care le-am completat singură. „Uite că iar ne-am întâlnit și n-am vorbit”, i-a spus el Ninei când l-a condus la mașină. Nina pășea, ca de obicei, cu capul în pământ, cuprinzându-se cu braţele. Rafael se întreba dacă se gândește, la fel ca el, la ce-i povestise în ultimele clipe ale ultimei lor întâlniri, în urmă cu cinci ani. Ea locuia pe-atunci la New York, iar acum, el voia s-o întrebe dacă și acolo, în noul loc, pe insula aflată la jumătatea drumului dintre Laponia, în nordul Finlandei, și Polul Nord, continuă vâltoarea pe care-o cunoscuse alături de curvarii americani. Așa-i numise ea. Iar el nu era în stare să se convingă să discute despre asta. Ţinea minte ce simţise după ce ea îi povestise prima dată.

La un moment dat, Nina l-a luat de braţ și au pășit încet, în ritmul impus de ea. „Mă surprindea cât de încet”, a amintit el când mi-a povestit, fiindcă întotdeauna, toată viaţa, a trebuit să alerge după ea. Au ajuns la mașina lui, Contessa 900, în vârstă de douăzeci și trei de ani și „încă în floarea vârstei”, a spus Rafael. *„Chapeau* pentru praful în ochi”, a râs Nina și a cojit cu vârful unghiei o pată imaginară de pe parbrizul năclăit de noroi și găinaţ. „Înţeleg că afacerile muncii sociale prosperă”. „Și ţie toată cinstea”, a spus Rafael. „De ce, ce-am făcut iar?” „Nu, nimic. Numai că ești aici de două zile, mâine-dimineaţă o să pleci cine știe pentru câtă vreme și ai reușit să nu fii singură cu mine nici măcar un minut”. Ninei i-a scăpat un râs chinuit. „De ce te temi atât de mult de mine?”, a întrebat Rafael și, după cum îi era felul, s-a încins în urma jignirii încasate. „Suntem de-acum bătrâni, Nina, lumea e rea și mizerabilă. Nu e timpul să ne facem puţin bine unul altuia?” „Eu nu sunt «bine», Rafi. Eu sunt o povară, un ghimpe în cur, împacă-te cu gândul ăsta, renunţă odată la mine”. „Am renunţat la tine de mult”, a încercat el să râdă, vorbele ieșindu-i din gură grele și strâmbe. I-a văzut buzele crispându-se. I-a făcut un pic plăcere c-o duruseră vorbele lui, dar a și suferit. Era un vechi ceremonial al lor, însă Rafael a simţit că acum ceva e diferit. Că la discuţie ia parte un al treilea, un nou-venit secret.

„Poate o să încerci totuși să mă îndrăgești un pic? Măcar în aparenţă?”, a spus ea, și în vorbe era cochetărie răsfăţată, dar nu în intonaţie, apoi vocea i-a devenit brusc încordată, aproape deznădăjduită. Rafael a tăcut, prudent, încercând să înţeleagă.

„Nu, așa-i?”, a bâiguit ea îndurerată. „Ai dreptate”.

Și-a eliberat braţul de al lui, s-a cuprins din nou în braţe și a început să tremure. Legea nescrisă a torturii reciproce stabilea că ea are mare nevoie de dragostea lui respinsă, și că axioma iubirii lui încăpăţânate și categorice se numără printre puţinele lucruri statornice din viaţa ei. Dar mai era ceva nou, mi-a povestit Rafael, care a subliniat că pământul îi fugea încet de sub picioare. Încă încerca să

se agaţe de ce îi era cunoscut, de discuţiile lor lejere: „Uneori, ai să râzi, mi se pare că am ceva ca un ulcer sau ca o rană pe care trebuie s-o zgândăresc tot timpul ca să continui să simt ceva pentru tine”. „N-am mai fost comparată cu un ulcer”, a strecurat Nina cu râs amar. „Hai, oferă-mi o îmbrăţișare și să ne spunem rămas-bun”. Ea l-a îmbrăţișat și a remarcat, ca întotdeauna cât s-a îngrășat, bătând cu mâinile pe pântecul lui. „E ca și cum ai îmbrăţișa un munte”, a spus în chip de reclamaţie pe pieptul lui și, cu toate astea, a rămas lipită de el o clipă mai lungă decât de obicei, a detaliat taică-meu, amatorul de fleacuri erotice. Bine, am să fiu obiectivă și am s-o laud: e greu să nu te lipești de el, e greu să nu te lași îmbrăţișată. Ceva în contactul cu acest trup mare și voinic acţionează – și asupra mea, recunosc – ca un supliment alimentar Ensure, dătător de speranţă. Și e într-adevăr uimitor („Scrie tot”, m-a învăţat el când îi eram *script girl,* în vremea în care încă era regizor, „scrie tot ce-ţi trece prin cap, la urmă totul se leagă, totul e lege!”), e într-adevăr uimitor cum un om fragil și nesigur și nici măcar sănătos ca el poate să dea o asemenea senzaţie de siguranţă și stabilitate. Cât despre partea lui, mi-a spus, s-a străduit foarte mult să nu facă nicio greșeală în clipa despărţirii de ea. A avut grijă să nu i se dezvăluie în întregime. Trupul ei rămăsese aproape așa cum era, a pomenit Rafael fără să fi fost rugat. Dimpotrivă, îi cerusem insistent să se abţină și să nu dea amănunte – doar o văzusem eu însămi: un trup lung și subţire, mai slab decât înainte, cu aceiași sâni mici – o definiţie ambivalenţă pe care i-o găsisem pe când eram adolescentă, și de care până azi sunt niţel mândră. Nina i-a mângâiat rapid obrazul și degetele i-au alunecat pe piele – spre surprinderea lui, a mormăit – într-o mișcare delicată, pe care el reușise s-o uite.

A încercat să se stăpânească, dar n-a putut; a întrebat dacă trebuie să aștepte încă cinci ani ca s-o vadă din nou, iar Nina i-a răspuns: „Cine știe, de data asta poate să meargă mult mai repede decât crezi, viaţa mea e un

bâlci, în întregime”. În râsul ei răutăcios, a simţit din nou că face aluzie la ceva ce totodată ascunde, ca întotdeauna, ca el să eșueze în presupunerile lui. Cât de istovitoare sunt întâlnirile cu ea, s-a gândit. Mișcările ei de pendul, emotive și nervoase, de care e deja prea bătrân ca să se lase lovit. Nina a simţit că Rafael se dă înapoi și s-a grăbit să-l împingă în mașină, ca să fie limpede cine cui impune distanţă, și a avut chiar grijă să închidă portiera după el, rezemându-se cu braţele de geamul deschis. Faţa ei era aproape de a lui și s-au uitat unul înăuntrul celuilalt timp îndelungat. „Nicio femeie nu mă privește ca ea”, mi-a spus Rafael fără să se uite la mine. „Cum așa?”, am întrebat și m-am silit să rămân puternică. „Ei, cu un asemenea amestec”. „Ce amestec, explică”, m-am încăpăţânat. Mi-a ieșit o voce sintetică, la fel cu cea care anunţă etajele în lift.

„De dragoste și jale”, a spus Rafael, și a văzut privirea mea, dar a refuzat să coopereze. „Sau de patimă și jale”, s-a corectat, și eu aproape c-am zbierat, cu greu mi-am ţinut gura: Ce patimă, care patimă? Nina nici nu te ia în considerare, iar pentru „chestiile” acelea – cum le numește Vera – are hoarda ei de curvari pe care-i primește în ea unul după altul, și-atunci poftim, da?

În adâncul meu, știam că Rafael are dreptate. E în ea și un amestec de batjocură și jale, și unul de cruzime și jale. Jalea e acolo întotdeauna, culoarea de bază a ochilor ei. Mi-am băgat bine în cap imaginea asta a amândurora, ca s-o pot reconstitui dacă o să-mi fac cândva filmul despre el și despre ea (în versiunea victimei). Faţa ei dinaintea feţei lui, lângă geamul deschis al mașinii, fără să se atingă, împreună într-un soi de gravitate încordată, fremătând întruna, ca o săgeată înainte să zboare din arc. Oare așa se priveau atunci când m-au făcut pe mine? Oare ea l-a oprit o clipă înainte ca el să termine și l-a silit s-o privească în ochi? Oare l-a avertizat atunci, cu privirea, că ea nu e în stare, că ea nu are așa ceva? Că își face singur o fetiţă?

Și, între timp, s-a născut sărmana Ghili.

Nina și-a trecut din nou mâna peste obrazul lui

Rafael. Peste barba zbârlită. Asta era tare ciudat. El a simţit că de data asta ei îi vine greu să se despartă. Ea i-a atins deodată fruntea, în locul unde-l izbise în urmă cu patruzeci și cinci de ani, făcând să-i răsară cucuiul mitologic, nimic altceva decât o aluzie fină la toate coarnele pe care avea să i le pună în viitor. „La revedere, fratele meu pe jumătate”, a spus cu un oftat și, cu palma întinsă, a dat un brânci ușor Contessei și s-a dus. Rafael și-a mormăit salutul, iar eu m-am gândit pentru a mia oară: „Hei, sunt de fapt fructul unui incest, ce-i de mirare c-am ieșit așa cum sunt?”

Rafael a lunecat încet din mica parcare a cartierului veteranilor înspre ieșire, apoi a auzit un fluierat cu două degete, un fluierat pe care-l cunoștea, și în oglinda laterală a văzut-o pe Nina alergând după el. Era în asta ceva neobișnuit: în ciuda vânzolelii neobosite în lume, mișcarea trupului Ninei era întotdeauna a unei *lady.* A deschis portiera cu un gest impulsiv și s-a așezat. „Ia-o din loc”. „Încotro?” „N-are importanţă, pune-mă numai un pic în mișcare”. Rafael a jubilat în inima lui, a demarat și duși au fost.

„Zece minute, poate, n-am vorbit”, mi-a spus el la telefon. „Maică-ta stătea cu capul lăsat pe spate, cu ochii închiși”. Cum spuneam, rolul unei *script girl* e să observe și cele mai mici detalii. De pildă, saltul aproape fantastic pe care-l făcuse Rafael de la „Nina” la „maică-ta” semnala un pericol iminent. Mâinile Ninei, cu tendoanele ușor ieșite în relief, erau lăsate în poală. I s-au părut extenuate. Și-a învins cu greu pornirea de a-i lua mâna în palma lui de urs. Fără să deschidă ochii, Nina a întrebat dacă are muzică. El i-a spus să caute în compartimentul pentru mănuși și i-a fost niţel rușine că o să vadă care îi sunt gusturile. Și în domeniul ăsta, rămăsese înţepenit *in the sixties,* cu aceleași înregistrări din The Moody Blues, The Seekers, Ascenseur pour lechafaud și Mungo Jerry, dar, se pare, ea nu avea putere sau chef să deschidă torpedoul, și nici ochii.

„Conduceam”, mi-a povestit Rafael, „am zburat, nu

m-ai văzut niciodată conducând așa, și am simţit că noi…”, am simţit zâmbetul lui trist, „știi, ca perechile din filme? Când bărbatul își răpește iubita de sub baldachinul ei de nuntă cu un altul?” Ascultam, n-am descifrat până la capăt vocea lui.

Ce zicea el cu glas de adolescentă? Nina nu-l privea, doar i-a spus fără să deschidă ochii: „Rafi, trebuie să-ţi povestesc ceva, stai jos?”

El a râs, dar a simţit cum i se usucă gura.

„Pe câte se pare, am ceva”.

„Ceva? Cum adică?”

„O problemă. O boală”.

„Nu-i adevărat”.

„Boala asta comică”, a continuat Nina, „când uiţi. Când spui de o sută de ori același lucru, când întrebi de o sută de ori același lucru…” Rafael a încetinit dintr-odată: „Asta-i o glumă de-a ta, nu-i așa? Nu vorbești serios. Ești prea tânără pentru așa ceva”. Ea a întors capul spre el: „Amnezie, Alzheimer, scleroză, scrânteală, ceva din familia asta. O să mai ia o vreme, se pare, câţiva ani, așa spuneau, prin urmare, sunt abia la începutul începutului și am toată plăcerea noutăţii și a descoperirii. Dar e prea târziu. Chiar și în clipa asta sunt deja puţin confuză, uite”, a ridicat o mână în faţa ochilor lui, „acum sunt culori, peste trei-patru ani totul o să fie alb-mat, și pe urmă, transparent. Nu, nu opri!” „Dar nu pot să vorbesc despre asta fără să-ţi văd faţa”. „Totul se va șterge, chiar și tu, chiar și Ghili, poate chiar Vera, deși nu sunt în stare să-mi imaginez. Mergi înainte! Nu opri. Dacă oprești, n-o să pot vorbi”, și a râs: „Sunt ca păpușile alea pe care trebuie să le miști ca să vorbească. Ma-ma, ma-ma”.

A întrebat-o cum a descoperit, iar ea i-a povestit totul, de data asta fără înflorituri. Acolo unde locuiește, în nord, pe o insulă mică din arhipelagul aflat între Laponia și Polul Nord, nu se pot face înmormântări. Stratul de gheaţă se întărește și dă afară cadavrele, urșii polari le mănâncă, se pot dezvolta infecţii și epidemii și, de aceea, o dată pe an, locuitorii sunt supuși unor controale medicale, iar cine

suferă de o boală incurabilă sau care-i periclitează viaţa e obligat să părăsească insula și să se întoarcă pe continent.

„E groaznic, câtă cruzime”, a murmurat Rafael, iar Nina a spus: „Ba deloc. Asta e legea, și cine se mută acolo știe dinainte”. „Nu la asta mă refer”, a spus tatăl meu. Conducea încet. Șoferii claxonau și-și exprimau opinia gesticulând. Capul îi clocotea de obiecţii și de motivări care să demoleze ce îi povestise ea. Nina a observat și a oftat: „Lasă, Rafi. Lasă-mă să mor. Și-așa viaţa asta a fost mai mult un rateu”. Încă un hohot de râs înalt, care lui i s-a părut că sună ca un scâncet. „Poate că, într-adevăr, viaţa nu e pentru oricine”.

La prima intersecţie, s-au întors spre kibbutz. Rafael s-a gândit: „Uite că o duc înapoi la baldachinul ei negru. La urma urmei, m-a învins cu acest «Lasă-mă să mor» al ei”. A întrebat-o dacă Vera știe. „O să afle peste câteva minute, dar am vrut să fii primul căruia îi povestesc, ca și cu sarcina”. El a tăcut. „Ești într-adevăr primul, Rafi, e prima oară când mă aud spunând cuvintele astea cu voce tare”. El n-a fost în stare să vorbească. „Mă apasă că taci așa”, a spus, și mâna ei a căutat-o pe-a lui, degetele ei și-au găsit locul printre ale lui.

Nina a spus: „E, de fapt, destul de logic, nu?”. „Ce e logic aici?”, a gemut el. „E logic”, a răspuns ea, „că dacă mai bine de cincizeci de ani te străduiești din răsputeri să uiţi un anumit lucru, să presupunem, că maică-ta te-a părăsit și te-a azvârlit la câini pe când aveai șase ani și jumătate, atunci în cele din urmă uiţi și toate celelalte lucruri”.

„Maică-ta nu te-a părăsit”, a strigat Rafael imediat. „Ea însăși a fost azvârlită la câini, la pușcărie, la muncă silnică, nu avea încotro”. „Du-te și explică-i asta fetiţei de șase ani și jumătate”, a replicat Nina. „Nu mai ai șase ani și jumătate”, a răspuns el. „Ba da”, a zis ea.

Rafael a intrat în parcarea de lângă cartierul Verei. A oprit motorul și s-a întors spre Nina. „Să nu spui nimic acum”, a ordonat ea și i-a pus un deget pe buze. „Să nu-ţi fie milă și să nu consolezi”. El i-a sărutat degetul. N-a

îndrăznit să întrebe unde o să se ducă dacă n-o să i se permită să trăiască pe insulă. Se temea că o să se întoarcă la New York, la tipii ăia, care n-o să aibă niciun chef de ea în clipa în care o să afle că e bolnavă. Și-a imaginat-o acolo singură, măcinată de boală, uitând cum să se întoarcă, și s-a gândit că, dacă o să fie nevoie, își va învinge teama și va zbura cu avionul ca să stea cu ea sau ca s-o aducă înapoi în Israel, dacă va vrea. „Totul e deschis”, i-a spus Nina, „adică acum totul s-a închis, totul se închide. E interesant să vezi cum se întâmplă asta. Toate mișcările mici, microscopice, pe care le face corpul acum, și la fel și sufletul. O întreagă birocraţie de admitere în interiorul bolii, încă dinainte ca eu să fi înţeles ceva”.

În oglinda mică, a văzut-o pe Vera venind către ei, cu o mână în șold și puţin gârbovită. „Ce m-aţi părăsit așa și aţi dispărut amândoi?”, s-a plâns ea. „Nina, n-ai spus că rămâi la cină? Am tăiat deja pentru salată”. Și-a vârât capul în mașină și a adulmecat. „Ce-i asta?”, a cerut ea energic să i se dea explicaţii. „Ce s-a ntâmplat, copii? încă o dată v-aţi certat? Ce plângi? Ce i-ai spus, Rafi?”

Nina a apucat deodată mâna lui Rafael și i-a sărutat degetele unul după altul. Un omagiu straniu, care i-a făcut pe toţi trei să se fâstâcească. Vera și-a retras repede capul din mașină și a privit în depărtare. Nina s-a dat jos, s-a apropiat de Vera și și-a pus braţul pe umerii ei. „Vino, *majko”,* a oftat, „să stăm puţin de vorbă”.

„Și adevărul știi care e?” a spus Rafael când m-a sunat din mașină, imediat ce s-a despărţit de ele. „Toate frustrările pe care mi le-a provocat maică-ta în toţi anii ăștia se umflă acum pe dinăuntru, mă fac să explodez, mă simt ca înaintea unui *stroke,* îţi spun”. Când m-a sunat, eram deja aproape de intrarea în așezarea agricultorilor, gândindu-mă c-o să fac și eu un atac de cord după povestea despre boala Ninei. Mă simţeam ca și cum s-ar fi scos pe neașteptate piatra de temelie dintr-o clădire sofisticată pe care am ridicat-o toată viaţa. M-am oprit la marginea drumului. Primul gând care mi-a venit a fost că în situaţia asta nu pot să port cu Meir discuţia pe care

intenţionam s-o port. Poate c-am să amân puţin. Câteva zile. „Uite, Ghili, să vorbim deschis”, a spus Rafael, a strigat. „Eu nu sunt un om cu multe talente, nu, nu mă-ntrerupe. La vârsta mea, știu deja cât preţuiesc. Să fac filme, de exemplu, știu mai mult sau mai puţin. Am știut. Nu ca Antonioni sau Truffaut și sigur nu ca Tarantino, dar știam meserie și, dacă mi s-ar fi dat aici, în Israel, o șansă și nu mi s-ar fi pus piedici la fiecare pas, aș fi făcut filme și mai bune”. Am tăcut. Mă gândeam că e groaznic că tata s-a supus în cele din urmă deochiului criticilor. „Am fost un bun meseriaș. Nu un geniu, știu, dar în orice profesie e nevoie și de oameni ca mine, și asta e foarte bine, din punctul meu de vedere, n-au decât să spună că-s prea sensibil, filosof de două parale, n-au decât să spună...”, și aici, ca de obicei, s-a ambalat pe o cărare lăturalnică și a înșirat paragrafele actului de acuzare împotriva lui pe care le știu prea bine, le-am auzit de zeci de ori din gura lui și de la alţii, dar de data asta s-a oprit imediat: „Eu capitolul ăsta din viaţă l-am închis de mult, Ghili, am tăiat, am curăţat rana, nu sunt metastaze, am mers înainte și am o meserie care mi-e dragă, care mi se potrivește mult mai bine, o lume adevărată și oameni adevăraţi...”

În privinţa asta era foarte hotărât. Amărăciunea a rămas în el până în ziua de azi, dar, când visul despre cinematografie i s-a sfărâmat, a dat imediat *restart.* La o jumătate de an după ce s-a refăcut de pe urma atacului de cord suferit pe platoul de filmare, a început să lucreze cu grupuri de tineri din medii defavorizate, la Acra și la Ramla. Sar peste multe. Sunt multe lucruri pe care vreau să le povestesc, lucruri important de pus pe hârtie, cât mai multe dintre ele înainte să plecăm cu vaporul pe insulă; am așteptat prea multă vreme, o viaţă întreagă am așteptat.

Unde eram?...

„Tată”, am spus, „tată, ascultă un moment...” „Așteaptă, lasă-mă să vorbesc. Ești cu mine?” „întotdeauna”. „Dar un mic talent știu că am, și poate că numai eu în toată lumea îl am, să nu râzi”. „Nu râd, tată”. Știam exact ce avea să spună. „Știu s-o iubesc. Poate că

asta îţi sună jalnic, poate că ea, pentru tine, nu merită deloc să fie iubită, dar eu pur și simplu știu cum s-o iubesc în orice stare s-ar afla. Asta e treaba mea pe lumea asta, să iubesc un om pe care nu-i ușor să-l iubești. Să fac în așa fel încât să se simtă puţin mai bine în pielea lui”. Am auzit niște lovituri puternice. Am ghicit că lovește volanul cu palma. „Și tocmai asta, s-o iubesc, maică-ta nu m-a lăsat niciodată, tocmai de asta a fugit la capătul lumii, îţi spun, Ghili, dacă ar fi rămas cu mine, ar fi avut o viaţă…” S-a sufocat și a lovit din nou volanul. Mi l-am imaginat răsuflând greu, umflându-și obrajii și semănând cu măreţul Poseidon, așa cum arăta odinioară. Așa cum, odinioară, eram fetiţa care călărea pe umerii lui atunci când el domnea peste platoul de filmare, sau când a hotărât – contrar tuturor sfaturilor pe care le primise și în ciuda tuturor presiunilor – că-i voi fi *script girl.* Cine-a mai auzit una ca asta, o *script girl* în vârstă de șaptesprezece ani, care n-a lucrat în branșă nici măcar o zi…

Și nu știu de unde-mi vine un gând, taman în clipa asta, dar din vorbirea lui răstită și rănită m-a năpădit senzaţia pe care o aveam atunci în trup, când clacheta făcea clap și Rafael striga *„Action!”,* platoul se trezea la viaţă și se lăsa magnetizat de el, iar voinţa lui se transforma în voinţa tuturor celor din Studio. Ce senzaţie care nu seamănă cu nimic altceva era să fiu toată înăuntrul voinţei lui, a lui Rafael, tatăl meu, care lasă acum să-i scape un oftat tânguitor, și e din nou un tip gras și jumulit, cu buze groase și lăsate, care conduce o Contessă veche și murmură pentru sine: „Aș fi putut, aș fi putut”.

Am respirat adânc și am intrat în casă. „Te-ai întors”, a spus Meir. Întotdeauna pare un pic surprins și totodată recunoscător că mă întorc. M-am așezat. El m-a atins cu vârful degetului sub gât, pe claviculă. Am închis ochii și am așteptat ca acţiunea noastră de împământare să se încheie.

Rafael s-a întors la Acra profund tulburat de teama pentru Nina, iar a doua zi, când l-a trezit, la șapte dimineaţa, un apel telefonic de la ea, a descoperit că aţipise în faţa computerului, după o noapte albă petrecută

pe Internet, căutând informaţii despre boala ei. Era sigur că Nina e de mult în avion. A întrebat-o dacă i s-a amânat zborul. „O întârziere de două-trei zile. Sunt încă la Vera”. „Credeam că ai închiriat o casă la Haifa”. „Ascultă puţin...”, a spus ea, nelăsându-l nici să se spele pe ochi, cu toate că știa prea bine că Rafael se trezește greu, că trebuie să i se dea timp.

„Ascultă, Rafi, am avut o noapte mizerabilă, gânduri... nu mă-ntreba de care”. „Îmi închipui”. „Poate pentru că ţi-am povestit. M-am auzit deodată, mi-a căzut fisa și am înţeles că asta e, acum e rândul meu. Ascultă, am o rugăminte”. Bani. S-a gândit pe rând la conturile lui firave de economii și s-a întrebat pe care-l poate închide fără să plătească un comision prea mare.

„Ieri, după ce-ai plecat, după ce i-am povestit Verei, m-am gândit că poate o să facem totuși asta”. „Ce anume?” „S-o filmăm pe Vera spunându-și povestea”. Rafi a tăcut. „Nu mai e tânără”, a continuat Nina. „Și m-am gândit că trebuie să auzim de la ea o dată, cu cap și coadă, de la început și până la sfârșit, ce-a fost într-adevăr acolo”. „Unde?” „Pe insulă. Pe Goli Otok. Dar și tot ce-a fost înainte de asta. Să spunem... de când s-au întâlnit ea și Milos. Au avut o poveste de dragoste atât de specială, și ce știm noi despre ea? Două-trei istorii, totdeauna aceleași, adică mai nimic”. Rafael a înghiţit în sec. Și-a spus că Nina nu poate nici să ghicească în ce măsură a fost aceea o poveste de dragoste unică.

„Adevărul?”, a spus.

„Numai adevărul”.

„Nu sunt sigur că asta o să-i pice bine acum, ideea ar fi fost bună la timpul ei, când era mai tânără”. A continuat să îndruge vrute și nevrute, fără să știe pe cine apără de adevăr, pe Vera sau pe Nina. „Ea nu mai e cum a fost, ai văzut și singură”. „Nici eu nu mai sunt cum am fost”, a observat Nina sec, „dar e dreptul meu, așa i-am și spus, să aud o dată toată povestea, de la început și până la sfârșit, nu?”

„Da, e clar, fiecare om... numai că... de fapt, ce vrei

tu să facem?”

„O s-o așezăm în faţa camerei de luat vederi, două-trei ore, poate un pic mai mult, și o să-i pui întrebări. Asta-i tot.

O să pun și eu întrebări, ici-colo”. „Păi, de mine de ce ai nevoie? Nu-i mai logic ca *tu* să stai în faţa ei și să vorbești cu ea ca o fiică cu mama ei?” Nina era suficient de stăpână pe sine ca să nu izbucnească în râs sau în plâns. „O să vorbim *amândoi* cu ea. Tu și cu mine. Și tu ai fost puţin copilul ei”. „Nu puţin”, a lăsat Rafael să-i scape. „Exact”, a spus ea imediat, „iartă-mă, Rafi, nu puţin, într-adevăr. Puţinul l-am primit eu”. A zăbovit un pic, a lăsat trecutul să revină și să-i inunde pe amândoi, iar apoi să se retragă și să se aciueze din nou acolo unde doare mai puţin. „Și tu o să și filmezi”. Rafael a ezitat iar. Încerca să înţeleagă semnificaţia propunerii. „O să fie nevoie să închiriem echipament”, a bâiguit. „Cu siguranţă o să vrei unul de bună calitate”, și a făcut rapid o listă în minte, o cameră de luat vederi mai bună decât Sony-ul lui în vârstă de zece ani, trepied, cabluri, blende, căști…

„Nu-nu”, i-a tăiat Nina vorba, „nu mi-l juca aici pe *big shot* de la Hollywood, camera de luat vederi cea mai simplă, de familie. Nu de profesionist. Aia cu care ai filmat de sabat la petrecere o să fie suficientă pentru noi”. „Splendid”, a răsuflat Rafi ușurat. „Cel mai bine pentru mine”.

A întrebat-o cum a reacţionat Vera când i-a povestit despre boală. „Ca de obicei”, a răspuns Nina, „prin negare totală. E precis un diagnostic greșit, poate că la laborator au încurcat analizele, sau poate că totul nu-i decât în capul meu, ceea ce, din păcate, e absolut corect. Ai auzit ce-am spus? Ai voie să râzi, asta m-ar ajuta, dacă o să râzi în continuare la glumele mele”. El a lăsat să-i scape un fornăit ușor, care putea fi interpretat oricum. „Și, bineînţeles, a început imediat cu diagnostice medicale savante”, a izbucnit Nina, „bazate pe nimic, pe nimic! Numai pe faptul că așa vrea Vera, și o să le sucească lucrurilor braţul până când ele o să recunoască. Și,

bineînţeles, nu se cunoaște pe mine nimic, arăt minunat, chiar splendid, și totul e numai o chestiune de program sănătos al zilei și de alimentaţie corectă, și de băut un pahar cu suc de iarbă de grâu în fiecare dimineaţă, și știe ea o chinezoaică, o doctoriţă minunată, care locuiește la Afula și aia o să mă înţepe de trei-patru ori și basta, am isprăvit cu aiureala asta", a citat Nina încă una dintre expresiile preferate ale Verei, una a cărei origine n-am acum timp s-o explic, fiindcă un nor greu începe să se strângă deasupra capului meu.

„Și eu", a continuat Nina, „am îndrăznit să-i spun că, în chestiunile privind bolile, pe cât se pare, cel mai important e să ai o ereditate sănătoasă, și s-a simţit jignită, cum altfel, cu toţii am vrea să avem la nouăzeci de ani un cap ca al ei. Nu, asta n-a spus ea, rahatul ăsta", a cugetat Nina cu glas tare, „poate de la taică-meu, Milos, numai că a murit când avea treizeci și șase de ani, deci cine poate ști cum s-ar fi dezvoltat, sau cum ar fi degenerat. Și pe urmă, jumătate de noapte am auzit-o ţăcănind tastatura, ţac-ţac-ţac-ţac, și-ţi dau în scris, Rafi, că a cercetat deja toate site-urile despre..." „Vasăzică ai rămas să dormi la ea", n-a izbutit el să se înfrâneze. „Da, nu puteam s-o las singură după asta".

„Dar pe mine ai putut?", s-a gândit el.

„Ia spune... ce, ce zice Vera despre ideea ta?" „S-o filmăm? N-o să-ţi spun că dă pe-afară de entuziasm. E totuși afectată de ce i-am povestit, inimă de mamă", n-a putut Nina să se stăpânească, „e și obosită după festivitatea și tot tămbălăul pe care le-aţi organizat, dar știi cum e ea, nu poate să ne refuze, nici pe mine, nici rugămintea mea, care totuși, recunoaște, e rugămintea unui condamnat la moarte". Nina s-a oprit, i-a dat lui Rafael timp să protesteze. El a tăcut. Îmi imaginez că ea avea inima strânsă și crispată de singurătate și teamă. „Și, mai ales, nu poate să spună «nu» prilejului încă unui mic spectacol în lumina reflectoarelor, chiar dacă nu se știe cine o să vadă filmul ăsta, poate numai eu și cu tine".

„Și Ghili", a spus Rafael.

„Să dea Dumnezeu. Dar eu, dinspre partea mea, am eliberat-o deja, de tot și de toate”.

Rafael tăcea. Rana vieţii lui sângera puţin. Câţiva stropi. Nu mai mult.

„Rafi, mai e ceva”.

„Aud”.

„Nu numai pentru Vera fac asta”.

„Da?”

„Ţi-o spun asta cât se poate de limpede, da?”

„E și pentru tine, clar. Nu știi cât de mult mă bucură că ai hotărât să… te documentezi odată serios despre ea”.

„Și în același timp despre mine, ai auzit, da? Vreau să mă filmezi și pe mine. Sunt lucruri despre care vreau s-o întreb”.

El s-a încordat. Mi-l imaginez sărind prudent îndărăt. A întrebat-o din nou de ce are ea nevoie, de fapt, de el ca să-i ia un interviu maică-sii.

„Știi exact de ce. Cu tine o să fie mai simplu”.

„Pentru tine sau pentru ea?”

„Pentru amândouă”.

Tăcere.

„Dar asta nu e toată ideea mea”, a spus Nina.

„Nu?”

„Ascultă”.

„A fost o surpriză totală din partea ei”, mi-a spus el la telefon în acest moment. Acasă, eu stau cu prima cafea pe pervazul ferestrei. îl privesc pe Meir, care sapă pe coasta de munte de peste drum, și, aproape fără să-mi dau seama, mă trezesc cu un pix în mână, scriind în caiet fiecare cuvânt al tatălui meu, ca și cum ne-am fi întors la zilele producţiei unui film, când îi eram *script girl,* dar deodată strânsoarea îmi slăbește pe pix.

„M-am gândit”, a spus Nina, „că poate mergem toţi”.

„Unde?”, a întrebat Rafael.

„Pe Goli Otok”, am spus eu imediat.

„Cum ai știut, Ghili?”, s-a mirat Rafael.

„Am simţit că asta urmează”, murmur eu și mă gândesc: de ieri, de când mi-ai spus că e bolnavă. Asupra

mea cade ceva ca o avalanșă de zăpadă, cu încetinitorul, mă îngroapă sub ea.

Nina a întrebat: „Spune-mi, crezi că Ghili o să fie de acord să vină?”

„Nu cred că o să vină”.

„N-o să ne ia mult”, a spus Nina, ca și cum durata călătoriei ar fi fost problema. „Două-trei zile, nu mai mult”.

„Atunci, ce zici, Nina, poate îi propui tu asta?”, a îndemnat-o Rafael.

Ghili – cea despre care se spun lucrurile astea – desenează rapid ciuperca atomică deasupra Hiroshimei.

„Eu?”, a lăsat Nina să-i scape un râs amar. „N-o să accepte nici măcar să-mi audă vocea. Ai văzut cum s-a ferit de mine toată petrecerea. Mai mult de o secundă nu e în stare să mă privească în ochi de atâta dezgust. Dar poate-i propui tu? Pe tine n-o să te refuze. Încearcă, ce se poate întâmpla? N-o să te sfâșie în bucăţi”.

„Știi ce? O să-i propun. În cel mai rău caz, o să mă refuze”. În acest punct, s-a lăsat o tăcere lungă. Cunosc Goli Otok ca și cum m-aș fi născut acolo. Aș putea să conduc turiști. În clasa a Vil-a, la proiectul despre rădăcinile neamului, am pregătit o machetă din carton a insulei. Mai e ceva? Adresa mea de e-mail?

Ghili. otok@@gmail.com

Ai rest mai keis.

Rafael tace. Eu desenez capătul stâncii de deasupra abisului și a mării. Acolo, în punctul cel mai înalt de pe insulă, Vera mea a stat cincizeci și șapte de zile sub soarele arzător, și n-a sărit. Dacă o să ajung vreodată pe insula asta, știu exact ce-o să fac: o să mă caţăr până la stânca din creștetul muntelui, o să stau acolo vreo oră sau două, și o să le strig valurilor și stâncilor și abisului, fiindcă ele sunt acolo încă de-atunci, sunt o parte din poveste.

„Ghili arată bine”, i-a spus Nina. „Ce e drept e drept”, s-a bucurat tatăl meu să confirme. Și să-mi repete mie. „S-a făcut mai frumoasă în anii ăștia”, a spus Nina. Iar el a răspuns: „îi e bine acum, și pe ea totul se vede

imediat”. „Spune-mi…” „Da”. „Are pe cineva?” „Da-da, de ceva timp deja”. „De cât timp?” „Destul de mult, aproape șase ani”. „Șase ani și nu mi-ai povestit”. „Nu”. Au tăcut îndelung.

Rafael și-a dres glasul. „Că veni vorba, el nu… nu e de vârsta ei”. „Adică?” „E puţin mai în vârstă decât ea”. „Ah”. „Cu unsprezece – doisprezece ani, e un om deosebit, teribil de delicat, și cu o poveste nu tocmai simplă”. „Nici nu credeam că Ghili o să găsească pe cineva cu o poveste simplă”, a spus Nina. A fost, că veni vorba, o încălcare flagrantă a legii fundamentale. De regulă, Rafael îmi cere voie, înainte de convorbirea lor săptămânală, să-i povestească ceva despre viaţa mea, chiar și numai o fărâmă, dar eu refuz mereu. Rafael spune că întotdeauna, în toate convorbirile lor, în fiecare săptămână, ea întreabă de mine, ca și cum i-ar face plăcere să-și provoace singură durere prin refuzul meu.

„O să vorbesc cu Ghili, da”, a spus Rafael. Nina l-a rugat: „Numai să nu-i spui că e ideea mea”. „Firește”. „Propune-i să vină cu noi. Nici măcar nu e obligată să stea de vorbă cu mine pe drum. Sunt dispusă să fiu și mai departe aer străveziu pentru ea. Dar o să fie mult mai bine, și din punctul de vedere al Verei, dacă Ghili o să fie cu noi când filmăm, și poate, ce părere ai avea dacă i-ai propune să scrie despre ce se întâmplă?” El a zâmbit, obrajii i s-au îmbujorat. (Cum știu? îl cunosc.) „O să-ţi fie din nou *script girl”,* a spus Nina, știind exact, n-am nicio îndoială, pe ce buton al lui apasă. „Propune-i să însoţească expediţia și să scrie «Ceea ce înregistrează camera de luat vederi și mai ales ceea ce nu înregistrează», nu ăsta era mottoul?” Rafael a râs. Candidul meu tată. Cât e de simplu să fie cumpărat. Pe urmă, i-a mai pus încă o întrebare sau două despre mine, despre munca mea, despre proiectele mele de viitor. Rafael n-a lungit vorba, iar eu nu l-am presat. Era, precum am spus, o încălcare flagrantă a legii, dar, pe de altă parte, ţin să notez că, în acele clipe, au făcut împreună ceva ce de ani de zile nu se mai întâmplase: în felul lor limitat și neghiob, au fost părinţii mei.

„Așadar, ce spui, Ghili?”, întreabă Rafael cu prudenţă.

„O să vin”.

„Da, e limpede”, oftează el, „înţeleg perfect. Așa i-am și spus Ninei. N-aveam niciun fel de…”

„O să vin”.

„Eu spun numai, propun, da? Ca totuși… Ce-ai zis?” „C-o să vin”.

„Pe Goli Otok?”

„Da”.

„Şi-o să stai cu noi când o să filmăm?”

„Da”.

Tăcere.

„Dar, tată, ascultă, și eu am de pus niște condiţii”.

„Orice vrei, Ghiluș, orice!…”

„E filmul meu”.

„Cum… cum adică al tău? în ce fel?”

„În felul în care eu și cu tine facem totul împreună, dar la montaj ultimul cuvânt e al meu”. Mă uluiește ce mi-a ieșit pe gură. Și că iau dintr-odată poziţie în faţa lui.

Ca și cum ani de zile m-aș fi pregătit pentru clipa asta.

„Vezi tu, asta o să fie… nu știu… n-o să fie simplu”.

„Exact. O să fii în stare să faci faţă?”

„Nu știu. O să-ncercăm”.

„Nu. Tată, am nevoie să-mi promiţi. Dacă nu-mi promiţi, nu vin”.

„Și nu-mi dai timp de gândire?”

„Nu”.

Tăcere. Lungă.

Nu cedez. Nu cedez.

„Sunt de acord”.

„Hotărât?”

„Mi-ai lăsat vreo alternativă?”

Tăcere, din nou. Foarte lungă. Răsuflarea lui e grea. Sper că nu i-am pricinuit prea multă durere.

„Deci așa o să fie”, spune el.

„Deci vin”.

„Și pot să-i spun asta Ninei?”

„Da. Dar cu condiţia mea”.

Lasă din nou să se audă răsuflarea aceea care vine după ce-și umflă obrajii până aproape pocnesc. Poseidon umflă pânze de corabie. Îmi bate inima. Expediţia o să aibă loc, în curând pornim la drum.

„Bine. Minunat”, spune și simt în el o ușurătate necunoscută și puţin suspectă. „Foarte frumos. Foarte bine, mulţumesc”.

„Nu-mi mulţumi. Fac asta pentru mine”.

„Totuși…”

„Spune-mi numai unde să fiu și când. Vrei să mă ocup eu de bilete? Și de hotel? De mașină?”

„Un moment, trebuie să… Uau, asta e ceva… Și cum stau lucrurile cu munca ta, n-o să fie nicio problemă?”

„Am un proiect la orizont, dar abia peste câteva săptămâni”. Își înghite impulsul amar de-a întreba ce proiect, cine e regizorul. Cel mai dureros este, pentru el, când e cineva din generaţia lui. Numai din motivul ăsta, am refuzat de două ori niște propuneri deloc rele.

„Bine, vorbesc cu Nina și pe urmă te sun cu detaliile…”, chicotește el. Poate că se simte chiar ușurat știind că ăsta o să fie filmul meu și nu al lui. „E de necrezut, Ghiluș, ce mi-ai dat aici acum e…”, lasă să se audă un strigăt mic și straniu, apoi închide.

Desenez rapid un personaj înalt și mare, cu o claie de bucle negre, care se ia cu mâinile de cap, iar ochii speriaţi îi ocupă jumătate din chip. Privesc coasta muntoasă de peste drum, unde lucrează un om înalt și subţire. Bucuria vieţii mele, cel trist. Blugi rupţi, tricou negru, capul ras lucind de sudoare. Chiar și când e cu spatele la mine, simte că îl privesc. Se oprește din săpat, se întoarce spre mine, se sprijină în sapă. Poate că simte și că am decis deja ce-o să fie cu noi. Poate că ieri, când am făcut împământarea, a aflat de la mine. Își șterge sudoarea de pe frunte, zâmbește și-mi face cu mâna fâstâcit. Respir ușurată: nu știe. Îi fac și eu semn cu mâna. Când o să mă întorc de la Goli Otok, o să-i spun că e liber.

Adică liber de mine. Liber să mă părăsească.

N-am dreptul să te împiedic să fii tată, asta o să-i spun.

Iată, am pus asta pe hârtie.

Între Rafael și Vera există osmoză. Orice știre transmisă unuia dintre ei se difuzează imediat spre celălalt. Nu mai mult de șapte minute după ce am terminat de vorbit cu tata, a sunat telefonul. „Ghili!”, a tunat bunică-mea. „Acum, în clipa asta, Rafi mi-a povestit! Și am vrut atât de tare să-ţi spun cât de mult îţi mulţumesc pentru asta!” „Zău că nu trebuie să-mi mulţumești, bunico, fac asta și pentru mine”. „Totuși, e foarte important și pentru taică-tău, și pentru mine, și cel mai… pentru Nina”. „Bine, așa să fie, o să facem faţă. Ce mai faci, bunicuţo?” „Uite, de ieri, de la sărbătorirea care mi-aţi pregătit-o, că aţi înnebunit complet cu asta, și pe urmă Nina care mi-a povestit ce crede ea că are, ai auzit de-acum, și am căutat niţel despre asta în computer, nu mai am liniște. Și noaptea, când am început să mă gândesc că ne ducem acolo, la Goli, și atunci încă nu știam că și tu, eram în pat și mă gândeam, și am văzut lucruri trecând ca un film, parte din ele v-am povestit deja, însă parte voi nu știţi, și până dimineaţa am avut așa un fel de tremurici… Eu știu tu, Ghiluș, cât de mult ai simţit mereu toate durerile mele, tot ce-i trist al meu…”

Ceva în vocea ei, într-un soi de șerpuire mică și întunecoasă, mi-a amintit deodată de ce mi-a spus când eram adolescentă, în bucătăria ei, când pur și simplu mi-a ordonat să nu las pe nimeni să-i sucească povestea și s-o întoarcă împotriva ei.

Iată, ăsta era momentul în care ar fi trebuit s-o întreb dacă-i adevărat ce ţin minte, sau mi se pare că ţin minte, că mi-a povestit într-o noapte, cu ani în urmă, când zăceam, aproape moartă, la Secţia de terapie intensivă de la Spitalul Hadassah, cu venele tăiate și, ca să fiu sigură, și îndopată cu un cocktail de pilule, din cauza aceluia – nu i-ar muri mulţi înainte – care m-a părăsit pe neașteptate, după trei ani. Într-o clipită, s-a săturat de mine – într-o

noapte s-a ridicat din braţele mele și l-am văzut pe pat, privind gânditor spre podea, un lucru straniu în sine, fiindcă nu tocmai calităţilor de gânditor își datora faima, apoi și-a trecut încet mâna prin superbul lui păr bălai și a spus: Ascultă, Ghili, nu-mi pică bine. M-am uitat unde se uitase el, cine știe, poate descoperise acolo taina vieţii, și am văzut papucii mei, un pic mai mari decât pantofii lui, așa să-mi ajute Dumnezeu, din cauza asta a fost nimicită Iudeea. După trei ani de pasiune și suflete gemene și „ești făcută pentru mine” și făgăduieli de viitor comun. Bunica Vera a stat cu mine la Secţia de terapie intensivă trei zile și trei nopţi și m-a rugat să nu mor: „Ghili, tu nu mori, Ghili, tu nu pleci, Ghili, capul sus”. Taică-meu se învârtea pe coridor și răgea literalmente ca un leu rănit, tot etajul îl auzea, era gonit de paznici de fiecare dată, și de fiecare dată promitea să tacă, iar în clipa în care se apropia de patul meu, răgetele izbucneau iar din el. Tot timpul cât am fost acolo, la Secţia de terapie intensivă, Vera mi-a vorbit neîncetat, fără să doarmă, s-a luptat și m-a tras afară de unde voi fi fost, trei zile și trei nopţi aproape că n-a mâncat – taică-meu mi-a povestit când m-am trezit – și, ca să nu aţipească, își jupuia cu unghiile ei îngrijite pielea de pe braţe. Și, deși eram ameţită de pastile, am auzit-o, sau mi se pare c-am auzit-o, răcnindu-și în transă, „oi, cât de nebune în dragoste suntem noi, femeile din familia Bauer, mergem până la capăt, ne iubim bărbatul mai mult decât pe noi înșine, mai mult decât viaţa”. Era un soi straniu de mândrie în glasul ei, ceva ce, chiar și în starea mea nenorocită, am simţit că nu trebuie să fie, că e nepotrivit, și ea parcă îmi sugera că, iată, am fost acceptată într-un club exclusiv al nevestelor de păianjen. În ceaţa în care mă aflam, în a doua sau a treia noapte, într-unul din ceasurile ceţoase în care se lupta pentru mine, am auzit din gura ei povestea, sau am absorbit cumva, așa cum cunoștinţele se transmit uneori de la un om la altul fără niciun cuvânt, sau poate doar mi s-a năzărit, am avut năluciri pe stomacul gol, spălat de cele treizeci de comprimate de Clonex și douăzeci de Acamol, mai plauzibil e că am avut năluciri,

versiunea necenzurată a ce s-a petrecut în camera de interogatorii a UDB-ului, Serviciul Guvernamental de Securitate din Belgrad care i-a nenorocit viaţa Ninei și continuă să ne învenineze familia de trei generaţii deja.

„Uite, acum îmi spune Rafi că o să vii și tu cu noi, și o să faceţi din asta împreună filmul tău…”, jubila Vera la telefon, și aproape c-am îndrăznit, pe vârful limbii îmi stătea s-o întreb: chiar a fost, sau am visat, dar n-am îndrăznit, m-am temut deodată că n-o să reușesc să împiedic pe cineva (dar, de fapt, pe cine?) să-i strâmbe povestea și s-o întoarcă împotriva ei. Atât de tare mă temeam că n-o s-o mai pot iubi. „Și că tu o să vii cu noi, asta m-a smuls brusc dintr-un fel de somnolenţă, Ghili, și deodată am văzut că poate eu sunt de-acum într-adevăr atât de bătrână, eu sunt Matusalem!” A râs: „Sunt bătrână ca Biblia! Și atât de mulţi ani am fost așa, un ursuleţ care doarme toată iarna, iar acum – ho-ho! – vine primăvara, și eu încă o dată trebuie să lupt pentru viaţă și pentru ce s-a întâmplat într-adevăr”.

Ca prim pas în pregătirile de luptă, bunica mea în vârstă de peste nouăzeci de ani s-a cocoţat pe un scaun pus pe masă, s-a târât în pod și a extras de acolo un geamantan uriaș, nu cel din ajunul nunţii ei, ci acela pe care ea și Tuvia îl luau în călătoriile lor – până în Japonia și Patagonia și Groenlanda au ajuns împreună. Și în timp ce făcea manevrele pentru coborât cu spatele din pod – mă îngrozesc la gândul că a făcut asta singură, la vârsta ei, c-a pus un scaun pe masă, s-a cocoţat și a coborât; mi-o imaginez înţepenită cu capul în nișă, picioarele ei subţirele, în blugi, zbătându-se în afară și-mi vine în minte experienţa lui Luigi Galvani cu electrocutarea unui broscoi; atunci, în timp ce se retrăgea de-a-ndăratelea, a dat peste cutia mare de carton, prăfuită, pe care a notat cândva cu tuș negru: „Ghili – de tot felul”, și acolo se aflau Sony-ul meu vechi, câteva înregistrări video în curs de fărâmiţare și o casetă prăfuită, dar întreagă, primul și ultimul meu film, de la vârsta de cincisprezece ani, un film care n-a fost niciodată proiectat și care acum, poate, cu ce-

o să filmăm pe Goli Otok, va reînvia.

Joi, 25 octombrie, 2008. Ora șase dimineaţa. *Duty-free-ul* de la aeroportul Ben Gurion. Așteptăm să se elibereze o masă în zona de așteptare. Vera și Rafael vorbesc încetișor, la o parte. Aruncă ocheade spre noi. Eu și Nina stăm una în faţa celeilalte ca două fetiţe care au fost mustrate și care nu se privesc în ochi. Rafael scoate din rucsac aparatul Sony, iar eu și Nina, din nou, într-o minunată coordonare a mișcărilor, ne depărtăm una de alta. El filmează, iar eu mă întorc și-i arăt spatele. Să filmezi mutra-mea-de-dimineaţă nu e deloc la obiect, și să fiu cu Nina în același prim-plan îmi provoacă claustrofobie. El se apropie cu *zoom-ul* de Vera. Faţa ei mică și dârză, cu gura strânsă pungă, rujul și mișcarea furioasă a mâinii, „Ei, lasă-mă odată, Rafi, sunt aici fete mai frumoase!”. El o lasă și trece la Nina. Se învârte în jurul ei și ea nu are putere să-l îndepărteze. Se ghemuiește în scurta albastră care a fost a lui Tuvia, și până și asta mă enervează teribil. Nu, gândește-te cum le-ai amărât viaţa, lui și Verei, și acum te înfășori în el? Și, pe de altă parte, nu mă pot opri să-i arunc priviri. Paloarea ei. Faţa fără strop de sânge. Buzele îi sunt străvezii. Aproape că n-are piept. „Înfăţișarea cea mai feminină a avut-o”, mi-a spus Rafael odată, „în primele săptămâni de după ce te-a născut pe tine”.

„Bine, asta-i limpede”, am zis în vreme ce-mi aruncam pe spate, cu o mișcare plină de farmec, coama de păr, „graţie contactului cu mine”.

Ce-a găsit la ea, ca bărbat, și ce mai găsește încă – numai Cel de Sus știe. Aproape toate femeile pe care le-a avut după ea erau femei întru totul, nu întotdeauna exemplare ca înţelepciune, dar în limitele erorii tolerabile, și tocmai de curul ei uscăţiv e el lipit de patruzeci și cinci de ani?

El nu încetează să se învârtă în jurul ei cu camera de luat vederi, și ea suferă în tăcere, înţelege că e un fel de taxă de călătorie pe care e obligată s-o plătească. Se retrage în sine, dar nu e opacă faţă de el. Îi urmăresc,

observ. Nu se poate contesta că e ceva între ei. Ce transformă doi oameni într-o pereche? O scânteie? O afinitate? O anumită apartenenţă? O zăbovire de o miime de secundă într-o privire aparent întâmplătoare? Toate astea la un loc. Și cel mai important lucru – senzaţia de „acasă”. E ceva ca patria. Te-ai ambalat cam tare, Ghili. Definește „patria”. Poate… un loc în care știi, în trup, când trebuie să se schimbe lumina semaforului? Nu-i rău, dar când e vorba de doi, Ghili, doi oameni, ce transformă doi oameni într-o pereche? Poate că-i la fel cum e cu semaforul?

Eu și Meir suntem împreună de șase ani, și e prima oară în viaţă când mă simt într-adevăr parte dintr-o pereche. Dar acum, el își dorește un copil. E deja destul de multă vreme de când și-l dorește. În delicateţea lui, s-a abţinut să mai vorbească despre asta, dar lucrul ăsta stăruie între noi tot timpul, iar eu nu pot, nu sunt în stare. În privinţa copiilor, sunt blestemată.

Deși mi-e dor de el, mi-l alung pe Meir din minte, ca și pe mine. Nu noi suntem acum povestea. Pentru zilele următoare, îl șterg cu buretele. El nu face parte din expediţia asta, nu există Meir, nu există Meir și Ghili.

Mă gândesc, de pildă, la ideea tatălui meu, pe când era adolescent, că, dacă se va culca cu Nina, pe chipul ei se vor ivi din nou expresiile, și la faptul că ceva ce-a început ca o prostie copilărească romantică a pecetluit soarta lor și pe-a mea. Și la cum o idee neroadă și vanitoasă s-a transformat pentru el, în cele din urmă, într-o dragoste atât de absolută, încât aproape că nu depindea de ce-a făcut sau n-a făcut Nina, ce era sau ce nu era. Dragostea asta trezește în mine – e aproape de necrezut – respect pentru tatăl meu, care se umilește puţin în clipa asta, prin felul cum se agaţă de ea cu camera de luat vederi. Căci, într-adevăr, câţi oameni de vârsta lui continuă să nutrească o dragoste atât de activă, de devotată, de câinească, o dragoste de-a dreptul înrobită, mizerabilă câteodată, și încă în prezenţa unei singure părţi?

Nina spune liniștită: Rafi, ajunge, iar el încetează

imediat, ca și cum s-ar trezi dintr-o criză, se așază și-și șterge fruntea cu batista. De ani de zile îl implor să facă un *upgrade* la batiste de hârtie, însă avem de-a face cu un stilist retro deosebit de îndărătnic.

Cu un pulover în romburi, pe care i l-a tricotat Vera.

Stă singur, despică șuvoiul de oameni. Toţi merg cu un scop oarecare, numai el stă ţeapăn, arătând ca un om fără niciun rost. Sigur, e adevărat, are bandele lui de haimanale, patru grupuri dificile, la Acra și la Ramla, îi tratează pe derbedeii ăștia ca și cum ar fi copiii lui, nu exagerez, iar ei, la rândul lor, văd în el un tată. Dar ce-o să-i dea cu adevărat viaţă, ce-o să-i înalţe viaţa cu o treaptă, dacă o să renunţe la freamătul din inimă pe care i-l pricinuiește dragostea pentru ea?

Se întoarce spre mine și dă din cap aprobator, ca și cum mi-ar fi auzit întrebarea.

Bun, acum fa niţică treabă, G., ca R. să nu spună că mănânci de pomană.

Nina – cum am spus, scurtă albastră vătuită, blugi gri-deschis, curea albastră îngustă, cu cataramă argintie mică. Bluză bleu anemică, la fel ca ea, și pulover albastru cu guler rotund, părul strâns, nevopsit, cărunt-argintiu. Ochelari cu ramă fină, verde. Inele nu poartă. Cercei nu poartă. Brăţări nu poartă. Ceas n-are la mână. Are la gât un lănţișor subţire de argint. Pantofi fără toc. Nu e fardată. Niciodată. De ce alcătuiesc lista asta, care nu are nicio utilitate pentru micul film de familie pe care-l facem? Fiindcă eu și Rafael, ca-ntotdeauna, ne lucrăm filmul cu toată seriozitatea.

Fiindcă, poate, cine știe, o să iasă de aici ceva diferit, ceva important?

De aceea, îmi fac munca în spiritul școlii totale a lui Rafael, tatăl și mentorul meu, care îi cerea tinerei lui *script girl* să-și asume răspunderea pentru toate evenimentele, și cele din afara cadrului, „chiar și ce era doar cât pe ce să se întâmple e o parte din realitate”. Am amintit, mi se pare, că aveam șaptesprezece ani când m-a luat sub aripile lui mari și m-a învăţat, în felul său dur,

operatorie și regie, și mai presus de orice s-a încăpăţânat să scriu – ai ochi buni și ai condei, poate că direcţia ta e de fapt scrisul, mi-a spus nu o dată –, să scriu lucrurile care nu apar în mod evident și explicit în film, gânduri, asocieri, chiar și amintiri întâmplătoare ale oamenilor din echipă, dar și pe ale mele, atribuia valoare chiar și ideilor și amintirilor unei adolescente haotice, și nici nu se temea de profuziune, ca destui dintre regizorii cu care lucrez acum și care îmi dau uneori senzaţia că profuziunea e pur și simplu prost gust.

M-a învăţat să produc din abundenţă idei, sclipiri, „copiii din flori ai gândirii”, așa le numea, avea un bagaj de cuvinte impresionant, și-mi plăcea să mă gândesc că eu însămi sunt un copil din flori al gândirii lui. Odată, am făcut chiar prostia de a-i spune de faţă cu alţi oameni că m-am născut din capul lui – cer într-adevăr iertare –, ca Atena care s-a născut din capul lui Zeus, și s-a făcut galben ca șofranul, am văzut, nu i-a plăcut deloc și a trântit numaidecât nu știu ce glumă, cum că cel mult am răsărit din cucuiul pe care i l-a făcut Nina pe când era adolescent. Așa a reușit s-o aducă pe Nina până și aici și am pierdut din nou în favoarea ei, dar n-are importanţă.

De dragul integralităţii evenimentelor, reclamată de R., stau în mijlocul aeroportului Ben Gurion și mă forţez să mă gândesc, de pildă, prin ce a trecut Nina după sărbătorirea zilei de naștere, de sabat. Încerc să-mi imaginez cum i-a povestit Verei despre boala ei, cum s-a petrecut asta în realitate, moment cu moment. Oare a trecut sau n-a trecut sau putea să treacă pe faţa Verei o grimasă ușoară de dezaprobare, sau chiar de dispreţ faţă de Nina, care s-a îmbolnăvit, care a fost învinsă, care s-a supus? („Nina e răsfăţată”, mi-a spus nu o dată, „n-are în ea puterea de viaţă care o am eu și care o ai tu, Ghiluș. La noi, ce să-i faci, moștenirea a sărit peste o generaţie.”)

Nina mă privește ţintă și deodată se zbârlește toată, înfige în mine o privire înspăimântată, iar eu mă crispez imediat, ce vede oare, ce a recepţionat din gândurile mele, o ţin la distanţă clipind deliberat. *Alio!* Ce ţi s-a întâmplat?

S-a blocat programul? Să stingem și să dăm restart?

Nina închide ochii, faţa i se îngălbenește brusc, iar eu îl strig pe Rafi, dar înainte ca el să apuce să se miște, ea face un pas înainte și cade – ce spun eu cade? Se prăbușește peste mine. „Scuză-mă”, bâiguie ea, „scuză-mă, Ghili”, eu împietresc și doamna nu mă slăbește. „Scuză-mă, nu știu ce s-a întâmplat...” îmi cere în continuare iertare, agăţată de gâtul meu, se lipește de mine și mai tare, iar mie nu-mi place defel să mă atingă cineva, în afară de Meir sau de taică-meu, care nu încetează să ne filmeze împreună. Asta mă înnebunește cel mai tare, că în loc s-o ridice de pe mine, el imortalizează un moment siropos și fals. Și, pe deasupra, îmi pierd cu totul conștiinţa realităţii, fiindcă simt deodată o piele, chiar o piele caldă, fină, un parfum de șampon Dove, din care, întâmplător, folosesc și eu, și un corp, pieptul ei, îl simt strivit de mine, moale – unde-l ascunde dumneaei –, un obraz catifelat și încheieturi fine ale mâinilor.

Acum mă strânge în braţe, femeia asta care în urmă treizeci și șase de ani m-a extirpat din viaţa ei, a făcut avort, m-a avortat pur și simplu, ce-i drept, cu o întârziere frumușică de trei ani și jumătate, fiindcă eu eram deja, sărmana Ghili se născuse deja, o fetiţă destul de drăguţă, potrivit câtorva mărturii și fotografii, iar ea a dispărut și m-a răzuit din trupul ei, și acum își îndeasă capul în gâtul meu, iar eu, în loc s-o trimit la toţi dracii, nu mă clintesc din loc. Și, că veni vorba, descopăr că-i de speriat cât de ușoară e. Iese la iveală că nu numai inimă n-are, dar, se pare, îi lipsesc și celelalte organe interne.

Și când te gândești câte tone cântărea pe când nu era.

Taică-meu continuă să filmeze nebunește, ne înconjoară din toate unghiurile, ne coase una de alta. Faţa îi strălucește. Buzele lui cărnoase și lăsate se umplu. Omul a așteptat o viaţă întreagă *shotul* ăsta. îl văd cum mă trădează și știu că nu e stăpân pe ce se întâmplă. E tatăl meu, care lipea burete la colţurile rafturilor și-ale meselor atunci când învăţam să merg, și acum, poftim, e cuprins de

turbare și mă lasă în plata Domnului. Zău că-mi vine să vomit.

O prind pe Nina de șolduri. Nu-i pic de carne acolo. Pot, în faţa camerei de luat vederi, să apăs tare o dată, s-o despic în două – și două jumătăţi de viespe ar cădea la pământ. Numai că, deodată, mâna mea pleacă și îi mângâie părul pe spate. Poţi să nu explodezi? O minte zdravănă e în stare să înţeleagă cum se face că mâna mea, carne din carnea mea, fură deodată o mângâiere, ca ultima dintre cerșetoare? Părul e lins și subţire, degetele mele trec rapid prin el până în locul unde e strâns, și ating micul inel din pânză, Dumnezeule, coada de cal mai are un inel. Și abia atunci îmi revin, o despart de mine cu amândouă mâinile. „Să nu îndrăznești”, îi spun liniștit și cu amabilitate, direct în urechea moale ca o frunzuliţă, ciudat, ca urechea unei fetiţe, „să nu mai îndrăznești să mă atingi, m-ai înţeles? Șansa de-a mă atinge ai ratat-o când aveam trei ani și jumătate, și pentru mame nu există examen de restanţă...”

Nu sunt sigură că am reușit să-mi rostesc tot discursul. Inima îmi bătea puternic și respiram greu. Poate că n-am rostit decât un cuvânt sau două. Și, în treacăt fie spus, eu nu vorbesc așa nimănui, în nicio situaţie. Nici măcar în clipele cele mai dificile la locul de filmare sau din studio, când filmul își iese din minţi și se dezmembrează sub ochii mei împreună cu regizorul. Cum au ieșit din mine mizeriile astea în loc de tot ce-am exersat și am pregătit acasă dinainte? Am făcut repetiţii, împreună cu Meir, l-am înnebunit de cap. Nu s-a plâns. Un tip care se adaptează ușor. Înainte să ies din casă, am formulat parcă în cap o declaraţie de presă, cinci-șase propoziţii limpezi și echilibrate, pe care era important să le rostesc înainte de a porni la drum, și voiam ca Rafael și Vera să fie martori: n-am nimic cu dumneata, nici bun, nici rău.

De mult ai încetat să stârnești în mine durere. Toată viaţa mea ai fost inexistentă și o să continui să fii, eu merg în expediţia asta numai ca să conserv amintirile bunicii Vera, *capisci?*

Mă tem, cumva, că n-am spus nimic din toate astea.

Nina deschide în faţa mea niște ochi imenși. Are ochi uimitori, nimic de zis, sunt partea cea mai vie din ea. Ochii Verei. Verde smarald intens. Aici, „moștenirea” n-a sărit peste nicio generaţie. Se desprinde de mine, îi strecoară lui Rafael să înceteze cu filmatul, iar el se supune. Oamenii se uită la noi. Ea își aranjează hainele și părul, cam răvășite după episodul penibil pe care și l-a permis. Mâinile îi tremură puţin. Ce i s-a întâmplat o cutremură, pare-se, cu adevărat. O asemenea paloare nici măcar ea nu poate să simuleze. Deodată, îmi dau seama: poate se teme că ăsta e un semn? Un simptom al bolii?

Am citit puţin noaptea trecută despre maladia ei. Nina însăși nu mă interesează nici cât negru sub unghie, cu toate astea, am oarecare curiozitate pentru bolile ereditare ce curg prin ea, năvalnic, către viitor. Se vorbește, într-adevăr, destul de mult despre nevoia pe care o simte bolnavul, mai ales în primele faze, să atingă și să mângâie, să se îmbrăţișeze chiar cu cineva complet străin. (Aah! Poate că asta îi explică pe curvari? S-ar putea ca în toţi anii ăștia să fi calomniat fără motiv o femeie bolnavă și deznădăjduită?)

Îi fac semn lui Rafael: poate renunţăm? Uite în ce stare e. Cum se poate pleca așa la drum? Vera se apropie și se oprește în faţa Ninei, îi pune mâinile pe umeri și le lasă să lunece pe braţele ei iar și iar, și mișcarea asta, nu știu cum, ne liniștește pe toţi, ba chiar ne hipnotizează puţin. Stăm și o privim, mișcarea asta a ei, care parcă ar trece direct la mine din mâinile

Verei, care a trădat-o pe Nina, care m-a părăsit *pe mine,* ca în poezia ce se spune de Paști, cea despre răul care naște rău…

Suntem chemaţi pentru *boarding.* Rafael începe iar să filmeze, de data asta, terminalul. O pereche de stewardese indiene, un căţel trist într-o cușcă de voiaj, un angajat al aeroportului trăgând un șarpe lung de cărucioare. Materiale care o să ne fie de ajutor mai târziu, la montaj. O familie cu gemeni blonzi, angelici, stă la rând

în spatele nostru și se interesează de noi. Rafael îi lămurește că plecăm într-o expediţie de descoperire a propriilor rădăcini. Mai întâi ne vom duce în orașul în care s-a născut bunica – spune „bunica” de parcă Vera ar fi o bunicuţă mititică și drăgălașă, Doamna Paprika, și pe urmă o să luăm vaporul spre insula unde a fost trimisă la muncă silnică timp de aproape trei ani. Lui Rafael îi place să stea de vorbă cu străinii, dornic să-i transforme în apropiad. Dacă ar putea, i-ar preface pe toţi oamenii din lume în apropiaţi. O trăsătură pe care cu siguranţă nu mi-a transmis-o mie.

Pe fereastra avionului – munţi acoperiţi de păduri. Nori grei, mai joși decât vârfurile munţilor. În compartimentul călătorilor e aproape întuneric. Dacă vremea continuă să fie la fel și mâine, n-o să putem lua vaporul spre Goli Otok.

La un moment dat în cursul zborului, eu și tata ne întâlnim la coada pentru toaletă. El e palid și nădușit. îl chinuiește teama de zbor. îl întreb dacă are idee ce planuri are Nina pentru noi. Ce fel de film vrea să producem pentru ea. Un film despre Vera? Despre Vera și despre Nina și despre ce s-a petrecut între ele? Unde ar trebui să fie centrul de greutate?

N-are niciun răspuns. Pur și simplu nu știe. Nina i-a spus, într-una din convorbirile telefonice purtate pentru organizarea expediţiei, că are o anumită idee, dar n-a fost în stare s-o formuleze. „Încă nu e bine coaptă”, a spus și, când Rafael a insistat, ea i-a răspuns că abia atunci când o să fim la faţa locului, pe insulă, o să simtă dacă e gata pentru asta. Dialogul nostru se poartă, după cum vă amintiţi, desigur, lângă ușa toaletei, și încetează când taică-meu intră.

Zăbovește înăuntru. În ultimii ani e cam încet în chestiunile astea, iar eu, vorbind cu el în public, sunt văzută de cei care așteaptă acolo ca reprezentantă a lui și încasez radiaţia acrelii lor.

Rafael iese. Ghili intră.

Curăţ repede ici și colo, distrug mărturii, cu toate că

nimeni n-o să suspecteze că eu sunt vinovată pentru ce a fost stropit aici. Bun, în ciuda tuturor lucrurilor, îmi e și tată și sunt cumva responsabilă pentru el.

Văzut de sus, Zagrebul e un oraș frumos. Ploaie pe ferestrele avionului. O aterizare lină. Am aflat că și croaţii aplaudă cu entuziasm pilotul automat.

Controlul pașapoartelor. Totul merge ca uns. Ne despărţim: le-am lăsat pe Vera și pe Nina să păzească valizele. Eu și Rafael am plecat să luăm mașina închiriată. El a vorbit din nou, de astă dată pentru camera de luat vederi, despre momentul de la petrecere – momentul care m-a tulburat și pe mine – când Vera l-a săltat în aer pe micul Tom și un cerc întreg de viaţă s-a desenat, pentru o clipă, în mișcarea asta. Și, deodată, gândul banal că în curând Vera, desigur, n-o să mai fie – a spus Rafael în timp ce așteptam ca funcţionărașul firmei Avis, tuns cu creastă, să ne aducă mașina Mazda – gândul ăsta l-a îndurerat cumplit, ca și cum ar fi fost vorba de moartea unui om foarte tânăr, care abia pășește în viaţă, însă, a adăugat cu uimire – dulcele Rafael, uneori e ca un turist întâmplător înăuntrul propriului suflet –, s-a simţit ca și cum ar fi încă un copil mic care în orice clipă stă să-și piardă mama. „Un gând destul de ridicol pentru un om de vârsta mea, și încă un om care a rămas deja orfan o dată”, a spus cu sinceră mirare spre camera de luat vederi pe care i-o ţineam în faţă, și în acea clipă am văzut ce văzusem deja de mai multe ori la filmări documentare: cum lucruri obișnuite și banale pe care un om le spune în prezenţa unei camere video – o cameră atentă, receptivă, plină de empatie pentru vorbitor – se infiltrează deodată înăuntrul lui ca și cum le-ar auzi pentru prima oară, iar povestea pe care el şi-o istorisește sieși de ani de zile se fisurează.

Rafael a tăcut, și-a trecut absent mâna peste faţa mare, peste barba zbârlită și peste fruntea înaltă și ridată, mi-a dăruit o imagine a vulnerabilităţii omenești, care mi-a făcut inima să se strângă, și-apoi s-a dezmeticit: „Ajunge, Ghili, filmul ăsta nu e despre mine, e despre Vera, ţine minte tot timpul”. Dar eu începusem deja să gândesc altfel.

E despre noi toţi, i-am spus, și despre tine, și despre Nina, poate și puţin despre mine, nimeni n-o să scape. M-am gândit că o să fie un film clasic cu catastrofe, numai că la noi e o catastrofă în *slow motion,* obișnuita catastrofă a vieţii, cu care am învăţat să trăim și care ne ciugulește din palmă.

Rafael a spus: „Hai, închide camera, e păcat de baterie, uite, sosește Mustangul nostru”. M-am întors cu aparatul într-o mișcare lină – azi există camere care fac singure mișcări line, ca în natură; cândva, când o să mă îmbogăţesc... –, am zărit o lămâie mică și galbenă rostogolindu-se veselă spre noi și am văzut negru înaintea ochilor, ce scorpie, pe viaţa mea, de ce m-am zgârcit? Rafael a spus clar să nu fac economii la mașină, dar eu, ca de obicei, am avut grijă de bugetul producţiei, adică de bugetul personal al lui taică-meu, asistentul social cel mai în vârstă din Israel, care câştigă între două sâmbete cât să nu mori, cât să nu trăiești, nababul bandelor de derbedei, am mai pomenit asta, mi se pare.

Lămâia s-a oprit lângă noi, iar funcţionărașul a fost scuipat dinăuntru ca un sâmbure. Rafael mi-a aruncat o privire ce voia să spună: „Ce-a fost în capul tău?”. Stătea și se scărpina în creștet. El n-avea să intre acolo decât cu încălţătorul, și toţi patru aveam să ne sufocăm garantat. O să trecem printr-un adevărat un curs de pregătire intensivă în vederea serviciului militar în unităţile de luptă, și asta în deplinul înţeles al conceptului. O să fuzionăm pur și simplu într-o entitate unică. Dar a ieșit rapid la iveală că lămâia e puţinul pe care se ţine multul, după cum scrie în tâlcuirea Sfintei Scripturi. Valizele și rucsacurile și-au găsit locul, ba chiar și taică-meu, iar eu m-am așezat lângă el, era spaţiu până și pentru nepreţuitele mele picioare, și chiar și în spate era suportabil. Vera și Nina stăteau acolo tăcute și posomorâte, poate încă năucite de zbor, sau poate că în sfârșit și-au dat seama că suntem aici toţi, împreună, în viaţă și în moarte.

„Pătratul Bermudelor”, am scris în caiet, iar Vera s-a aplecat spre mine și m-a întrebat: „Ce scrii tu acolo?”.

„Nimic important. Ceva pentru mine. Observaţii. Ca să ne aducem aminte la montaj”. Nina, dinăuntrul tuturor straturilor ei, s-a interesat: „Ce fel de observaţii?”, dar nu i-am răspuns. Vera s-a băgat în vorbă: „Ghili, maică-ta te-a întrebat ceva”, și am replicat: „Ea nu e maică-mea”.

Rulăm. Eu mă lupt cu un GPS perfecţionat de minune, care se încăpăţânează să dea indicaţii în croată. Vera se plânge că ordinele lui îi amintesc difuzoarele din lagăr. Nina e înfășurată în haină ca un golem într-un cocon.

Douăsprezece la amiază. Vera ne împarte sandviciuri. Mai sunt încă două sute de kilometri până la Cakovec, orașul ei natal. Direcţia – nord-vest. Delușoare cu pantă lină. Multă verdeaţă. Belșug. Vera începe să scoată sunete înfundate de emoţie. Își bate obrajii cu palmele, arată cu degetul: „loi! Ce păduri! Ce munţi! Patria mea cea frumoasă!”

Ploaie măruntă. Jocuri încântătoare de lumină și nori. Filmez *stills.*

Rafael, cine-ar fi crezut, conduce excelent. (Omul a fost regizor de film, acum se ocupă de adolescenţii cei mai dificili și, cu toate astea, întotdeauna mă surprinde că dovedește pricepere la lucruri practice.)

Am izbutit să convertesc GPS-ul la iudaism. Bănuiesc că în mașina asta au călătorit înaintea noastră israelieni: indicaţiile în ebraică au vocea lui Shimon Peres.

Cakovec. Oraș și mamă. Cincizeci de mii de locuitori.

Ploaia a încetat.

Acum încep și eu să mă simt emoţionată. Aici s-a născut Vera. Aici a fost ea fetiţă. De când mă știu tot aud despre orașul ăsta, despre casă, despre prăvălie – „firma” – și despre aventurile străbunicului meu. Și-mi pare rău deja că n-am avut timp pentru pregătiri și pentru emoţie. Totul s-a petrecut rapid. Petrecerea în onoarea Verei, vizita Ninei, boala de care am aflat.

Mă umple și o emoţie cetăţenească simplă – sunt în străinătate!

De șapte ani n-am mai plecat.

Simt că, din clipă în clipă, se scutură de pe mine apăsările israeliene (și, imediat, asta-mi creează o apăsare).

Parcare urbană – parcarea primăriei. Rândul 3, coloana B. Mergem pe jos spre centrul orașului. Iaca, începe. Chiar se întâmplă. Umblu cu caietul în mână. Rafael e în faţa noastră. Ne filmează, îmi face semn să scriu impresii, gânduri. Notez. Straturi cu flori, cafenele, umbrele de soare cu logoul Coca-Cola, monumente. Acoperișuri cu olane. Porumbei. „Notează”.

Nu putem ști de ce anume o să avem nevoie când o să montăm filmul despre care nu avem idee cum va fi.

Strada principală din Cakovec. Pietonală calmă. Liniște. Numai dintr-o combină se aude muzică de jazz. Nu sunt blocuri cu multe etaje. Arţari (așa cred, i-am fotografiat cu mobilul pentru o identificare ulterioară). Case de cărămidă roșie și albă. O biserică în culori pastelate. Cafenele aproape goale. Perechi care se plimbă cu cărucioare. „Notează”. Câini mari, aţipiţi, întinși de-a latul străzii. E în ei ceva de prunc, ceva care inspiră încredere. Vera aleargă în faţa noastră, se leagănă pe picioarele ei subţiri, de cavalerist. Aici era așa și aici așa. Se apropie de o femeie în vârstă, cu un câine pitic gătit cu o fundă: „Iartă-mă, doamnă, poate că mă cunoști?”

În tot acest timp, Nina nu scoate un cuvânt. Se târăște în urma noastră. Își ţine capul aplecat. Ca și cum ar căuta ceva pierdut.

Asta e femeia care mi-a întunecat viaţa?

În fiecare clipă, în fiecare secundă, chiar fără să mă uit, trupul meu știe exact unde se află ea.

În drum spre casa în care a copilărit Vera.

Mi se pare că se teme puţin de întâlnire. Ne roagă să ne oprim mai întâi să ne fortificăm cu o cafea. Declară că în toţi Balcanii există o singură cafenea de milioane. Ne conduce rapid pe ulicioare înguste, ne ghidează fără hartă până la o cafenea numită Cabana Royale, pe care o știe din copilărie. E uimitor – n-are nicio îndoială că încă există şi-o așteaptă ascultătoare, chiar și după mai bine de optzeci de

ani. „Poţi să n-o invidiezi?”, îmi șoptește Rafi la ureche în timp ce mă depășește și o vânează cu camera de luat vederi.

Spre marea noastră surpriză, cafeneaua încă există. Vera se luminează toată. „Aici! loi! Aici obișnuiam să ședem. Aici tata juca preferans cu prietenii lui, și eu mâneam îngheţată de căpșuni!” Deasupra barului e atârnat un afiș care anunţă spectacolul unui hipnotizator. O stea de argint e proiectată dintr-un dinte lateral al magicianului. Chelnerul-șef – la drept vorbind, e singurul chelner de aici, dar are mustaţa stufoasă ca împăratul Franz Joseph, și de aceea l-am upgradat – arată spre o cutie de sticlă agăţată de perete, o cutie în care se află un serviciu minunat de porţelan, ceainice fine, cești de ceai delicate și ornamentate. „Un serviciu exact ca ăsta, domnilor, avea King George la Palatul Buckingham! La Londra!”

Nu știe dacă există o sinagogă în Cakovec. „Dar e o sculptură în amintirea evreilor din oraș care au murit în războiul cel mare. La Auschwitz i-au dus”. „Și tata și mama mea au fost duși acolo”, spune Vera. „A fost un lucru cumplit”, spune chelnerul. „Până azi nu se poate înţelege cum de s-a întâmplat”. Spune asta simplu și sincer. Din ochi i se preling lacrimi.

Un bărbat nu tocmai tânăr stă lângă noi în cafenea și citește un ziar petrecut pe suport de lemn. Aude ebraică și se apropie, face o plecăciune și cere permisiunea să ni se alăture o clipă. Bărbuţă, ochelari. O jachetă maro din piele întoarsă, cu petice la coate, așa cum se cuvine. Profesor de literaturi slave. Face puţină ordine, pentru noi, în neorânduiala balcanică. Povestește despre războiul care a avut loc aici în anii ’90. „Nu!”, începe el să fiarbă când eu fac o greșeală. „Ăsta n-a fost război civil!” Faţa i se înroșește. „Ăsta a fost un atac militar barbar din partea soldaţilor sârbi, cu tancuri sârbești!” Acum nu mai poate fi oprit. Conferenţiază furios despre râuri de sânge și măceluri și violuri. Patru membri ai familiei lui au fost uciși de vecini și de prieteni buni.

Mi s-a făcut rău. Rău de-a binelea. Până la ameţeală. Tot sângele ăsta, mârșăvia, individul ăsta.

Profesorul își continuă conferinţa, iar eu încerc să notez, și ca să onorez persoana, și pentru cultura generală. Obosesc destul de repede, sar peste una, peste alta, superficiala de mine. Adu-ţi aminte ce ţi-a făcut la armată deviza „E prea lung textul, nu l-am citit”. Rafi și cu mine schimbăm priviri cu subînţeles pe frecvenţa noastră interioară. Balcanii ăștia sunt o întreagă nebunie – am aterizat în urmă cu doar trei ore, venind din Israel cu propriul conflict fermecat, și nici pe-acela nu-l mai înţeleg până la capăt.

Casa în care s-a născut Vera se află pe strada principală, nu departe de cafenea. Ne grăbim într-acolo. Vera e tot timpul cu câţiva pași înaintea noastră. Când ajungem, e deja pe poziţie și cu braţul întins: „Aici e, copii, aici m-am născut eu”. Iau camera din mâna lui Rafi. Nu renunţă cu ușurinţă. O filmez pe Vera pe fundalul casei. Știu istoria pe dinafară. Jos era Casa de comerţ Bauer – Bauer fiind tatăl Verei, străbunicul meu –, iar la etaj locuia familia. Tata, mama și patru surori. Azi, la parter e o filială mare a Zagrebacka Banka, iar la etaj e o locuinţă particulară. Prin poarta încuiată se poate arunca o privire spre grădina mare, neglijată. Filmez. Alternez tot timpul video și *stills.* Camera foto a telefonului meu mobil e uzată, scoate poze cu pete albe și fisuri lungi. O întreb pe Vera dacă vrea să încercăm să intrăm la etaj, în locuinţa familiei ei.

„Nimic nu mai e cum era și eu n-am ce căuta aici”.

Dar povestește cu plăcere: „Una peste alta, am avut viaţă bună, bogată. Aveam bucătăreasa casei, și guvernanta mea, îngrijitoare, până am împlinit zece ani, și o fată care făcea curat în odăi, și grădinar, și încă un om care avea grijă de pomi în grădina din spatele casei, și era o sobă cu lemne, o sobă de ceramică, avea trei etaje...”

Ne descrie o încăpere pentru oaspeţi imensă, luminoasă, covoare groase, o scară interioară în spirală care ducea la etaj. Lângă bucătărie era cămara, cu cârnaţii

atârnaţi și sacii mari de pânză plini cu orez și faină și zahăr și cu borcane de untură de gâscă și butoaie cu castraveţi muraţi și varză acră. Și în pivniţă, pe paie, cartofi pentru tot anul…

Rafi cere camera de luat vederi, e roșu de entuziasm, ochii îi râd. Expediţia începe să-l pasioneze. Se concentrează asupra mea. Lasă-mă. Dar el se încăpăţânează, cere de la mine o declaraţie pentru începutul expediţiei. Nu sunt bună la declaraţii, dar îmi amintesc, deodată, ceva potrivit: „E un vers de Moţi Baharav: «înainte de-a te naște din nou, cercetează bine de tot unde te afli»".

Rafi mă întreabă unde aș vrea să mă fi născut.

„De ce crezi că aș fi vrut să mă nasc?"

El se trage înapoi din faţa mea, caută un subiect maleabil, mai dispus să coopereze: „Vera, uită-te la mine, la mine. Povestește-ne ceva despre părinţii tăi, era iubire între ei?" Dacă el caută acolo izvoarele de inspiraţie pentru dragostea deplină dintre Vera și Milos, atunci se află în locul greșit.

„Iubire?", râde Vera. „Nu, nu, sigur că până la urmă ea s-a obișnuit cu el. Dar maică-mea era o femeie foarte stăpânită, și între ei existau mari deosebiri. El, de pildă, îi plăcea să se bucure, să petreacă, ea, nu. El în fiecare iarnă mergea în timpul Crăciunului la Budapesta. Lua cu el vreo cincizeci de mii de dinari și mergea din cafenea în cafenea, la teatru și cine-știe-la-mai-ce. Și petrecea! Dansa! Așa-i cu popoarele ungare, Rafi, aud muzica de ţigan și sparg pahare! Așa și Milos al meu. Cât era de fin și timid, dansa ca un diavol. N-ai fi crezut asta despre el. Când el și maică-sa ţărancă dansau, picioarele lor nu atingeau pământul! Și ea, soacră-mea, așa, cu basmaua…" Și se rotește pe stradă, bate un step bâlbâit cu pantofii ei sport de un violet strălucitor. Un *shot* măreţ – Rafael zâmbește către mine, satisfăcut.

Dar unde-i Nina? O *script girl* este, după cum se știe, și câinele care adună turma, iar Nina, conform tuturor parametrilor, e și oaie rătăcită, și oaie neagră. Stă cu

spatele la noi, cu capul plecat, pare puţin dusă.

Vera povestește: „La vârsta de doisprezece ani, prima oară am venit cu gândul serios că eu încă mai dorm în patul meu sub plăpumi, și intră în casă servitoarea și face foc în odăi și în baie, ca atunci când mă scol, când se scoală stăpânii, să le fie cald. Și e prima dată când așa o idee a început să lucreze în mine”.

„Ce idee?”, întreabă Rafi.

„Ideea de răspundere pentru oameni, ideea de bani și de sărăcie. Pentru că eu mergeam la liceu cu trenul și din toate satele dimprejur veneau copii care mergeau pe jos, pe întuneric, pe lângă linia ferată. Și la școală era o sobă pe care puneau ciorapi. Și eu m-am întors acasă și am întrebat «Mamă, aș putea să aduc la noi doi-trei copii din ăștia?». Și trei surori ale mele, mai mari, s-au supărat pe mine: «împuţiţii ăștia cu păduchi? Ce idioată ești, fetiţo!» Mama totuși a fost de acord, dar ea n-avea cuvânt în casă. S-a așezat și mi-a citit din cartea lui Gorki, *Mama,* și-atunci am înţeles că mama e cu mine, și-aici în burtă a început să lucreze ceva despre săraci și bogaţi și despre nedreptatea care e în lume”.

Deodată, Vera mi se adresează: „Ce scrii tu acolo tot timpul, Ghili?”

„Scriu ce spui tu, bunicuţo. Și ce filmăm, și ce-i în jurul nostru”. Și ce nu s-a spus, și ce nu se vede.

„Da? La ce e bun asta?”

„Așa lucrăm Rafi și cu mine, o să ne ajute pe urmă la montaj”.

Partizana din ea nu e liniștită. Femeia care după războiul mondial a lucrat doi ani în contraspionajul lui Tito nu e liniștită. Mă cercetează cu ochii mijiţi. În această clipă, faptul că sunt nepoata ei de aproape patruzeci de ani nu e invocat în favoarea mea. Ochiul ei drept se apropie de mine în *close-up:* „Și ce ai scris, de pildă, acum?”

Citesc: „«Vera e comunistă în sufletul ei». Nu-i corect?”,

„Nu! Nu, nu, nu! Vezi, bine c-am întrebat! Socialistă în sufletul meu, asta da! Și abia pe urmă am venit la

comunism, dar, ferească Dumnezeu, nu comunism de-al lui Stalin… Nu de-al ucigașilor!” Și iar îmi aruncă o privire nedumerită, derutată. Simţurile ei nu greșesc. De când am pornit la drum, și chiar în zilele de dinaintea plecării, păstrez o mică distanţă faţă de ea. De câte ori privirile ni se întâlnesc, emit un avertisment: ești bunica mea, te ador, mi-ai salvat viaţa când eram mică, ne-ai îngrijit pe mine și pe tata după ce Nina ne-a părăsit, m-ai crescut ca pe-o fiică, ba chiar mai mult fiindcă pe Nina, fiica ta, n-ai crescut-o așa, și mi-ai salvat viaţa încă o dată când m-am sinucis, un an întreg m-ai readus la viaţă cu budinci și supe și prăjituri, m-ai fiert și m-ai copt, nu uit, bunico – dar, dacă în zilele astea în care o să fim toţi împreună aici n-o să-i povestești fiicei tale ce mi-ai povestit mie în noaptea aceea la Secţia de terapie intensivă, zău că nu știu ce-o să fac.

De fapt, știu.

O să-i povestesc *eu.*

Dar de ce să-i povestesc? O întrebare justificată. Pe de-o parte, spun: învârte-s-ar Nina cât o trăi fără să știe ce i-a distrus cu adevărat viaţa. Asta e pedeapsa pe care am hotărât-o pentru ea: ca până în ultima zi să simtă că ea toată nu-i decât o mare disonanţă. O găină decapitată care continuă să alerge o viaţă întreagă și nu pricepe ce i se întâmplă. Și pe de altă parte…

În general, există o altă parte?

Chiar dacă, în numele copilei și al fetiţei care am fost, n-am voie să renunţ la nimic în favoarea ei, niciodată, în vecii vecilor, am jurat, am făcut legământ, n-am voie să le trădez pe copila aceea și fetiţa aceea, fiindcă nimeni nu poate să le răzbune în afară de mine. Și cu toate astea, când ea se târăște așa în urma noastră…

Nu știu. De azi-dimineaţă, de când a căzut peste mine la aeroport, nu-mi pică bine ce scoate din mine.

Răul pe care îl scoate din mine nu-mi pică bine.

Încă pe stradă, lângă casa în care a copilărit Vera: „La cinci ani mi-au scos amigdalele într-un sanatoriu privat, și mama a spus – pentru că te-ai purtat frumos și n-

ai plâns și nu ţi-a fost frică, o să primești un cadou. Și ce-a fost cadoul ăsta? O fetiţă de cinci ani o să meargă prima oară în viaţa ei la operă! Nu-mi amintesc ce operă era, dar în pauză a venit un cântăreţ cu uite-așa o perucă de judecător și a cântat *Funiculi, Funiculà”.*

Stă în mijlocul străzii și cântă în dialect napolitan. Un mic cerc se înghesuie în jurul nostru, câţiva oameni cântă împreună cu ea, doi își flutură pălăriile în același ritm, unul bate cu bastonul în asfalt. Vera îi dirijează cu mâinile – geanta albă de plastic cu închizătoarea aurie i se leagănă la îndoitura cotului –, e în al nouălea cer. Strălucește. Oamenii o aplaudă. Iar eu simt cumva… de când a sosit, de sabat, la ziua de naștere, Nina îmi distruge puţin câte puţin bunica pe care am avut-o.

Fără niciun efort, numai cu privirea ei, o face pe Vera să pară puţin, cum să spun, narcisistă.

„Suntem la Cakovec”, îi explică Vera camerei de luat vederi, cu intonaţia unui ghid adresându-se turiștilor, „aproape graniţă Ungaria, aproape și graniţă Austria. Mergeam să vedem teatru și operă și la Budapesta, și la Viena. Asta era cultura noastră, și maghiara era limba noastră prima. Așa că eu nu sunt evreică balcanică, și nici *ghetto-jude.* Eu sunt evreică de *Zentral Europal* Cea mai Europa adevărată! N-a mai rămas Europa ca mine!”

Cei din micul ei public, localnici, bineînţeles, nu știu ebraică, dar patosul ei le cucerește inimile. Ca răspuns la aplauzele lor, Vera își înclină capul cu o mișcare binevoitoare, generoasă. Trebuie s-o zorim. Îndată o să apună soarele și mai avem drum lung înainte. Păcat, păcat că n-am avut destul timp să organizez expediţia asta așa cum trebuie. Ar fi trebuit să rămânem aici cel puţin încă o zi. Să-i îngăduim Verei să absoarbă mai mult din atmosferă. Mă doare inima când mă gândesc că e ultima oară în viaţă când revine în locurile astea.

Ajungem la școală mergând cu pași repezi. La ora asta e pustie și închisă. O clădire anostă, lipsită de personalitate. Olane, burlane. Mi-o imaginez pe micuţa Vera agitându-se pe-aici, rapidă, o rază de lumină. Vera:

„Și eu fetiţa cea mai mică în clasă eram, și ca vârstă, și cea mai scundă. Eu ca de șase ani, ei ca de opt, în clasă e o fetiţă, Yagoda, asta e căpșună, și ea din ziua mea prima la școală s-a pus paznic pentru mine. O săptămână după asta, deja dădeam ei ordine pentru orice lucru. Și toate excursiile în zăpadă și în pădure eu iau Yagoda de mână și spun unde mergem și ce facem și când ne întoarcem…”

Nina, la marginea micului grup de localnici, dă din cap aprobator, pentru sine, cu faţa posomorâtă, veselă ca o vezică biliară. Se distribuie cu de-a sila în rolul câinelui vagabond murdar și rănit care se târăște după noi, deși știe că îndată o să ridicăm o piatră și o s-o aruncăm în el.

Vera, din câte văd, e sfâșiată între emoţia pe care locul o trezește în ea și durerea pentru Nina. Destul, până aici, îmi ajunge. „Spune”, mă apropii de Nina, „ești cu noi sau nu? Noi facem toate astea pentru tine, sau mă înșel?”

Ridică spre mine o faţă complet ștearsă. Dumnezeule, intru deodată în panică, abia dacă trăiește. Se ţine de un trunchi de copac. Poate că nu ne-am dat seama cât e de gravă situaţia ei. Poate că nu ne-a mărturisit tot adevărul. „Totul e puţin prea mult pentru mine”, spune cu greu, buzele îi sunt albe, „nu mi-am închipuit. Încet-încet, bine?”

„Ce e prea mult pentru tine? N-am început nimic. Tu nici nu te-ai născut încă”. Mă îndepărtez de ea.

„Ghili”.

„Ce mai e?”

„M-am gândit la ceva…”

Mă străduiesc să par în faţa ei un om fără răbdare. Femeia asta o să mă ţină veșnic tânără, sau cel puţin mereu în vârstă de trei ani.

„Am avut o idee, Ghili, și cred că poate…”

„Ideile sunt resortul lui Rafael. Adresează-i-te lui”, îi arunc eu și mă îndepărtez.

Apoi mă întorc. „Vrei puţină apă?”

„Nu. Trebuie numai să vorbesc”.

„Rafael o să fie bucuros”.

„Ghili…”

Staţi! Cuvântul pe care l-am scris adineaori, Ghili și

linioară…

Așa a fost: adolescenta care eram atunci, la șaisprezece ani – și, spre marea ei părere de rău, înălţată până la un metru șaptezeci, cu o falcă de boxer prietenos și cu acnee juvenilă –, s-a dus la birourile de la Haifa ale Ministerului de Interne ca să corecteze buletinul de identitate pe care abia-l primise de la stat. La ghișeul din faţa ei ședea o gorgonă cu chipul împietrit, care n-a consimţit să șteargă din buletin numele mamei. Adolescenta, pe care înălţimea și mărimea o împiedicau să facă scene sau să atragă atenţia cuiva, era gata să plece, copleșită de rușine, dar, cu o clipă înainte de-a se supune, a întrebat, spre uimirea ei, dacă e posibil, eventual, vă rog frumos, să fie adăugat Nina la numele ei.

Și-a aruncat rugămintea în spaţiu aproape într-un strigăt și imediat a șters-o din memorie, doar nu se putea crede că pentru o asemenea posibilitate se va găsi un loc în realitate. Iar când, după două săptămâni, i-a sosit prin poștă noul buletin, cu numele Ghili-Nina, adolescenta s-a simţit ca și cum cineva i-ar fi făcut vrăji…

La optsprezece ani, ajunsă deja la un metru șaptezeci și șapte (Dumnezeule, se gândea în zilele acelea, dacă pur și simplu n-o să se oprească? Dacă o să continue și o să se întindă ca o glumă proastă, unde e linia roșie care să-i pună capăt?), adolescenta a revenit la birourile de la Haifa ale Ministerului de Interne. De astă dată, ședea în faţa ei o fată roșcată, zâmbitoare, care lucra acolo în vacanţa de vară și, cu ușurinţă și fără anestezie, a despărţit-o pe Nina de Ghili. Ba chiar Ghili a mai întrebat, cu umilinţa unui om care, aprins de pasiune, nu e în stare să se stăpânească, dacă e posibil, eventual, să fie lăsată pentru câtăva vreme numai linioara, pur și simplu. Tânăra a întrebat: „Ce vrei să spui?”, iar Ghili și-a rostit încetișor numele cu linioară la sfârșit, ca o chemare deschisă către spaţii infinite, tânăra a scrutat-o îndelung și poate că a înţeles ceva, a privit în dreapta și în stânga și a șoptit că asta chiar e neobișnuit, un nume cu linioară, dar hai să încercăm, ce poate să se-ntâmple, și dacă cineva o să-ntrebe, o să spunem că s-a

produs o eroare umană.

Exterior. Zi. Din nou în faţa casei familiei. Puţin haotic și cam șerpuit traseul nostru prin Cakovec. Micul grup de admiratori s-a risipit și suntem iarăși doar noi patru. Vera: „Tatăl meu și mama mea n-au avut o căsnicie bună. Asta v-am mai spus, copii. Ea încă de la început nu l-a iubit și el, v-am spus și asta, o înșela tot timpul. Eu eram ca, să spunem, perechea ei. Cu mine ea vorbea orice lucru. La mine își descărca inima ei. Nu cu el și nu cu trei surori mai mari ale mele. Acum douăzeci de ani, ţii minte, Rafi, la ziua de naștere șaptezeci, pe care mi-aţi serbat-o așa frumos, ca o surpriză, trei surori ale mele au venit din Iugoslavia la kibbutz, să vadă cu ochii lor cum Vera proasta trăiește și renunţă la capital privat. Am stat împreună câteva zile, și ce facem? vorbim de ce-a fost. Și surorile mele m-au întrebat: «Cum te-ai apropiat de Sfinx, de mama noastră, doar ea niciodată n-a râs și n-a plâns»”.

Nina ridică dintr-odată capul. Îmi amintesc: în kibbutz, când au sosit din Iugoslavia, ele o numeau pe Nina Sfinxul.

„Și am zis surorilor mele: «Voi vreodată aţi întrebat mama ceva? Aţi știut ceva din durerile ei? I-aţi deschis inima voastră?». «Nu!» «De ce nu? N-aţi avut sentiment către ea?» «Poate mama nu a fost pentru noi un om atât de interesant.» «Dar mie orice om mi-e interesant! Nu există om numai așa! Voi știţi, de exemplu, că de opt ori tata a adus-o la sarcină, și au făcut avorturi pe masă?» «Nu… N-am știut… Dar tu cum ai știut?» «Pentru că a vorbit cu mine, mie mi-a povestit, pe mine m-a luat cu ea de fiecare dată la femeia care face!» «Pe tine te-a luat?» «Că doar pe cine avea în afară de mine?» «Dar erai o fetiţă, Vera!» «Ce importanţă are fetiţă? Eram fetiţă și am fost cu ea! Am văzut-o! Intra acolo, poate o jumătate de oră, nu mai mult, și eu mă jucam în curte…»”.

Rafael și eu și Nina ne înfigem ochii în ea și aproape că nu respirăm. Își deapănă povestea cu o ușurinţă stranie, detașată, ca și cum ar povesti despre altcineva, nu despre ea și maică-sa. „În curte erau rafturi de fier, iar pe ele,

cutii cu șuruburi și cuie, sigur ale bărbatului femeii care dă jos prunci, și eu mă jucam cu cuiele astea ca și cum ele ar fi fost mama și tata și fetiţe, vorbeam cu ei și liniștеam, până ce mama ieșea, mă lua de mână și mergeam încet, cu grijă, acasă”.

Vorba i-a devenit greoaie, privirea, mai densă, ca și când abia acum povestea ar răzbate înăuntrul ei, pentru prima oară de când s-au petrecut lucrurile, cu mai bine de optzeci de ani în urmă. „Tot drumul ea plângea, și eu îi povesteam despre familia de cuie...”

Tace. Își trece limba peste buza de sus. „Bun, asta precis nu vă interesează. Haideţi să mergem mai departe”.

Încă n-am apucat să ne dezmeticim după poveste și iată că un bărbat gras, cu capul ras, se oprește să ne privească, ţinând în lesă un câine husky superb, cu ochi albaștri. Întreabă în ce limbă vorbește Vera și, când îi răspund, scuipă pe șosea și dă să plece. Ea, bineînţeles, îl observă. Strigă după el în croată și-și flutură pumnul strâns. Rafael filmează. Faţa ei ia foc dintr-odată. Încă o clipă și o să alerge să-l atace pe individ. Rafael o oprește chiar cu trupul lui, iar ea se lovește de camera de luat vederi (un *shot* măreţ!). Bărbatul mai scuipă o dată, fără să se întoarcă. Ceva în el, nu știu ce, poate ceafa dublă, mă duce cu gândul la tatăl Verei stâlcind-o pe mama ei în bătaie, străbunica pe care n-am cunoscut-o, dar alături de care se află el acum. Câinele cu ochi albaștri întoarce însă capul spre noi. Are un aer de nobleţe, ba chiar un soi de înfumurare, ceea ce face toată chestiunea încă și mai deznădăjduitoare.

Ne-a cam pierit cheful. În curând se întunecă și mai avem aproape trei sute de kilometri până la hotelul de pe ţărmul mării, de unde vom lua mâine vaporul spre insulă.

Dar încă ne așteaptă punctul culminant al vizitei noastre la Cakovec: ne întoarcem repede la Cabana Royale – în faţa cafenelei, se află o clădire din cărămidă gălbuie. O ușă lată. „Uite, aici”, spune Vera și deodată totul încetinește, ce liniște și ce seriozitate.

Ca și cum s-ar lăsa peste noi un voal de mireasă.

Rafael: „Vasăzică aici v-aţi întâlnit? Ce era aici?”. „Un loc pentru dansuri, pentru baluri. Acum e…” Vera își pune ochelarii de citit, se apropie de zidul clădirii până când nasul aproape că-i atinge anunţurile lipite pe el. „Acum e un loc pentru spectacole artistice”.

Rafael: „Cum s-a întâmplat că v-aţi întâlnit tocmai aici?”

„Asta a fost la serbarea pentru încheierea liceului. Eram domnișoară de șaptesprezece ani și un pic, și eu dansez cu toţi și sunt veselă, sunt regina balului, și iată, vine un flăcău, mă invită la dans, și eu…”

Deodată, Vera tace. Ridic ochii de la caiet și văd că Nina intră pe neașteptate în scenă. Adică în cadru.

A făcut trei-patru pași și a intrat în cadru, din proprie iniţiativă. Acum stă lângă Vera, umăr la umăr în faţa camerei de luat vederi. E ţeapănă, cu faţa crispată. Se petrece ceva cu ea. Vera se uită cu coada ochiului la Nina. îl privește pe Rafi. Încearcă să înţeleagă ce se întâmplă.

„Te rog, continuă”, îi spune Nina cu glas bizar.

„Să continui?”

„Da”.

Vera se sfătuiește din priviri cu Rafi. El dă din cap afirmativ. Vera respiră adânc: „Bine. E-n regulă. E-n regulă. Unde eram?”

„Un flăcău s-a apropiat de tine”, spune Nina.

„Da. Bine. Și e un flăcăiandru militar, ofiţer, foarte slab, înalt, cu urechi mari și frunte ca un filosof…”

Ochii Verei se plimbă de la Rafael la Nina. Vorbele îi ies cu greu din gură.

„Continuă”, spune Nina aproape implorând.

„Uite, da. Se apropie de mine, mă invită la dans. Și în timp ce dansăm îmi spune că nu cunoaște pe nimeni în orașul nostru”.

Înghite în sec. O amăgire ceţoasă plutește în aer. Ca și cum o fisură s-ar lărgi în imaginea realităţii.

„Dansăm și nu vorbim, și încet-încet nevorbitul devine vorbit mai mult decât înainte. Să continui?”

„Da”.

„Și am plăcere să dansez așa, pentru prima oară mă gândesc că poate asta e ce oamenii zic dragoste”.

Tăcere.

Poate că asta a produs cuvântul „dragoste”. Nina îi spune cu voce tare camerei de luat vederi: „Bună ziua, Nina”.

Tăcere. Rafi coboară încet camera: „Nina, drăguţă, te-ai zăpăcit puţin”.

„De ce mă întrerupi?”

El face un efort să zâmbească: „Te-ai zăpăcit”.

„Cum așa?”

„Fleacuri, cu siguranţă de emoţie, n-ai băgat de seamă că ai spus: «Bună ziua, Nina»”.

„Nu – mă – întrerupe – Rafi”.

„În regulă. De acord. Ce urmează acum?”

„Pur și simplu, filmează”.

„OK. Filmul merge”.

„Bună ziua, Nina”, spune Nina și privește spre camera de luat vederi: „Uită-te la mine. Ridică puţin capul și uită-te la mine”. Nina flutură mâna către aparat. „Da, așa, splendid. Mă vezi. Mă cunoști?”

Vocea îi e încordată și surdă. Iată că începe, așa începe. Cu prostioare ciudate de felul ăsta. Nu ne-am imaginat cât de gravă e starea ei. Iar pe de altă parte – nu. Asta încă nu se întâmplă de-adevăratelea. Doar nu e de crezut că în atât de scurt timp… De fapt, când i s-a pus diagnosticul?

„Eu sunt Nina. Privește-mă. Eu sunt tu. Dar tu ești așa cum erai cu puţin timp în urmă, ba chiar în urmă cu câţiva ani”. Vera nu e în stare să-și miște capul ca să-și privească fiica. Stă alături de ea și se holbează la camera de luat vederi. Văd broboane de sudoare pe fruntea lui Rafael.

„Nu te teme de mine, Nina”, spune Nina spre camera de luat vederi. „Eu vreau să-ţi fie bine. Numai bine. Privește-mă, nu închide ochii, vezi? Noi suntem, de fapt, una și aceeași. Aceeași femeie, același om suntem. Mă vezi: așa erai acum trei sau patru ani, sau cinci. Eu sunt

tu”.

Rafael filmează. Judecând după mutra lui, Sony-ul cântărește o tonă.

„Spune, Nina, îţi plac? După părerea ta, sunt simpatică?” O pauză lungă. În cerul gurii, undeva între gură și nas, încep să simt întinzându-se gerul unei nenorociri. Cred că ceea ce i se întâmplă Ninei e, poate, un mic accident cerebral. Încerc să-mi amintesc dacă am văzut în oraș indicatorul rutier sau firma unui spital.

Totuși, apelul ei sună atât de sincer și de convingător, încât, pentru o clipă, aștept ca un glas omenesc să-i răspundă dinăuntrul camerei de luat vederi.

„Uită-te la mine, scumpa mea”, își desface scurta care o înfășoară, „vezi puloverul pe care-l port? îţi amintești cum te-ai bucurat când ai găsit puloverul ăsta într-o piaţă mică în Provence? îţi amintești că ai fost în Provence?”, îi zâmbește Nina camerei de luat vederi, și văd că toate astea – dar ce-i asta, ce se întâmplă aici? – o fac să sufere, dar ea nu renunţă. „E un loc frumos, în Franţa, în ţara francezilor. Îţi amintești că există o asemenea ţară, Franţa?”

Îi zâmbește din nou camerei de luat vederi: „Ai fost în Provence cu mulţi ani în urmă, cu Rafi, ţi-l amintești pe Rafi? Erai tânără. Amândoi eraţi tineri, eraţi tineri și erai frumoasă, așa spune Rafi întotdeauna. Și Rafi te iubea foarte mult, ţi-l amintești pe Rafi care te iubea atât de mult?”

Mă uit la taică-meu. În miezul nebuniei, el arată ca și cum întrega lui soartă ar depinde de răspunsul la întrebarea Ninei. Mai mult de-atât: răspunsul ei va decide dacă el a existat în toţi anii ăștia.

„Îl iubeai și tu”, șoptește Nina, „poate că niciodată nu i-ai spus asta așa cum trebuie, dar l-ai iubit”.

Rafael lasă să-i scape un sunet ciudat, strangulat.

„Și sper că ești bine îngrijită în locul unde te afli”, spune Nina făcând un pas înainte, iar taică-meu, poate cuprins de panică, se trage înapoi cu un pas din faţa ei. Nina face încă un pas spre el, iar Rafael se proptește în

loc, recăpătându-și cumpătul. Filmează. Iar ea îi zâmbește cu gratitudine.

Spune: „Sper, Nina, că ţi-e destul de cald și că ești bine îmbrăcată, că ești îmbrăcată cu haine frumoase, de bun-gust, și că ţi se gătește mâncarea care-ţi place, că ești spălată o dată pe zi, cu delicateţe, și că ești unsă cu cremă de mâini bună, chiar și pe coate, Nina, fiindcă pielea de pe coate o ai mereu uscată…”

Se întâmplă aici ceva ce nu pricep. Ceva mai presus de înţelegerea mea.

„… Și că ţi se îngrijesc părul și unghiile. Nu le ceda în privinţa unghiilor, adu-ţi aminte ce-ţi spune întotdeauna maică-ta, Vera, unghiile sunt cartea de vizită a unei *lady…”*

Vera lasă să-i scape un oftat surd.

„Fără zgomote de fond, te rog”, îi șoptește Nina și se adresează din nou aparatului de filmat cu o iscusinţă care mă uimește. „Vreau să-ţi spun o poveste, Nina”, continuă cu același glas ciudat, blând și puţin dulceag, „e o poveste despre tine, Nina, despre copilăria ta, despre tatăl tău și mama ta, Vera și Milos”.

Nu e nebună.

Nu.

Ea face aici ceva ce n-am cuvinte să descriu.

Și chiar în clipa asta, Nina își strânge mâinile pe piept și, cu o voce cu totul diferită, cu vocea ei obișnuită, spune: „Asta e, Rafi, poţi înceta să filmezi. Asta e ce vă rog”.

Liniște.

„Dar ce-i asta?”, o întreabă Rafi cu prudenţă.

„Asta e rugămintea mea”.

„Rugămintea?”

„Numai de la voi trei pot cere asta”.

Vera face câţiva pași, se împiedică și aterizează pe trotuar, își ia capul în mâini.

„Ești bine, mamă?”

„M-ai speriat atât de tare, fetiţo”.

Rafael înghite în sec. „Și când te gândești să… Adică, unde… Unde o să vadă ea asta?”

„În orice loc în care se va afla”.

„Unde?”

„Încă nu știu. Când o să ne întoarcem de pe insulă, o să încep să caut. Într-un loc unde trăiesc oameni în starea ei”.

„În Israel?”, întreabă Rafi șoptit.

„Da?”, spune ea cu mâhnire.

Un bărbat foarte bătrân merge pe ulicioară. Încovoiat tot. Se sprijină în două bastoane. Noi tăcem. El se oprește și ne privește îndelung. Rotiţele din creierul lui se învârt încet în timp ce încearcă să înţeleagă ce-i cu noi.

„O să găsesc pentru ea un loc bun, un loc în care să accepte să-i arate asta cel puţin o dată pe săptămână”, spune Nina după ce bătrânul se îndepărtează.

„Cui?”, întreabă Vera buimacă.

„Femeii care o să fiu după câtva timp”.

„Și ce-o să-i arate?”, șoptește Vera.

„Filmul pe care-l facem acum și ce-o să filmăm mâine pe insulă”.

„Și ea o să stea în faţa ecranului sau a computerului…”, mormăie taică-meu, dar mintea lui e în altă parte, știu asta: Nina, pe cât se pare, se întoarce într-adevăr. Nina o să fie în Israel.

„Nu știu ce-o să poată pricepe din toate astea”, spune Nina, „dar o dată, din când în când, să zicem o dată pe săptămână, pe lună, o să stea și o să vadă și o să audă povestea despre ea însăși, așa cum a fost cândva”.

„Ca o poveste care i se citește unui copil înainte să adoarmă?” Acum eu sunt cea care șoptește.

„Da”. Nina e surprinsă de intervenţia mea, îmi mulţumește dând din cap. „Exact. O poveste de noapte bună, înainte ca ea să…” Nina își drege glasul, înghite în sec. „Înainte să plece în beznă”.

Asta a durut ca un pumn. Nu mi-aș fi închipuit cât de tare poate să doară.

„O să asculte povestea despre ea însăși”, spune Nina din nou, cu uimire, ca și când abia acum ar începe să înţeleagă ce ne propune. „Poate că asta o să i-o înapoieze

pe ea însăși pentru câteva clipe. Poate că o să-i dea chiar senzaţia că e cineva. O să aibă, în sfârșit, o istorie a ei”.

Tăcere.

„O să facem asta”, spune Vera, ridicându-se, și statura ei mică se înalţă. „Nu-i așa, copii?” Și Rafi răspunde: „Da, sigur c-o s-o facem”. Se apropie și o îmbrăţișează pe Nina: „Pur și simplu o să-i vorbim, numai ei”.

„Dar asta nu e «ea», asta ești «tu»”, se tocmește Vera.

„Sunt eu când o să fiu foarte bolnavă. Când o să fiu deja «ea»”.

Mișcările, privirile dintre noi. Totul e lent și grav. Încă nu înţelegem exact în ce ne-am băgat împreună, dar ne simţim plini de un fel de respect potolit.

„Deci tu vrei...”, întreabă Rafael. „Da”. „Și de unde-o să începem?” „Poate de aici, de la întâlnirea Verei cu Milos”, spune Nina, „e cel mai logic, nu?” „în ce sens, logic?”, vrea el să verifice. „În sensul că așa a venit pe lume”.

ry –,

„Tu.

„Ea. Eu. Ea”. Nina strânge din buze, nervoasă, cu nerăbdare: „Poate-o să acceptaţi pur și simplu că asta e ce urmează să mi se întâmple în anii următori. Eu, ea”.

„Deci, să povestesc încă o dată de la început?”, întreabă Vera, care pare cumplit de tristă. „Să încep de la cum l-am întâlnit?” „Da, dar acum pur și simplu povestește-i *ei,* vorbește-i ei”, spune Nina. Rafael adaugă: „închipuie-ţi că lentila aparatului de filmat ar fi ochii ei”. „În regulă”. „Și străduiește-te să zâmbești, *majko,* nu-i strica dispoziţia”. Vorbesc toţi foarte la obiect. Între o propoziţie și alta rămâne câte-o pauză. Par niște oameni care umblă prin ceaţă și-și caută direcţia unul spre altul.

„Tu ce spui, Ghili?”, întreabă Rafael. „Ești atât de tăcută”. Eu nu spun nimic. Oricum au hotărât deja, singuri. Oricum au renunţat brusc la filmul pe care am vrut să-l facem, filmul meu. Dintr-odată, sunt aruncată într-un loc

întunecat. Mă simt sugrumată. Sunt prea bătrână pentru asemenea răsturnări creatoare subite. Și adevărul e și că mă înnebunește că-ntr-o singură clipă i-a vrăjit pe Rafael și pe Vera să facă exact ce vrea ea, ce campioană a manipulărilor e! Și pe de altă parte, ei da, bine, pe de altă parte…

Dar copilul și fetiţa de altădată se năpustesc cu ghearele scoase la jugulara mea, să nu îndrăznești să te înmoi în faţa ei, nu există niciun „pe de altă parte”, să nu uiţi nicio clipă ce ţi-a făcut ea. Mă așez pe marginea trotuarului, și-mi ridic ochii umflaţi spre taică-meu, care vine și mă mângâie pe cap, privește înăuntrul meu cu părere de rău și mă citește ca pe-o carte deschisă.

„Notează, Ghili, scrie tot, scrie-te și pe tine”.

Dar mai trece un timp până când începem. „Nina”, spune Vera, „nu te supăra, dar eu nu pot să continui nimic înainte să știu un lucru: tu ești într-adevăr sigură că ai asta?”

„Sunt bolnavă, Vera. Și am să-mi ies din minţi dacă te mai îndoiești de asta. *Sunt bolnavă!”*

„Bine, bine, nu trebuie așa…”

Rafael întreabă: „Cât timp?”

„De cât timp știu că sunt bolnavă sau cât timp îmi rămâne?”

„Și, și”.

„De știut că asta e, cu certitudine, știu de jumătate de an. Poate mai mult. Opt-nouă luni, cam din ianuarie”, lasă să-i scape un oftat, „între timp, starea mea nu-i rea deloc, și, cum vezi, sunt destul de lucidă”, râde, „numai să-mi amintească domnul cine e?”

Rafael râde, dar ţine minte, ca și mine, că la petrecerea în cinstea Verei, de sabat, Nina nu-și amintea numele lui Orii și Adili, nepoatele lui Esther, sau că l-a întrebat pe Shleimele, soţul lui Esther: „Ce mai face nevasta dumitale?” și imediat a transformat totul într-o glumă.

„Și medicii?”, întreabă Vera.

„Sunt bine mersi, sănătoși ca niște tauri”.

„Nina”, geme Vera.

„Depinde ce medic întreb. După media prognozelor pe care le-am auzit, am între trei și cinci ani până o să-mi pierd complet memoria și o să încetez să fiu eu, dar există categoric temerea că după asta o să continui să trăiesc câţiva ani. Oi, cât o să râdem de mine”.

E rândul meu să gem. Îmi scapă un sunet straniu, jumătate ţipăt, jumătate plâns. Ceva subţirel și caraghios.

„Mi-ai luat cuvintele din gură”, spune Nina.

Se apropie de Rafael și-și pune mâinile pe umerii lui. „Tu înţelegi în ce te-ai băgat?”

„Ţi-am spus, o să am grijă de tine”.

„Și înţelegi că asta înseamnă și ajutor s-o termin, când o să vină momentul?”

El dă din cap afirmativ.

„Tu și Vera și Chili”.

„Eu?” Mă sufoc. „Eu de ce? Ce sunt eu aici?”

„Fiindcă Rafi o să se înmoaie în ultima clipă”.

„Și eu ce?”

„Tu ești o mucoasă și ai o căpăţână dură”.

Nu râde. E foarte serioasă. Se uită la mine. Între noi are loc un dialog permanent, pe un anumit canal secret. Atât de secret, că nu știm ce se spune acolo.

„Ghili”, adaugă ea după ce momentul și-a pierdut puterea, „asta îmi ușurează situaţia, să te știu în preajmă”.

„Mulţumesc”.

„Continuăm?”, întreabă Nina.

Dar Rafael încă nu e în stare. Cere o pauză. Îmi încredinţează aparatul de filmat. Se plimbă încolo și încoace pe ulicioară, ţinându-și capul uriaș în mâini. Așa se plimba și răcnea pe coridoarele spitalului după ce am încercat să mă sinucid. Pe urmă, o bombardează pe Nina cu toate întrebările pe care a uitat să le pună de când ea i-a povestit. Ca de obicei când e înspăimântat, îi copleșește pe ceilalţi și nu e de niciun folos.

Nina a revenit deja la firea ei ticăloasă, e și-n asta o ușurare. Răspunsurile la întrebările lui sunt scurte și sarcastice. Demenţa și amnezia și agonia și moartea apar

în ele cu frecvenţa semnelor de punctuaţie. Le rostește chiar cu o stranie plăcere. Îi face plăcere să ne provoace nouă durere, și încă mai mult sieși. O filmez în plan mediu și mă apropii de ea în *close-up.* Cunosc pișcătura cuibărită în șerpuielile acestor maţe sufletești.

Dar Vera, într-un ultim val de împotrivire, nu se dă bătută: „Eu încă nu sunt sută la sută sigură că tu… că ai ce-ai spus. N-ai! Uite ce bine ești! De unde să-ţi vină așa ceva? Asta e ceva ce se moștenește, iar eu am o memorie fantastică…”

Văd că îndoiala încăpăţânată a Verei o afectează pe Nina. Se stăpânește cu greu: „Poate că e de la tata?”

„Cum de la tata? Milos știa pe dinafară poate o sută de poezii!”

„Dar a murit tânăr, nu putem ști”.

Deodată, mâna Verei se ridică la gură: „Oi, tata lui, al lui Milos… Bunicul tău… Când m-am întors de pe Goli…”

„Ce s-a ntâmplat cu el?”

„S-a ntâmplat. N-are importanţă. Prostii”. Vera aruncă o scuipătură uscată, de data asta spre stânga. Cândva, o să scriu dicţionarul integral al scuipăturilor ei.

„Ce i s-a ntâmplat, mamă?”

„Asta-i tot, se rătăcea oleacă, dar nu foarte departe, numai în sat…”

„Bingo”, spune Nina și se întunecă la faţă.

„Și nevastă-sa i-a legat un clopot…”

„Scutește-mă”.

Vera se reazemă de zidul clădirii. Rafael intră în Cabana ca să meargă la toaletă. Se spală pe mâini, pe faţă. Se uită în oglindă. Ușa e întredeschisă, așa că îl vedem în dreptunghiul de lumină rezemându-se cu mâinile de chiuvetă. Pe urmă, capul îi cade ca și când i-ar fi fost despărţit de trup. Plânge. Face ceea ce Vera și Nina și eu nu suntem în stare să facem în momentul ăsta, fiecare din pricina infirmităţii ei.

„Continuăm?”, întreabă Nina când el se întoarce. Nina are, deodată, o putere nouă asupra noastră. Nu e numai senzaţia de iminenţă a bolii care o desparte de noi,

ci și ce face ea aici cu noi. Ca și cum ar mai fi dobândit ceva, un strat subţire din altă existenţă. E în asta ceva care vindecă, însănătoșește.

Dacă o să fac un film despre ea…

Sunt pe punctul să fac un film despre ea?

Rafael vine și ia de la mine camera de luat vederi: „Nina, eu sunt gata când ești și tu gata”. Nina e din nou cu spatele la perete, cu umerii lăsaţi. Acum, G” sunt la muncă, acum o să-și spună cuvântul profesionalismul – mă duc în faţa ei și-i aranjez gulerul. Mai înainte era îndoit spre dreapta, și e de dorit să păstrăm îndoitura. Mici pedanterii de *script girl,* care în engleză, mi se pare că am mai spus asta, se numește și *continuity girl.* Prostii – e doar nevoia mâinii mele de-a aluneca pe obrazul ei.

Tot timpul, ea mă privește în ochi.

Se înserează. Un felinar se aprinde deasupra noastră. Ăsta e un orășel din Croaţia, un loc în care cu siguranţă n-o să mai ajung niciodată. O senzaţie stranie de detașare. De plutire în nicăieri. Poate că seamănă cu ce-o așteaptă pe Nina peste nu mult timp. Preţ de o clipă, îmi dau seama ce groază trezește în ea acum orice propoziţie greșită – orice greșeală, orice confuzie mică și orice uitare riscă să servească drept dovadă împotriva ei.

Cine sunt eu – în general – fără ura faţă de Nina?

„Deschidere, Nina, *take three,* dubla a treia”, mormăie Rafi pentru sine. Nina răsuflă adânc. Închide ochii. Ridul vertical de pe fruntea ei se adâncește, apoi se îndulcește. Deschide ochii. „Bună ziua, Nina”, i se adresează ea camerei de luat vederi, „azi o să-ţi spunem o poveste. E o poveste frumoasă și emoţionantă, e despre tine, despre dragostea cea mare care te-a adus pe lume și totodată despre…”

Dar nu ne e sortit să începem filmările, fiindcă Vera se răsucește deodată în semicerc, ca o figurină de ceas din turnul bisericii, stând cu faţa spre Nina și cu spatele la camera de luat vederi: „De ce vorbești așa cu ea?”, întreabă în șoaptă, ca și cum femeia dinăuntrul camerei ar putea-o auzi.

Nina e mirată de întrerupere. „Așa cum?”

„Așa, de parcă ea ar fi puţin idioată”.

„E într-adevăr idioată”, spune Nina cu un calm care-ţi îngheaţă sângele în vine. „Ţi-am zis. O să fie complet *groggy* atunci când o să vadă asta. Oprește-te o clipă”, îi ordonă ea lui Rafi, apoi adaugă: „Și fă-mi, te rog, un bine, Vera, nu mă regiza. Ai regizat destul!”

Replica i-a ţâșnit din gură ca o șfichiuire.

„Ghili, notează”, îmi strecoară Rafi.

„Dar așa se vorbește cu un copil mic”, se încăpăţânează Vera. „Cine n-are copii vorbește așa cu un copil mic”.

„Poate că n-am destulă experienţă cu copii?”, propune Nina. „Poate ai putea tu să-mi dai lecţii?”

Vera se întoarce la locul ei. Stau una lângă alta.

Retrospectiv, se poate constata că mai rămăsese în mine o celulă cenușie activă, fiindcă în caiet am găsit scris: „E ceva în atitudinea celor două cu spatele la zid, ca în faţa unui pluton de execuţie”.

„Nina mea, bună ziua, bună ziua, scumpete”, îi spune Nina camerei de luat vederi, și în cuvintele astea simt deja că se conformează indicaţiei de regie (justificate) a Verei. „Vreau să-ţi spun azi o poveste, o poveste despre tine, și e o poveste frumoasă, nu te teme, e o poveste de dragoste. Știi, Nina, în jurul tău a fost multă dragoste, și tu ai fost făcută cu multă dragoste”, spune ea și răsuflă adânc. „Uite, maică-ta se află lângă mine. O cheamă Vera, îţi face cu mâna...” Vera flutură o mână ţeapănă către camera de luat vederi. „Și o să-ţi spună acum, împreună cu mine, povestea vieţii tale, de la început”.

În vocea Ninei se simte ușurare, ca și cum ar fi găsit tonul potrivit: „Și dacă, întâmplător, nu mă ţii minte, sau n-o ţii minte pe Vera, nu e grav, se întâmplă să uităm. Să știi numai că femeia care stă lângă mine e maică-ta, Vera, care te iubește foarte mult. Care te păzește totdeauna. Și acum ea o să-ţi povestească despre cum l-a întâlnit pe iubitul ei, pe Milos, care a fost tatăl tău. Te rog, mamă”.

Vera își freacă obrajii. Își îndreaptă spinarea. Trupul

meu ţine minte aceste mișcări ale ei de trezire. Bătrâna leoaică a luptat cândva pentru mine și a învins.

„Sunt gata, copii”.

„Take four”, șoptește Rafi pentru sine, *„action”.*

„Asta a fost la festivitatea de absolvire a liceului, aici în Croaţia, în orașul meu, Cakovec, care odinioară era al Ungariei și se numea Csâktornya…”

„Vorbește-i *ei”,* îi strecoară Nina din colţul gurii, „și zâmbește-i, zâmbește-i tot timpul, gândește-te tot timpul cât de multă nevoie are de tine”.

„Încerc, Nina, dar toate astea zăpăcește puţin”.

„Știu. Dar gândește-te la ea, cât e ea de zăpăcită”.

„Eu eram domnișoară, șaptesprezece și un pic, și dansez cu toţi. Sunt regina balului și uite-așa și uite-așa, și iaca se apropie de mine un flăcău, mă invită la dans”.

„Și vorbește mai fără grabă, ca ea să înţeleagă. Nu te zori. Avem timp”.

„Și el îmi spune, flăcăul: «Știi, *gospodice*» – asta e cum se spune englezește *miss”,* îi explică ea camerei de luat vederi, „«e ceva ce vreau să știi despre mine chiar de la început: eu m-am născut în sat mic, în grajd, pe paie, împreună cu porc și găină și oaie. Părinţii mei ţărani, dar fără pământ, și noi suntem foarte-foarte săraci, și în fiecare lună le trimit jumătate din solda mea»”.

De la un cuvânt la altul, vocea ei se însufleţește tot mai mult. Nina, alături de ea, ascultă cu capul plecat. Câteodată îl ridică și-i zâmbește larg camerei de luat vederi. Mă întreb ce va înţelege Nina aceea din viitor, ce va recepţiona din toată informaţia asta. De la aceste două femei.

N-o să priceapă nimic.

„Și el vede că nu mă sperii din pricina sărăciei lui și îmi povestește că au avut paradă și un general comandant i-a spus: «Domnule locotenent-major, gulerul dumitale e rupt». Și flăcăiandrul ăsta i-a răspuns: «E gulerul meu și pentru mers la biserică, și pentru murit! N-am altul! Eu sunt fiu de ţăran fără pământ!»”.

Nina o aprobă pe Vera cu o mișcare a capului și un

zâmbet. Da, continuă tot așa. Vorbește-i ei, ei...

„Și noi dansăm, văd că să danseze știe, îmi place foarte mult și mie să dansez, până azi așa, și știi, Nina, atunci când e la amiază muzică *Momente de vrajă7.* O emisiune la radio? Eu dansez pentru mine cu radioul în mână...”

Îi arată camerei de luat vederi cum dansează ea cu radioul, ca și cum s-ar fi născut în Harlem, se mișcă cu ușurinţă incredibilă (nouăzeci de ani!), fredonează *Bella ciao,* cântecul partizanilor italieni și iugoslavi din tinereţea ei, „și în timp ce dansăm, el aproape că nu vorbește cu mine, Milos. Mă ţine numai frumos, ca un gentleman, nu profită de ocazii, și numai dacă eu întreb el vorbește. Și așa îmi spune că a absolvit Academia Militară, ba chiar cu distincţie, și a fost trimis în orașul nostru, că nu cunoaște aici pe nimeni și e singur...” Vera tace, jenată. „Așa e bine?”, îi întreabă în șoaptă pe Nina și pe Rafi. „Mă înţelegeţi?”

„E splendid, mamă, n-avea grijă de filmare, Rafi și Ghili o să monteze pe urmă totul, așa că ei o să-i fie și mai ușor să înţeleagă”. Mie încă mi se întoarce stomacul pe dos de fiecare dată când Nina spune „ei” sau „ea” despre ea cea din viitor. Ca și cum ar fi vorba de doi oameni pe care ea i-a despărţit printr-o tăietură, și fiecare îl salută pe celălalt ridicându-și pălăria și-apoi își vede de drum.

Dar de ce mă mir? Ea e campioană la despărţiri.

Am uitat să scriu asta mai înainte. De când mi-a telefonat Rafi să-mi povestească despre boala ei, fac săpături în fiecare clipă liberă, căutând informaţii. Citesc mai ales nopţile, când nu pot să adorm, iar apoi nu adorm din cauza a ce-am citit.

Citesc studii despre ritmul în care dispare conștiinţa și despre regiunile din creier care degenerează. Vorbirea se șterge, memoria, bineînţeles, și ea. Capacitatea de a recunoaște oameni. De a te orienta în spaţiu și în timp, de a înţelege situaţii. De a trage concluzii. Conceptul de „eu” se înceţoșează.

Privesc capul Ninei, cutia asta mică și frumoasă. Ce

dramă se petrece acolo în momentul ăsta. Un război pe viaţă și pe moarte.

În toate căutările mele, n-am găsit să fi fost cercetate ritmul sau ordinea dispariţiei sentimentelor precum căinţa, rușinea, vinovăţia.

„Povestește ce-ai gândit despre el când l-ai văzut pe tata pentru prima oară. Ce impresie a făcut asupra ta?”

„N-am avut nicio impresie de la el!”

„Nicio impresie?”, râde Nina. „Așa, pur și simplu?”

„Tatăl tău, Nina, nu era un om cu impresie, nu un om frumos deloc, adică, da, frumos, chiar foarte frumos, toată familia, toţi bărbaţii din neamul Novak frumoși, femeile nu chiar, dar bărbaţii, da! Foarte! Și bărbătoși! Dar el tocmai era Novak nu bărbătos în mod special, nu frumos în mod special, mie și asta îmi plăcea la el, că era și aspru, și blând, și puternic, și slab, și parcă mulţi bărbaţi într-unul singur. Era și foarte slab, ca un ogar. Avea poate cincizeci și cinci de kilograme la un metru șaptezeci și opt. Așa că, la trup și figură, aproape nimic n-avea. Numai caracter era, și încă cum!”

„Mai multe, povestește mai multe”.

Vera își aţintește privirea spre camera de luat vederi: „Eu în general nu sunt om care cade de impresie, Nina, dar *l-am simţit,* înţelegi? L-am simţit și asta mi-a făcut impresie. Nu m-am gândit: Oi, ce frumuseţe! Oi, ce mușchi!”

Eu stau pe trotuar, scriu. Dintre toţi, Vera vorbește cel mai repede (și Rafi înghite cele mai multe cuvinte, iar barba îi voalează și ea vorbele). Continui să mă întreb dacă acea Nina, cea din viitor, o să înţeleagă ceva din ce povestește Vera aici. O să fie nevoie să adăugăm o subtitrare, ca să-i fie mai ușor. Dacă o să mai știe să citească.

Dar poate că nu asta o să fie important pentru ea, în filmul pe care o să-l facem.

Nu cuvintele, nu faptele, ci altceva pentru care nu există cuvinte.

„Și am văzut numaidecât că are minte deschisă și că

e suflet liber. În seriozitatea lui, am văzut asta, că e un om care nu există nimeni pe lume să-i spună ce să gândească. Şi cum vorbea despre nedreptate, cum vorbea despre părinţii lui! Şi eu mă gândeam, el e goi, şi e sârb, şi e soldat, şi ce am eu cu el, dacă se uită cineva la noi după etichetă, nimic nu se leagă aici de nimic, dar iaca, el e un suflet care a venit pe lume pentru mine”.

Blândeţea luminează faţa Ninei. O moliciune copilărească pe care n-am mai văzut-o la ea vreodată. Pentru o frântură de secundă, fetiţa care va fi fost ea stă în faţa fetiţei care am fost eu şi pe dinaintea ochilor mei trece încet gândul, pielea noastră catifelată.

Dar chiar atunci m-a izbit ca o palmă pe obraz ce i-a povestit lui taică-meu la ultima lor întâlnire, acum cinci ani. Prietenii ei. Pe atunci, încă mai locuia la New York. „Curtezanii Penelopei”, îi numea ea. Şi-i mai numea, cu o stranie afecţiune, „curvarii mei”. „Şi exact când aproape că s-a aprins în ea din nou ceva pentru mine”, mi-a spus Rafael în dimineaţa aceea de acum cinci ani, după ce Nina a plecat înapoi la New York. Stătea la mine în bucătărie, în casa noastră din aşezarea agricultorilor, trebuia să vină să stea de vorbă cu mine, deşi amândoi ştiam că e o greşeală, că ne murdăreşte pe amândoi. Îşi ţinea capul în mâini ca şi cum ce aflase era prea greu de dus. „Şi eu, şi ea eram atât de aproape în clipa aceea, înainte să-mi povestească despre ei”, a spus şi a arătat cu degetele o distanţă de un centimetru, „şi atunci, ca un pumn”. „Ca nişte pumni”, l-am corectat eu cu o drăgălăşenie de care e capabilă numai o fiică veninoasă şi iubitoare, „ca să fim exacţi. Tată, unudoi-trei-patru pumni”.

„Ştii, Ghili”, a zis el, fără să audă măcar ce-i spusesem, „atunci când eram împreună, Nina şi cu mine, în anii noştri de la Ierusalim, eu nu i-am spus niciodată «iubita mea», ci întotdeauna «iubirea mea». Iubite am mai avut câteva după ea, dar numai ea a fost iubirea mea”.

„Şi aşa, un dans şi încă un dans”, povesteşte Vera, „şi deodată mi se face puţin frică. Mi-era teamă, dar mai vreau încă, încă, încă. Tot timpul mă uit la el şi mă gândesc

cine e omul ăsta? Cine-i ăsta care vine din nimic și ia într-o clipă inima mea?”

Nina, în vârful picioarelor, se îndepărtează, iese din cadru.

„Și tata lui Milos”, continuă Vera, „în timpul când Milos era la gimnaziu, în oraș, încă înainte să fie la oaste, de două ori pe săptămână tatăl lui mergea pe jos poate cincisprezece kilometri la dus și cincisprezece la întors pentru ca Milos să mănânce pâine de la ei de-acasă, și porumb de pe câmp de la ei, și o bucată de brânză care a făcut-o mama. Înţelegi, Ninală?”, întreabă ea camera de luat vederi.

Ninală. De când sunt n-am auzit-o spunându-i așa. Nina îngheaţă și ea preţ de o clipă.

„Și eu m-am uitat la el în timp ce vorbea și m-am gândit: ce curaj are el. El avea douăzeci și doi de ani și părea așa de tânăr! Am întrebat cum o cheamă pe maică-sa, mi-a răspuns:

Nina. Am spus: Ce nume frumos. Dacă o să am o fată, o s-o cheme Nina”.

Nina se înfioară, tremură, se apleacă în faţă, cu spatele arcuit, își ţine mâinile între genunchi.

„Și el m-a întrebat: «Ce faci mâine, *gospodicel».* Am spus: «Mâine e duminică, mă duc cu trenul la prietena mea și mă întorc cu trenul acasă».

A întrebat: «Când te întorci?».

«Seara.»

Și asta a fost, la revedere, la revedere, mulţumesc, *gospodice,* s-a aplecat ca un cavaler, așa, s-a dat înapoi. A ieșit din sala de bal, aici, pe ușa asta a ieșit, și eu am știut”.

După vorbele astea tace, se cufundă în sine.

„Asta-i. Da. Așa a fost. Ce ziceam?”

„Că ai știut”.

„Da”. Oftează. „Milos. Așa-i. M-am întors de la festivitate și i-am spus maică-mii: «Mamă, am cunoscut azi un flăcău care a venit pe lumea asta pentru mine și eu am venit pentru el». Și mama m-a întrebat: «Ce are așa de

special?». Am spus: «Mamă, e atât de mândru de sărăcia lui! Oamenii vor să ascundă sărăcia lor și mint despre ea, iar el în fiecare lună primește un ster de lemne pentru încălzit și vinde jumătate ca să trimită banii la părinţi, și îi e atât de frig, mamă»”.

A doua zi, seara, mă întorc cu trenul de la prietena mea Yagoda, și maică-mea apare deodată în staţie. «Mamă, ce cauţi aici?» Și mama: «Știam c-o să vină încoace!». Mă uit primprejur, și acolo, la o parte, stă lângă bicicletă, aruncând priviri așa, Milos…”

Nina zâmbește. Zâmbetul și felul cum faţa ei uscată și ridată soarbe cu nesaţ cuvintele îmi dau ideea că, fără nicio îndoială, acum aude povestea pentru prima oară.

De zeci de ori – nu exagerez – mi-a spus Vera povestea primei ei întâlniri cu Milos. Cine știe încă de câte ori a spus-o pe la tot felul de evenimente în familia lui Tuvia. Și de cel puţin zece ori a spus-o pentru proiectele despre „rădăcini” ale fiecăruia dintre nepoţii și strănepoţii lui Tuvia care au ajuns la vârsta când trebuie să respecte cu stricteţe toate poruncile majoratului. Cum e posibil să-ţi privezi fiica de o asemenea poveste? Pe viaţa mea, aproape ţip la Vera, eu aș fi făcut un copil numai ca să-i spun o poveste ca asta!

Nina e rănită, de-a dreptul îndoliată. „De o mie de ori am auzit de la tine despre Goli, despre bătăi și chinuri, despre ploșniţe, mlaștini și stânci, dar n-am auzit niciodată cum v-aţi întâlnit tu și tata”.

„Se poate”. Gura Verei se crispează, se strâmbă, se arcuiește ca o coasă. „Erai mică, a fost Goli, a fost război”.

„Atunci, uite”, șoptește Nina cu faţa posomorâtă, „povestește-mi acum. Povestește-i. De fapt, și mie”.

„Asta-i, așa l-am întâlnit pe Milos, aici, în casa asta. Și de atunci și până a murit…”

„Un moment”, se alarmează Nina, „nu așa repede, mai e timp până să moară”.

„De atunci și până a murit”, se încăpăţânează Vera, „noi aproape că nu ne-am despărţit. Aproape cinci ani l-am așteptat până a avut voie de la armată să se însoare. În ’36

ne-am cunoscut, în ’41 ne-am căsătorit și în ’51 a murit. Totu-n tot cincisprezece ani am avut”.

Nina pocnește din degete spre Rafi, trage către ea camera de luat vederi cu operator cu tot, râde cu disperare: „Aţi observat că eu nu sunt inclusă în datele importante ale familiei?”

„Zău, Nina”, se supără Vera, „totdeauna o să cauţi numai greșeli la mine? îţi spun de pe-acum că sunt multe, nu trebuie să te străduiești prea tare”.

Rafi și cu mine ne uităm unul la altul. Amândoi credem că Vera se înșală: nu sunt multe greșeli, chiar nu sunt, dar e una care ajunge pentru o viaţă întreagă. „Aveam de ales?”, ripostează Vera privind cu asprime spre mine și spre Rafi.

Iar Nina, toţi trei observăm asta acum, ochii îi fug de la mine, la Vera, la Rafi și înapoi, e ca un animal înspăimântat, care simte că stăpânii îi hotărăsc soarta.

„Pauză”, anunţă Rafi și pune camera de luat vederi înapoi în geantă, scoate un măr și, cu briceagul, îl taie felii. Un gust proaspăt îi umple gura. Tuturor ne e mai ușor din clipa în care camera își închide ochiul. Îndată o să pornim la drum, iar mâine o să luăm vaporul către insulă.

„Am vorbit bine cu aparatura?”, întreabă Vera, aruncând o privire în oglinjoara ei rotundă și aranjându-și cu scuipat bucla de pe frunte.

„Ai vorbit excelent”, spun, „tu ești din naștere povestitoare”. „Hai-hai”, oftează, „o scoatem pe bunica de la naftalină”.

La opt seara, în toiul unei furtuni cu tunete și fulgere, am pornit la drum. Am mers spre sud, spre Tsrikvenitsa, un oraș de pe coasta Mării Adriatice unde ne propuseserăm să dormim înainte de lua mâine vaporul spre insulă. Vera și Nina erau în spate, înghesuite și îndesate una într-alta, dar fiecare închisă în sine. Eu am umplut niște goluri în caiet. Am descifrat niște observaţii notate pentru mine în cursul zilei, am pus pe hârtie câteva idei care mi-au venit. Pe urmă, mi-am citit notificările de pe telefon și i-am scris lui Meir c-a fost o zi istovitoare și că

expediţia asta e, în toate sensurile, categoric mai mult decât am crezut. „Mă sfâșie în bucăţi”, am scris, apoi am șters. Meir nu trebuie împovărat, e alergic la exagerări. Am așteptat câteva clipe. La el poate să treacă o zi întreagă fără să verifice dacă a primit mesaje. De astă dată, răspunsul a sosit repede: „Ai grijă de tine”.

Nu încape îndoială: băiatul e înnebunit de dor.

Ceaţa s-a îndesit deasupra noastră. Ploaia a devenit și mai violentă, iar rafale subite au pornit să zgâlţâie lămâia. Încălzirea a început să huruie. Ne-am înfășurat în haine groase și mănuși, ne-am pus și căciulile de lână, diverse și bizare, pe care le luaserăm la noi (am descoperit că Vera le tricotase pe toate), și am început să arătăm ca excursia anuală a idioţilor satului. Rafi conducea încet, capul aproape că-i atingea parbrizul. Mă ruga iar și iar să-i șterg ochelarii aburiţi. De două ori am intrat în gropi de mărimea unui mormânt colectiv și am crezut că gata, mașina s-a făcut praf, dar a fost o lămâie excepţională, care s-a salvat din toate buclucurile, și trebuie lăudată.

„Aproape din primele zile când noi doi ne-am întâlnit”, o aud deodată pe Vera mormăind pentru sine pe bancheta din spate și mă aplec după geanta cu camera de luat vederi care-i între picioarele mele, îl extrag pe amicul Sony și-l pun în acţiune, căutând contactul, îmi desfac centura ca să mă pot răsuci și așeza în genunchi, îmi demontez rezemătoarea de cap ca să nu mă încurce, văd cu coada ochiului că Rafi e mulţumit de mine, și focalizez deja imaginea pe Vera, cu o lentilă cu unghi larg, iar Nina e alături de ea, într-o parte, rostogolindu-și ochii năucă. „Nu dormeam!”, spune ea imediat, ca și cum cineva ar fi susţinut contrariul.

Deci așa arată atunci când se trezește.

Pe faţă i se citește groaza. Cât de urâtă e teama! O fetiţă înspăimântată, pregătită pentru altă lovitură, pentru o nenorocire.

Și imediat expresia se șterge.

Am văzut.

Nicio expresie.

Un sfinx în vârstă de șase ani și jumătate.

„Din primele noastre zile”, spune Vera spre camera de luat vederi. „Milos trecea în fiecare zi, la ora unu fix, pe lângă casa noastră, acolo unde aţi văzut, și sabia lui de ofiţer ding-ding pe trotuar și eu imediat în fereastră. El se uită la mine și eu mă uit la el, fără vorbe.

Seara, tata joacă preferans cu prietenii în cafeneaua asta, unde am fost mai înainte, și mama singură, și eu și Milos mergem, vorbim. Și după vreo săptămână îi spun lui Milos: «Eu nu pot să las pe mama singură, de mâine ea vine cu noi!» și Milos spune: «Eu chiar te iubesc și mai mult că tu te gândești la maică-ta!»”.

Rafi îmi face semn, întreabă dacă se vede ceva pe cameră în întunericul ăsta, propune să aprindem lumina din spate, de deasupra Verei și a Ninei. Iar eu improvizez și un mic reflector din staniolul în care fuseseră ambalate prăjiturelele aduse de Vera. Nu e lumina optimă, dar mie îmi place destul de mult imaginea roșiatică granulată.

„Ţine numai minte…”, o roagă Nina.

„Nina!”, o mustră Vera. „Eu nu uit nici măcar o clipă”.

„Mulţumesc, mamă”.

„Și trei ani, noi trei așa ne plimbăm. Mergem până la fabrica de lână și tricotaje a fraţilor Graner, stăm pe bănci afară și vorbim, apoi mergem până la gară și ne întoarcem, și totdeauna vorbim… Și ţineţi minte, ţine minte, Ninocika”, Vera agită un deget îndoit prin faţa lentilei, „că mama era din Ungaria și nu știa o vorbă sârbește, Milos era sârb și vorbea numai sârbește. Și eu merg între amândoi, traduc. Ea ce-a spus? El ce-a spus? încoace capul, încolo capul”.

Nina zâmbește cu plăcere. „Trei ani?”, repetă ea, și Vera spune: „Greu de crezut, nu?”. Râd amândouă. Pe micul ecran al Sony-ului se văd două personaje înceţoșate, rotunjoare și umflate în hainele lor groase, lipite unul de altul într-atât, încât nu e limpede unde se termină Vera și unde începe Nina. Feţele lor – pete roșietice și umbre întunecate. Iar mie chiar îmi place că uneori e greu de

știut care dintre cele două vorbește și care ascultă. Povestea curge între ele ca și cum ar fi din nou împărtășită de amândouă.

„Și mama, ea a ascuns de tata că am un băiat care nu-i ovrei, nimeni din oraș n-avea curaj să-i spună lui tata că Vera lui are un prieten care nu-i ovrei, și-n general că are un prieten, și noi, mama și cu mine, vorbeam tot timpul ce-o să se întâmple dacă el o să știe, ce-o să facă și ce-o să facem noi, dacă o să fugim sau o să rămânem, dacă o s-o luăm pe mama cu noi. Tu mă înţelegi, Nina, tot ce spun, da?”

Vera e directă, ca și cum acea Nina ar privi-o chiar în clipa asta din adâncul camerei de luat vederi. Nina cea de aici o privește dintr-o parte, amuzată, dar și puţin stingherită și, deodată, cu o mișcare tulburătoare, se agaţă de Vera, ca și cum ar încerca să-i atragă atenţia spre ea, Nina cea reală.

„Și tocmai din partea familiei lui Milos a fost în perfectă ordine. El s-a dus la tatăl lui și i-a spus: «Eu iubesc o ovreică micuţă și, dacă nu mă lași să mă însor cu ea, eu plec și n-o să mă mai vezi». Și taică-său a spus: «Dacă tu aduci o ţigancă neagră sau o evreică mică, *tu* ai să fii cu ea, nu eu».

În februarie ’40, nu-ş’ ce ovreică i-a spus lui taică-meu: «Ascultă, Bauer, tu nu vezi cum arată fie-ta? O să facă oftică. Așa sunt ei slăbănogi, ea și prietenul ei, ofiţer sârb – două trenduri care se învârt pe străzi ca două mantale de ploaie în care nu e niciun om!». Și așa, Nina puiule, pentru prima oară taică-meu i s-a întâmplat să audă de prietenul meu, Milos, și era cât pe ce să leșine!” Se bate cu putere peste genunchi. „Fuge acasă și întreabă pe mama dacă e adevărat. I-a spus: «întreabă fata». Și el strigă la mine să vin imediat în odaie. Eu alerg și-i văd faţa și înţeleg deja”.

Rafi conduce acum cu mai puţin de treizeci de kilometri la oră. Suntem numai noi pe șosea și ploaia, în lipsa vreunui alt public, se concentrează toată asupra noastră și ne dedică spectacolul vieţii ei. Mă întreb dacă

microfonul camerei de luat vederi prinde glasul Verei prin scrâșnetul ștergătoarelor de parbriz și prin zgomotul furtunii, iar Rafi se gândește și el la asta în aceeași clipă, încetinind viteza ștergătoarelor, însă lucrul ăsta ne pune într-un pericol de moarte, așa încât hotărâm să facem un compromis în privinţa sunetului.

„Deci, tata stă lângă soba cea mare, un picior al lui sare parc-ar fi electric, și mă întreabă: «E adevărat că ai un prieten?». «Da.» «Și e adevărat că ai un prieten ofiţer?» Și eu: «Da!». Și el spune: «Ultima dată te întreb, Vera, și gândește-te bine, fiindcă asta e ultima șansă pentru tine: E adevărat că ai un prieten care e ofiţer sârb?». Și eu, cu capul sus cât se poate: «Da! Da! Da!».

Se face alb ca varul: «Mai întâi trebuie să mă omori». Și eu: «Tată, lasă-mă să mă mărit cu el». Și el: «înainte să-mi faci o rușine ca asta eu mă arunc pe fereastră». Am spus: «Uite, eu îţi deschid fereastra».

A doua zi dimineaţa, tata s-a dus la rabin, unul de formaţie nouă, foarte liberal, și el a spus: «Domnu' Bauer, noi de trei ani ne uităm la fata dumitale și la prietenul ei cum se plimbă cuminţi cu doamna dumitale. Noi îl cunoaștem deja în oraș, e flăcău de ispravă. Hitler intră deja în Austria, și, cine știe, poate că, datorită flăcăului, numai fata dumitale o să rămână în viaţă dintre noi toţi. N-am îndrăznit să-ţi spunem, de teamă c-o să omori fata. Invită-l la dumneata, fă cunoștinţă cu el şi-o să vezi cine e».

Taică-meu a crezut că-și pierde minţile, dar a spus: «Aduceţi-mi flăcăul».

N-o să uit cât trăiesc asemenea tablou, Ninală: în salonul nostru, lângă șemineul cel mare, taică-meu, drept ca un soldat, și Milos a venit, s-a lăsat pe un genunchi și a luat mâna tatălui meu și a sărutat-o.

Și tata a strigat: «*Mein Gott!* în faţa unui ovrei bătrân, un ofiţer în genunchi? Vera, spune-i imediat să se ridice!».

Și de atunci taică-meu l-a iubit mai mult decât pe toţi ginerii lui. «Oi, ginere goi și drăguţ al meu», spunea el,

«nu mai e om pe lume ca soţul Verei!»”.

Se reazemă cu spatele de banchetă, obosită. Dă din cap aprobator pentru personajul care o privește, pe câte se pare, dinăuntrul camerei de luat vederi, se leagă de el printr-un fir subţire, nu întru totul pe înţelesul meu.

„Vrei să mai auzi, Ninocika?”, întreabă ea surd camera de luat vederi.

„Da, povestește”, spune Nina de alături, iar glasul ei se aude și el slab și istovit.

Îmi apare în minte, într-o străfulgerare, imaginea Ninei așa cum o să fie peste doi sau trei sau cinci ani. Stă într-un scaun cu rotile, într-o cameră goală, într-un azil. Pe peretele din faţa ei, între două ghivece suspendate cu plante artificiale, e un televizor la care se transmite expediţia noastră. Capul Ninei e căzut pe piept.

„La un an după ce ne-am cunoscut, din cauza legii că un ofiţer nu se poate însura până nu împlinește douăzeci și șase de ani, Milos s-a dus și a cumpărat un inel de aur…” Vera scoate inelul din deget. Degetele ei sunt subţiri și deformate și strălucesc de parcă ar fi de ceară. Ţine inelul în dreptul camerei de luat vederi și eu mă concentrez asupra lui. Gura Verei e ca un cerc mare, cu inelul ca fundal.

„Vezi tu, Ninală?”, îi spune cu duioșie lentilei, „ăsta e inelul pe care tatăl tău l-a dăruit mamei tale”.

Rafi mă bate ritmic pe coapsă, cuprins de panică. Nina. A simţit că am abandonat-o. A priceput imediat unde e drama în acest moment. Ochii Ninei, doi tăciuni care se sting și se aprind iar. Iată cum ne uită Vera cu totul, rostesc ochii ei.

„Milos mi-a spus: «Tu ești acum nevasta mea în faţa lui Dumnezeu și în faţa mea». Și eu am spus: «Nu există un asemenea lucru care să ne despartă. Un asemenea lucru n-a fost creat». Și n-am arătat nimănui inelul pe care mi l-a dat, nu mamei și nu surorilor și nu prietenelor, l-am acoperit cu un inel mai mare, și am continuat să trăim ca înainte… Și am avut viaţă, da…”

Vera pune o mână pe piept și închide ochii. În prima

clipă, mă gândesc că ăsta e încă unul dintre omagiile ei. Se lasă pe spătarul banchetei, cu gura căscată, mormăie că-i e cald, că-i bate inima prea tare. Filmez. Puţin speriată, dar nu abandonez *shotul.* Nina o masează cu o mână între umeri, îi dă să bea apă. Vera se sufocă. Contorsionări de greaţă. Înfricoșător. Rafi aruncă priviri încordate peste umăr, dar mă îndeamnă cu mâna să continui să filmez (odată, a rezumat pentru mine o regulă de aur: operatorii de film nu stau drepţi când se intonează imnul ţării). Vera ne face semn să deschidem un geam. Furtuna se năpustește asupra noastră. O rafală îngheţată răzbate înăuntru cu un suspin straniu, aproape omenesc. Mamă-mamă, mă gândesc, și văd că și Nina, care, tehnic, e mama mea, ţipă din rărunchi, fără glas, mamă-mamă. Mașina se mișcă fără opreliști pe șosea, e luată pe sus și azvârlită încoace și încolo, iar Rafi dă din cap, „Nu, nu, nu”, și în plin haos, cuprinsă de frică, poate că furtuna e cea care îmi învârtejește creierul, mă fulgeră un gând, că există câteva lucruri de bază – un anumit fel de umor, de pildă, și o rezistenţă destul de bună la singurătate, în general, un caracter ca de cactus în ce privește legăturile cu oamenii – în privinţa cărora Nina, mai mult decât toţi ceilalţi, poate să mă înţeleagă binișor.

„Știi, mamă”, spune Nina pe urmă, după ce am închis geamul și Vera și-a revenit, „toate astea, niciodată, într-adevăr niciodată nu mi le-ai povestit”.

A mai făcut observaţia asta și înainte. Nu-i dă pace.

„N-am povestit? Dar multe din astea tocmai că le-am povestit totuși”.

„Nu. Numai ce-ai pătimit la Goli ai povestit și-ai tot povestit”. „Nu se poate”, spune Vera, „poate ai uitat”.

Asta a fost o lovitură mârșavă, chiar dacă neintenţionată. „Crezi că aș uita asemenea lucruri?”

Vera nu răspunde. Își încrucișează mâinile pe piept. Ochii îi rătăcesc în depărtare, buzele și le ţuguie candide și nevinovate, vulpoaica, leoaica.

„Zău, mamă”, șoptește Nina. „Știi cât de mult ar fi putut să mă ajute asta? Să-mi ofere puţin pământ sub

picioare?”

„Haide, Vera, mai povestește”, intervine Rafael ca să stingă incendiul înainte să scape de sub control. „Mai ai putere?”

Vera: *„Voi* mai aveţi puteri?”

„Asta mă ţine treaz”, râde el și bate volanul cu palma.

„Dar Nina trebuie să spună. Tu ce spui, Nina? Să mai povestesc? Nu vrei să dormi puţin?”

„Am dormit destul”.

„Mai trebuie să-ţi povestesc, Ninocika”, spune Vera și se răsucește cu o mișcare hotărâtă spre camera de luat vederi, „că taică-tău, Milos, era un om nu chiar atât de sănătos. Suferea de boli grele, pentru că era copil de munţi și dealuri și sat, de cer curat și de aer, și deodată vine la oraș, la armată, la fumăraie, la mâncare stricată, la toate otrăvurile, și s-a îmbolnăvit de ftizie”. Oftează: „Tușea noaptea, tușea ca un câine, îi puneam pe piept comprese cu ceapă și miere. Doctorii i-au spus că e campionul ţării la *gardez-Koch,* fiindcă era, ascultă bine, Ninală, el era omul cel mai bolnav de oftică din toată Iugoslavia! Două caverne deschise avea! La jumătate de an după ce l-am cunoscut și după ce-am dansat la festivitate, s-a îmbolnăvit și de gălbinare. L-au băgat numaidecât la spitalul militar de la Zagreb, și de atunci Milos n-a mai fost niciodată cum trebuie. Și asta a avut mult consecinţe. Să povestesc?” ne întreabă din colţul gurii, și Nina răbufnește iar supărată. „Povestește tot, fiecare amănunt, nu știu aproape nimic, chiar nu înţelegi?” „Bine, bine, nu trebuie să ţipi. Povestesc. Povestesc totul”. Vera își înclină capul. Stă așa mai multe clipe. Fruntea îi e brăzdată, faţa îi e gravă, buzele i se mișcă fără un sunet.

„Oi, Ninocika”, spune pe urmă încet, și mi se pare că se trage de păr în sus către lentila camerei de luat vederi, „nimic nu mai funcţiona la el așa cum trebuie. Și dureri de burtă, și diaree tot timpul, și sânge tot timpul, și febră mare, și slăbit, și dietă specială, ca o pasăre mănâncă. «Dar eu sunt în regulă, Miko», spunea el, Miko, așa-mi

zicea, Miko, asta e pentru noi ca «micuţul meu prieten», în general vorbea cu mine ca și când aș fi fost băiat, flăcău, ne plăcea să vorbim așa și m-am obișnuit și eu, «dacă eu și cu tine suntem în regulă, Miko, toată lumea e în regulă, noi doi, cât suntem împreună, ţinem pe umeri lumea întreagă!»”.

„Miko?”, râde Nina cu plăcere, cu uimire. „Exact, așa-ţi spunea... asta ţin minte...” Se apropie din nou de Vera și, cu o mișcare lentă, furișă, își lasă capul pe umărul ei.

Între timp, Rafi și cu mine dezvoltăm un întreg limbaj: mâna lui e pe genunchiul meu, îmi trimite semnale apăsând cu degetul mic, cu cel mijlociu și cu degetul mare încotro să îndrept camera de luat vederi. Ca să spun drept, e enervant. Este filmul meu, după cum vă amintiţi, și văd că el nu-i în stare să renunţe la autoritate. Pe de altă parte, în situaţia demenţială care se dezvoltă aici, e bine că mai am o pereche de ochi.

În orice caz, foarte curând o să fie nevoie să-i aduc aminte de înţelegerea încheiată și de cine e cu cine.

„Pe maică-mea n-o deranjează deloc că el nu e ovrei, asta n-avea nicio însemnătate pentru ea! Ţi-am spus. Noi, mama mai cu seamă, eram evrei moderni, atei; dar ea nu putea deloc să înţeleagă cum o fată sănătoasă ca mine se gândește să-și împartă viaţa cu un om atât de bolnav.

Iar eu i-am spus maică-mii: «Bolnav? N-are decât să fie bolnav! Când l-am cunoscut, acum o jumătate de an, nu era bolnav, și când am dansat cu el, nu era bolnav, și când l-am văzut în staţia de tren cu bicicleta, nu era bolnav, și-atunci acum o să-l las fiindcă e bolnav?». Tocmai că, din contra, cu cât era mai slab, m-am legat de el și mai strâns!

Sora mea de la Zagreb, Rózsi, mătușa ta, Nina, ea n-a mai vorbit pe urmă zece ani cu mine. Lui Milos îi zicea «sârb puturos»”, împroașcă Vera s-urile, „și bărbatu-său l-a invitat pe Milos la Zagreb, să stea de vorbă cu el, ascultă...” Vera se apleacă în faţă pentru a-i face confidenţe Ninei aflate în adâncul camerei de luat vederi: „Cumnatul ăsta al meu, chipurile simpatic, îi zice: «Sunt

gata să-ţi plătesc suma cea mai mare dacă o să ceri armatei să te trimită în alt oraș, departe de-aici, şi-o să uiţi că Vera există pe lume». Milos i-a răspuns: «Sunt foarte sărac, dar nu sunt vacă de cumpărat!».

Și l-au prigonit îngrozitor!” Se revoltă și supune lucrurile judecăţii Ninei-celei-din-viitor, iar eu înnebunesc văzând cum, în câteva clipe, nu mai mult, ea a prins și și-a însușit întru totul ideea stranie pe care a formulat-o Nina, adresarea către Nina-cea-din-viitor, și a tradus-o în limbajul acţiunii simple și practice, exact așa cum, în urmă cu cinci ani, pe când avea optzeci și cinci de ani, a hotărât că trebuie să înveţe să folosească computerul: „Eu nu rămân în urmă!”. S-a ridicat și a bătut din picior în faţa comisiei pentru probleme ale individului din kibbutz, storcând-o de finanţarea pentru doi pasionaţi de tehnologie în vârstă de paisprezece ani. De două ori pe săptămână, stăteau cu ea – bineînţeles că s-au amorezat până peste cap –, și într-o zi-două Vera a început să ia legătura cu mine pe *messenger* și pe e-mail o dată la două ore: ciocănește tastatura cu gheare de oţel, se plimbă din site în site și prin forumuri ale portalurilor Tapuz și Naana, trimite linkuri cu caricaturi din *New Yorker* și reţete de-ale ei de dulceţuri și prăjituri cu magiun („Milos se lingea pe degete!”), și după câteva săptămâni avea deja un imperiu propriu de contacte și corespondenţe cu vechii ei prieteni de la Belgrad și de la Zagreb și cu noii prieteni de suflet care se iveau zi de zi la Praga și la Montevideo, care au fost imediat atașaţi la familie și care știau exact cine e mătușa Hanna, unde o să facă nepoatele lui Esther un an de serviciu militar și care-i starea prostatei lui Shleimele. A făcut totul cu iuţeală, chiar cu pricepere tehnică, și cu un talent uimitor pentru înţelegerea lumii interioare a obiectelor și-a ustensilelor, ca și cum ar fi făcut parte din ea. Și exact la fel înţelege – chiar fără să arunce o privire în broșura cu instrucţiuni – cum se pun în funcţiune aspiratorul, cuptorul cu microunde, telefonul mobil și restul sculelor pe care i le cumpără Rafi, pentru că simte că asta o menţine tânără, aparate cu care eu, de pildă, mă

lupt uneori ceasuri întregi doar ca să mă dumiresc cum să deschid cutia

(iubitul meu e, în ceea ce privește lucrurile care cer dexteritate, bun de nimic).

(Corectură: majoritatea lucrurilor.)

„Încă o sută treizeci”, citește Rafi pe un indicator, și ne întrebăm dacă numărul e de kilometri sau de mile, iar în micul nostru grup are loc o scurtă dezbatere dacă să continuăm sau să oprim pentru a merge la toaletă, fiindcă frigul ne-a demolat complet și, dintre toţi, numai Vera, care are o bășică a udului ca a răposatului președinte Hafez al-Assad, e dispusă să continue până vom ajunge la hotel. Dar e în minoritate și, ca să ne înviorăm, Rafi conduce mașina spre poarta unui popas imens, luminat puternic, unde la ora asta sunt doar câţiva angajaţi care asigură funcţionarea punctelor de vânzare pentru mâncare și băutură – pizza, paste, hamburgeri și cafea –, muzica *metal* încălzește aerul, și ne e greu să ne readaptăm la mersul lumii exterioare, la scrâșnetul angrenajelor ei.

Ne plimbăm, minunându-ne, printre lungile șiruri de rafturi cu jucării, animăluţe de pluș în culori strălucitoare, aparate electrice uriașe și bomboniere ca altădată. Ne uităm iar și iar unul la altul, ca și cum am vrea să prindem din nou ceva ce am avut și s-a topit rapid în lumină, apoi Nina și cu mine ne trezim faţă în faţă în labirint și nu putem să facem abstracţie una de alta, iar ea îmi spune calm: „Amintește-mi, ce-am visat adineaori?”

Spune asta pe un ton sec, care mă împinge s-o studiez, și descopăr chiar o mișcare simpatică pe faţa ei – sprâncenele parcă-i ridică din umeri. Fără să mă gândesc, întind mâna și-i ating clavicula subţire, iar asta își face efectul. E de necrezut. Ea știe cum să primească gestul. Ascultă degetul meu tremurător și dă din cap afirmativ.

Conexiunea durează multă vreme, se transmite multă informaţie. La un moment dat, mi se pare că ar vrea să schimbe direcţia, să mă atingă ea cu degetul, dar e suficient de deșteaptă să înţeleagă că n-ar avea niciun rost, apoi ne îndepărtăm una de alta și continuăm să rătăcim

prin pădurea virgină capitalistă, iar inima mea bate cu putere.

Undeva în depărtare, Rafael stă pe un scaun înalt și bea un espresso dublu, iar eu sunt atrasă spre el ca un peștișor tilapia spre gura tatălui său, mă duc să m-așez alături și aflu că mi-a comandat deja o cafea cu lapte și multă spumă și un melc cu scorţișoară și stafide, încălzit cincisprezece secunde.

Pe perete, deasupra capetelor noastre, se află o oglindă mare, iar în ea le pot vedea pe Vera și pe Nina trecând una prin faţa celeilalte pe coridoare paralele. Rafi întreabă: „Avem un film?”. „Poate. Așa se pare”. El: „Nu te supăra că îţi dau sfaturi ici-colo, filmul ăsta e întru totul al tău”. „Clar”, zic eu, „dar e bine c-ai precizat asta”. „Ah”, spune după o scurtă pauză, „nu credeam că-i atât de grav”. „Fii doar atent”, adaug eu.

„După ce-au auzit la armată că Milos și cu mine ne-am logodit”, continuă Vera îndată ce Rafi demarează, „Milos a căpătat transfer o mie de kilometri, cel mai departe, în Macedonia, la Skopje, pedeapsă că s-a însurat cu o evreică, fiindcă în guvern erau deja progermani, și legi contra evreilor, și *numerus clausus*[2] în școli. Și atunci tatăl meu a spus: «Din cauză că l-au trimis pe Milos la capătul lumii, tu, uite-așa, o să te măriţi cu el!». Și-atunci, eu și mama – marș! Am plecat unu-doi în Macedonia să-l întâlnim pe Milos ca să mă mărit cu el.

Dar pe drum am spus să trecem prin satul lui Milos ca să se întâlnească mama cu părinţii lui și cu toată familia. Un sat mititel în Serbia. Mai întâi am mers cu trenul, apoi tata lui Milos ne-a așteptat în staţie cu o căruţă și un cal. Mama s-a suit și a stat acolo în costumul pe care i-l făcuse croitorul ei de la Viena, cu pălărie cu tul și umbrelă de soare albastră și pantofi cu toc. După vreo treizeci de kilometri am ajuns la un râu, și socrul meu a

---

2 *Numerus clausus* - „număr închis“ (lat.), metodă folosită în secolele XIX și XX pentru a impune o anumită cotă etnică în alegerea studenților, limitând numărul evreilor care pot studia în învățământul superior (n.r.).

spus: «Vino, noru-mea, eu trag de funie dintr-o parte și tu, din partea cealaltă». Și mama șade sus și-mi șoptește: «Unde mă duci, Vera? în iad?».

Și așa tragem noi șase kilometri. Nu e drum, nu e curent electric, nu sunt conducte, doar munţi și stânci și puţin râu, de aia nici nemţii n-au ajuns până acolo.

Ajungem, și tot satul iese să vadă minunea: au venit doamne de la oraș! Și mi se aduc daruri ca logodnică a lui Milos – trei nuci, un ou, două cuburi de zahăr, un pui… Puiul au vrut să-l dea maică-mii, și ea tremura de frică, îi era scârbă…

De acolo am plecat în Macedonia, eu și mama, și acolo ne aștepta Milos, îmbrăţișări și pupături, și chemase deja un preot, trebuia numai cineva care să fie martorul lui, al ginerelui, și preotul ne-a dat un cal și o căruţă, să căutăm vreun ofiţer beat care să accepte asta, și iaca pe drum, într-o parte a drumului, se nimerește unul căzut, Simo Mirkovic, ofiţerul cel mai beat care l-a cunoscut Milos acolo, așa că l-am săltat în căruţă, l-am dus cu noi și așa ne-am căsătorit.

Dar lucrul cel mai însemnat, ceva ce-am uitat, când am venit la Milos am văzut că a mai căzut pe el o belea, o operaţie de ulcer pe care i-au făcut-o – oi, proasta de mine, am uitat să arăt, proastă!”, spune și își afundă mâna în adâncurile genţii ei albe, pescuind de-acolo o pungă de nailon pătată de vechime, cu câteva fotografii, între ele și una cu Milos după operaţie. O filmez. Credeam că am văzut deja toate fotografiile lui Milos și mă întreb de ce Vera a ascuns-o pe asta până acum.

Milos. Cu pieptul gol și cu un pansament mare, pătrat, pe burtă. E subţire și fragil, dar nu pare deloc fără vlagă. Vera spune că asta e fotografia pe care o îndrăgește cel mai tare.

Ofiţerul ăsta sârb pe jumătate gol, costeliv, cu ochi imenși, cu privirea aproape stânjenitor de pătrunzătoare, e bunicul meu.

Omul ăsta subţire, cu fruntea înaltă și nasul puternic, autoritar, Milos Novak, tatăl Ninei, comandantul diviziei

ecvestre a Iugoslaviei, ofiţer în cavaleria mareșalului Tito, iar în zilele celui de-al Doilea Război Mondial – partizan, erou de război. Bunicul meu.

Are un ten foarte palid și e foarte slab. Slăbiciunea dă feţei lui o aură de spiritualitate. Obrajii îi sunt supţi și din cauza asta urechile par mari și caraghioase. Dar lucrul cel mai însemnat sunt, neîndoielnic, ochii. E în ei ceva fără vârstă. Sunt ca ochii larg deschiși ai unui orb, ai unui suflet foarte complicat și profund. Cu cât mă uit mai mult la ei, simt că am fi putut fi prieteni buni. Că face parte dintre oamenii mei.

Aici are cam treizeci de ani, e cu nouă ani mai tânăr decât mine azi. Mi-amintește puţin de tata când era adolescent. Pot chiar să ghicesc că ceva în Rafael adolescentul i s-a părut Ninei cunoscut și drag, când l-a întâlnit în livada de avocado. Poate de asta l-a lovit așa cu capul, cu toată puterea.

Și eu, eu îi semăn?

Dacă, într-o realitate alternativă, privirile noastre s-ar întâlni din întâmplare pe stradă, oare am ghici că sângele lui curge prin vinele mele? Că eu sunt nepoata lui, singura? Oare ne-am încetini pentru o clipă pașii?

Gândul ăsta mă întristează. (Mă izbește uneori tristeţea incidentalului. Dar asta nu-i pentru acum.)

„Te iubea atât de mult”, îi spune Vera fiică-sii. „Știi tu că n-a îngăduit ca eu să-ţi fac baie? spunea că nu sunt destul de delicată cu tine. Făcea el totul, spăla, ștergea, schimba scutecele”.

Nina cere fotografia, o privește și apoi se uită la mine. Vreme îndelungată. Eu n-o îndepărtez de la faţa mea. Dimpotrivă! Să mă vadă, să vadă cine a trecut prin ea. Să vadă pe cine a pierdut.

Nina șoptește: „De fiecare dată mă surprinde din nou”. Fotografia trece iar pe la toţi cei de faţă, fără să-l sară pe șofer, și, judecând după tăcere, înţeleg că toţi văd ceva ce eu nu observ.

Vera: „De asta iubesc atât de mult să privesc faţa lui Ghili”.

Nina spune: „Ochii”.

„Ochi ca ăștia avea un singur om de pe lume”, spune Vera. „Milos a murit, și acum ei sunt ai lui Ghili”.

„Hei”, spun eu, „ce-i cu comerţul ăsta de organe?”

Vera se adresează camerei de luat vederi. „Să vorbim lucruri îmbucurătoare: a fost odată o duminică, cred că aveai, Ninală, ziua de naștere cinci? Șase? Și după ce s-a terminat parada școlii de călărie, deodată toţi călăreţii cu caii au intrat pe strada noastră cu săbiile în sus și toţi cântau împreună: «Nina! Nina!», și tu le-ai făcut așa cu mâinile...”

Vera scoate încă o fotografie: ea, în faţa casei micuţe pe care Miolă și familia lui au ridicat-o în sat în vederea căsătoriei. O casă ca într-un desen de copii: două ferestre pătrate și o ușă, acoperiș cu olane și un coș de fum. Vera are aici cam douăzeci și doi de ani, e într-un pulover subţire de lână pe sub care se zărește un guler alb, ce arată foarte decent și respectabil, dar privirea ei protestează, provoacă, e însetată de viaţă. E superbă. Sprâncene arcuite, desenate subţire, buza de jos puţin umflată, strălucitoare. Bucla rotundă cade frumos pe frunte.

„Încă de când eram de optsprezece ani, Milos îmi trimitea scrisori din cele mai frumoase, de care nu poţi să crezi, Ninală, că le-a scris un om atât de tânăr. Dar am văzut la el și ceva ce m-a speriat. O asemenea tristeţe în suflet”. Vera se apleacă spre camera de luat vederi: „Pentru că era disperat, da, și nu credea deloc în oameni. Și ăsta e un lucru ciudat, fiindcă era comunist și idealist și cel mai mult umanist, dar numai eu știam adevărul, că încă de la vârstă fragedă el a încetat să creadă că oamenii sunt buni”.

Nina e întristată de ce aude, se îmbrăţișează cu mișcarea ei de singurătate.

„El totdeauna spunea: «Ca să faci măcar puţin bine pe lumea asta, Vera, trebuie să te căznești, dar răul parcă l-am continua numai, nu trebuie decât să i te alături».

Și îmi mai spunea: «Mi-ai adus lumină, Vera, mi-ai

dat bucurie, un drum. Singur n-aveam drum și n-aveam nimic». Fiindcă înţelege, Ninocika”, spune Vera, „eu totdeauna am avut mulţi prieteni, și totdeauna era zarvă împreună cu mine, așa e firea mea, n-ai ce face, sunt unii care le place asta și sunt unii care nu. Milos, el n-avea niciun prieten. Niciodată. Nici când era copil. Nici în sat. El nu prea credea în oameni. Credea numai în mine”.

Cuvintele astea ridică privirea Ninei către ochii lui Rafi, în oglindă. Ei au, ăștia doi, tot timpul ceva de discutat. Ce spune Vera trezește în ei ecouri la care eu nu sunt părtașă.

Și, pentru a mia oară, îmi dau seama că, pe cât se pare, nu îndrăznesc să înţeleg cât de puternică și de profundă – în ciuda a tot și a toate – a fost viaţa lor împreună.

„Eram făcuţi să fim doi”, mi-a explicat el odată.

„Eu i-am deschis ochii tatălui tău. El, de pildă, nu era deloc un tip revoluţionar. Nu era! Uneori, din cauza lucrurilor pe care le-a făcut în război, în păduri, oamenii cred că el e un mare revoluţionar, un mare erou, un partizan curajos, ideolog, dar nu, nu, numai de la mine i-a venit lui. Eu l-am învăţat de la început toată limba asta”.

„Uite, asta mă scoate din minţi”, intervine deodată Nina. Poţi simţi cum își scoate, la rândul ei, ghearele. „Fiindcă, despre orice alt om care ar fi spus lucrurile astea despre sine, s-ar fi zis că e fanfaron și megaloman și egomaniac, dar la tine cumva, zău că nu știu cum, asta trece… e parte integrantă din… înţelegi ce spun?”

„Nu”. Vera își trece grăbită limba peste buza de sus. „Explică-mi, te rog”.

„Dar la tine lucrul ăsta e acceptat. Toţi îl acceptă. Peste tot. Cei din familie, de la kibbutz, prietenii tăi din Iugoslavia. Și nu numai că îl acceptă: te admiră, cum vine asta? Nu, zău, mamă, explică-mi, învaţă-mă…”

Vera ridică din umeri. O mișcare plină de cruzime și îngrozitoare.

Aveam cincisprezece sau șaisprezece ani, stăteam în bucătăria ei, găteam și vorbeam, iar ea, ca de obicei, a

pomenit-o pe Nina, rana ei deschisă, și i-a scăpat ceva: n-are charismă Nina. Așa a spus. Mi se pare că pe-atunci nici măcar nu știam ce înseamnă exact cuvântul, dar, desigur, am fost imediat de acord cu ea, cu fervoare. N-are charismă Nina, e răsfăţată și slabă, și prinţesă, și noi, Vera și cu mine, la noi „moștenirea” a sărit peste o generaţie… Cum am putut să mă las ispitită? Ce proastă am fost, cum i-am permis să mă programeze astfel pentru versiunea ei?

„Și înţelege, Nina scumpă”, spune Vera și, făcând abstracţie de izbucnirea fiicei sale, ocolește capcana fără să clipească și i se adresează Ninei mai supuse, cea din camera de luat vederi. „Tu trebuie să înţelegi că bărbaţii din neamul Novak n-au deloc răzvrătire în sângele lor, ei sunt liniștiţi. Fără nicio iniţiativă. Și eu am fost tot timpul revoluţionară. Eu am fost luptător, de la vârstă mică și toată viaţa”.

„Luptător pentru ce ai fost?”, bombăne Nina, derutată.

„Ei, Nina, pentru ce, zău așa? încă nu știi?”

„Vreau să aud. Vreau să fie înregistrat”.

„Am vrut mai multă dreptate pentru omenire!”

Linia fermă dintre ochii Verei. Semnul de exclamare ce îi împinge dintr-odată maxilarul înainte și nasul în sus, bunica mea cea dulce, cea poznașă, cea generoasă, cea caldă, cea plină toată de abnegaţie, cea fanatică, cea dură, cea plină de cruzime. Bunică și lup în aceeași piele. Cum i se poate rezista? Cum se rezistă la suferinţa pe care i-a pricinuit-o Ninei?

Și cum continuăm să fim noi înșine și totodată s-o iubim?

„Atunci, dacă așa stă treaba”, spune Nina, „explică-mi cum o revoluţionară ca tine s-a îndrăgostit de omul care era, în fond, după cum îl descrii, un soldat supus?”

„Întâi de toate”, spune Vera, „era mintea lui, și aveam foarte, foarte multe despre care să vorbim. Jumătate de an după nuntă noi numai vorbeam. Nu ne atingeam”.

Taică-meu apasă pe frâne, cauciucurile lasă să le

scape un ţipăt, mașina ne zgâlţâie.

Nina se sufocă: „Nu vă atingeaţi?”

„Așa cum ai auzit”. Vera își încrucișează mâinile la piept. Privește departe, înaintea ei.

Nina cere o explicaţie.

„Am avut o înţelegere din capul locului, că o jumătate de an după nuntă n-o să ne atingem. Și ăsta a fost un platonism, Nina, pe care tu nu ţi-l poţi imagina... Eram ca un magnet, și dormim un singur pat și ardem ca focul, și nu!”

„Dar de ce?”, aproape strigă Nina.

„Așa a spus Milos, chiar la început. Jumătate de an. Ca o jertfa. Când dai ceva ce ţi-e cel mai scump. Așa a născocit el, iar eu iubeam mintea lui și m-am luat după el. Și am fost mândri de asta”.

Nina, pe fundal, clipind des. „Despre ce vorbeaţi, tu și tatăl meu, când nu vă atingeaţi?”

„Oho! Vorbeam mult despre ce se întâmplă în lume. Era de-acum Hitler, era de-acum Mussolini, sunt lucruri de gândit. Idei, programe, discuţii, sunt drumuri noi de căutat, există și sionism. Unde te simţi acasă și unde te simţi străin”.

Vorbește, dar nu sunt cu ea acum, și poate că nici Nina și Rafi. Gândul la tânăra pereche care se abţine, atât de decis, de ferm, parcă-i pune sub lumina unui reflector necruţător.

„De pildă, în ’42 am primit de la Moscova că slogan acum e «Pentru Patrie și pentru Stalin!» și eu am spus: «Milos, eu cu toate astea am isprăvit. Unde am eu patrie? Unde e proletariat, acolo e patria mea! Eu sunt internaţionalist!». Milos a intrat în panică: «Oi, tu ești troţkist! Tu ești nihilist! Nu spune una ca asta!». Era nefericit că sunt așa și, Doamne ferește, asta ar putea să ne îndepărteze unul de altul. Mie mi-era limpede că e cu Stalin ceva minciună. Că Stalin nu-mi rezolvă problemele ca evreică, fiindcă eu am vrut socialism cum a fost pe urmă Dubček, un socialism uman...”

Se oprește, oftează. Poate că simte un suflu de

răceală și distanţare venind dinspre noi. „Voi nu puteţi să înţelegeţi toate astea, nu-i așa? E pentru voi ca lumea dinozaurilor…”

„De ce crezi asta? N-a fost chiar așa demult”, murmură taică-meu, iar eu și Nina scoatem amândouă un mormăit care nu obligă la nimic.

„Nu-nu, voi nu puteţi înţelege lumea mea. Și războaiele mele, și aerul care l-am respirat”. Se îngălbenește și se strânge în ea. Singurătatea ei se cutremură, expusă, singurătatea unei femei de nouăzeci de ani a cărei lume s-a dus, ai cărei prieteni au murit toţi.

„N-o să înţelegeţi nimic”, mârâie ea, „voi spuneţi «război», dar război în Balcani nu e ca la noi în Israel. În Balcani, războiul are altă logică. Război în Balcani, înainte de orice, e viol. Aici se violează. Nu că vrea o femeie. E violată cu revolver în tâmplă! Ca ea să nască sămânţa ta și bărbatu-său să n-o mai vrea. Asta e logica războiului. Aici sârbii cetnici au măcelărit copii de comuniști cu cuţitul și atunci au lins sângele de pe tăiș. Și croaţii ustași, care au fost servitori ai naziștilor, nici nu vreau să spun ce-au făcut. Balcanii au plăcere din asta. Ceva le-a rămas din cum le-au făcut turcii. Ceva anormal a rămas aici. Aţi văzut și cruzimea lor în războiul care a fost aici nu demult, n-a fost așa ceva nicăieri în lume, poate doar în Evul Mediu a fost asemenea lucruri”.

Tăcere. Vera își lasă vorbele să se insinueze în noi. Ceva lunecos a trecut pe-aici.

„Dar voi vreţi s-auziţi alte lucruri… O poveste de dragoste… Hollywood…” Oftează.

„Povestește ce vrei tu să povestești”, spune liniștit tatăl meu.

Ea închide ochii. „Vreau să povestesc despre Milos și despre mine”.

„Noi vrem să auzim”, o liniștește tatăl meu.

„De pildă, aveam și mult interes pentru cărţi. Aaah, Ninocika, tatăl tău citea! încă n-am mai întâlnit un bărbat care să citească așa”. Faţa ei își revine încet, radiază spre Nina cea din lentilă. Faptul că-și întoarce fizic ceafa spre

Nina cea așezată lângă ea începe să mă agaseze.

„Tu erai mică, dulceaţă, și tatăl tău îmi citea în fiecare seară cărţi cu voce tare, și odată, aveai poate patru ani, eu ședeam pe patul lui și tricotam, iar tu te jucai lângă pat cu păpuși, și ne gândeam – asta e o fetiţă mică și nu înţelege. Și el mi-a citit o carte despre Momish Uli, un erou al cazahilor în al Doilea Război Mondial. Ei, și după câteva săptămâni tu ai avut febră mare, halucinaţii, și ai strigat: «Eu sunt Momish Uli! Daţi-mi o mitralieră să omor toţi nemţii!»”.

Hohote de râs în mașină. Iar râsul e și un prilej de respirat. Nina își șterge ochii. Sper că de prea mult râs: „Vezi, Ghili, până și coșmarurile mi le-au naţionalizat”.

„Tu știi când se termină copilăria?”, m-a întrebat odată taică-meu, după ce ascultase încă o porţie de răutăţi despre Nina, și a continuat: „Când începe un om să se maturizeze cu adevărat? Când acceptă că și părinţii lui au dreptul la idei și sentimente, la trăiri, la viaţă interioară, că nu sunt numai funcţii familiale”.

„Și eu și taică-tău, Nina, aveam un joc, să vedem cum ne gândim împreună la tot felul de idei. Gânduri. O propoziţie el, o propoziţie eu. Să vedem cum funcţionează logica la amândoi împreună. Orice lucru noi îl gândeam împreună. Cu privire la orice lucru aveam aceleași intenţii vizând același punct. Un cap, un suflet. Să nu crezi, Nina, chiar și după jumătatea de an în care nu ne-am atins, că la noi era numai sex și pat”, îi explică ea cu seriozitate camerei de luat vederi, „era o alianţă a sufletelor noastre. În creierul nostru, aici, aveam un fel de înţelegere interioară și nu trebuia să vorbim mult.

Înainte să ne căsătorim, Milos îmi spune așa: «Ascultă, noi suntem foarte tineri. Niciunul nu are asigurare că toată viaţa o să trăim în dragoste pentru un singur om. Dar eu îţi făgăduiesc că, dacă o să fie ceva în capul meu care să tragă către alt om, o să-ţi spun imediat, și o să-mi spui și tu, și noi ne despărţim ca oameni. Cu capul sus. Și tot ce facem, prostii, greșeli, venim și-i spunem celuilalt. În felul ăsta, tu niciodată nu mă înșeli și

eu nu te înșel pe tine. Între noi așa ceva nu există, trădare»”.

Rafi îmi tamburinează frenetic pe genunchi. Dumnezeule, spune el pe alfabetul nostru Morse lăuntric, ea într-adevăr nu l-a trădat niciodată.

Atâta rău să fie, cât nu l-a trădat ea.

„Nu… el era ceva special, Ninocika”. Privirea ei direct în adâncul lentilei mă jenează ca și cum ar pătrunde înăuntrul meu. În spaţiul aglomerat al mașinii, ea oferă ceva scump și profund, dar i-l oferă Ninei-celei-din-viitor, ceva ce nu i-a dat niciodată Ninei care e aici, care se agaţă acum de ea fără nicio reţinere, și iată, pot să văd odată *live* cum arată asta, nevoia asta nudă, expusă, jelania.

„Tatăl tău, Ninală, *mila moie,* drăguţa mea, nu era un flăcău frumos și nu era sănătos, ţi-am spus, dar era atât de om, atât de omenos… Sufletul meu și al lui stăteau de vorbă chiar și când dormeam… De multe ori am știut ce-o să spună peste o clipă. Știu, Milos, ce vrei…” Deodată, glasul ei se schimbă, ochii îi sunt închiși, mâinile, împreunate ca într-o rugăciune. „Până azi știu să mă gândesc împreună cu tine, și atât de profund sunt cu tine, încât chiar după cincizeci și șapte de ani sunt tot timpul cu lacrimi închise în mine fiindcă te-ai dus”. Vorbește liniștit, aproape că nu se poate auzi. „Eu am pierdut ceva, o asemenea fericire nu există pe lume. Nicio femeie, cred eu, n-a meritat o fericire ca asta cu un bărbat. Cu un bărbat care vorbește și gândește și iubește și e slab și e puternic…”

Nina se trage înapoi de lângă ea și toată fiinţa ei spune: ce șansă aveam eu în faţa tuturor acestor lucruri?

„Dar atunci era deja război și era Hitler, și deodată eu nu știu unde e Milos, nu știu unde bieţii mei părinţi, abia pe urmă am știut că i-au luat pe amândoi la Auschwitz…” Vera ezită, șoptește din colţul gurii spre Nina care e lângă ea. „I se poate povesti despre Auschwitz?”

„Ninei… aceleia?”, întreabă Nina.

„Da. Ce știe, ce nu știe…”

„Încearcă, n-am idee”.

„Închipuie-ţi”, mormăie Rafi. „Să uiţi Auschwitz-ul. Ce dar preţios”.

„În orice caz, eu sunt în sat la familia lui Milos, e îngrozitor de frig, nu-i mâncare. Sunt doar două kilograme de untură și poate douăzeci de kilograme de porumb pentru toţi. Și încep liste cu cine a fost ucis și cine a căzut prizonier la nemţi. Le atârnă pe panoul de afișaj la școală, Milos nu e pe liste, și-i spun socrului meu: «Tată socrule, eu mă duc să-l caut». Și el: «Ești nebună, noru-mea, cum o să te duci? E război!». Dar înc-o zi, și înc-o zi, și vede că mă ţin tare, și spune: «l-am tăgăduit fiului meu să te păzesc și o să vin cu tine».

Și așa am plecat, cu un pistol pe care mi l-a dat odată Milos, cu haine de ţărancă sârboaică, în opinci de sărbătoare, și socrul meu merge cu mine, în haine cum se poartă în satul lui, ciorapi groși, brodaţi, pantaloni bufanţi la spate și cingătoare lată. Era foarte frumos. Un Novak frumos. Și mergem noi pe jos, și sunt vreo sută de kilometri, fiindcă trebuie mers mereu cu ocolișuri. Mergem prin munţi, prin strungi de oi. Când vine noaptea, spune socru-meu: «Aici culcă-tel». Și el stă, stă drept, mă păzește cu pistolul în mână. La orice ceas din noapte, dacă deschid ochii – îl văd stând și păzind”.

Răsucesc camera să-l prind pe Rafi. Faţa lui mare, bărboasă și brăzdată de zbârcituri. Mă întreb dacă se gândește la expediţiile lui în căutarea Ninei.

„Tot drumul am vorbit. Tot timpul voia să știe încă și încă, lumea, cafenele, teatru, cinema… Și era foarte înţelept. Ţi-am spus, toţi bărbaţii din neamul Novak sunt ageri la minte. Și el, tata lui Milos, era ţăran analfabet, dar ce discuţii, Nina! Ce filosofan! Când venea seara, făceam un foc mic și-l ascundeam cu pietre, să nu fie văzut, prăjeam cartofi sau vreun porumb și stăteam de vorbă. Mă ruga: «Povestește-mi, noru-mea, despre lumea mare, povestește-mi despre evrei, despre credinţa voastră». El n-auzise de când era niciodată că, în general, există un asemenea popor, evrei. El credea că noi suntem ţânţari, un fel de neam amestecat de greci cu sârbi care locuiau în

Macedonia.

Tot timpul îmi spune: «Ești nebună, noru-mea, ce-o să se întâmple dacă ne prind?». «Nu ne prind!» «Dar până unde vrei să mergi să cauţi?» «Până în Germania! Până la Hitler! O să-l găsesc!»

Așa am mers, de dimineaţă până noaptea. Mâncăm puţină pâine cu untură, bem din râuri, nu vedem un om. Dacă vedem pe cineva de departe, ne ascundem.

Era un om cu suflet curat și mă simţeam în siguranţă cu el. Avea ochi albaștri mari, ca de copil”. Vera chicotește:

„Nevastă-sa, mama lui Milos, nu era frumoasă, dar era mai puternică decât el. Era o drăcoaică, oho! Hai, ascultă ceva, Nina, drăguţo...”

Vera se așază mai comod pe banchetă, se apleacă spre camera de luat vederi și-și freacă mâinile cu plăcere: „Eu am întrebat odată soacră-mea dacă în Primul Război Mondial, în timpul când el a fost în armată, l-a înșelat. Atunci ea mi-a spus: «Știi tu cum e asta, Vera, când dansam, aveam aici o floare roșie, și-atunci unul și altul luau floarea cu dinţii din părul meu...». Ei, și din asta am știut c-a avut relaţii amoroase cu unul și cu altul.

În general, ţi-am spus și-ţi mai spun o dată: bărbaţii din neamul Novak sunt liniștiţi, foarte frumoși, foarte deștepţi, dar nu sunt sexy. Fetele sunt diavoliţe. Deloc frumoase, dar rădăcina lor e sexy. Și surorile lui Milos – oho! Multe necazuri au fost cu ele, multe povești...”

Privirile Ninei și ale lui Rafi se întâlnesc din nou în oglinda retrovizoare. Aproape că se poate auzi zăngănitul săbiilor care se încrucișează. Din cauza unghiului în care stau, trebuie să-mi încovoi corpul ca să prind oglinda. Rafael îi aruncă Ninei un zâmbet puţin strâmb, ea i-l întoarce, văd tot și nu las să mi se clintească niciun mușchi pe chip, așa că Nina îl întreabă, din priviri, dacă mi-a povestit. El dă din cap afirmativ.

„Te-am rugat să nu povestești”, spun, jigniţi, ochii ei.

„Eu n-am secrete faţă de Ghili”, spun umerii lui taică-meu.

Vera se încruntă: „Un moment, un moment, ce-i asta

cu VOI?

„Fleacuri, bunicuţo, „, spun eu, „deprinderi de supravieţuitori”. Nina izbucnește în râs, iar eu mă umplu de mândrie prostească: am reușit s-o înveselesc pe prinţesa cea tristă.

„Pari un pic șocat”, i-a spus Nina. Asta a fost acum cinci ani, în august 2003, la sfârșitul zilei în care am sărbătorit aniversarea Verei de optzeci și cinci de ani. Nina l-a luat pe Rafi seara la o plimbare în locul unde era odinioară livada de avocado în care s-au întâlnit. Astăzi, acolo e o fabrică de ecrane de telefon, din care kibbutzul trăiește binișor. „Văd că ţi-e greu, Rafi, drăguţule, ochii tăi… Ce-ţi povestesc eu, tu nu poţi să crezi că e adevărat. Și poate că nici nu-i adevărat… Ascultă”, a lăsat să-i scape un râs sec, „uneori, dimineaţa, înainte să mă trezesc de-a binelea, rămân culcată câteva clipe și mă gândesc: nu se poate ca asta să fie viaţa mea, să arate așa, să trăiesc nebunia…

Nu știu de ce-ţi povestesc”, a râs pe înfundate, „fiindcă toată povestea, tot farmecul e că fiecare dintre ei cunoaște doar o parte din mine, doar pe gagica lui, și uite că eu vin și, de bunăvoie și nesilită de nimeni, îi dau totul, dau tot pachetul unui singur om, și încă unui om cu o cameră de luat vederi în mână, și ăsta e omul pe care mă bazez cel mai mult pe lume, nu e nimeni pe care să mă bazez mai mult decât pe tine, știi asta, nu-i așa, Rafi?”

Rafi a încuviinţat. E alergic la alcool și răsuflarea ei îi provoacă o migrenă.

„Dar tu ești și omul cel mai nepotrivit căruia să-i povestesc asta”, a râs Nina, „și omul care o să fie cel mai rănit de asta… încă mai poţi să te răzgândești”.

„Ascult”, a răspuns el sec. L-a mirat că-i propusese, ba chiar îi ceruse, să filmeze ce va vrea ea să-i povestească – o confesiune? un testament? încă un act de acuzare împotriva Verei? –, n-a putut să hotărască, dar începuse să-l ia cu frig și a ghicit că era unul dintre acele momente în urma cărora multe lucruri nu-și mai găsesc o rezolvare.

„Pentru că nici eu, în momente de luciditate, când

creierul, cum se spune, mi-e limpede, nu pot să-mi dau seama dacă e adevărat. Că mi-am încurcat în halul ăsta existenţa și acum nu mai văd nicio cale să revin la o viaţă de oameni normali, oameni obișnuiţi, drepţi… Și la mine, aici” – și-a lovit deodată capul cu putere, deasupra cefei – „atât de multe secrete și minciuni, cum de nu-mi pierd minţile din cauza asta, ia spune? Cum ţin eu în cutia asta mică toată încâlceala…”

Rafi și-a spus că el e doar ochiul care filmează. Că abia mai târziu o să încerce să înţeleagă.

„Când eram împreună, la Ierusalim, faptul că eram cu tine mă mai ţinea puţin în frâu. Desena în jurul meu un cerc, aveam limite. Știam unde e lucrul just, unde e lumina și unde începe bezna. Cel mai adesea voiam să evadez, e adevărat, și am și fugit, dar m-am și întors. Ascultă, Rafi…” „Ascult”, a mormăit el. „Acum îmi fac de cap cum nu mi-am făcut niciodată înainte”. Rafi și-a spus că nimic din ce-o să povestească ea n-o să-l frângă.

„Să știi, nimănui, nici unui om de pe lume eu nu… Nu așa… Și ăsta-i motivul pentru care am vrut să mă filmezi spunând toate astea, înţelegi?”

El a clătinat din cap.

„Nu înţelegi, așa-i?” în ochii ei se citea o deznădejde sumbră. „Pentru ca o dată, într-un singur loc din lume, toate lucrurile astea să fie laolaltă, toate minciunile, și atunci, pentru câteva clipe, ele să devină adevăr…”

„Nina”, a spus el cu delicateţe, „poate că ajunge, poate ne întoarcem la Vera?”

„… Mă uit la mine acum, mă uit la mine cu ochii tăi și nu cred că sunt eu, că asta mi se întâmplă mie, că așa mi s-a învălmășit viaţa, și dragostea mea la fel, nu vorbesc de dragostea pentru cineva, asta n-am, vorbesc de locul dragostei pe care o aveam în mine, locul în care puteam să iubesc cu o dragoste simplă, credincioasă, așa cum îţi iubești tatăl și mama atunci când ai trei ani…

Și să realizezi că așa a devenit ea coruptă? Se spune «coruptă»? îmi scapă deodată cuvintele printre degete, am băut puţin… Dragostea mea e coruptă, eu însămi sunt

coruptă, și n-ar fi trebuit să fie așa!” Ultimele cuvinte le-a strigat, Rafi s-a tras înapoi și ea a râs. „Te bag în sperieţi, nu? Asta nu e ce mi s-a prezis în cărţi, Rafi, și cred că nici nu-mi stă în caracter… Caracterul meu adevărat mi-a fost luat când aveam șase ani și jumătate și mi-a fost înapoiat, trei ani mai târziu, stricat, terminat… Fiindcă încă mai ţin minte cine am fost, ce fetiţă am fost…” Striga din adâncul inimii: „Eu mi-o amintesc, eu mi-o amintesc, fiindcă am fost o fetiţă care știa să se bucure și se bucura, serioasă, dar plină de bucurie, ea e lucrul cel mai scump pe care-l am și de la ea îmi iau puterea până azi, n-am altă putere în afară de ea, închipuie-ţi, o femeie de vârsta mea ia tot ce are de la o fetiţă de șase ani și jumătate…”

„Noroc că o ai pe ea”, a spus Rafi. „Acum, hai să ne întoarcem. Vera o să se îngrijoreze”.

„Deodată, îmi aduc aminte, nitam-nisam, fără nicio legătură, aveam șase ani, tata a plecat cu trupa de cavaleriști la Roma și mi-a adus de-acolo sandale albe, superbe… Și altă dată mi-a adus o bluză de *silk,* cum se spune, de mătase, de șantung, a spus c-o să-mi scoată în evidenţă și mai mult ochii… Dar altceva voiam să-ţi spun. Îmi pierd șirul gândurilor… în vremea din urmă cam uit lucruri, e amuzant, de atâtea complicaţii, de atâtea câte ascund, de atâta viaţă dublă, măcar de-ar fi numai dublă… întreită, împătrită… Dar vorbeam despre altceva… ce voiam… O clipă, așteaptă, mi-am amintit. Despre deosebirea dintre ce se vede din afară și ce e într-adevăr… Uită-te la mine, de pildă, nu te gândi pentru un moment că mă iubești puţin, fă un efort pentru mine, spune-mi ce vezi. O fată destul de obișnuită, nu? Nu tocmai proaspătă. Nu una care, cum se spune, face să se întoarcă toate capetele, în afară de capul tău, spre norocul meu, dar lucrul ăsta e deja legat de eșecurile tale faţă de tine însuţi, pentru el nu-mi asum răspunderea… Așa că, uite, o fată destul de oarecare, la prima privire. La locul ei de muncă din Brooklyn, unde lucrează deja de șapte ani, poate cinci oameni dintre cei o mie care lucrează în *company* știu care e numele ei mic, al domnișoarei Novak, ori că are un

prenume… O femeie puţin anemică, iară destulă carne pe ea, deși uneori, într-o anumită lumină, să presupunem, e destul de plăcută, aproape frumoasă, dar e limpede că nu mai e în cea mai bună formă a ei, ești de acord cu formularea?”

„O să-ţi spun pe urmă”. Deodată, Rafi a înţeles cât de important era pentru ea ca el s-o filmeze acum, de îndată ce s-a încheiat petrecerea de familie, și cu aceeași cameră cu care fuseseră filmate toate momentele din care ea se exilase.

„Și iată, imaginează-ţi că sub pielea subţire a lui *miss* Novak, blonda palidă de la Serviciul pentru traduceri de afaceri, economice și tehnice, secţia pentru limbi din Orientul Mijlociu, Iran și Turcia, *desk* ebraică, se agită tot timpul ceva, un demon, unul adevărat, cu coadă și ochi roșii nebuni, și ce-i cu demonul ăsta în mine, Rafi, de unde-mi vine, spune-mi, dacă îl cunoști, dacă vreodată în viaţă ai simţit cum îţi arde creierul și măruntaiele coborându-ţi pe sulă și cum te apucă de coaie și te întoarce pe dos ca pe-o mănușă, cu dinăuntrul în afară, și nu-i pasă de tine, înţelegi, nu-i pasă de mine deloc, și eu accept asta, îmi pică bine, *it suits me well,* el doar se folosește de mine ca să existe. Pentru plăcerea lui, *a lui,* cu mult mai mult decât pentru plăcerea *mea,* mă freacă de orice sulă care trece, asta e ce-i trebuie diavolului meu, am semnat un pact cu el și-mi convine, fiindcă ce caută el e mișcarea, frecușul, asta e, pe cât se pare, ce produce curentul electric din el, asta îmi trebuie și mie, știi doar, viteza și frecușul și schimbarea tot timpul, schimbarea curvarilor mei candizi, cărora nu le trece prin cap că ei nu sunt *the one and only* pe carnetul meu de bal, dar acum tu știi, și ești singurul din lume care știe, Rafi, că ei sunt patru, *as of today,* patru care se schimbă unul pe altul, tac-tac-tac-tac!” Gesticula cu repeziciune, cu o mișcare de cartofor care trișează pe trotuar. Pleoapele i-au fluturat și ochii i s-au închis, avea o intonaţie stranie, euforică, dar și tensionată în vorbirea ei guturală. „Și poate că în curând patru n-o să-mi ajungă, te previn, Rafi, poate că patru n-o să-mi fie de ajuns, fiindcă

am învăţat de-acum cum e cu patru, ai înţeles? Știu să arunc patru în aer, și niciunul dintre ei nu cade, niciunul nu se ciocnește de celălalt, e întru totul plauzibil, așa că în curând o să fie nevoie să măresc doza, să jonglez cu cinci, o clipă, nu, șase, de ce nu șase, și poate că după câtva timp nici șase n-o să fie de ajuns, și o să am nevoie de șapte, de ce nu…”

Răsufla greu. Obrajii îi ardeau. Când a văzut-o așa – el mi-a spus, taică-meu –, când i-a văzut privirea, a înţeles expresia „foc străin”.

La urmă, că veni vorba, mi-a arătat ce filmase, tot acel *footage,* fără să taie. Mi l-a arătat după rugăminţi nesfârșite, după implorări. Și tot timpul m-am și rugat să nu consimtă, să fie un adult responsabil și să mă păzească, să fie *tatăl meu.* Dar, în cele din urmă, a cedat și apoi, după spusele lui, s-a căit în fiecare zi a vieţii lui, și eu la fel.

Unde eram?

„Cum mă privești acum, Rafi… Știu ce gândești, dar vreau să auzi până la capăt și abia apoi să hotărăști, OK? Pe urmă pronunţă verdictul unui om ca tine, cumsecade, respectabil, prudent, întreg la minte, lucid”. Aici, Nina scuipa vorbele. „Și poate o să hotărăști că trebuie să fiu trimisă în exil, la reeducare, poate la pușcărie pe vreo insulă, tocmai că *island* se potrivește cu familia mea, mai ales *naked island,* ca Goli[3], dar ţine minte, Rafi, ţine minte că nu pot fi speriată cu asta, fiindcă eu mă aflu de mult acolo, pe insulă, de când aveam șase ani și jumătate, și sunt singură, am fost trimisă fără judecată, m-au trimis într-o clipită, eu nici măcar nu pot să aduc la tribunal pe cineva care să spună despre mine o vorbă bună, tu ești singurul dintre toţi oamenii din lume care poate, eventual, să spună ceva bun despre mine, și singurul care încă mai crede că aș putea fi achitată, nu-i așa, Rafi?”

Degetele i s-au desfăcut în faţa lui și s-au strâmbat într-o mișcare imitând-o pe a unui procuror: „De achitat nu numai în cauza acelora, a curvarilor, de achitat în

3 în croată, *goli otok* înseamnă chiar „insula stearpă, goală“ (n.r.).

general... Cândva, dacă aș putea fi scufundată într-o baie și scoasă curată și pură, și cea mai... Cea mai *simplă,* ăsta e lucrul după care tânjesc cel mai mult, uită tot restul, numai simplă, cum am fost odată, știi, înainte de ce s-a întâmplat, înainte de ce ni s-a întâmplat Verei, lui Milos și mie. Să mai fiu încă o dată, chiar și numai pentru cinci minute, în dimineaţa aceea la Belgrad, când mama m-a trimis la prietena ei, Jovanka, am ieșit din casă, era deja răcoare, se făcuse octombrie și pe trotuar era un desen cu creta, pe jumătate șters, pentru șotron, am sărit și cădeau frunze de toamnă, îmi amintesc foarte bine". A dat capul pe spate, încordată, pleoapele s-au lăsat peste ochi, „frunze mari, galbene și roșii, vânzătorul de castane tocmai sosise cu căruciorul lui la colţul străzii noastre și m-am uitat îndărăt, ţin minte, la casă, am simţit că de dimineaţă mama era îngrijorată și împrăștiată... Vera, tu știi, nu e niciodată împrăștiată, în dimineaţa aceea mi-a pus puloverul pe dos, de două ori a încercat să-mi facă codiţe și mâinile ei parcă nu... Și când m-am uitat îndărăt, am văzut că în ușa noastră stă un bărbat înalt și lat în umeri, într-o haină neagră, care m-a privit și m-a înfricoșat, am început să merg repede spre casa Jovankăi, n-am fugit înapoi acasă, nici măcar ca să fiu cu mama, ca să nu fie singură cu omul acela, mi-era frică de el, am fugit, am avut un instinct să mă depărtez, dar, de fapt, cum am ajuns să vorbesc despre asta?"

S-a uitat la Rafi cu o privire de om fugar, cuprinsă de panică.

„Despre ce vorbeam?"

„Că vrei să fii simplă".

„Simplă, da, cristalină. Să se poată privi în mine și să se poată vedea până în adânc. Dar la mine nu mai e posibil, lentila e murdară, de fapt sunt mai multe lentile, una peste alta, peste o a treia, peste... Câte se poate, spune-mi? Câte minciuni se pot îndesa în viaţa unui om înainte să înceapă să-i distrugă creierul? Unul după altul vin ei la mine, câteodată doi pe zi, unul iese, după două ore îl primesc pe al doilea, și să nu crezi, Doamne ferește, că

fac asta pentru bani, dacă vreunul din ei face greșeala să-mi propună, zboară din grup, nu există iertare pentru asta, dar tuturor celorlalţi le sunt cea mai dulce și mai *crunchy,* sunt candidă și delicată și mămoasă sau tearfă, după cerinţe, Nina consimte la orice idee, la orice iniţiativă, cu cât e mai trăsnită, cu atât mai bine, tu nu-ţi imaginezi, Rafi, să te tăvălești în noroi iar și iar, și asta-i înnebunește pe domnii mei, că totul e permis, orice fantezie și orice capriciu, te dezgust? Să încetez?”

„Eu doar filmez”.

„Filmează, ţi-am spus, trebuie neapărat să fie strânse toate minciunile laolaltă… Bietul meu Rafi… Ce viaţă ai fi putut să ai dacă nu ţi-era înţepenit sufletul de pironul care sunt eu… Să continui?”

Camera de luat vederi se mișcă aprobator.

„Nu reușeau să creadă ce mare noroc că fata slăbănoagă, ofticoasă, de la secţia *so-and-so,* cea cu care au flirtat niţel în lift sau în metrou, sau la coadă la *frozen yogurt,* au flirtat chiar fără intenţie, poate doar din politeţe, ca ea să se simtă bine, că bufniţa asta anemică li se aprinde și le arde deodată între mâini, dă din șolduri și-i pârjolește de parcă ei s-ar iubi cu trei-patru-cinci femei diferite, singurul lucru pe care nu-l îngăduie e să fie sărutată pe gură, și tocmai prin asta se aseamănă cu surorile ei prostituate, oi, Rafi dragule, scumpule”, i-a spus și a făcut un pas în faţă, i-a încolăcit gâtul cu braţele, a oftat cu deznădejde, apoi s-a dezmeticit, s-a retras și a vorbit către camera de luat vederi. „Tot îndrug verzi și uscate și nu spun esenţialul, iar esenţialul e… Ce e esenţial deodată nu-mi mai amintesc, care e esenţialul, spune-mi tu…”

„Esenţialul e că tu născocești toate astea ca să mă deprimi”, a răspuns Rafi liniștit, cu o furie pe care cu greu a împiedicat-o să răbufnească.

„Oi, măcar de-ar fi așa”, oftează ea, „măcar de-ar fi așa… Dacă ar fi vreo cale, vreo scamatorie care să readucă asta în zona fanteziei… Totul e adevărat, Rafi, tu nu înţelegi, tu ești prea bun și prea curat ca să înţelegi un

asemenea lucru, acum ascultă și lasă-mă să vorbesc până la capăt, pentru că asta n-o să mi se întâmple a doua oară în viaţă, să povestesc cuiva lucrurile astea, și ce filmăm aici, tu o să-mi dai frumos în mână și eu o să arunc în groapa cea mai adâncă pe care o s-o găsesc. Esenţialul despre care am vrut să-ţi povestesc, ca să știi, esenţialul sunt ultimele momente înainte ca el să bată la ușă, cel care vine la rând, ăsta e momentul când creierul meu e cel mai distrus, o să te miri, tocmai *înainte* ca el să sosească, curvarul numărul doi, sau numărul trei, pricepi? Lucrul cel mai important sunt cele zece – cincisprezece minute de dinainte, când mi-l imaginez coborând în staţia de *subway,* îl văd venind la mine, apropiindu-se, și-i opresc în aer fiecare pas, încet-încet, *darling,* el zboară către mine ca o săgeată, dar în *slow motion,* trece prin faţa manichiuristelor din Coreea, apoi pe la Delhi, băcănia indianului, și aproape mor de prea multă așteptare, oi, Rafi, de ce n-am rămas acasă împreună, în odaia mea de la kibbutz, când eram copii, de ce nu m-ai încuiat acolo după ce ne-am culcat împreună, până ce mă curăţăm de otrava asta, de drogul ăsta?”

Rafi a tăcut.

„Omul e deja lângă farmacia din colţ, începe să zâmbească pentru că undele mele calde încep să-l excite, urcă spre el din caldarâm, din asfalt, sunt și, cum li se mai spune, cercuri de foc, ca la circ, îmi scapă cuvântul…”

„Inele?”, a șoptit Rafi.

„I-ne-le…”, a gustat cuvântul cu plăcere, „dar numai el le vede, toţi oamenii trec pe alături fără să le simtă, înaintând de-a stânga sau de-a dreapta lor, și doar el trece prin cercurile mele de foc, sare prin ele cu ușurinţă, ca un leu elegant, coama i se umflă, costumul îi plesnește în dreptul blănii, și el știe, el știe, simte că acum e la mine și sare prin cercurile de foc, înţelege că și-a pierdut deja cu totul mișcarea independentă, pe stradă, și ce-l atrage acum sunt numai eu, eu, magnetul puternic care sunt eu, care te regulez la cap, Rafi, oprește-mă când te saturi, cum de nu te-ai săturat de mine, și uite, privește, imaginează-ţi,

fii cu mine, nu pleca acum, uită-te cu ochii tăi cum scârţâie liftul vechi și-l urcă încet-încet la mine, etajul 9, 10, 11, 12… Și el vrea, dumnealui, e tot numai o dorinţă arzătoare. Pe mine mă vrea, Rafi, pe mine, înţelegi? Eu sunt toată numai voinţa ca el să mă vrea, toată foc fiindcă el mă alege, pe mica lui Nina, mă aflu înăuntrul voinţei lui pure și p… a lui e ca acul unei busole ce mă indică pe mine, pe mine mă alege dintre toate milioanele care trăiesc în clipa asta în New York, asta e clar și univoc, și apropo, toţi curvarii mei sunt așa, nu există fenomene ca «nu știu ce am azi, nu mi s-a mai întâmplat niciodată până acum», nu există. E descalificat pe loc și i se găsește înlocuitor, fiindcă pe mine, scumpul meu Rafi, trebuie să mă vrea. Ai înţeles? Ai înţeles?”

Rafael a oftat; îl durea capul ca și cum s-ar fi forat înăuntrul lui. „Ești beată, Nina. Hai să ne întoarcem în camera Verei, îţi facem o cafea tare…”

„Să vrei și să dorești, și iar să vrei, până nu mai rămâne loc în creier pentru altceva în afară de faptul că eu sunt cea dorită, asta e condiţia să fii primit de mine, să alegi. Pe mine trebuie să mă alegi…”, a strigat ea, izbucnind pe neașteptate în hohote de plâns.

Rafi a înghiţit în sec. În ultimele clipe nu mai fusese conștient de sine. Acum se simţea ca și cum un hipnotizator i-ar fi pocnit din degete lângă ureche și l-ar fi trezit. Pe el, și chinul din interior.

„Ce-i?”, a spus ea după câteva clipe de tăcere.

„Ce-i ce?”

„Spune ceva, scuipă-mă, strivește-mă cu talpa ca pe-o ţigară, invită kibbutzul să mă ucidă cu pietre. Nu pot să cred ce-am făcut”.

S-a prăbușit pe un capac de canalizare. Și-a prins capul în mâini. „Nu cred”, a gemut. „Tocmai ţie din toată lumea asta. Dă-mi camera”.

„O să hotărâm dimineaţă ce facem cu asta. Când o să-ţi treacă mahmureala”.

Spre surprinderea lui, ea a consimţit. A ridicat spre el ochii cârpiţi. „Cel puţin spune ceva. Nu mă lăsa să

sângerez.

așa.

S-a așezat lângă ea. A răsuflat adânc și, cu o îmbrăţișare, a tras-o spre el.

„Nu sunt infectă în ochii tăi?”

„Nu știu ce simt”.

„Sunt infectă în ochii tăi”.

„Odată, când eram... când abia începusem să te caut prin toată ţara, am făcut un jurământ”, a oftat, „bine, o să-ţi povestesc. Am jurat că am să absorb întotdeauna otrăvurile tale, până când o să te cureţi de ele cu totul, și atunci, așa credeam, o să putem începe să fim cu adevărat împreună”.

„Și acum ce?”

„Nu știu. Cred că am ajuns la capătul capacităţii mele de-a absorbi”.

„La capăt sau deja dincolo de capăt?” Glasul ei s-a frânt. Raft tăcea. Se gândea că poate a venit într-adevăr timpul s-o scoată din viaţa lui.

„Înţeleg”, a spus ea.

„Hai să ne-ntoarcem, Vera așteaptă”.

Nina s-a lipit de braţul lui, s-a agăţat de el. Rafi se gândea la trupul ei, la viaţa trupului ei. Odată, ea îi spusese că se pot scrie două biografii separate: una despre ea, cealaltă despre trupul ei.

Mâna lui pe umerii ei era mai ușoară decât de obicei.

„Se răcește faţă de mine”, a observat Nina, „îl dezgust”.

Deznădejdea pe care i-o inspira ea l-a inundat – se îndepărtase atât de mult, dincolo de tot ce era pe înţelesul lui. A simţit-o căzând, afundându-se în abis. Dintr-odată, a întors-o spre el și a sărutat-o pe gură.

Și a sărutat-o, și a sărutat-o. Și ea la fel. S-au sărutat.

Apoi s-au despărţit, privindu-se în continuare.

„Ei”, a spus ea fără suflu, „ai mai înghiţit otrăvuri?”

„Parcă ar fi fost prima noastră sărutare”, a murmurat el. Un grup de fetișcane a trecut pe lângă ei: „Mai bine v-aţi găsi o cameră!” a strigat una dintre ele, iar alta a

adăugat: „La casa de bătrâni”.

Nina și Rafi au râs.

„Prima mea sărutare după foarte multă vreme”, a spus ea.

„Ce gură dulce ai”, a spus el.

„Ne-am sărutat...”, a susurat ea. „Ce mi-ai făcut, Rafi?”

„Am sărutat femeia pe care am iubit-o toată viaţa”.

Un oftat ușor a urcat din ea. „Ce nebun poţi să fii...” Rostind cuvintele, s-a aprins deodată de mânie, ca și cum, din frivolitate, el i-ar fi stricat un plan complicat pe care ea-l urmărise ani de-a rândul.

Dar și-a revenit numaidecât și s-a lipit de el cu tot trupul. „Fugi”, a spus, „salvează-te...” S-au sărutat din nou. „Suntem deja la adâncimea de nouă sărutări”, a murmurat. A râs și ea s-a bucurat. A sărutat-o din nou. Ea a cercetat: „Asta e o sărutare de despărţire?” El a sărutat-o încă o dată. Ea și-a odihnit capul pe braţul lui. Ochii îi ţinea închiși. Buzele ţuguiate. A spus: „Știi senzaţia de când începi să mănânci ceva și abia atunci îţi dai seama cât erai de flămând?”

Trupul ei s-a înmuiat, s-a prelins în braţele lui. „N-am mai fost niciodată înainte atât de apropiaţi trup și suflet”, mi-a spus Rafi după ce-am văzut tot materialul pe care-l filmase și voiam să mor.

A doua zi dimineaţă, cu două zile înainte de data anunţată, fără să își ia rămas-bun de la tatăl meu și de la Vera, Nina a plecat înapoi la New York.

„Ajungem în Belgrad, socru-meu și cu mine, e noapte și trebuie să trecem în Croaţia, ţara mea, și eu vreau mai întâi să vizitez casa mea și a lui Milos din Zemun, care e chiar lângă Belgrad. Vreau să stau măcar zece minute în locuinţa mea frumoasă și să iau de-acolo câteva haine și lucruri de vândut, banii o să ne ajute să găsim pe Milos.

Dar la Belgrad e stare de asediu și e un pod de pontoane peste râu, armata germană trece deja acolo, și văd o mașină militară cu steag maghiar, așa că strig în ungurește: «ia-mă!». Și omul ne trece pe mine și pe socru-

meu peste pod. Iată, suntem deja în Croaţia, întuneric, și noi mergem și ajungem în faţa casei mele, sunt acolo clădiri înalte, patru etaje, și văd obloanele mele Esslinger deschise și haine de soldaţi nemţi agăţate afară pe frânghie, urc pe scări în întuneric și ajung la ușă, dar pe ea e o tăbliţă roșie cu pasărea lor și scrie: «Ocupat de armata germană».

Crap ușa un pic și arunc o privire înăuntru, e lumină, și soldaţi, și curve, și paharele mele frumoase de cristal sunt sparte, închid în liniște, cobor înapoi și spun lui socru-meu, să așteptăm puţin și apoi o să intru. El răspunde: «Ești nebună, noru-mea, nu te las să te duci înapoi acolo, fiindcă i-am promis soţului tău să te păzesc». Și eu spun: «Am nevoie de lucrurile mele ca să salvez pe Milos, și am deja un plan». El: «Dar unde o să-l cauţi pe Milos? Poate că acum Milos nu mai e deloc?». Și eu răspund: «Milos este, și eu o să-l găsesc». Și așa facem planuri mari, nu ne gândim că suntem în mijlocul Croaţiei și că socru-meu umblă în haine sârbești, iar eu, îmbrăcată ca o ţărancă sârboaică, și când ne amintim de asta, suntem foarte nefericiţi.

Și mă gândesc imediat: nu reușesc să fac nimic cum trebuie, poate asta e dovada că nu-l iubesc destul pe Milos? Și deodată văd lângă piciorul meu, poate doi metri de mine, pe trotuar, că zace ceva în formă de om și-mi spune: «Miko, de unde ai venit la mine acum?». Și eu: «Milos, cum ai știut să vii din toată lumea încoace?». Și Milos: «Știam că o să vii la locuinţa noastră să iei lucruri ca să ai să ajungi la mine». Și eu spun: «Milos, îmi pari foarte bolnav, tu într-adevăr trăiești?». Și el: «Trăiesc, dar sunt grav rănit. Aproape două săptămâni m-am târât încoace».

„Asta nu-i adevărat”, șoptește Nina.

„Ce nu-i adevărat?”, se încordează Vera.

„Chiar așa a fost?”

„Așa a fost”.

„Pe viaţa mea, voi sunteţi o poveste...”, mormăie ea. Mi-e greu să descifrez ce vrea să zică cu asta.

„Da”, spune Vera cu stranie bucurie, „noi suntem o poveste”. „Continuă, bunico”, o rog eu.

„... Milos îmi povestește că divizia lui s-a destrămat, fasciștii croaţi au luat sârbi ca el prizonieri și i-au închis în gimnaziul din orașul Bjelovar, iar Milos a sărit pe fereastră și a căzut pe burtă, unde a avut operaţie. Burta i s-a deschis, a început să meargă și să cadă pe stradă, încă în uniformă sârbească, și iată un magazin de haine al lui Greenhood, evreu! A bătut la ușă, a spus: «Domnu’ Greenhood, deschide-mi». Evreul a intrat în panică, dar a deschis. Milos i-a spus: «Nevasta mea e evreică, Vera Bauer». «Bauer? Eu am cunoscut Clara Bauer de la firma Bauer, sigur maică-sa! Vino, intră repede.» I-a dat mâncare, a ars uniforma de armată sârbă, a dat haine croate, și Milos a dormit acolo câteva nopţi, în depozit, până când a spus: «Eu trebuie acum să merg să întâlnesc nevasta mea».

Așa ne povestește Milos, și eu bag seama că vorbește cu mine ca femeie, nu ca flăcău, poate pentru că tatăl lui e cu noi, și poate pentru că îi e atât de dor de mine, iar între timp ședem tustrei în întuneric, pe trotuar, și eu mă abţin să-l îmbrăţișez și să dansez în jurul lui, și el se ferește să mă atingă măcar cu vârful unghiei, din respect pentru tatăl lui. Și vedem că soldaţi și curve încep să iasă din casă, sunt beţi și cântă. Eu le spun celor doi bărbaţi: „Acum e clipa mea. Intru. Dacă e cineva acolo, beţiv sau curvă, îl omor.» Iau pistolul în mână și intru în casa mea, dar nu-i niciun om acolo, totul e distrugere. Mi-au distrus locuinţa, cúrvele alea și soldaţii. Și încep să arunc la socru de la fereastră bijuterii ale mamei, ascunse într-un borcan de gem, am găsit și ceva bani, și tacâmuri de argint. Am umplut două valize și le-am aruncat jos, cearșafuri și o plapumă din puf pe care le am până azi, lui Rafi, pe vremea când era mic, și pe urmă lui Ghili, le plăcea să doarmă cu ele chiar și vara”.

Rafi spune că plapuma aceea avea miros de străinătate. Ţin minte cât îmi plăcea s-o simt cum mă învelește. Filmez tăcerea Ninei.

„Și așa mi-am furat lucrurile, am coborât și m-am întors la socru și la Milos și am spus: «Acum, încet-încet, noi luăm Milos înapoi acasă».

Acum care e problema? Problema e că Milos umblă greu, se reazemă de mine, îl doare. Rana de operaţie e deschisă, se scurge puroi și *dreck.* Și el ţine burta lui cu două mâini să nu se reverse maţele afară, dar suntem împreună, totul e în ordine, și tatăl lui merge câţiva pași înaintea noastră, se preface că nu vede cum îi mângâi lui Milos părul și-l dau deoparte, să nu-i cadă în ochi. Și gândesc în inimă: măcar dac-am merge așa toată viaţa, mai mult de-atât nu cer. Dar lui Milos i s-au terminat puterile și îl car în spatele meu, fiindcă tatăl lui are o rană la șira spinării din Primul Război Mondial.

Ajungem la un pod, trei noaptea, așteptăm până e puţină lumină, apoi ei pun înapoi podul și lasă mai întâi să treacă ţărani cu pământ în Serbia. Eu merg la un ţăran care are căruţă și două vaci. Avem aici un rănit, spun. Am furculiţe și linguriţe de argint și toate astea sunt ale tale. Îmi spune, pune totul aici. Ne-am suit în căruţă și el până după pod, și acolo este piaţă Coroana verde și ţăranii sunt deja în piaţă. Eu las Milos și tata și iau un inel cu smarand…”

„Smarald”, spune Nina absentă, „se spune smarald”.

„Dar așa am spus”.

„Ai spus smarand. N-are importanţă. Continuă”.

„Exact așa, smarand!”

„E-n regulă, nu te enerva”. Nina își reazemă capul de spătar, bombăne pentru sine. „De patruzeci și cinci de ani în ţară, și încă vorbește ca o nou-venită”.

„Și acolo e și un fel de *cârciumă”,* spune Vera pronunţând cuvântul din cale-afară de îngrijit. „Ăsta e un cuvânt potrivit, Nina? Sau e un cuvânt de nou-venit?” Nina râde: „Ai câştigat, mamă, n-avea rost să mă bag în vorbă… Ei, ajunge, continuă”.

„Intru și strig: «Cine are cal și căruţă – îi dau inelul ăsta cu smarand!». Patronul controlează și spune: «Ăsta merită trei căruţe, cu tot cu cai». «Mi-ajunge una singură».

îl punem pe Milos în căruţă. îl înfășor bine-bine cu cearșafuri și cu plapuma din casă. Spun patronului să meargă la satul lui Milos, că vreau să intru în sat noaptea, să nu știe nimeni că Milos s-a întors, fiindcă poate denunţa și el ar fi luat încă o dată, și încă o dată o să fiu nevoită să-l găsesc. Și așa am ajuns, și maică-sa, soacră-mea, în momentul ăla, a tăiat o oaie, a jupuit-o și l-a înfășurat pe Milos în blană, a cusut-o cu un ac mare și Milos a dormit înăuntru aproape două zile, iar când l-am scos din piele, a început să-i vină înapoi culoarea în obraji, și l-am pus în odaia mică, fără fereastră, și numai eu și maică-sa îngrijim de el.

Bietul Milos suferea pentru mine mai mult decât pentru el. «Cum reziști tu, Vera? Viaţa asta nu-i deloc potrivită pentru tine!» Și eu: «Ce-mi pasă mie? Sunt cu tine? Totu-i în regulă! Trăiești? Ești lângă mine? Totu-i în regulă!»”.

Rafi ne arată un indicator: mai sunt patruzeci de mile sau de kilometri. Ploaia s-a potolit puţin. Lămâia înaintează cu seninătatea ce urmează unui mare efort. Rafi se întinde și umple cu trupul și cu căscatul lui – răgetul leului Metro-Goldwyn-Mayer – spaţiul mașinii. Mergem în tăcere multă vreme. Mi se pare că Nina începe să picotească.

„Și acolo, în sat, am și muncit tot timpul”, îi povestește Vera liniștită, aproape în șoaptă, camerei de luat vederi. „Am muncit pe câmp și în vie. Milos era bolnav și zăcea, iar maică-sa a spus: «Tu trebuie să faci două rânduri, și pentru bărbatul tău!». «Dar e fiul tău!» «E o gură de hrănit!» Asta-i logică de ţărani, și mi-am însușit-o”. Mă concentrez pe faţa Ninei. Tensiunea și supărarea s-au topit. Ascultă cu ochii închiși. Zâmbește.

„În fiecare dimineaţă mă uit la poponeţul găinii, să văd dacă are ou, și pregătesc mâncare pentru porc – coji de cartofi, și dovleac, și se adaugă tărâţe, și dimineaţa le fac la toţi pâine din mălai, pâini mari, cu greu le pot scoate din cuptor. Gătesc de mâncare pentru bărbaţi la câmp, varză sau fasole, asta e mâncarea lor naţională. Carne aproape că nu-i. Numai de sărbători. Câteodată o găină.

Porcul se taie, poate, o dată pe an”.

Își freacă ochii. Nina, alături de ea, moţăie. Vera, cu o mișcare tăioasă, hotărăște brusc s-o tragă și s-o rezeme de ea, cu capetele lipite.

„Îmi plăcea să fiu la ţară”, spune ea prin părul Ninei, îi ia mâna intr-ale ei și o mângâie încetișor. „Îmi plăcea acolo, Nina. Totul era bun pentru mine. Mă spălam în beci, în butoi mare. Picioarele se spală la ei în fiecare seară, și eu ca noră a lor – stau în genunchi, le dau jos pantalonii, dau jos ciorapii socrului meu și spăl picioarele lui cu apă”.

Aproape că șoptește. Sper că amicul Sony recepţionează ceva din asta. Poate că vorbele sunt acum mai puţin importante. Buzele ei sunt lipite de urechea Ninei, care încearcă să nu aţipească. Nina-cea-din-viitor parcă ar fi dispărut, s-a evaporat dintr-odată. Apare senzaţia că lucrurile redevin ele înseși. Că prind rădăcini, în sfârșit, în timp și în familie.

„Și mie fiecare acolo în sat îmi povestea istorii. Pentru că eu știam cumva să intru în ele. Totul mă interesa. Fiecare om era special pentru mine. Mama lui Milos mi-a povestit că soacra ei e rea și îngrozitoare, și soacra mi-a povestit că mama l-a înșelat pe tatăl lui Milos în timp ce era în Primul Război Mondial… Și pe mine toate astea mă interesau foarte tare, totul voiam să înghit…”

Camera de luat vederi se concentrează asupra Ninei. Zâmbește pentru sine, ochii îi sunt aproape închiși, caută locul comod să-și facă cuib pe trupul Verei.

„… Și m-am dus la cimitir să vorbesc cu femei care ședeau plângând pe mormintele soţilor și le rugam: «Spuneţi-mi, vă rog, vecine bune, cine era el, mortul cel scump, povestiţi-mi despre el, vă rog». Și ţineam minte totul. Până azi ţin minte, ca și când ar fi fost ieri.

Uite, Ninală”, șoptește Vera, „am vrut atât de mult să absorb tot ce-i aparţine lui Milos, toată lumea lui. Fiecare lucru trebuia să înţeleg ca să-l înţeleg pe el, fiindcă asta era rădăcina lui…”

Gura ei e pe obrazul fiicei. Nina deschide ochii împăienjeniţi, poate că încearcă să-și aducă aminte cum a

ajuns în situaţia asta și, încet, se lasă pradă somnului. Întregul tablou face inima să freamăte: Rafi o conduce, eu o filmez, Vera îi spune o poveste. Tustrei suntem treji și ea, între noi, adoarme.

„Eram iubită acolo fiindcă nu eram ca o «duamnă». Umblam în veșminte murdare și împuţite, iar acolo, la toaletă era o gaură în pământ, paturi nu erau deloc, și când eu și Milos am venit prima dată, au împrumutat dintr-un sat vecin două paturi și le-au capitonat cu paie pentru noi, și erau purici care săreau, atunci încă nu era ca fetele să se radă pe picioare, aveam păr lung, și în el – purici".

„Pfui, bunico", râd eu.

„Pfui e azi", spune Vera sec, „atunci totul era altfel. Acolo era sărăcie și era război și erau Balcani. Dar am vrut asta, am vrut să fiu părtașă. Prima oară în viaţă când am simţit că sunt părtașă. Și găteam mâncare, și ei toţi se duceau la muncă, și la amiază pun un băţ mare pe umeri, cu oale agăţate de el la capete, și merg peste câmpuri la vie, să le duc, și eu cânt și sunt bucuroasă și mi-e cel mai bine de pe lume, fiindcă Milos e aproape de mine, încet-încet iese din toate necazurile și bolile lui, și ţăranii pe câmp împrejur: «Hei, Milosav, cine-i aia care umblă pe-acolo? Cine-i aia care cântă ca o pasăre?». «Aaa, asta-i nora lui Novak! Le-aduce de-ale gurii!»".

Nina doarme. După câteva clipe, aţipește și Vera, cu capul pe al Ninei. Opresc camera. Până la sfârșitul drumului, eu și cu tata călătorim în tăcere.

O tristeţe cenușie și difuză pogoară acum peste mine. (Scris pe pervazul ferestrei, noaptea, în faţa unui mic debarcader. Marea Adriatică, într-un orășel al cărui nume nici măcar n-am să încerc să-l pronunţ din nou, ca să nu rămân cu maxilarul dislocat.) în minibar e lumină albă. Pe faleză, în faţa mea, zburătăcesc stoluri de frunze uscate și pungi de nailon. E un orășel pe litoral, neatrăgător, cu un șir de hoteluri faţă în faţă cu marea, cu restaurante deschise chiar și acum, goale și luminate cu neoane strălucitoare, care înalţă trombe de fum rău mirositor și totuși tentant de șaorma, și în toate sunt tejghele lungi și

pe ele, acvarii înţesate cu munţi de îngheţată în culori hidoase. În alte trei camere din hotel dorm Vera, Rafael și Nina. Mâine-dimineaţă, dacă marea ne va îngădui, dacă nu începe iar furtuna, plecăm cu vaporul spre insula pustie care zace în ceaţă undeva în faţa noastră. E insula, nu-mi amintesc dacă nu cumva am scris deja, pe care s-a petrecut o mare parte din copilăria și adolescenţa mea, cu toate că n-am fost acolo nici măcar o clipă, și tot acolo o să se încheie expediţia și o să pot fi din nou eu însămi, nu holograma haosului pe care-l creează tatăl meu și Nina cu orice mișcare a lor, cu fiecare tresărire alergică ce coboară de-a lungul coloanei mele vertebrale, ca un pompier pe scară în drum spre incendiu, de fiecare dată când își vorbesc, se privesc în ochi, se îmbrăţișează, oftează.

Și, dintr-odată, m-a izbit: ei continuă să mă zămislească.

Miezul nopţii. Când ei nu se înghesuie în jurul meu, sunt imediat cu Meir. Nu mă pot opri să mă gândesc la mine și la el și la ce-o să fie. Am jurat că mi-l șterg din minte cât durează expediţia, ca să n-o iau razna, și nu reușesc. Cred că, poate, m-ar ajuta puţin dacă aș scrie despre el. Sau despre noi. Nu despre noi, nu-mi pică bine acum. O să scriu despre nișa pe care ne-am găsit-o. *Start-up-ul* nu foarte sexy, să spunem așa, cel mai *low-tech* care există, dar pentru noi e potrivit și ne ţine pe linia de plutire în perioadele în care eu sunt între filmări: pe muntele din faţa casei noastre, între pini, îngropăm animale de casă moarte. Oamenii – mai ales cei din împrejurimi, dar nu numai – ne aduc câini, pisici, papagali și hamsteri. O dată am îngropat chiar și un ponei, de două ori, un măgar. Altă dată, un șoim dresat (am găsit pentru el un vas superb, cu un desen înfăţișând o pasăre de vânătoare), și avem un cimitir întreg de iepuri.

De obicei, vin la înmormântare un părinte și un copil, dar uneori participă întreaga familie. Eu mă alătur întotdeauna. Lui Meir îi trebuie timp să se încălzească și să se deschidă sufletește, și până una-alta eu aranjez o măsuţă – un termos cu cafea, un ceainic, suc, prăjiturele,

fructe și un buchet de flori. Meir ia animalul din portbagajul familiei. Cel mai adesea, animalele vin înfășurate într-un cearșaf sau într-o pătură, așa cum cerem noi. Toată frumuseţea lui Meir iese la lumină în acele momente, o atitudine paternă liniștită, delicată.

Nu, nu încape nicio îndoială.

Eu sunt problema. De mine nu sunt sigură.

Mormântul e gata dinainte. Meir depune animalul în pământ și-l acoperă – întotdeauna un moment greu pentru toţi. Pe urmă pune pe mormânt un carton cu numele câinelui sau al pisicii sau al papagalului. Uneori, familia ne cere să punem și o fotografie. Uneori, ne cere să adăugăm la numele animalului și numele de familie. Întotdeauna are loc o mică ceremonie (convenim dinainte asupra ei cu familia), copilul citește o scrisoare de despărţire pentru hamsterul lui, o fetișcană cântă la chitară pentru căţelușa ei. Dacă cei din familie n-au pregătit ceva dinainte, Meir îi face să vorbească. Pune întrebări despre animal și despre ei. Aproape întotdeauna, asta trezește amintiri, apar și râsete, și lacrimi. E frumos să vezi cum le topește el regretele.

După ce se încheie ceremonia, îi încurajăm pe cei din familie să se plimbe printre morminte. Asta le îmbunătăţește dispoziţia. Simt că animalul lor iubit n-o să fie singur aici. După ce pleacă, noi rămânem lângă mormânt, bem ceai și vorbim despre familia pe care tocmai am cunoscut-o.

În ultima vreme avem ceva necazuri. Cineva, pare-se de la așezarea agricultorilor, a făcut un denunţ și Fondul Naţional Evreiesc ameninţă să ne dea în judecată și să ne distrugă locul, căci acestea sunt terenuri ale statului, nu? Fiscul e și el cu ochii pe noi, dar n-are importanţă. O să ieșim cumva din asta, cu capul sus – și iată o bătaie în ușă.

Nina stă în prag, cu mâinile la spate: „Nu mă goni”.

Îi fac loc. Intră. Unu și jumătate noaptea.

Pune pe masă o sticlă de whisky. Pe etichetă e desenat un urs polar, din sticlă lipsesc deja cel puţin două degete. Cere voie să se așeze pe singurul scaun din

încăpere. Stau în faţa ei, pe marginea patului.

„Nu pot să adorm”, spune ea.

„Văd”.

„Un hotel infect”.

„Da? Pentru mine, zău, e perfect în regulă”.

„Nu dă nicio… Nu știu, senzaţie de acasă?”

Râsul răbufnește dintr-odată din mine.

„De ce râzi”, se interesează ea, „am spus ceva amuzant?”

„Nu, numai că eu, în locul tău, n-aș folosi cuvinte pe care nu le înţeleg”.

„Oi, ce spirituală ești”.

E ca și cum, de fiecare dată, ar trebui să parcurgem de la început tot drumul de la una la cealaltă. Ea bea și îmi întinde sticla. Eu nu beau niciodată; la noi în casă, alcoolul e diavolul pe care l-am exorcizat. Unul dintre ei. Dar îmi umezesc buzele și-apoi tușesc de-mi dau sufletul. Îmi lăcrimează ochii de la arsura dinăuntru.

„E un pub în satul meu”, spune ea, „de fapt, sunt două. Unul spune că whisky-ul lui e cel mai bun din lume. Al doilea, care îmi place mai mult, spune că whisky-ul lui e cel mai bun din sat. Seara, la sfârșitul zilei, îmi face bine să merg acolo. Nu numai mie. Din momentul în care se înserează, mai ales în perioada de întuneric – patru luni fără soare –, oamenii încep să se simtă atrași într-acolo. E un fel de nevoie de-a fi împreună într-o înghesuială caldă. Omenire”.

Ascult.

„Uneori vin băieţii de la Staţia de comunicare cu sateliţii a Cercului polar, alteori, minerii. Întâlnirea dintre ei, numai să fii acolo… Cântăm aproape în fiecare seară”.

„Tu cânţi?”

„Fredonez”.

Bea. Înghiţituri categoric generoase.

„Împrejurul satului”, spune ea, „sunt munţi imenși, niște monștri acoperiţi de zăpadă, și patru luni e întuneric total, am mai spus asta? Un întuneric care nu te lasă să vezi la un metru de tine. Oamenii umblă cu lanterne. Cel

mai ciudat e să mergi pe lângă mare pe întunericul ăsta. S-o auzi și să n-o vezi”.

„E frumos acolo?”

„Dacă-i frumos?... Nu se poate gândi în asemenea termeni, în general, cuvintele nu sunt latura forte a locului ăstuia”.

„Explică-mi”.

Se gândește un moment. „Nu. Asta o să-mi strice acolo-ul”. Sinceritatea ei îmi face bine. Mi se pare, de pildă, că ea și Meir s-ar înţelege de minune, doar dacă ea n-ar încerca să-l reguleze.

„Totuși, descrie-mi”.

„E ca sfârșitul și crearea lumii dimpreună”.

„Ţi-e bine acolo?”

„Dacă mi-e bine? Nu știu să-ţi spun. Mi-e bine fiindcă acolo totul e puţin. O esenţă. Niciodată n-am fost atât de liniștită pe dinăuntru, în adâncul meu, cum sunt acolo”.

Îmi scapă un oftat. Bărbatul meu, omul esenţelor.

„Și fiindcă totul e restrâns”, spune ea, „devii receptiv la orice lucru, cât de mic. Toate devin semne”.

„Da”, spun, „cunosc senzaţia”.

Amândouă facem un efort. Căutăm punctul în care suntem compatibile.

„De câtă vreme ești acolo?”

„De doi ani. De când am fugit din America”.

„Ai fugit?”

„O neînţelegere cu autorităţile fiscale”, râde ea. Râd și eu. Avem un dușman comun. Încă o clipă și o să vorbim despre taxa pe valoarea adăugată și despre cheltuieli deductibile. „Dar oricum aveam de gând să plec. Trebuia să mă mișc. Eu sunt un om care se mișcă”.

„Am observat”.

„Acolo, în nord, ceva s-a liniștit”.

„Știi”, spun eu după o sorbitură sinucigașă, „mă uit la tine și mă gândesc – e pur și simplu imposibil ca femeia asta să mă fi izgonit din viaţa ei când aveam trei ani și jumătate”.

„Asta e realitatea”.

„Și tu nici măcar… Cum, nu te gândești, să spunem, să-ţi ceri iertare pentru asta?”

„Nu. Nu. Sub niciun motiv”.

„Nu?” Aproape strig. Câtă nerușinare.

„Nu există scuză pentru asta și, chiar dacă aș cere iertare, n-aș putea fi iertată. Grozăvia asta trebuie s-o trăiesc”.

Ochi în ochi. E ceva umed în privirea ei și, pentru o clipă, o cred. Apoi mă gândesc la artiștii de pe scena vieţii ai lui Van de Velde, omul care m-a învăţat *Misterele căsniciei* („Oameni care sunt foarte săraci în sentimente și joacă rolul de persoane afective. Aceștia sunt numiţi «artiști pe scena vieţii»”), și cred ceva mai puţin.

„Mai povestește-mi”, spun.

„Despre ce?”

„Nu știu. Despre locul acela”.

„În munţii dimprejur, cel mai des întâlniţi sunt urșii. Urși polari. Albi. Superbi”.

„Adevăraţi?”

„Întru totul. Cam două mii. O dată la câteva săptămâni, unul dintre ei intră în sat să caute de mâncare prin lăzile de gunoi, sau să devoreze oameni. Primim pe telefonul mobil o avertizare că sunt urși în zonă, totuși, o dată la câteva luni, cineva e sfâșiat. De când sunt eu acolo, au fost uciși patru oameni. Asta face parte dintre atracţiile locului”.

„Care atracţii?”

„Teama”.

Îi fac semn să explice.

„Nu e ca teama de cineva care te înjură la semafor sau de un bărbat care te urmărește pe o străduţă. Sălășluiește în cu totul altă parte a trupului”.

„Și cei de-acolo, știu eu, n-au arme? Un pistol?”

„Dacă ieși dintre hotarele satului, trebuie să umbli cu o pușcă, una de care să știi să te folosești. Cu care te-ai antrenat la poligon”.

„Tu umbli acolo cu pușcă?” Asocierea ei cu armele mă neliniștește.

Râde. „Noaptea, când mă întorc acasă de la pub, umblu fără pușcă”.

„Singură?”

„Sunt singură acolo”.

„Aaa”.

Mă privește cercetător. E absurd, dar mi se pare că, de fapt, cântărește dacă sunt vrednică de încrederea ei. „Merg pe strada principală și îi strig ursului să vină”.

„Strigi tare?”

„Oamenii mă cred beată, dar în acele clipe sunt cea mai lucidă din lume”.

„Umbli și chemi urșii?”

„Și în ebraică, pentru cazul în care vreunul e poliglot”.

Un urs polar se năpustește asupra ei din spate, în vreme ce merge singură noaptea. În liniște absolută, o sfâșie în bucăţi. Gheare uriașe îi sfârtecă trupul fin. Ursului îi e totuna cine-i ea. Nu-i pasă că Nina începe să uite nume. Că și-a părăsit cândva fiica. Pentru urs, ea e carne. În viziunea mea, ea nu ţipă, nu cheamă pe nimeni în ajutor. Dimpotrivă, are un zâmbet îngrozitor, zâmbetul unei femei care nu vrea să fie decât carne. În mintea mea se înfăţișează curvarii, și cormoranul de la Ierusalim, doar și ei au devorat-o. Peste umerii lor, când ei sunt pe ea, pot să văd zâmbetul îngrozitor al Ninei, un zâmbet de hârcă, și mă întreb câtă alienare poate să cuprindă un om și totuși să rămână în continuare el însuși.

„Unde-ai fost?”, mă întreabă. „Acum, în clipa asta, unde erai? Ce-ai văzut?” Privirea ei mă sfredelește, înfrigurată, disperată.

„Încă nu”, spun eu. „Lasă-mă să mă obișnuiesc”.

„Avem o mină de cărbune, poate ultima din toată Scandinavia. Pe toate celelalte le-au închis, din cauza poluării, și numai pe noi ne-au lăsat să fim poluaţi”.

„Ai coborât vreodată în mină?”

„Am lucrat acolo”.

„Ai lucrat în mină? Chiar ai săpat la cărbune?”

Ea râde. Bea. „Le-am făcut de mâncare. Câteva luni.

Multe proteine”. E un farmec ciudat în felul ei de a vorbi, mai cu seamă după whisky. O distanţare ameţitoare, somnambulă, de durată, ca și cum ar povesti despre altcineva.

„Chiar știi să gătești?”

„Gătesc minunat, Ghili. Numai de m-ai lăsa să gătesc pentru tine.

Deodată, ca o înţepătură de albină în limbă: „Spune, Nina, e ceva ce trebuie neapărat să știu”.

„Orice vrei”.

„Câte zile m-ai alăptat?”

Mâna ei atinge pentru o clipă un nasture al bluzei.

„De ce e important pentru tine?”

„Uite-așa, spune-mi numai: trei zile sau patru?”

„Nici măcar o singură zi”.

„A, da?”

„În timpul sarcinii, am făcut o eczemă pe sfârcuri și nu puteam să alăptez”.

Deci Rafi m-a minţit. Și dacă m-a minţit, de ce s-a zgârcit atâta?

„Regret, Ghili”.

„Nu face nimic, totul e-n regulă”. Dar e de nedescris cât de tare doare lucrul ăsta.

„Pot să te mai întreb ceva?”

„Orice vrei, Ghili”. Îi face plăcere să-mi spună numele.

„Încă n-am înţeles – ce ai tu cu locul acela?”

„Cu satul acela? Nimic”.

„Nimic-nimic?”

„Nimic”.

„E pur și simplu un loc în care te-ai nimerit întâmplător?”

„Nu. E un loc special. Locul cel mai tulburător în care am fost vreodată”.

„Dar?”

„Niciun «dar». E tulburător și e indiferent faţă de mine. Nu irosește nimic pe mine. Nu se căznește. Nu-i pasă dacă mai există sau nu una ca mine, sau dacă, brusc,

n-o să mai fiu. Totuși, nu-i indiferenţa de pe străzile din New York sau din New Delhi. Nici acolo nu-i pasă nimănui de mine, dar în munţii aceia din nord, cu marea de jur-împrejur, asta înseamnă să te contopești pe deplin – cu nimic”.

„Și ţi-e bine așa?”

„E greu de înţeles, nu? Mai bine de-atât nu poate să-mi fie”.

„Explică-mi”.

Îmi zâmbește cu un zâmbet simplu, cald. „Nu-mi faci nicio concesie. Mă silești să gândesc. Multă vreme n-am gândit cu adevărat. Hai să-ţi spun ce e bine pentru mine acolo. E bine că, odată cu fiecare răsuflare, sunt anulată încă un pic. E mai puţină Nina care să existe. Ce-i cu mutra asta?”

„N-are importanţă. Doare să auzi asta…”

„Doare? Chiar așa?”

Dau din cap aprobator. Cum să nu doară? Omul nu-i făcut din piatră.

Nina își ţuguie buzele. „Vreau să-ţi spun ceva, dar lasă-mă să spun până la capăt”.

„Te ascult”.

„Tu, de felul tău și oricât ai nega, ești un om atașat, un om care aparţine”. Nu știu dacă în glasul ei e ironie, sau dacă mă invidiază, sau ce altceva se întâmplă.

„Eu? Mă faci să râd”, dar mă gândesc că are dreptate.

E chiar revoltător să mă gândesc că-și dă cu părerea despre mine, că are opinii despre mine.

„Tu aparţii, Ghili, ai un loc al tău, ai oameni, ai motive, ai peisaje și culori ale pământului, și arome, și ebraică, îi ai pe Vera și pe Rafi, pe Esther și pe Hanna, pe Shleimele și tot tribul. Și eu?” Râde. „Eu sunt o frunză dusă de vânt. Mai exact – pasărea aceea care nu atinge pământul niciodată? îmi scapă numele ei…”

„Albatros, dar asta nu-i decât o legendă. Totuși, atinge uneori pământul…”

„Eu, dacă-l ating, e numai ca să-mi iau avânt și să mă

înalţ din nou…”

„Și am dragoste”, spun eu, gândindu-mă că e poate ultima oară când voi putea să spun asta la prezent.

„Da, Rafi mi-a povestit”, dă ea din cap afirmativ, cu seriozitate. „Și încă puţin și o să ai un copil…”

Amuţesc.

„Oi”, spune ea, „n-ar fi trebuit…”

„Nu sunt însărcinată”.

„A, nu?”

„Nu!”

„Ciudat. De obicei nu greșesc în privinţa asta”.

„Dar de unde ţi-a venit ideea că eu?…”

„Nu știu. Am un simţ… O sarcină pune la mine în funcţiune toate semnalele de alarmă”.

„Nu-mi vine să cred că-ţi permití…”

„O clipă, așteaptă. Lasă-mă să explic. Când te-am văzut ieri la terminal, când m-am năpustit asupra ta, încă o dată, iartă-mă, pur și simplu m-a doborât să te văd așa…”

„Așa cum?”

„Continuând dinastia asta păguboasă”.

„Dar nu sunt însărcinată, îţi spun!”, îi strig eu în faţă, și amândouă ne holbăm una la alta, cutremurate de strigătul care a sfredelit o gaură în aerul dintre noi, și e adevărat că, preţ de o clipă, aproape că mă las ispitită să cred că ea simte ceva ascuns, că are inimă de mamă, chipurile, dar chiar dacă e ceva – *și nu-i* –, Nina e ultima care ar putea să simtă asta la mine.

Mă duc la fereastră, puţin nesigură pe picioare, o deschid și respir adânc. Pe tot trupul mă năpădește o sudoare rece. Valea, dispari din încăpere și din pântec!

Ea murmură în spatele meu: „Dar când o să fii, fa cel puţin să fie băiat”.

Sunt atât de furioasă pe ea, încât, de disperare, încep să râd. După o clipă, mi se alătură. Râdem amândouă, puţin isteric. Nu înţeleg. E un râs care-și schimbă culorile în timp ce răsună. Pe vremuri, erau bomboane de-acest fel, când eram mică.

„Spune”, zic eu după ce ne liniștim amândouă.

Ne privim. Trebuie neapărat să lămuresc ce anume a simţit la mine.

„Întreabă, Ghili”.

Trag aer în piept.

„Crezi cu adevărat că sunt în stare să fiu mama cuiva?”

„Ghili”, spune ea, „o să fii o mamă foarte bună”.

„Da?”

O viaţă întreagă se poate îngrămădi în două litere și un semn de întrebare.

„Da”, spune ea cu certitudine deplină, izvorâtă dintr-un loc necunoscut, „o mamă iubitoare și bună”.

După aceea, mult timp după aceea, adaugă: „Rafi ţi-a povestit despre bărbaţii aceia”.

„Da”.

„E ceva ce eu…”

„Sunt sigură că nu vreau să aud asta acum”.

„Lasă-mă să-ţi spun. Doi ani și jumătate am fost în povestea aceea”.

Chipul mi se înăsprește, deplâng momentul de graţie care a trecut. „Treaba ta”.

„Ascultă, te rog. Doi ani și jumătate am fost ca o… Ei, cum i se spune cuiva care umblă în somn?”

„Nimfomană”.

A durut-o, am văzut. Dar îmi întinde sticla cu o delicateţe stranie. Sorb iar și iar.

„De fiecare dată când uit câte-un cuvânt”, spune ea, „sunt stresată”.

„Sigur”.

„Spune-mi adevărul, Ghili, se simte ceva la mine?”

„Nu”.

„Am tot timpul senzaţia că eu, cum să spun… înţelegi?”

„Nu”.

„Ca și cum aș cânta tot timpul doar foarte aproape de nota corectă”.

Nu reacţionez. E uimitor în ce măsură simte un lucru pe care nu-l știe.

Mă întorc la fereastră. Intră un vânt rece. Nina vine lângă mine. Privim marea noptatică. Înfiorarea ei albă.

„Dar cam cu un an în urmă”, spune, și recunosc mișcarea tăișului cinic din vorbele ei, „în sfârșit, a apărut cineva care mă vrea pe mine și numai pe mine, se încăpăţânează pe viaţă și pe moarte să mă aibă, și nu mai am nevoie de niciun altul”.

„Cine? încă un iubit?”

„Boala mea”.

Cât de trist e că până la urmă boala i-a înapoiat expresiile chipului, nu tatăl meu. Ea pune o mână șovăitoare pe umărul meu. Ce facem acum? îmi cobor umărul și mă eliberez. Nu s-a întâmplat nimic. Ea stă în faţa ferestrei deschise și se îmbrăţișează singură.

O bătaie ușoară în ușă. Imediat după aceea, trei bătăi puternice, cineva încearcă nerăbdător clanţa, și există un singur om care intră așa, cuprins de înfrigurare și incapabil să suporte obstacolele. Deschid, mă reazem de clanţă, puţin ameţită după ultimele momente. „Am simţit eu că sunteţi toţi aici”, bombăne ea și intră pe lângă mine în cameră. Așa dă buzna, o dată la câteva săptămâni, fără avertisment, în casa noastră din așezarea agricultorilor, cu coșurile pline ochi. Acum se așază pe marginea patului. Poartă căciuliţa ei de lână cu urechi de piele care atârnă și și-a pus haina peste pijama. „Splendid”, spun, „să facem o petrecere în pijamale”. Vera adulmecă prin aer, observă whisky-ul și se grăbește spre el. Bea. Nu puţin. Se șterge la gură cu mâna. „Nu e șliboviţă, dar nu-i rău”. Îmi oferă și mie. Refuz. Bunica mă cercetează: „Ești în regulă, Ghiluș?”

„Sunt în regulă”.

„Aţi vorbit, voi două?”

„Am vorbit”, spune Nina, iar eu mă îngrozesc: abia acum îmi dau seama că n-am filmat discuţia noastră.

„Care-i problema?” Vera își dă jos haina și căciuliţa. „O să filmezi acum”.

„Camera de luat vederi e la tata. Să mă duc s-o aduc?”

„Nu, nu”, strigă amândouă, „nu contează, lasă-l să

doarmă”. Vera duce sticla la gură și bea. Ea și Nina ţin sticla de gât, nu de corpul ei, și beau cu exact aceeași mișcare. Vera îi dă mai departe sticla Ninei. Mâine o să fie amândouă mahmure. O să treacă prin toată insula și n-o să-și aducă aminte că au fost acolo. Și eu nu filmez clipele astea.

„Spune, Vera”, mârâie Nina și observ la ea o ușoară moliciune sufletească din cauza whisky-ului, „explică-mi, explică-mi și tu, Ghili, ești o fată cu capul pe umeri și te pricepi la oameni, nu?”

„Nu, deloc”.

„Explicaţi-mi de ce sunt încă înţepenită acolo, pe Goli? De ce nu pot să privesc asta mai simplu?”

„Ce-i aici simplu?”, bombăne Vera.

„E simplu, a fost dictatură. Și cum s-a întâmplat în o sută de dictaturi în istorie, au aruncat-o pe femeia asta, Vera Novak, trei ani în gulag, și cu ocazia asta i-au nenorocit și fiică-sii viaţa, *big deal,* ce s-a ntâmplat? Ce s-a ntâmplat? A fost, s-a sfârșit, continuăm. Capul sus!”

Se uită în ochii Verei ca una care a decis să privească drept în soare, fie ce-o fi. Mă blestem că n-am luat camera la mine. Rafi o să fie furios că nu l-am chemat. O să fie furios, și pe bună dreptate, dar nu sunt în stare să mă rup de cele două femei, nu acum, sunt lucruri care se tranșează chiar în acest moment aici.

Și nici nu suport să mai fie aici cineva, în afară de noi trei.

„De ce sunt înţepenită în acest *shit* de aproape șaizeci de ani?” Nina strâmbă din nas. „Nu-i puţin exagerat să rămâi, vreme de cincizeci și șase de ani, o fetiţă de șase ani și jumătate? Nu-i o nebunie?” Cât timp vorbește Nina, Vera dă din cap aprobator, pentru sine, și lasă să se audă un fel de mormăit interior, ca și cum ar face repetiţie înainte de-a răspunde.

Nina numără pe degete. „Să fii blocat cincizeci și șase de ani într-o tabără de reeducare nu e puţin cam mult? N-ar fi trebuit să fiu de-acum educată? Să depășesc prăpădul ăsta?

Să iert? Să las asta în urmă și să merg mai departe? Nu zău...” își apasă pumnii pe gură, refuză să cedeze plânsului. „Suntem doar noi trei aici, acum, numai noi, lumea nu există, noi suntem lumea, și vreau ca voi două să-mi spuneţi în faţă, o dată pentru totdeauna, ce e stricat la mine? Unde mi s-a dereglat programul?” O privește pe Vera cu ochii istoviţi de implorare și de groază.

Vera respiră adânc, își îndreaptă spinarea. Iată, acum o să vorbească. Acum o se întâmple.

Dar, pe neașteptate, ca și cum s-ar fi epuizat ultima picătură din seva care îi dădea stabilitate, Nina se prăbușește. Urlă cu gura căscată, din străfundul bojocilor, îi curg mucii. Vera se grăbește s-o șteargă, îi pune capul pe umărul ei. Nina e extenuată. Vera mă privește pe deasupra ei și-mi amintesc cum vorbea despre ea („Nina e slabă, Nina e răsfăţată”). Cât de aproape eram de a spune adevărul.

Cu înflăcărarea beţiei, Nina o îmbrăţișează deodată pe Vera, o sărută pe obraji și pe cap, se lasă în genunchi în faţa ei și-i sărută palmele, îi cere iertare o dată și încă o dată pentru toate supărările pe care i le-a pricinuit. Toate durerile de inimă și grijile și rușinea. Nina flutură sticla goală. Cere s-o umplem. Vera și cu mine o ridicăm, o ducem pe pat și o culcăm. O descalţ. Labele picioarelor ei sunt mici și fine. Niciun bărbat n-ar fugi din patul ei văzându-i încălţările lângă ale lui. Dar și la ea, ca și la mine, ca și la Vera, degetul mic de la piciorul drept încalecă puţin degetul de-alături, ca și cum l-ar îmbrăţișa.

Deodată, se ridică pe pat: *„Majko,* povestește-mi cum m-am născut!”

„Șa-șa, rămâi culcată, fetiţo. De unde ţi-a mai venit ideea cu nașterea ta?”

„Acum! Acum!” Prinde cu putere mâneca Verei. S-ar putea crede că-i cere o confirmare sau dovada că s-a născut într-adevăr.

Mă reped la caiet. Dacă n-avem imagini, să fie cel puţin cuvinte.

De pildă, aceste cinci cuvinte: „Rafi o să mă omoare”.

„Ninocika”, Vera stă lângă ea pe marginea patului și-i ţine mâinile într-ale ei, „te-ai născut pe 20 iunie, în anul ’45. La Belgrad. Din întâmplare, chiar în noaptea aceea au venit la noi prieteni din orașul Cakovec. Erau comuniști ca noi, și când aproape a început război cu Stalin, atunci pe toţi cei care erau comuniști pentru Stalin i-au trimis imediat în prima linie, pentru ca ei, cu trupul lor, să descopere mine. Și-atunci, noaptea, când a îngheţat Niprul, toţi au fugit”.

„Îţi dai seama, Ghili?”, râde Nina cu gura larg deschisă. „Eu întreb despre nașterea mea și capăt Niprul, pe deasupra și îngheţat”.

„Nu-nu”, protestează Vera, „numaidecât o să auzi de ce: în ’45, prietenii au venit cu o brigadă din Rusia să lupte cu nemţii. Și seara a venit acasă un prieten bun al nostru, Pișta Fischer, a venit să doarmă la noi, era atât de obosit, dar eu alergam prin toată casa în durerile facerii și nu-l lăsam să doarmă. Bietul Pișta Fischer vine să doarmă o noapte și exact atunci eu nasc!”

„Ce ghinion”, râde Nina cu lacrimi. Și eu râd în hohote. Nu, nu?

„Râdeţi voi”, bombăne Vera. „Nașterea ta a fost îngrozitoare… Douăsprezece ceasuri! în general, noi, femeile din familia Bauer, naștem copii groaznic de mari. Ghili e singura care s-a născut mică, copil prematur, dar eu eram aproape cinci kile când m-a născut mama, și toată viaţa am primit numai patruzeci și două de kile încă. Gravidă, arătam ca un monstru. Nina, tu aveai șaptezeci de centimetri, uriașă! Ai fost un bebeluș atât de frumos și mă priveai cu ochii deschiși ca și cum ai fi vrut deja să vorbești cu mine…”

Vera mângâie părul Ninei cu mișcări domoale, alunecă peste faţa ei. „Încă de când te-ai născut aveai părul cârlionţat și piele ca a lui Milos. Ca piersica”.

Mă întorc la fereastra deschisă. E încă întuneric, dar marea e mai liniștită. Acolo unde se sparg valurile, pe zăgaz, lângă o barcă mică, un bărbat și o femeie trecuţi de prima tinereţe dansează fără muzică la lumina unui felinar

de pe chei. Un dans ciudat, erotic, cu mișcări gemene, se apropie și se depărtează cu braţele întinse și apoi lipite iar de corp, unul lângă altul. Îmi e foarte dor.

În spatele meu, pe pat, Nina murmură: „Mai povestește-mi despre noi, despre mine și despre Milos”.

„Era pentru tine antrenor, ţii minte?”

„Nu ţin minte nimic”.

„Tot timpul făcea cu tine, cum se cheamă asta, probe. Te învăţa să găsești străzi în oraș, să te uiţi pe hartă, să ţii busola, să fii independentă. Să fii ca o partizană în orașul tău. De la vârsta cea mai fragedă îţi spunea: «Acum du-te la Jovanka, depărtare de câteva străzi, și dă-i hârtia asta».

Și pe hârtie era scris: «Jovanka, notează numai că ai văzut-o». Și tu te întorceai după zece minute: «Tată, soneria e acolo foarte sus, nu pot să sun». Și Milos: «Nu e treaba mea cum să ajungi! Ai minte? Gândește-te». Și tu te duceai din nou acolo, și în momentul în care intra unul dintre vecini în clădire, te strecurai ca o pisică după el, fără să simtă”.

„Așa făceam?” Un zâmbet luminos i se întinde pe faţă. „Nimic nu-mi amintesc, toată perioada aceea mi s-a șters din minte, toată copilăria s-a șters…”

„Da”, spune Vera.

„Din cauza lucrurilor care s-au întâmplat după aceea”.

„Da”.

„Când te-ai dus pe Goli Otok”.

„Când am fost azvârlită pe Goli Otok”.

„Și pe mine m-aţi lăsat singură, voi doi, tu și tata, într-o singură zi”.

„Erai atât de isteaţă, totul prindeai repede”.

„M-aţi dresat”.

„Ferească Dumnezeu, te-am dresat. Te-am pregătit numai. Taică-tău avea o vorbă: «Fiecărui om îi vine rândul la joc numai o singură dată». Așa a trăit. De atât de multe ori a fost în primejdie, și în război, și viaţa era război. Totul era logică de război, așa că el, din subconștientul lui, știa că trebuie să-și pregătească fiica, totul era la el pregătit,

știa că la un moment dat o să trebuiască să se sinucidă dintr-un motiv. Pe muchie de cuţit a fost viaţa noastră”.

Nina închide ochii.

„De mine viaţa și-a tot râs”, spune Vera surd, pentru sine.

Nina doarme. Vera își trece din nou mâna, cu delicateţe, peste obrazul ei. Îi netezește ridurile.

„Acum sunt foarte obosită”, își spune și se culcă alături de Nina.

Deodată, îmi dau seama că cei doi de pe chei sunt de fapt pescari. Pe cât se pare, bărbat și nevastă, s-au întors de pe mare și împăturesc plasa.

„Stinge lumina, Ghili, vino și tu, că îndată trebuie să ne sculăm”.

În orice alt univers, nu m-aș fi gândit să mă sui într-un pat cu Nina, dar aici mă culc lângă ea. Avem, toate trei, numai o pernă care ne apropie capetele, dar pătura e lată și ne e de-ajuns.

Mă uit la tavan. Trupul Ninei e căldicel. Sforăie ușor, urmată, după câteva clipe, de Vera. Meir susţine că și eu sforăi, dar nu e dispus cu niciun preţ să dormim separat. Nu poate dormi fără să se lipească de fundul meu. Mâna lui mă înconjoară și mă acoperă toată noaptea. Câteodată mă sufoc, câteodată îmi face plăcere.

Mă gândesc la ce mi-a spus Nina. Pun o mână pe burtă. Mi-e îngrozitor de frică.

Deodată, nu mai aud sforăiturile Verei, nici respiraţia ei. Numai asta-mi mai lipsea. Mă ridic și văd că e culcată pe spate. Gura îi e căscată. Ochii îi sunt larg deschiși și holbaţi într-un punct. Nu mă vede și sunt sigură că asta-i, s-a dus, ni s-a dus Vera cu doar o clipă înainte să se întoarcă pe insulă. Apoi ochii ei se trezesc și devin din nou înţelepţi. Se saltă într-un cot de partea cealaltă a Ninei, care doarme, și-mi șoptește: „Cred că ea știe deja”. Șoptesc înapoi: „Numai când o să-i povestești tu o să știe cu adevărat”. „Nu, nu, asta o s-o omoare”. „Eu îţi spun că știe, bunico, știe chiar fără să știe”. Între noi, Nina oftează și gura i se strâmbă ca înainte de a vorbi, sau de a plânge,

sau poate că, în vis, caută un cuvânt care-i scapă.

Apoi se liniștește.

Se liniștește fruntea ridată, se liniștesc obrajii, se liniștește gura. Zâmbește pentru sine, își trage pătura până la bărbie și se răsucește pe-o parte, cu faţa spre mine.

Cineva o conduce. Soarele îi izbește capul ras. Aţipește mergând. O femeie cu o ţigară puturoasă îi înconjoară spatele cu braţul, îi bagă o mână mare și aspră la subsuoară. Din când în când, îi pipăie sânul, îl frământă, îl ciupește și, când ea încearcă să se scuture de atingere, încasează dintr-o parte o palmă rapidă și dură.

„Ești luată”, își spune cu voce tare. „Ferește-te de ea”. Dar după o clipă se cufundă din nou în somnolenţă. Știe doar atât, că trebuie să pună un picior după celălalt. E târâtă ca o păpușă de cârpă. „Dar încotro ești condusă?”, întreabă ea. Glasul îi e răgușit și strivit, nici nu e sigură că vine dinăuntrul ei. „Și ce-o să-ţi facă acolo?” Râsul gardiencei o trezește: „Ai înnebunit de tot”, îi explică aceasta binevoitoare. „Nu erai așa când ai venit aici, te ţin minte, am fost o dată la un interogatoriu al tău, erai parcă de fier”. După sunetul pașilor și al gâfâielilor, sunt numai două, ea și gardianca. Se caţără de multă vreme. E un munte înalt. „Sunt tot felul de munţi pe insulă”, își spune, dă din cap afirmativ, cu seriozitate, și numără pe degetele ţepene, care aproape că nu mai sunt în stare să se îndoaie: „E muntele lagărului bărbaţilor care lucrează în carieră. Și e muntele pe care tu împingi stâncile. Și e muntele bărbaţilor de la carieră, și e muntele pe care tu împingi stâncile…” Gardianca râde, o bate pe spinare și aproape o doboară. Vera încearcă să zâmbească, simte că se cere aici un zâmbet, dar nu înţelege care-i gluma. I se pare că a auzit ceva de metal lovind stânca. Poate o pușcă. Poate că au luat-o ca s-o omoare. Poteca e acum, pare-se, îngustă, fiindcă gardianca trebuie să meargă în urma ei. O dirijează cu lovituri pe umeri și în spate, la dreapta, la stânga, o trezește de fiecare dată când aţipește sau privește întunericul din propriii ochi. Se împiedică de o piatră,

cade. Mâinile frânează căzătura, se ridică, își linge sângele. „Gustos”, bolborosește. „Puricii știu ce-i bun...” Gardianca geme în spatele ei, respirând greu: „Mai ai încă putere pentru glume?” „Unde-i gluma?”, întreabă ea.

Apoi – o cotitură bruscă la dreapta și, pentru o clipă, o umbră i se odihnește pe pleoapele umflate – se află, pare-se, pe o trecere îngustă între două stânci. O suflare răcoroasă de vânt trece peste faţa ei. Imediat, încetinește. Trupul i-a încetinit de la sine. Pielea absoarbe cu nesaţ umbra și răcoarea, ceafa se crispează în întâmpinarea palmei.

„Ce s-a ntâmplat, curvo, de ce te-ai oprit?”

Poteca devine stâncoasă și sălbatică. Vera și gardianca răsuflă greu. Sudoarea se revarsă. Gardianca se oprește. La fel și Vera. Gardianca înjură dintr-un motiv pe care Vera nu-l înţelege. Se sprijină cu o mână de Vera, se descalţă de un bocanc. Se răspândește un miros de fecale. S-ar zice că-și curăţă bocancul de stâncă. Înjură mai tare, scuipă. „Întoarce-te, fleoarţă”. Gardianca își curăţă temeinic bocancul cu bluza Verei. Vera aude cum e scos un dop. Gardiencele au două ploști la centură. Aude cum se varsă apă. Gardianca își spală mâna. Apoi aude sorbituri mari, zgomotoase. Gura Verei e uscată. Plină de răni. Limba îi e umflată și grea. „Poate c-o să-ţi dea să bei”, spune ea. „Poate că e bună. Poate că ea e maică-ta cea bună? Nu, e rea. E o mamă rea, nu are grijă de tine așa cum trebuie”, suspină Vera. Gardianca se tăvălește de râs. „Tu ești ceva deosebit, pe cinstea mea”, spune și-i lovește cordial capul din spate. „Mi-au spus fetele că ești așa și eu n-am crezut. Adevărul e că de-aia am sărit când au întrebat cine te ia până sus. Tot creierul tău e descoperit de parcă n-ar avea capac, ai? Totul dă pe dinafară”. Vera se oprește și se crispează. O îngrijorează ce-a spus gardianca. „Eu cred că n-am prea fost aici în vremea din urmă”, șoptește ea șovăitor, și gardianca urlă de atâta râs.

Încă o cotitură bruscă, de astă dată la stânga, și începe un urcuș încă și mai greu. Se caţără cu mâinile și cu picioarele, gem, tușesc. Și deodată, pe neașteptate.

Vera se trezește într-un spaţiu deschis. Poate au ajuns în vârful muntelui. Un vânt proaspăt, un vânt străin îi mângâie faţa. Se simte și miros puternic de mare, nu cum miroase marea în baracă, unde persistă toate duhorile femeilor. O găleată la treizeci de fete.

Departe, jos, aude valuri spărgându-se de ţărm. Pe cât se pare, acolo sunt stânci. Un sunet frumos, doare cât e de frumos.

„Aici stai, târfă. Cu faţa încoace!” O palmă puternică. Gardianca horcăie, o tuse umedă și groasă, de fumătoare. Scuipă.

„Ce-i aici?”, murmură Vera. „Gândește repede, Vera. Ce au de gând să-ţi facă? Poate o să te arunce în mare. Gardianca aude tot. Fii prudentă cu ea”.

„Exact, târâtură, aud totul. Stai dreaptă și taci o clipă, ţi-am înţeles tertipul. Nu mai e deloc hazliu”.

Soare. Căldura îi întunecă Verei mintea. Totul o să se termine îndată, într-un fel sau altul. Sunt prea multe semne. Peste câteva clipe, ea n-o să mai fie. Rămas-bun, amintire a lui Milos, rămas-bun, amintire a tatei și a mamei, rămas-bun, Jovanka, prietenă de suflet… Rămas-bun, Nina… Cine știe unde ești acum? Ce-au făcut cu tine? Dacă o să mă gândesc la tine, o să mor înainte să tragă în mine. În spatele ei, gardianca o ţine de umeri și o împinge ușor spre stânga, iar la dreapta și niţel îndărăt. Ce-i asta, ce-s mișcările astea? Parcă ar conduce-o într-un dans.

„Stai dreaptă, lepădătură…”

„Ce face? Ce importanţă are pentru ea cum stai? Numai să-ţi spună ce-o să fie…” Stomacul i se întoarce pe dos. Vera transpiră, dar acum e sudoare rece. Gardianca îi ridică braţele în dreapta și în stânga. Nu-i mulţumită. Îi ridică braţele în sus. Nu-i mulţumită. Lovește braţele și le lipește iar de trup, înjură. Vera probabil greșește cu ceva. În general, Vera e o mare greșeală. „Cum de-a rămas aicea vie o stafidă ca tine?” Gardianca scuipă. „Picioarele drepte! Spatele drept!” Vera lipește un picior de celălalt. Șoptește: „Ce face? Poate că i s-a spus să te fotografieze înainte să fii azvârlită în mare…” Și, cu gândul ăsta, începe

să tremure. Totul în ea tremură, chiar și pleoapele, buzele și ce-a mai rămas din obrajii frumoși. Trupul îi e înfricoșat, moare de frică, dar ea – nu. Ei nu-i pasă că-și încheie toate socotelile. Dimpotrivă. Atâta doar: îi e rușine că gardianca vede cât de fricos e trupul ei. „Doi pași înainte, lepădătură...” Vera nu știe către ce se îndreaptă. Dibuie cu degetul gros care-i iese prin cizma ruptă, căutând marginea abisului. Gardianca rânjește: „Trebuia să te gândești la asta, putoare, înainte de-a hotărî să-l trădezi pe tovarășul Tito...” „Repede”, strigă Vera, răsuflând greu. „La cine să mă gândesc acum? Cât timp mai am? Unde e Milos? Unde ești, iubitul meu, viaţa mea? Unde e micuţa mea Nina, azvârlită în stradă? Așa. Chiar au luat-o și au aruncat-o în stradă...”

Liniște. Vera nu izbutește să ghicească unde se află gardianca. De unde o s-o lovească? O să fie un glonţ sau o izbitură? în plină văpaie a soarelui, în jurul ei se întunecă un cerc de ger. Spaima morţii. Nu e prima oară când inelul ăsta al frigului o închide în el. În războiul cel mare, a fost în păduri cu partizanii. De două ori au prins-o cetnicii și-au condamnat-o la moarte, iar ea a izbutit să fugă. A falsificat pașapoarte și a făcut contrabandă cu arme și oameni, o mie cinci sute de oameni au salvat, ea cu Milos împreună, și de trei ori a scăpat de viol. După război, a slujit împreună cu Milos în contraspionajul Armatei de Eliberare Naţională a Iugoslaviei; ea într-adevăr n-a cunoscut teama.

Dar pe atunci mai avea încă ochi.

Deodată, în capul ei, ceva dă năvală și se limpezește, se eliberează din întunecimea dinăuntrul căreia a privit în ultimele săptămâni, de când a orbit într-o singură noapte. Până în noaptea aceea a rezistat la toate, interogatorii, torturi, execuţii închipuite, foame, sete, muncă silnică, tentaţia de a pârî, de a denunţa, fiindcă asta voiau ei, nume, nume. Cine a spus un banc despre Tito? Cine a strâmbat din nas când se spunea un banc despre Stalin? Nici chiar gândurile îngrozitoare la Nina și la ce i se întâmplă, poate, pe stradă n-au zdrobit-o. Apoi a venit orbirea și a terminat-o. Câteva zeci de femei au orbit

împreună cu ea într-o singură noapte, tot rândul de barăci din stânga. Epidemie. Au adus un doctor de pe continent, care a stabilit: hemeralopie, cecitate nocturnă, căreia i se mai zice și orbul găinilor. Fiindcă, în orele de lumină, femeile au început să vadă iar ca de obicei și chiar s-au vindecat toate după ce li s-a dat vitamina A. Numai Vera nu s-a întors de acolo. N-a văzut noaptea și n-a văzut ziua. „Asta e pedeapsa ta”, i-a spus comandanta Maria, care îi ridica, în fiecare dimineaţă, pleoapele cu capătul cravașei. „Gândește-te bine-bine, strânsură, pentru ce-ai căpătat pedeapsa asta”.

În primele zile, Maria și gardiencele au crezut că minte, că se preface oarbă ca să scape de munca la stânci. Au bătut-o, au înfometat-o, au băgat-o zece zile la carceră, un metru pe un metru, nici pat, nici scaun, nici fereastră. Pardoseală de beton, patru ziduri și o găleată. Doarme pe diagonală. Ce-i pasă? Chiar dacă o să scape vreodată de pe insulă, n-o s-o mai poată vedea pe Nina.

„De ce să te temi?” își ceartă Vera trupul mizerabil care continuă să tremure. Nădăjduiește că gândurile îi rămân în cap. În ultimele zile se amestecă ce-i în cap cu ce-i în afară. „Dar gardianca unde-i? în spatele meu? S-a depărtat ca să-și poată lua avânt? Și eu cum stau? Cu faţa la mare sau la stâncă? în ce parte o să cad eu acuș?” Tăcere. Liniște. Se pare că gardianca se distrează un pic pe socoteala Verei. Dar poate că nu, cine poate să știe aici ceva. Poate că acum își face cruce? Sau se roagă înainte să-i dea brânci? Vera oftează. Se întreabă repede dacă Milos a învăţat-o pe Nina cum să cadă de la înălţime fără să se rănească. Întotdeauna o pregătea, o antrena pentru tot felul de pocinoage imaginare, și până la urmă ce s-a întâmplat? S-a întâmplat că viaţa a fost mai surprinzătoare decât Milos. Așa cum spunea maică-sa, „Dumnezeu are multă imaginaţie în materie de pocinoage”. Se desparte de maică-sa. Se îmbrăţișează. Maică-sa s-a prăpădit acum aproape zece ani, la Auschwitz. Deţinutele care au fost la Auschwitz și au ajuns pe urmă la Goli Otok spuneau că aici e mai greu. Acolo era limpede cine ţi-e dușman și de cine

trebuie să te păzești. Aici, metoda e s-o transforme pe fiecare în dușmanca celorlalte. Să nu te poţi bizui pe nimeni. Unde e gardianca? Trupul Verei se chircește, spatele i se zgârcește, spatele care o să încaseze lovitura sau împușcătura. Sau poate o s-o împuște în cap? Și ce gând o să rămână ultimul? Milos, Milos. O să zboare în aer câteva secunde și o să se zdrobească pe stâncile de jos. N-o să strige. Au fost femei care au ajuns pe insulă gravide, au născut sau au avortat și copiii sau fetușii le-au fost luaţi și aruncaţi în mare. Gândul ăsta îi aduce din nou aminte de Nina. De când a orbit, Vera n-a mai izbutit s-o vadă cu ochii minţii. În locul chipului Ninei e întotdeauna o pată confuză, ștearsă. Ca și cum Nina ar pedepsi-o în felul ăsta, înceţoșându-se, ștergându-se pe sine. Dar Nina de acum e luminoasă și limpede și zâmbitoare, și poate că ăsta e semnul cel mai bun că Vera a luat hotărârea corectă. Că Nina înţelege că Vera a procedat așa cum trebuia, latã chipul Ninei, frumos, curat, care inspiră încredere, lată ochii verzi, puri, în care te poţi cufunda și simţi că omul acela e bun. Oi, se sufocă Vera de deznădejde. „Acum poţi”, îi strigă ea gardiencei, „acum poţi, dar repede”.

Și gardianca: „Vrei o ţigară, otreapă?”,

Vera geme. Ce ţigară? De unde și până unde ţigară? Exact din același loc neașteptat din care vin și loviturile și palmele pe care, niciuna, nici două, are cineva chef să ţi le dea. Sau poate că asta face parte din protocolul execuţiei? Vera izbutește să-l aducă înaintea ei pe Milos. îl vede ca și cum ar sta aici, lângă ea. Fruntea înaltă și luminoasă, gânduri și idei i se îmbulzesc acolo necontenit. Urechile mari și caraghioase. Ochii cum nu mai sunt alţii. Milos vorbește cu vocea lui plăcută, cu vorba lui repezită, tic-tic-tic-tic, ca un om care aleargă printr-un râu, pe o cărare de pietre. „Hei, Miko, știam eu că până la urmă o să mă găsești”. „Și în moarte o să te găsesc, Milos”, zâmbește ea. Un chibrit e aprins lângă ea, miros iute de fum. O ţigară îi e vârâtă în gură. Buzele îi tremură atât de tare, că-i vine greu s-o ţină.

Trage în piept cu lăcomie. O ţigară infectă, dar care

arde așa cum trebuie. Vera se întreabă din nou dacă gardianca îi aranjează trupul în felul ăsta, cu atâta pedanterie, așa încât să cadă într-un loc anume dintre stânci. Aude cum e scos dopul ploștii. Poate că i se dă condamnatului o ultimă sorbitură. Un clipocit în apropiere, jos, lângă picioarele ei. Se varsă niște apă. Un miros puternic îi năvălește în nări. Miros de pământ ud. Și nu pământ pur și simplu, Vera adulmecă avid, pământ rodnic, bogat. Unde e pământ ca ăsta pe insulă? l-au săpat aici un mormânt?

„La fiecare două-trei ore, o să vină o femeie, o să te pună la locul tău așa cum trebuie”, spune gardianca și-i îndreaptă, cu o lovitură în frunte, capul căzut în piept.

„O să mă pună la locul meu pentru ce? Comandante!”

„Și atâta-ţi trebuie să nu fii în locul unde-ai fost pusă, la milimetru. Ar fi sfârșitul tău”. Gardianca îi smulge ţigara din gură și o azvârle în abis. Vera se imaginează sărind după ţigară. O să fie minunat să zboare. Să fie jăratic arzând. Dar se vede treaba că e lăsată aici pentru încă puţină vreme.

Fără ţigară, soarele o încinge mai tare. Milos a dispărut. Nina a dispărut. Pleoapele i se umflă în soare, dar mirosul de pământ e aromat și bun.

„Destupă-ţi urechile, putreziciune: cea care o să vină la amiază o să te ducă aici, la stânci, să te căci și să mănânci. Ai zece minute”.

„Da, comandante»”.

N-o s-o omoare. Cel puţin, nu acum. N-au urcat-o până aici ca s-o omoare. O ușurare minunată i se răspândește în suflet. S-a temut fără rost. S-a speriat singură. Pe insula asta, cine are imaginaţie suferă mai mult decât cine n-are. Ea n-a avut niciodată imaginaţie. Nici umor, nici imaginaţie. Până n-a ajuns pe Goli, nu era deloc în stare să se gândească la ceva ce nu există. Cu toate astea, când a ajuns aici, a născocit numaidecât un joc al imaginaţiei, care-a salvat-o: ea trebuie să rostogolească stânca în sus pe povârnișul muntelui fiindcă acolo o așteaptă o farmacistă cu o doctorie pentru Nina. Fiindcă

Nina e bolnavă, micuţa are febră. Nimic serios, poate gripă, sau chiar vărsat de vânt, boli de copii sănătoși. Dar ceva împotriva febrei trebuie, totuși, să nu sufere Nina, și farmacista-șefă a spus că o s-o aștepte pe Vera încă o oră, nu mai mult, aleargă contra timpului, nu contra stâncii, stânca doar i s-a proptit în drum. Și împinge, și împinge, și geme, și se sufocă, și împinge. Nina așteaptă…

Până când ridică deodată capul și respiră ușurată, fiindcă a ajuns la farmacie, în vârful muntelui, în ultima clipă a reușit s-ajungă. Farmacista-șefă îi zâmbește, îi pune în mână punguţa cu pilule. Și-acum, Vera trebuie să rostogolească stânca în jos, asta e partea cea grea. Trebuie să stea sub stâncă și piatra cântărește mai mult decât ea, să-și proptească picioarele în pământ, să-i oprească stâncii elanul și totodată să aibă grijă să nu fie strivită. A văzut aici femei zdrobite sub stânci, dar ei n-o să i se întâmple asta, ea își calculează fiecare pas, fiindcă la capătul coborâșului, pe terenul cu stânci, Nina-și așteaptă doctoria. Așteaptă nerăbdătoare, iar Vera poate să-i întindă doctoria, să vadă zâmbetul de pe faţa micuţei. Pe o mamă te poţi bizui. Și numaidecât Vera trebuie să se întoarcă la șirul celor care împing stânca în sus, la farmacia care se închide peste un ceas, s-aducă doctoria pentru gripa Ninei.

Dar mai mult de-atât n-a reușit să fantazeze. Imaginaţia ei e firavă. De la farmacie la Nina, de la Nina la farmacie. Unde-i asta și unde sunt Milos și Nina cu jocurile lor de-a mi-se-pare și creaturile fantastice, cu ochi în vârful degetelor, și pasărea neagră care zboară numai deasupra cui a spus minciuni, și toate poveștile pe care Milos le inventa pentru fetiţă? Vera stătea în cealaltă cameră, cârpea ciorapi sau tricota, și se minuna de unde le vin lui Milos și Ninei asemenea idei. Cu Vera, vorbea numai despre lucruri din viaţă, din realitate, despre principiile socialismului și despre lupta de clasă, în vreme ce cu Nina ieșea din el un om al altor lumi. Și cât râdeau ei împreună, el și Nina! Și între timp, trupul i se destinde de la sine, de ușurare că n-a fost omorât. Trupul fricos își trosnește

oasele, respiră adânc. Cască, un lanţ de căscături grozave. Nu se poate opri. Trupul cere deschiderea asta a gurii și inspiraţia profundă. E în viaţă.

„La te uită la ea”, spune gardianca uimită, „i-au mai rămas dinţi în gură”.

Se străduiește să nu se gândească la soare. Un glob galben arzând e agăţat exact deasupra capului ei și o prăjește, o preface în vapori. Niciun strop de lichid nu i-a rămas în trup. Sângele i s-a îngroșat și a devenit lent. Puricii își ies din minţi de la un asemenea sânge. Când lucra la mlaștini – pe atunci abia sosise aici – lipitorile i se prindeau de picioare, se umflau încet de atâta sânge, apoi se dezlipeau, grase și satisfăcute. Erau femei care încercau să le mănânce, a încercat și Vera, dar gustul e îngrozitor. Aici cel puţin nu sunt lipitori. Dare soarele. Femei care recunoscuseră la interogatorii, femei care dăduseră nume, care calomniaseră, care brodaseră vinovăţii, au căpătat permisiunea să poarte pălării sau să transforme o bluză ori o cârpă în pălărie. Așa se putea vedea cine a mărturisit și a început să colaboreze cu Securitatea de Stat. Vera și încă zece sau douăsprezece femei au rămas fără acoperământ de cap. A avut grijă să nu stea de vorbă cu niciuna dintre ele. Erau primejdioase, nu mai puţin decât celelalte. Dar ele au încercat, au schimbat priviri, au lăsat să le scape câte o propoziţie încurajatoare, care risca s-o inducă în eroare, trecând pe lângă ea la urcușul sau coborâșul de pe munte, fiecare cu stânca ei.

De când gardianca a lăsat-o deasupra prăpastiei, în vârful muntelui, au trecut deja două sau trei ore. Sau o oră. N-ai cum să știi. Poate c-ai fost uitată. Vorbește din nou cu glas tare. Trebuie neapărat să audă o voce omenească. De ce-i nevoie să stai tu aici? Ce fel de muncă e asta, să nu te miști, să exiști numai? E o pedeapsă? Ce fac ei aici cu tine?

Și atunci, când picioarele aproape că se îndoaie sub tine, pași. Ușori și repezi, bocănind pe cărarea stâncoasă. O gardiancă. Nu cea de dimineaţă, una parcă mai tânără.

„Mișcă-te, scursură, tovarășul Tito îţi acordă pauză

de masă și de umblătoare”.

O prinde de braţ cu o mână puternică, o smulge de la locul ei, o zgâlţâie. Pornesc. Trebuie pus un picior în faţa celuilalt. O ploscă îi e împinsă în mână, și o farfurie de tablă strâmbă, ruginită. Vera simte mirosul unei felii de pâine, al unui cartof și a încă ceva, o roșie? E cu putinţă să fie o roșie? Se pare că în afară, nu pe insulă, e sărbătoare, în ce lună suntem? Gura uscată se umple de salivă. Conștiinţa i se înceţoșează. E

mai mult de un an de când n-a gustat o roșie. E interzis să începi să mănânci. Gardianca fredonează un cântec de dragoste pentru losip BrozTito. Vera își mușcă puternic obrazul pe dinăuntru. Un mod de a se stăpâni. Uneori, în sala de mese, gardiencele le ţin așa, înfometate, aproape jumătate de ceas. Stau și cântă în faţa lor, se distrează între ele.

„Spune, șuleandră, tu chiar nu vezi nimic?”

„Nimic, comandante”.

„Mincinoaso, strânsătură împuţită”.

„Da, comandante”.

„De ce minţi? Tovarășului Tito nu-i plac mincinoșii”.

O umbră rapidă trece încoace și încolo pe deasupra ochilor ei deschiși. O umbră care îi e cunoscută: așa controlează gardiencele dacă ea într-adevăr nu vede.

„Hau!”, îi latră gardianca drept în faţă. Și la asta trebuia să se aștepte. Și la pumnul în obraz. Nu plânge, Vera. Vera nu locuiește aici. Mirosul roșiei e înnebunitor. Încă un pic și o să capete permisiunea să mănânce și o să fie mare bucurie.

„Așa ai venit încoace sau aici ai devenit?”

„Am devenit ce, comandante?”

„Oarbă”.

„Am venit sănătoasă”.

„Să dea Dumnezeu să nu ieși de-aici cu viaţă, amin”, jubilează gardianca. „Ai cinci minute, haide, tovarășul Tito îţi urează «Poftă bună»”.

Gardianca de dimineaţă îi spusese că va avea zece minute. Esenţialul e că are voie să mănânce. Întâi și-ntâi,

Vera îndeasă roșia în gură cu amândouă mâinile. Aici nu se lasă cireașa de pe tort la urmă. Linge și suge. O roșie moale și prea coaptă, putredă, dar plină și mustind de suc, de gust. De uimire, maţele încep să-i fiarbă. „Există poate puţină hârtie, comandante?”

„Sigur, spune numai. Am roz cu model, numai bună pentru curul tău, maiestate”.

Vera dibuie în jurul ei. Atinge stânca. Pune farfuria de tablă pe jos, se depărtează de ea târâș, în patru labe. Ţine minte să ia plosca. Memorează numărul de pași și direcţia. Se așază pe vine, se dezgolește, știind că gardianca se uită la ea. Cândva, asemenea lucru era de neconceput.

O clipă, împietrește. Ce arde mai tare: să bea sau să se ușureze? Mirosul de urină e iute și concentrat, o ameţește puţin, în ploscă sunt, poate, trei înghiţituri. Apa se isprăvește mult înainte să i se stingă setea. Spre norocul ei, n-are probleme cu constipaţia. Sunt aici femei care-și ies din minţi fiindcă li se măsoară timpul la minut. Se șterge cu mâna, iar mâna şi-o șterge de stâncă. Pe insulă aproape că nu e pământ. Vânturile lasă stâncile pleșuve. Nici măcar un fir de iarbă nu se vede aici. Vera se târăște înapoi la farfuria de tinichea. Farfuria e împinsă spre ea cu vârful bocancului. Cartoful e aproape nefiert, dar e mare. Mestecă repede. Cât timp i-a mai rămas? Mimi, bucătăreasa, îi pregătea micuţei Vera *restorański krompir,* cartofi ca la restaurant. Numai numele te face să salivezi. Închide ochii și mănâncă un cartof fiert în coajă, terciuit ca să devină piure, prăjit în unt auriu și pe care, la urmă, au fost presărate inele de ceapă prăjită și crocantă. Dar cartoful din gura ei scoate sunete de măr. Dacă-i așa, ea se desfată cu un măr. Cine a spus că n-are imaginaţie? Mestecă mărul și se deșteaptă în ea priveliști feerice, casa în care a copilărit, bucătăria. Pe rafturi – dulceţuri și compoturi, pere și prune și cireșe care-au fost fierte și-acum umplu borcane mari, pentru compot. Și bulion fiert până a dat în clocot, turnat apoi cu grijă în sticle. Mestecă plină de râvnă. E alchimistă. Preface cartofii în ardei roșii

copţi, marinaţi în ulei cu lămâie și usturoi. În castraveţi cu mărar acriţi la soare. În cârnăciori afumaţi în curte. Zâmbește cu toată gura. Mănâncă vânat macerat o săptămână în sos picant, nicio clipă mai puţin, cât să se evapore gusturile pădurii, sălbăticia din el... Ameţești de la mirosuri. Nu e nicio gardiancă. Nu sunt purici. Nu sunt ochi morţi care văd numai întuneric și sclipiri albe. Nu e o cameră la Belgrad cu două uși și trei colonei în uniformă care-ţi spun: „Mai ai trei minute ca să hotărăști. Încă două. Încă un minut”. Nu e niciun gând care lasă în creier arsura unei greșeli îngrozitoare, de dimensiunea vieţii înseși.

„Cele cinci minute au trecut, târlă. În picioare”.

„Dar încă n-am băut, comandante. Nu era destulă apă în ploscă”.

„Te privește”.

Și iar e împinsă. Puţin la dreapta, înapoi la stânga. Un pas mic înainte, doi îndărăt. Nici gardianca asta nu e mulţumită. „Mișcă fundul, boarfă. Stai aici!” O păpușă cu sfori, o păpușă cu sfori, dar în ce spectacol?

„De acum și până o să vină să te pună la punct încă o dată, nu te miști, m-ai înţeles? Nici nu respiri!”

„Da”.

O greșeală. O palmă și un scuipat. Saliva se prelinge pe braţul ei. Abundentă.

„Da, comandante, cer iertare”.

„Și ce-am spus?”

„Nu mă mișc și nu respir, comandante”. Soarele o arde prin ţeasta rasă. Sunt în creier părţi care clocotesc ca apa când fierbe, și e un loc în care ea e deodată pătrunzătoare și vigilentă, partizană, o fiară sălbatică ce n-o să rateze niciun prilej: sorbiturile gardiencei din ploscă înainte de-a scuipa. Au fost patru sau cinci. Se putea auzi cum apa îi umple gura, înainte de-a o scuipa pe Vera.

„Când o să apună soarele, o să vină să te aducă înapoi jos, la baracă”.

„Da, comandanto”. Saliva gardiencei se târăște spre îndoitura cotului, dar gardianca nu se grăbește. „Spune ceva, așa, din inimă: tu și prietenele tale, chiar a fost în

capul vostru să ni-l aduceţi pe Stalin ca să-l învingă pe tovarășul Tito?”

„Da, comandanto”. Să plece odată, să se îndepărteze. Când Vera muncea în mlaștini, femeile beau apa infectată. Stăteau în apă zile întregi, acolo își goleau bășica și maţele, apoi tot de-acolo beau. Setea învingea teama de tifos. Saliva gardiencei se prelinge încet de-a lungul braţului Verei. O simte lunecoasă, răcoroasă, încălzindu-se, uscându-se încet. Evaporându-se.

Gardianca abia începe să devină curioasă. „Atunci, ia spune-mi, cum de nu te-au omorât pe loc? Cum de le-a fost milă de tine? Ai fost p… a cuiva de sus?”

„Nu, comandanto”.

„Trădătoarele ca tine trebuie să moară”.

„Da, comandanto”. Să plece odată, te rog, te rog, să se întâmple o minune.

„Asta-i ce spun eu tot timpul. Tovarășul Tito are o inimă prea bună, de lasă în viaţă nemernici ca tine”.

„Da, comandanto”.

„Care ne împut aerul patriei”.

„Exact, comandanto”.

„Ţii minte: nu te miști din loc, nu respiri”.

„Da, comandanto”.

Pași. Liniște. A plecat, se pare. Și chiar dacă nu, e prea târziu. Limba dibuie pe suprafaţa braţului. O trimite cât de departe poate, până la îndoitura cotului. Nimic. S-a evaporat. Pielea e uscată și sărată.

Îndată după apus, o gardiancă a venit s-o ducă înapoi la baracă. Vera se ţine cu greu pe picioare. Femeile din adăpost o privesc curioase. Vor să știe unde a fost dusă, ce-a făcut toată ziua. Știu că n-are voie să vorbească. Sunt printre ele denunţătoare, sunt și gardience deghizate în deţinute, și provocatoare care lucrează cu normă întreagă pentru Securitatea de Stat și au o masă rezervată la restaurantul Tăietorul de capete, la Belgrad.

Femeile o înconjoară, se freacă de ea chipurile din întâmplare. Șoptesc. Să spună numai dacă e mai greu acolo decât la stânci. Dacă sunt pauze bune. Dacă e

singură. Dacă vede de-acolo – adică aude – bărbaţii care muncesc la cariera de piatră, la capătul celălalt al insulei. Sau cel puţin dacă poate adulmeca mirosul năduşelii lor, adus de vânt. Ea nu răspunde. Bea patru ceşti de apă, cade pe pat şi-adoarme. Până vin s-o trezească, înainte de revărsatul zorilor.

E luată din nou, numai ea din toată baraca, şi iarăşi e supusă indicaţiilor de regie. Stai aşa, nu, aşa, ticăloaso, mişcă de-aici, aliniază-te acolo, ridică mâinile, depărtează picioarele, apropie-le, acum nu mişca, m-ai înţeles? Da, comandanto. Nu te mişti până nu vine cineva să te pună la locul tău încă o dată. Şi iar e scos dopul unei ploşti, şi buzele Verei se desfac ca ale unui sugar, şi apa e vărsată pe jos, chiar lângă picioarele ei, şi mirosul de pământ reavăn, şi sclipiri ale picăturilor de pe braţul ei, şi toate se evaporă înainte s-apuce să le lingă.

În orele următoare, în zilele următoare, aude din când în când de departe, dinspre mare, zgomote de motor. O şalupă sau un vapor navighează prin dreptul insulei în drum spre continent sau spre una dintre insulele de vilegiatură din vecinătate. Oamenii care se bronzează pe puntea de sus poate că disting figura cea nouă, minusculă, care stă cu braţele desfăcute în dreapta şi-n stânga în vârful muntelui pleşuv. Ei cred că e o statuie ridicată acolo. Sau un mic far în formă de om. Şi poate că, intenţionat, comandanta Maria a pus-o aici, pentru ca oamenii de pe mare s-o distingă şi să creadă că e un simbol pentru ceva, dar pentru ce, ce simbolizează? Figura unei femei scunde. De departe, arată cu siguranţă ca un băieţel sau ca o fetiţă.

Deodată, o străpunge un gând strâmb: ea e un monument. Un monument în onoarea Ninei, a fost pusă aici din cauza Ninei. Fiindcă Nina a fost azvârlită în stradă. Şi, astfel, oricine navighează pe vapoarele de lux o să vadă şi o să ştie care e pedeapsa pentru un om ca ea, ca Vera, pentru o femeie care a iubit prea mult.

Două ore mai târziu, la patru şi un sfert dimineaţa, mă trezesc cu o apăsare în piept. Mă scaldă valuri de

neliniște. Rămân culcată și aștept ca bătăile de inimă să se potolească. Timp de câteva minute, mă chinuiesc tot felul de gânduri și de imagini. Nici chiar înţelegerea pe care o am cu Meir – să nu gândesc nimic rău despre mine însămi înainte de nouă dimineaţa – nu funcţionează de data asta.

Nina doarme adânc. Vera, lângă ea, lipită, ghemuită ca un fetus. Ating ușor umărul Verei, ea deschide un ochi, își pune ochelarii și se așază sprinten pe pat, fără să întrebe, fără să se plângă. O înfășor în puloverul lui Meir, pe care l-am adus ca să-l miros, ca pe-un drog, ca să mă îmbărbătez, îmi amintesc să iau un caiet nou pentru scenariul filmului – am deja două umplute – și în ultima clipă hotărăsc să-mi iau și cronometrul care mă însoţește la toate producţiile; îl agăţ la gât de șnur, n-o să strice să-l am la mine.

Vera așteaptă lângă ușă și, deocamdată, nu pune nicio întrebare. Îmi ajunge o privire ca să înţeleg că știe exact ce urmează să se întâmple. Nu las emoţia să pună stăpânire pe mine (îmi rămâne numai nervozitatea). E de lucru, iar noi o să ne facem treaba. Nina se răsucește, întinde o mână și dibuie prin pat, pe partea mea. Mă caută. *Pe mine* mă caută în somn. Stăm și ne uităm hipnotizate cum mâna ei pipăie, tremură, renunţă. Oftează în somn, iar noi ne ţinem respiraţia, ce-o să-i spunem dacă se trezește, cum o să-i explicăm?

Ieșim în vârful picioarelor. Mă cuprinde dezgustul. Ajunge, destul cu minciunile. Coborâm în holul hotelului, acum gol și întunecos, în afară de o pată de lumină pe ghișeul recepţiei, și încă una deasupra unui ghiveci cu o tufa bogată de plante *Coleus* artificiale. Trag un fotoliu pentru Vera, o instalez și alerg la lift, să-l aduc pe Raft. O clipă înainte ca ușa liftului să se închidă, o filmez cu telefonul mobil: o femeie scundă și bătrână, în capătul unui hol pustiu. Urc la etajul al treilea. În oglinda liftului văd o iapă. Șocul surprizei îmi servește ca să formulez un verdict rapid și obiectiv. O femeie înaltă și voinică, cu cearcăne negre sub ochi. O feminitate ofilită – stabilește acea *script girl* care mă examinează timp de trei etaje fără să

clipească și fără milă (dar asta e și din cauza vestei bombate și a pantalonilor militari cu o mulţime de buzunare). Pe scurt, parcă aș fi producătoare. Mă despart de oglindă cu un nechezat ușor, bat încet la ușa lui Rafael și, într-o secundă, el îmi și deschide. E îmbrăcat de lucru. Amicul Sony e pe pat.

E ca și cum ar fi stat toată noaptea pe pat și-ar fi așteptat să vin să-l chem.

În lift, reușesc să schiţez un zâmbet, iar Rafi simte imediat: „E totul în ordine, Ghili?”. „Totul e în ordine”. „Agitată?” „Un pic”. „Ai și de ce”. Observă caietul cel nou, portocaliu, cu spirală. „Nu scrii destul”. Îi amintesc că am filmat tot drumul. „Totuși”, spune el, „totuși, detaliile, micile amănunte”.

„În legătură cu micile amănunte…”

„Ce-i cu eie?”

„Stalin chiar a vrut să invadeze Iugoslavia în ’48?”

„Nu știu. Dar așa credea Tito. Și erau semne. Din cauza asta a înfiinţat gulagul, sau cum i-o fi zicând aici, pentru susţinătorii și spionii lui Stalin”.

„Și, după părerea ta, bunica și bunicul au fost într-adevăr staliniști?”

„Vera și Milos? O să te mănânce de vie dacă o să sugerezi așa ceva”.

„Dar tu, tu ce crezi?”

„Eu, în principiu, o cred întotdeauna pe ea”.

Râd: „Asta cu siguranţă face viaţa mai ușoară”.

El mormăie ceva despre întrebări pe care omul le ţine în el ani îndelungaţi, până când nu mai îndrăznește să le pună. Mi-e clar că nu vorbește despre Stalin și despre Tito.

În hol, ne organizăm cu repeziciune. O așezăm pe Vera în așa fel încât lumina să cadă bine pe ea. Tragem încă un fotoliu pentru mine. În minutele în care n-am fost aici, a apucat să-și dea jos puloverul și să se pieptene (părul ei se rărește, am scris asta? I se întrezărește scalpul trandafiriu, ca un pui căruia încă nu i s-a ivit penajul) și, bineînţeles, să-și dea cu fard, rimei și puţin ruj. „Ce *lady*

ești tu, bunico”. *„Lady, ce* să zic?! O fată trebuie să fie totdeauna tip-top. Asta spun și pentru tine”. Se uită pieziș la claia mea de păr, bucle și cârlionţi. „Păsările pot să-și facă cuib acolo la tine”.

„Bunico”, zic, „știi ce vrem să facem acum, da?”

„Ei, da”. Răsuflă adânc. Îi aranjez gulerul. Simt parfumul ei puternic (a apucat și să se parfumeze). Îi aranjez părul de la spate, să-i acopăr zonele golașe. Ea găsește nu-ş’ ce *schmutz* pe bluza mea. Mâna ei alunecă de-a lungul mâinii mele și o reţine pentru o clipă. Atmosferă stranie, a clipelor de dinaintea unei execuţii, când condamnatul și călăul fumează împreună.

Mai întâi, caut s-o înmoi. „Acum, bunico, înainte să începem, vreau să-mi povestești ceva drăguţ despre tine și despre Milos, n-are importanţă ce, trei-patru propoziţii”. „Despre Milos? Ţi-am povestit deja totul”. „Atunci povestește-mi încă o dată, ceva scurt, amuzant, trebuie neapărat să aud înainte să începem”. De fapt, asta e o variaţiune a unui mic truc pe care l-am învăţat de la tata: o secundă înainte de-a manevra clacheta, vin și-i șoptesc actorului la ureche o imagine legată de atmosferă, sau un vers dintr-o poezie care corespunde scenei. Nu toţi regizorii se dau în vânt după asta, dar, hei, acum e filmul *meu.*

Și bunica mea.

Vera intră în joc numaidecât: se încruntă, mormăie rapid ceva pentru sine, începe să zâmbească. Trucul funcţionează. „Dansam mult de tot, eu și Milos”. Îi cer să detalieze pe scurt, „în vremea când Milos se vindecase de oftică și de toate holerele pe care le avea, ne-am întors din satul lui la Belgrad, aveam o locuinţă frumoasă, încă nu eram gravidă, și atât de fericiţi eram amândoi împreună… trăgeam obloanele, puneam patefonul și dansam ceasuri întregi! în aceleași mișcări eram, și în același ritm, ca niște gemeni, și știam să ne rotim în aceeași clipă…”

Rafi ridică degetul mare. Din punctul lui de vedere, Vera e de-acum întru totul în *mood,* se poate începe.

„Milos nădușea așa de frumos, Ghili, avea pielea

netedă, poate că ţi-am mai povestit odată, fără niciun firicel de păr, piele ca pielea întoarsă, și după ce stătea la soare, era ca un *negro…”*

Rafi se mișcă ușurel spre spatele ei, de-acolo îmi arată ora și face semn să scurtez preliminariile, dar încearcă s-o oprești pe Vera când subiectul ei e Milos: „Petreceam cu prieteni, și strigau că vor să mă vadă dansând, și știi cum dansam eu? Pe masă, ceardaș! Aici erau pahare, pe masă, dansam printre ele și niciun pahar nu cădea! Și fusta o ridicam puţin în sus…”

Ei bine, micul truc a scăpat de sub control.

„Și până acum, știi tu, cel mai cel îmi place la radio *Clipe de vrajă…* Acolo sunt cântece pe care eu și Milos dansam, tangouri și slowfox, și de fiecare dată când dau un cântec din ăsta, nu mă pot stăpâni și dansez cu el, și imediat îmi curg lacrimi”.

„Splendid, bunico, asta e fermecător. Exact ce voiam să aud”.

„Chiar așa?” Zâmbește. „Înseamnă că te-am ajutat?”

„Foarte mult! Și acum hai să vorbim despre chestiunea aceea, știi tu”.

„A, da”. Se afundă în fotoliu.

„Bunico, eu nu sunt în stare să pășesc pe insulă fără să vorbim”. Rafael corectează unghiul în care se află fotoliile unul faţă de celălalt. „Dar ce-o să se-ntâmple dacă o să apară ea deodată?”, întreabă Vera în șoaptă. „Nu mai bine facem asta în camera lui Rafi?” „Măcar de-ar veni”, spun eu, și ea: „Nu, nu, nu! Asta o s-o omoare!”

„Trebuie neapărat să știe”, zic, cu toate că, dintr-un motiv sau altul, sunt deja mai puţin sigură de afirmaţia mea. „Trebuie neapărat?” Vera îmi biciuiește genunchii cu mâneca puloverului. „Ce înseamnă «trebuie neapărat»? Cum poate să trebuiască neapărat dacă ea nu știe că trebuie neapărat?” „Ea știe”, repet ce i-am șoptit azi-noapte, „știe și fără să știe”. „Nu există așa ceva. Ori știe, ori nu știe”. „Bunico, ascultă-mă: orice lucru pe care-l face Nina, orice lucru pe care-l spune, orice răsuflare a ei, tot ce-o doare, tot ce e ratat la ea, totul vine de aici”. Vera îmi

respinge vorbele plescăind din limbă, iar asta mă face să vreau s-o apuc și s-o zgâlţâi atât de tare, încât ceva să străpungă, poate, în sfârșit, cristalul. „Asta e viaţa ei, bunico! Trebuie neapărat să știe din ce e făcută viaţa ei!” Vera lasă să-i scape o pufnitură lungă, plină de dispreţ, și știu că am dreptate, dar ce spun îmi sună de parc-aș fi o instructoare de cercetași.

„Și știi, bunico, ce mă deranjează cu adevărat cel mai mult?”

„Hai, s-auzim”.

„Că nu sunt absolut sigură pe cine aperi cu secretul ăsta, pe ea sau pe tine?”

„Pe mine? Ghili!”, ia foc Vera, cutremurându-se, și, preţ de o privire lungă și arzătoare, suntem dușmance, în inimă și în suflet, iar asta e de neîndurat, de neîndurat.

„Toată vorbăria că omul trebuie întotdeauna să știe tot adevărul și, cum ziceţi voi, *să facă faţă,* e foarte frumoasă, Ghili, foarte curată și foarte morală, jos pălăria…”, și mă aplaudă de trei ori, „dar eu îţi spun că nu se poate veni dintr-odată la o femeie de aproape șaizeci și trei de ani să-i spui, ascultă, scumpete, ce-ai crezut nu e exact ce-a fost și toată viaţa ta tu trăiești de fapt într-o greșeală”. „Într-o minciună”, precizez eu. „Nu! Nu! Minciună e când vrea cineva să-ţi facă rău. Și aici e, poate, *poate* cineva care n-avea încotro”.

Rafi îmi face semn să cobor tonul. Are dreptate. Dacă ne împotmolim într-o ceartă, Vera o să se blocheze total.

„Și să-ţi mai spun ceva, Ghili, ţine bine minte ce spun, dacă ea o să știe, n-o să mai vrea să trăiască, n-o să vrea să trăiască! Eu cunosc fata mea”.

„Poate-o s-o lași să hotărască singură? Nu e copil!”

„Dac-o să știe, o să fie din nou copil”.

„Și-atunci, e mai bine s-o lași să trăiască în minciună până la capăt?”

Vera se stăpânește. Clipește des. Citesc în ochii ei șterși: „Nu mai e multă vreme”.

Își încrucișează braţele pe piept. Buzele i se strâng. Rafi îmi face semn să încep.

„Bine, am înţeles. E-n regulă. Vera, povestește-ne, te rog, ce s-a ntâmplat”.

„Nu așa”, spune și se bate cu palma peste coapsă, „nu vorbi cu mine așa!”

„Cum așa? Cum am vorbit?”

„Ca și cum nu m-ai mai cunoaște”.

Amândouă respirăm cu dificultate și vorbim cu emfază. Ei îi e greu, mie mi-e greu. Mie mi-e greu pentru că ei îi e greu.

„Ajunge, bunico”, spun, și vocea mi-e puţin gâtuită.

„Ghili…” încearcă să-mi frângă inima cu privirea ei, în punctul în care eu sunt întotdeauna cel mai…

„Lartă-mă, bunico, sunt îngrozitor de tensionată. Hai să facem asta. Povestește-mi ce s-a ntâmplat”.

„Bine, o să povestesc”. Își îndreaptă spinarea, pune mâinile pe braţele fotoliului: „Rafi, mașinăria merge?”

„În septembrie ’51, într-o cursă de cai, Milos și-a rupt un os la umăr și a fost jumătate de trup în ghips. Era în concediu de boală, dar se ducea în fiecare zi să viziteze soldaţii lui din trupa cavaleriei. Apoi, într-o dimineaţă, când era acasă, telefon. Generalul lui îl cheamă urgent. S-a dus și nu mi-a destăinuit ce era acolo.

Dar o dimineaţă după asta, Milos deodată aduce inel pentru Nina. Și eu am spus: «Ai înnebunit? Cum încheiem luna?», înţelege, Ghili, asta era abia în douăsprezece ale lunii, și noi eram deja la mare strâmtoare. La patru dimineaţa, mă duceam să stau la coadă pentru o sticlă de lapte a fetiţei! Pentru primele mele încălţări din piele am stat la coadă o zi, o noapte și o zi! Până atunci am avut încălţări din iută care se îndoaie ca armonica și toată apa intră…”

Cu o inconștienţă uimitoare, scandaloasă, își întinde picioarele în aer, își rotește laba piciorului stâng încoace și încolo și o privește cu plăcere. Îmi amintesc cum, pe când eram mică, mă uitam la ea, o studiam, n-am avut altă profesoară pentru asemenea lucruri, și mi-am amintit acum, mi-am amintit zâmbetul pe care-l avea ea atunci, zâmbetul unei femei care se uită la picioarele ei frumoase.

„În vremea aceea, de pildă, pentru ca să înţelegi, Iugoslavia trimitea vagoane întregi pline cu ouă congelate în Cehia, apoi, dintr-odată, legăturile s-au întrerupt, a rămas un vagon la Belgrad, în gară, și au spus că orășenii pot să vină cu castroane și să ia ouă fiindcă altfel curg din vagon. Ne-am dus tustrei și am luat un ou întreg, și tot drumul am râs gândindu-ne la omleta pe care s-o facem pentru toţi. Și Milos, într-o situaţie ca asta, se duce și cumpără un inel și dă Ninei?”

Rafi și cu mine aruncăm din când în când o privire către lift.

„A doua zi l-a chemat generalul încă o dată. Milos s-a dus mai întâi să cumpere lemne și cărbune pentru iarnă. În gândul lui, mă pregătise pentru iarnă când eu o să fiu singură, și apoi mi-a spus așa: «Ghips îmi dă rosături pe umăr. Poate-mi pui ceva înăuntru, sus, ceva ca un pansament?». Și eu, proastă, am umplut de pansamente între corp și ghips”.

Își clatină capul. Ca și cum încă n-ar crede. „Noaptea a cerut de la mine iertare, că el trebuie să scrie ceva urgent, a stat în bucătărie și a scris poate douăzeci de pagini. A scris pentru Nina. I-a povestit despre viaţa pe care a avut-o, copilăria lui în sat, gimnaziul pentru care s-a dus la oraș, pe urmă armata și războiul mondial, și cum amândoi, în război, am salvat partizani de quislingi, și a scris și despre mine, a scris frumos… cum ne-am cunoscut la festivitate, cum m-a așteptat în staţie, a scris tot-tot pentru ca Nina să știe, și toate astea mi le-au luat oamenii de Securitate câteva zile mai târziu, când au făcut percheziţie în casă, la interogatorii mi-au citit scrisoarea lui pentru Nina de la început și până la sfârșit, au vrut să mă frângă și eu n-am clintit un mușchi pe faţă…”

Rafael ne roagă să ne oprim. Ceva îl deranjează în privinţa luminii. Prea multe umbre pe feţele noastre. Mută iar fotoliile, le pune faţă în faţă și mai aproape unul de celălalt.

„Și încă ceva ce-a cerut în seara aceea – ca Nina să doarmă în patul nostru, lângă el, abia pe urmă a mutat-o în

patul ei, și eu, idioata, am văzut toate astea și n-am înţeles că el se desparte în felul ăsta de viaţa lui, cum am putut să nu înţeleg?”

Pieptul ei de pasăre urcă și coboară cu repeziciune. N-am mai auzit niciodată astfel lucrurile pe care le povestește acum. Nu cu atâtea amănunte și nu pe tonul ăsta.

Iată, din nou, un moment puternic dintr-un documentar: când cel intervievat își schimbă, în timpul filmării, atitudinea faţă de regizor și faţă de sine și, deodată, fără să-și dea seama, se dăruiește cu adevărat.

„Dimineaţa mi-a spus la revedere, ne-a sărutat pe mine și pe Nina, s-a dus la general, n-a venit acasă, și e deja două după-amiază, și eu dau telefon la Ministerul de Interne, mi se spune – nu mai e nimeni aici, toţi au plecat la casele lor.

La noi, dacă Milos întârzie acasă un singur minut, atunci dă telefon. Simt deja: s-a întâmplat ceva. Alerg cu autobuzul la un prieten de-al lui, colonel și el, și el se uită la mine: «Serviciul de Securitate al Armatei l-a cerut, dar noi o să-l scoatem, n-avea grijă». Eu sunt îngrijorată. Sigur că sunt îngrijorată. Alerg la adjunct ministru. Să înţelegi, fiindcă Milos era comandant al trupei cavaleriștilor lui Tito, noi am cunoscut toată *crème de la crème,* pe adjunctul acela l-am cunoscut într-o vacanţă, am fost odată împreună, și el chiar s-a uitat la mine foarte frumos pe la spatele nevestei. N-are importanţă. Și mi se spune: «Adjunctul exact acum la vânătoare. Vino mâine». Mâine vin. «E la doctor în afara orașului». Am început să înţeleg. Foarte mulţumesc.

Miercuri, 17 octombrie, am trezit-o pe Nina devreme și i-am spus: «Eu mă duc să-l caut pe tata. Scoală-te acum și mănâncă micul dejun pe care ţi l-am făcut, o să te pieptăn și pe urmă du-te direct la Jovanka, mănâncă acolo de prânz și stai cu fetele ei până seara, atunci o să vin să te iau». Nina era încă adormită și n-a înţeles de ce trebuie să se scoale așa de devreme, dar a mâncat tot, n-a lăsat nimic în farfurie”.

„Lartă-mă, o clipă, bunico, tată, opriţi. Mă gândesc deodată – noi am renunţat complet la ideea Ninei?”

„Ce idee?” Vera e supărată că am întrerupt-o.

„Să vorbim cu Nina-cea-din-viitor. Cu Nina cea care o să fie cândva”.

Tăcem tustrei. Dacă nu ne adresăm Ninei-celei-din-viitor, filmăm, pare-se, ceva care n-o să intre în filmul ei. Ceva care n-o să fie adus la cunoștinţa ei.

Rafi spune: „Propun s-o lăsăm pe Vera să hotărască”.

Vera se gândește. Faţa i se schimonosește. Apoi, cu o mișcare decisivă a mâinii: „Hai mai întâi să continuăm și la sfârșit o să hotărâm”.

„Cum la sfârșit? Acum, acum trebuie hotărât dacă facem asta sau nu”.

„Unde eram?” Vera sare peste întrebarea mea. „O văd ca acum, stă la masă într-o pijama albastră, bea lapte... Era într-adevăr o fetiţă atât de bună”.

Vera a decis.

„A terminat de mâncat, s-a îmbrăcat, i-am făcut codiţe și am scris un bileţel pentru Jovanka. Și după ce-a ieșit din casă, mă uit pe după perdea, ceva ce n-am făcut niciodată, numai în ziua aia ceva mi-a lucrat în burtă, să mă uit după ea, să văd cum merge și cum sare pe trotuar pe un șotron desenat de copii, cum trupul ei e mic și drăgălaș și parcă dansează”.

Tăcere. O greutate îngrozitoare. Ea oftează, înclină capul. Ăsta e doliu, lucrul care mă taie acum jos în burtă. Pentru prima oară, jelesc după fetiţa Nina. După viitorul pe care n-o să-l aibă. După omul care n-o să devină. După mine. Îi întind Verei niște șerveţele, dar îmi respinge mâna.

„Mie nu mi-e rușine de lacrimile mele!”

„Filmul merge”, mârâie Rafi.

„Deodată, văd stând afară un bărbat înalt, cu haină de piele, și imediat m-am gândit că e de la Serviciul de Securitate, mai e și o mașină neagră cu motorul pornit și geamuri opace. Bărbatul ăsta se uită după Nina și face semn cu capul mașinii negre, și m-am întrebat o clipă de

ce se uită așa după fetiţa mea, de ce i-o arată șoferului, dar m-am gândit și c-a venit să-mi spună că Milos acuș-acuș e eliberat! Și după o clipă el bate tare la mine în ușă, și eu, idioata, îi spun: «O, slavă Domnului că ai venit, intră, bei un ceai?».

Intră, își scoate mănușile, se uită împrejur prin locuinţă, dă așa cu mănușile peste mâneca hainei, se așază și deodată e drăguţ...”

Vera mimează pentru camera de luat vederi: maniere de om delicat, plin de consideraţie: „«Fumaţi, doamnă?».

«Da.»

«Atunci, înainte de orice altceva, aprindeţi-vă o ţigară. Bine. Regret că trebuie să vă aduc această veste: Milos a încercat să se sinucidă.»

Și eu ţip: «Ce? Trăiește sau a murit?».

«Nu pot să vă spun acum. Veniţi. O să primiţi toate informaţiile la Spitalul Militar, numai că, înainte să ieșim, sunt câteva lucruri pe care trebuie să le știu despre legătura pe care aţi avut-o cu Rusia.»

Poate o jumătate de oră, pune întrebări, eu răspund, nu ţin minte ce, nu știu nimic. Întreabă despre Rusia, despre Stalin, despre spionii care, chipurile, am fost. Pentru mine totul se amestecă, mă ţin cu greu, până când, în cele din urmă, spune: «Acum mergem, luaţi ce vă trebuie pentru multă vreme».

Eu nu iau nimic. Numai haina, poșeta, tot trupul îmi tremură. Ieșim. Șoferul cu ochelari negri stă în mașină, omul cu haina strigă deodată: «Culcă-te pe jos, târlă! Să nu se vadă că ești în mașină!».

Mergem la Spitalul Militar, totul repede-repede, în fugă, cu ţipete, deodată oprim și el spune: «Dumneata intri pe ușa asta și eu te aștept aici, și e mai bine pentru dumneata și pentru fiica dumitale să dai răspunsul corect».

Răspunsul la ce, cui – n-a spus.

Intru în camera unde se află deja un medic colonel și alţi doi colonei, pe urmă am înţeles, de la procuratura armatei.

Sunt primită frumos. «Doamna mea, doamna mea,

madame, condoleanţele noastre.» Unul înalt, cu chelie, îmi citește o hârtie oficială: «Ieri, la orele 16 și 20, în ziua de 16 octombrie, paznicul a lipsit doar un minut, s-a dus la toaletă, și atunci Novak Milos a scos din ghipsul lui câteva pansamente, le-a legat împreună și s-a spânzurat de pat, iar capul i s-a smucit în așa fel, că i-a rupt gâtul, așa că n-am putut să-l ajutăm. Acum te-am invitat să ne semnezi că dumneata și cu el sunteţi staliniști și că te dezici de soţul dumitale ca fiind dușman al poporului, ca spion rus al lui Stalin»”.

„Un moment, bunico, mai încet. N-am înţeles: voiau să recunoști că ești stalinistă?”

„Sigur că voiau!”

„Și tu?”

„Eu ce? Eu n-am recunoscut”.

„Fiindcă n-ai fost”.

„Exact”.

„Și ce s-a întâmplat?”

„Uite, Ghili, eu eram chiar gata să semnez pentru ei că sunt stalinistă și Satana în persoană, dar nu că Milos e stalinist și dușman al poporului. Asta nu! Pân-aici!”

„Lasă-mă să-nţeleg. Din cauză că n-ai consimţit să spui că Milos e trădător, numai din cauza asta te-au trimis pe Goli Otok?”

„Da”.

Dacă așa stau lucrurile, n-am greșit și n-am avut vedenii. Eram în Secţia de terapie intensivă, fără sânge în trup, când ea mi-a povestit. Poate s-a gândit că zac fără cunoștinţă. Poate s-a gândit că trag să mor și a vrut să se despovăreze de asta, o dată în viaţă. Toţi anii de atunci, am știut, am simţit și n-am îndrăznit s-o întreb dacă e adevărat.

„La drept vorbind, de mine le păsa mai puţin”, spune ea acum. „Ei l-au vrut pe Milos. El era important, a fost erou mare în al Doilea Război Mondial, era comandantul cavaleriștilor lui Tito, și au vrut numai ca nevastă-sa să spună în faţa tuturor că Novak Milos e trădător și susţinător al lui Stalin împotriva lui Tito”.

„Și dac-ai fi spus?”

„Dac-aș fi spus ce?”

„Nu știu... Că el, să presupunem, e susţinător...”

„Ghili!”

„Eu întreb numai, bunico. Să presupunem că tu ai fi...”

„Sub niciun motiv! Nu există niciun «să presupunem»! Soţul meu n-a fost trădător! Idealist, da! Și omul cel mai drept și mai curat!”

„Da, clar, asta știm...”

„Nu, nu știm! Nimeni nu știe ca mine. Numai eu, din toată lumea, știam ce suflet e el! Și numai eu pot să spun despre el și nu mai e nimeni altul să spună pentru el, Ghili, și din cauza asta eu n-o să le semnez nici dacă mă aruncă pe Goli, și nici dacă mă omoară, nici dac-o iau pe Nina...”

Tace. Îi ard ochii. Capul ei mic tremură de mânie.

„Și să presupunem, bunico, să presupunem numai că ai fi fost dispusă să spui că Milos a trădat – ei chiar ţi-ar fi dat drumul?”

„Nu știu. Poate. Așa spuneau”.

„Și te-ai fi întors acasă, la Nina?”

„Poate. Da. Dar atunci Milos ar fi fost socotit dușman...”

„Noi știm, dar...”

„Care «noi», Ghili?” Mă privește pe deasupra ochelarilor. „Este și aici vreun interogatoriu?”

„Nu, suntem numai Rafi și cu mine care vrem să știm. Hai să facem un pas înapoi, bunico”.

Până și să-i spun „bunico” mi se pare acum strident.

„Întreabă”. Scoate oglinjoara rotundă și se aranjează, „întreabă, hai”.

„Mai întreb o dată, fiindcă trebuie să înţeleg. Tu n-ai consimţit să spui că Milos e trădător, și din cauza asta te-au azvârlit pe insulă?”

„Aveam de-ales?”

O privesc cu disperare.

„Rafi”. Vera îi vorbește lui, dar ochii îi sunt aţintiţi asupra mea. „Tu-mi promiţi, da?”

„Îţi promit ce?”

„Că ce spun eu aici n-o să fie sub niciun motiv în filmul pe care l-a vrut Nina”.

Rafi tace. Loialitatea lui de orfan se zdruncină. îl sfredelesc din priviri, dar și Vera e bună la sfredelit.

„Uite”, încearcă el să se eschiveze, „cred că ar fi bine dac-am avea odată materialul ăsta ordonat și complet”.

„Vasăzică nu-mi promiţi?”

„Eu propun să nu hotărâm acum”.

Mâinile ei se strâng mai tare pe braţele fotoliului.

Rafi întreabă: „Vrei să continuăm?”

„Nu mai știu ce vreau și ce nu”.

O reacţie interesantă, notez pentru mine. „Atunci, hai”, mă aplec spre ea și-i mângâi încet braţul pe toată lungimea lui. Tratamentul nostru *reiki* de familie. „Spune-mi exact ce ţi-au zis”.

„E așa de important acum? Au zis”.

„Da, e important. E cel mai important”.

„Atunci, întreabă”.

„Ce s-a întâmplat acolo, în cameră?”

„Ce-a fost acolo? Hai să vedem... A fost că el, colonelul cu chelie, mi-a spus, și asta ţin minte cuvânt cu cuvânt: «Noi suntem corecţi cu dumneata, doamnă, situaţia e că din cauză că soţul dumitale n-a scos o vorbă la interogatorii, n-a recunoscut nimic, deci n-are nicio vină, dumneata poţi să ceri pensia lui pentru dumneata și pentru fiică, dar asta numai dacă ne semnezi».

Am spus: «Dumneata vrei ca eu să spun în locul lui că e trădător?». «Da». «Și ce-o să mai fie?» A spus: «Nimic. Numai că mâine o să fie în *Borba* și în încă două-trei ziare că Novak Vera s-a dezis de dușmanul poporului, de trădătorul Novak Milos».

Ei văd că tac, și colonel de la procuratură spune: «Novak Vera, aici în cameră sunt două uși. Una în partea stângă, către libertate și mers acasă la fetiţa dumitale, și una în partea dreaptă, Ia închisoarea Goli Otok, pentru mulţi ani de muncă silnică. Ai acum trei minute ca să hotărăști».

Și eu, creierul meu e mort. Tot trupul meu nu trăiește, înţeapă-mă cu un ac, Ghili, eu nu simt. A murit Milos, a murit dragostea mea mare, ce să mai vreau?”

Caută o ţigară în poșetă. Scoate de-acolo un pachet mototolit de Europa. Sunt ani de zile de când n-am văzut-o fumând. Mă gândesc la micuţa Nina, care în ceasul acela al dimineţii ajunsese, pe cât se pare, la casa Jovankăi.

„Apoi colonelul de la medicină a spus: «Poate n-ai înţeles. Poate vrei să bei apă și să gândești mai bine».

„Eu nu vreau nimic, decât să mor”. Nu izbutește să-și aprindă ţigara, o ajut eu.

„«Ascultă, Novak, încă o dată îţi spun că noi cu dumneata dăm cărţile pe masă: din raţiuni de securitate, nu vrem să se știe că el a murit la noi. O să fie îngropat într-un mormânt de anonimi. După ce dumneata ne semnezi, iei fiica dumitale și te duci să trăiești cu ea în alt oraș. Dumneata doar ne dai nouă aici pe hârtie o zmângăleală mică, și pe urmă n-ai voie să vorbești despre asta toată viaţa. Nici măcar cu fiica dumitale n-ai voie să vorbești nimic. Acum mai ai două minute să te gândești»”.

„Ei, semnează odată”, mă aud strigând cu glas de strigoi. Rafael se sperie, dar Vera e atât de adâncită în poveste, încât se pare că nici nu bagă de seamă.

„Le-am spus: «N-am nevoie de două minute și nici de o jumătate de minut. Eu nu mă dezic de soţul meu. Soţul meu am iubit mai mult decât viaţa mea. Soţul meu niciodată n-a fost dușman al poporului. Faceţi ce vreţi»”. Scutură scrumul în capacul pachetului de ţigări.

„Și atunci colonelul celălalt, nu înalt, a spus: «Dacă-i așa, mergi chiar mâine cu vaporul la Goli Otok. Știi ce-i aia Goli Otok?».

«Știu.»

Și a spus: «Nina, fetiţa dumitale, o să rămână în stradă».

Am spus: «Asta e deja hotărârea voastră».

Mi-a spus: «Nu, e hotărârea numai a dumitale».

Am spus: «Vă rog foarte mult, oameni buni, Nina nu face parte din povestea asta, Nina poate să meargă la sora

mea Mira, sau la sora mea Rózsi, sau la prietena mea Jovanka. Ea nu trebuie neapărat să rămână în stradă».

Și colonel a spus încă o dată: «Ascultă-mă bine, femeie. Dumneata mergi pe Goli Otok la muncă silnică, și Nina, fetiţa dumitale mică și frumoasă, o să rămână în stradă, cuvântul meu. Și strada e stradă»”.

Vera își pune o mână pe piept.

„Bunico, vrei să facem o pauză?”

„Nu. Vreau să povestesc”.

În cariera mea nu tocmai strălucită, am lucrat și ca documentaristă la câteva filme documentare. Iar și iar, l-am văzut pe cel căruia i se lua interviul ajungând la răscrucea asta: să dezvăluie secretul întunecat al vieţii lui, sau să-și continue la nesfârșit minciuna. E uimitor cât de mulţi au fost cei care au hotărât să dezvăluie secretul – mai cu seamă oameni în pragul morţii – numai pentru că au simţit că adevărul trebuie să se păstreze într-un loc oarecare din lume.

„Ghili, ce vrei să întrebi?”, zice Vera.

Îmi adun toată puterea pe care n-o am. „Spune, bunico, ce înseamnă «o să rămână în stradă»?”

„Nu știu”.

„Totuși, încearcă”.

„Nu știu”.

Încerc o altă direcţie: „Ai spus că i-ai rugat să n-o amestece pe Nina în povestea asta?”

„Exact”.

„Crezi, să spunem, că poate ar fi trebuit să-i rogi ceva mai mult?”

„I-am rugat cât am putut. Asta a fost cel mai mult ce-am fost în stare”.

„Da. Dar poate că, dacă ai fi fost puţin mai...”

„Eu nu știu să implor”.

Strânge buzele. Își ia ochii de la mine.

„Bunico, iartă-mă, dar trebuie neapărat să întreb. Ai auzit vreodată despre fetiţe pe care Securitatea le-a aruncat în stradă?”

„Nu”.

„De niciuna?”

„Nu știu. Poate că se vorbea ceva despre una sau două. Poate că totul nu era decât zvonuri. Era o vreme a zvonurilor”.

„Și ce li s-a ntâmplat?”

„Nu știu”.

„Ce spuneau zvonurile?”

„N-am auzit”.

„Bunico...”

„În sfârșit, se poate continua?” Aproape că strigă. Buzele îi tremură, nu așteaptă confirmarea, și realizez deodată în ce măsură simte că trebuie neapărat să dezvăluie povestea asta – să fie auzită, în sfârșit, să ia fiinţă pe lumea asta în întregime.

Și tocmai pentru că acum totul e deschis și destăinuit, simt că se produce o eroare teribilă: de ce filmăm discuţia asta pe la spatele Ninei? De ce nici măcar acum, cu o clipă înainte de a urca pe insulă pentru ca, în sfârșit, să ne curăţăm puţin de ceea ce *ne fucking* infectează familia de trei generaţii? Ce facem noi în schimb? Ce-i facem Ninei, din nou?

„Mi-au spus: «Novak Vera, ascultă bine încă o dată. Ai un minut să te gândești». Am repetat: «N-am nevoie nici măcar de o secundă».

Și medicul colonel a spus: «Dumneata alegi un bărbat mort în locul unei fetiţe vii? Ce fel de mamă ești? Ce fel de femeie ești? Ce fel de om?».

I-am spus: «Nu mai sunt mamă, nu mai sunt femeie, nu mai sunt om. Sunt nimic. Mama și femeia și omul Novak Vera au murit. Aţi ucis motivul ei de a trăi. Eu nu vă semnez. Faceţi ce vreţi»”.

„Semnează-le!”, strig eu din nou, scăpată din frâu. De data asta, Vera mă aude. Se reazemă de spătarul fotoliului și aruncă spre mine o privire lungă, întunecată. Dă din cap afirmativ, cu amărăciune și dezamăgire, ca și cum ar fi descoperit că, sub toate straturile mele de lustru, am trădarea în sânge. Ca și cum întotdeauna ar fi știut că, în clipa decisivă, o s-o trădez.

Iar eu îmi amintesc ce mi-a spus pe când eram adolescentă: „Tu n-ai să dai voie niciodată nimănui să-mi strâmbe povestea și s-o întoarcă împotriva mea”.

Clipa asta…

Cum, din aceleași trăsături cunoscute și iubite, se naște deodată chipul unui străin? Unui dușman. Fiindcă suntem în război, eu și bunica Vera. Asta-i limpede. Ea mă avertizează din priviri să nu depășesc o anumită linie. Dincolo de linia asta e haosul, omul e lup pentru om și nu se fac concesii pentru nepoţi. Dar de data asta nu cedez, o privesc drept în ochi și-i observ trăsăturile feţei trăgându-se în spate și ascuţindu-se, iar ăsta e primul moment de când a început să povestească și poate de când o cunosc, când simt în ea panica.

E ca și cum o părticică răzvrătită din sufletul ei, care a fost legată și redusă la tăcere aproape șaizeci de ani, i-ar fi scăpat acum de sub control și-i urlă în cap: „Ce-ai făcut, Dumnezeule, Vera, ce-ai făcut?”

„Medicul colonel se duce la ușa din partea dreaptă și o deschide, și acolo stă cel cu haina neagră, primesc de la spate o lovitură în cap, nu știu cine m-a pocnit, merg spre cel cu haina și el mă ia cu putere de mână”, își prinde braţul cu duritate și îl arată camerei de luat vederi. „Și eu vreau să mă ducă la Nina, să-i spun ce s-a întâmplat, să știe să rămână câteva zile la Jovanka, și pe urmă Jovanka o s-o ducă la sora mea Mira, sau la sora mea Rózsi…”

Se îneacă. Încearcă să vorbească și se sufocă din nou. Își înghite lacrimile.

„Dar cel cu haina spune șoferului: «Du curva direct la închisoare»”.

Se afundă în fotoliu, cu umerii lăsaţi. „Scumpa mea Ninocika”, îi șoptește camerei de luat vederi, Ninei celei din viitor, care, deodată, răsare din nou. „Cum pot să le semnez? Cum pot să spun tuturor că tatăl tău e un trădător?”

„Fiindcă el e mort”, răspund eu, „și Nina trăiește”.

„Milos n-a fost trădător, Ghili”.

„Cum ai putut, bunico?”

„L-am iubit”.

„Mai mult decât o iubeai pe fiica ta?”

„Mai mult decât iubeam viaţa mea”.

Nu mai rezist. Mă ridic, mă învârt ca un leu în cușcă prin holul pustiu. Când trec pe lângă tata, el șoptește repede: „întreab-o dacă și azi ar face același lucru”.

Mă întorc și mă așez în faţa ei. Ea se apleacă spre mine, își acoperă gura cu mâna și șoptește: „Tu nu te-ai omorât odată din cauza unui bărbat?”

„Dar n-am omorât alt om”.

Se ferește de parcă aș fi pălmuit-o. Își aprinde încă o ţigară și-i oferă și lui taică-meu una. Mie, nu. Îi ordonă să nu mai filmeze și el se supune. Degetele îi tremură. I-am făcut un mare rău. Fiindcă, dacă ar recunoaște ce-a făcut, s-ar fărâmiţa pe loc într-o grămadă de rumeguș. Rafael împarte ţigara cu mine. Nu mai fumăm de ani de zile, amândoi, de când el a avut un atac de cord, dar acum ne năpustim asupra ocaziei de-a ne pârli limba și cerul gurii.

„Eu nu sunt mincinos”, murmură Vera pentru sine din fumul de ţigară, „nu sunt mincinos. Nici măcar o singură dată în viaţa mea n-am minţit! Atunci, poate că o singură dată nu i-am spus Ninei tot adevărul, dar asta a fost numai spre binele ei, pentru ca ea să nu... Ia te uită cine vine!”, strigă ea tușind în fumul care ne înconjoară pe tustrei și-și flutură mâna. „Bună ziua, Nina, drăguţo, suntem aici! Bună dimineaţa, cum ai dormit?”

Nina se ivește din lift, la capătul holului. Nepieptănată, puţin ameţită, căscând. „De când sunteţi aici?” Suspiciunea se trezește mult înainte ca Nina să fie trează, făcând-o să mijească ochii.

„Am tras câteva cadre fără vreun scop anume”, zâmbește Rafi neajutorat, „în vederea filmărilor pe Goli”. Aceste cuvinte îl urâţesc cu totul. Zâmbim tustrei neajutoraţi. Duhnim a minciună. „Bunica a povestit tot felul de anecdote, înainte să ajungem pe insulă”.

„Aaa”. Nările i se lărgesc. Prinde din aer informaţia și o prelucrează, dar e încă prea adormită ca s-o descifreze. Ia ţigara din mâna Verei. „Când aţi coborât? N-

am auzit nimic. Oare pot primi o cafea? îmi crapă capul de la whisky”.

Rafi și cu mine ne repezim spre recepţia pustie. Sunăm clopoţelul de pe masă. Un funcţionar somnoros ne spune că va încerca să ne servească, dar că, de fapt, e inutil, fiindcă bucătăria se deschide abia peste o oră. Rafi și cu mine ne rezemăm de tejghea, privind cum Vera flecărește cu Nina. Rafi întreabă: „Ce whisky?”, iar eu mă fac că nu-l aud. Nina spune ceva, iar Vera râde, își lasă capul pe spate și râde.

„N-am apucat s-o întreb dacă și azi ar…”

„Am observat”.

„Păcat că nu mi-ai amintit mai înainte”.

„Da”.

„Tu ai știut că așa a fost, nu?”

„Așa cum?”

„Că i-au dat posibilitatea să aleagă”.

„Da”.

Își adună toate forţele ca să-mi înfrunte privirea.

„Vasăzică, de fapt, ai știut că Nina n-a fost doar părăsită”. „Ce?… N-am înţeles”.

„Că a fost și părăsită, și trădată”.

Cuvântul se înfige adânc în el.

„Înţelegi? Ea nu numai că și-a părăsit fiica, ci a și trădat-o, pe fiica ei, pe mama mea. A trădat-o”.

„Da. Așa e”, mormăie el pentru sine, „și părăsită, și trădată”.

Amândouă sunt înconjurate de fumul atras de lampa de deasupra lor. Vera fumează trăgând în piept scurt și des. Nina, încet, cu plăcere. Ne aruncă o privire candidă. Rafi și cu mine îi facem semn că e o problemă cu cafeaua. Ne răspunde tot prin semne că poate ieșim să căutăm o cafenea de-a lungul ţărmului. Dăm din cap, e în regulă. Ea gesticulează: lăsaţi-mă doar să-mi termin ţigara. Trage în piept cu plăcere. Rafi și Vera și eu o sorbim din ochi.

Acea stranie calitate înșelătoare, lunecoasă, a ei.

E aici și nu-i aici. O vedem, dar ne și amintim de ea.

În ziua a treia sau a patra, sau după o săptămână,

cine știe, cine poate ţine minte, apare o gardiancă nouă. O conduce cu o frânghie, iar mersul cu ea e aproape suportabil, fără ciocniri și fără căderi, ca și cum ar fi învăţat amândouă să-și coordoneze pașii. După voce, e foarte tânără, și după accentul tărăgănat, amuzant, e din Muntenegru. Greu de crezut cât e de guralivă. A trecut deja etapa de reeducare. A urcat toate treptele ierarhiei. A început ca Vera, ca „boicot”, cele excomunicate și considerate ca nefiind oameni, a promovat la „bandă”, la șlehte, care sunt rușinea speciei umane, și a ajuns până la „brigadă”, cele care și-au recunoscut infracţiunile comise și necomise, au consimţit să fie denunţătoare și au revenit la adăpost, la umbra aripilor tovarășului Tito.

Gardianca se bucură: în curând, o să plece acasă. O să înveţe să fie croitoreasă, o să se mărite. Are deja un logodnic care o așteaptă în sat. Cam gras, dar băiat bun și cu o meserie căutată: e dogar. O să aibă cinci copii. Vera o ascultă. Sunete frumoase. E tot timpul vigilentă: e de necrezut că o gardiancă îi vorbește așa. E mai bine pentru ea, pentru Vera, să tacă, nici măcar să nu asculte. Să nu cumva să-i vină vreun gând și să-i scape din gură.

Când ajung în vârful muntelui, tinerica râde de bucurie către marea întinsă și către priveliștea deschisă, iar Verei i se taie respiraţia auzind-o.

Ca și când ar fi o copilă, se gândește Vera.

„Hai să vedem, fleandură”, spune dulce gardianca, „știi de-acum unde să stai dimineaţa?”

Vera clatină din cap, nu știe, își arată fetei ochii. Fata râde: „Am uitat. Sunt toantă. Stai aici. De-acum încolo – nicio mișcare!”

„Comandanta”, întreabă Vera în șoaptă, „pentru ce sunt eu aici?”

„Cum adică pentru ce?” răspunde gardianca și-i aplică o lovitură în piept, dar nu prea tare. Doar așa, ca să-și facă datoria.

„Ce se face cu mine aici? Ce fac eu aici?”

Liniște. Acum chiar că a depășit orice limită.

„Nu ţi s-a spus?”

„Nu”.

„Nimeni nu ţi-a spus?”

„Nu”.

Cealaltă râde cu uimire. I se pot imagina dinţii albi puternici și gingiile roșii.

„Și-atunci, de ce să-ţi spun eu?”

Vera își joacă ultima carte: „Fiindcă ești om”.

Aude o respiraţie care se taie brusc, ca un scâncet dulce de prunc. În fata asta e ceva ce-i aproape de neconceput pe Goli Otok. „Uite, asta nu... N-am voie...” Apoi, cu repeziciune, în șoaptă, la urechea Verei: „E aici buruiana comandante! Maria, asta știi, da?”

„Nu”.

„Nici măcar asta nu ţi-au spus?”

„Nu”.

„Comandanta Maria a adus-o de la dânsa de-acasă”.

„De-acasă?” Vera nu s-a gândit niciodată că Maria vine dintr-o casă. Toate astea o zăpăcesc teribil. Și ce vrea să spună buruiana? Ce caută aici buruiana?

„Dânsa e dintr-un sat de lângă Rijeka”.

„Dar pentru ce?”

„Cum pentru ce? Ca să crească”.

„Cine?”

„Buruiana. Răsadul ei”.

„Nu pricep”, șoptește Vera cu disperare.

„Aici nu crește nimic, așa-i?” Fata spune ceva ce Vera știe deja. Nicio plantă nu poate prinde rădăcini pe stâncile goale.

Aude cum e scos dopul ploștii. Apa curge din abundenţă. Picături sar din pământ pe mâinile ei. Linge cu nesaţ. Știe că gardianca asta n-o s-o lovească prea tare.

„E mare?”

„Cine?”

„Buruiana”.

„Ce întrebări ai... Ajunge, gura, târnoaţă!” Vera își imaginează chipul tânăr schimonosindu-se, fata furioasă că s-a lăsat momită să fie bună la suflet.

„Te rog, comandanto, spune-mi numai atât, trebuie

neapărat să știu”.

„E mititică”, bombăne gardianca. „Îţi scot ochii cu linguriţa dacă spui cuiva că am stat de vorbă”. Și râde: „Bun, ochi oricum nu mai ai. Acum nu te mișca, fă-ţi treaba și taci, m-ai înţeles?”

„Dar care-i treaba mea?”

Fata se îndepărtează. Vera nu așteaptă nici măcar ca pașii să nu se mai audă și se grăbește să se aplece cu o mișcare rapidă. Mirosul o ameţește. Pământ reavăn, bogat, pământ de pe altă lume. Nu îndrăznește să-și înfigă degetele în pământul ăsta, să-l răscolească, să se tăvălească pe el. Se ridică imediat, cuprinsă de panică și fericită. Își întinde braţele. Cine ar fi crezut că poate să existe o asemenea foame de pământ? Se aude râzând. De multă vreme n-a mai auzit râsul ăsta.

E aici o buruiană mică. Gândul îi face plăcere, o desfată, face să-i bată inima mai tare. Ca și cum i-ar fi fost pus în braţe un prunc.

Noaptea, pe prici, o femeie se lipește de ea. Vera se trezește cuprinsă de panică. Vin s-o ia, se pare. Interogatoriu, sau mai rău. Femeia o face să tacă atingându-i buzele și șoptește: „Știu ce faci tu sus pe munte”.

„Cine ești?”

„N-are importanţă. Nu ţipa”.

„Cum de știi?”

„Gardiencele au vorbit. E acolo o plantă, așa-i? Un răsad? Ceva de-al Măriei?”

Vera tace. N-are nicio îndoială că femeia e denunţătoare. Cineva care încearcă s-o bage în bucluc și să capete câteva puncte de merit în procesul de reabilitare.

„Dispari”, șoptește Vera, „o să strig”.

Femeia îi șușotește rapid la ureche: „Când am ajuns pe insulă și alergam între două rânduri, tu ai fost singura care nu m-a scuipat”.

Vera face legătura dintre voce, chip și trup. O femeie înaltă, aristocratică, slabă ca un schelet, cu o privire

albastră nebună și înfricoșătoare. Alerga între rânduri și ţinea aproape de piept un instrument muzical rotund, o mandolină parcă. Toate au văzut că încerca să apere instrumentul și, nu se știe de ce, asta le-a înfierbântat și mai tare. Au lovit-o până când mandolina a căzut, s-au năpustit și-au sfărâmat-o. Vera a încasat atunci zece bice, fiindcă se prefăcea doar c-o lovește pe cealaltă.

„L-a făcut loc acolo”, șoptește femeia în urechea ei. „Maria. Și-a făcut bordel cu vedere la mare. Aduce noaptea fete”.

Discuţia asta poate să coste patruzeci de bice. Nimeni nu scapă cu viaţă sau întreg la minte după patruzeci de bice.

„Și a spus că vrea să aibă acolo puţină verdeaţă înaintea ochilor”.

Vera nu înţelege. „Noaptea?”

„De ce nu? Sau poate are un miros bun? Ai mirosit-o?” O respiraţie adâncă, un abur cald pe la urechea ei. Femeia oftează. Trupul Verei se relaxează puţin. În oftatul acesta se simte amestecat un sentiment uitat. Femeia șoptește: „Goldman. Profesoară de muzicologie, Goldman Erika. Îmi pare bine de cunoștinţă”.

Vera ar vrea din tot sufletul să spună că și ei îi pare bine de cunoștinţă. Să guste politeţea pe de-a-ntregul. Dar tace.

„Din clipa în care am auzit că e o plantă pe insulă”, spune femeia cu glas înfundat, „m-am simţit imediat mai bine. Ca și cum ar fi o speranţă c-o să ieșim cândva”.

Vera încearcă să înţeleagă ce aude. Cuvintele femeii nu se încheagă întotdeauna într-o propoziţie inteligibilă. După ultimele săptămâni pe munte, e greu să poarte o conversaţie logică. În general, logica e ceva pretenţios, istovitor. Trebuie să respecţi cu scrupulozitate un lanţ de fapte care vin într-o anumită ordine. Vera își întoarce faţa spre cealaltă, îi caută urechea.

„Dar ce fac eu acolo?”

Din nou, un dans al feţelor. Vera trebuie să-și îndrepte faţa spre perete pentru ca cealaltă să-i șoptească

la ureche: „Nu ţi s-a spus?”

„Nu”.

La capătul barăcii, în patul de lângă găleată, cineva plânge în somn. Promite că e ultima oară când întârzie la școală. Cele două femei stau nemișcate. Vera simte pe spatele ei bătăile inimii celeilalte.

„Spune numai”, șoptește femeia, „ai atins-o?”

Vera e uluită. Nu i-a dat prin cap s-o atingă. Nici s-o miroasă. Atât de mare e teama de gardience.

„Atinge-o o dată pentru mine. Promite-mi”. Pasiunea cu care i se șoptește îi spune că poate numai pentru rugămintea asta a riscat femeia atât de mult. Vera se întristează dându-și seama cât de fricoasă e. Nici măcar s-o miroasă n-a îndrăznit. O dezgustă senzaţia că a greșit, atât de cunoscută. Sentimentul de alegere greșită. De nepotrivire îngrozitoare cu realitatea, realitatea așa cum o cunosc toţi ceilalţi. Goldman Erika o sărută deodată pe Vera pe lobul urechii, pe obraz, o sărutare delicată și încă una, plăcute până la durere și, într-o clipită, cu o mișcare lunecoasă de animal, se prelinge din patul Verei și dispare.

A doua zi, în zori, după ce gardianca a udat răsadul, a pus-o la locul ei și s-a îndepărtat, Vera încearcă să-și concentreze privirea pe buruiană, dar nu vede decât întuneric și, ici-colo, fisuri de alb. Îi e interzis să se miște, așa că încearcă s-o miroasă din locul unde a fost așezată, dar aroma pământului ud e prea puternică și umple aerul. Își atinge distrată lobul urechii, obrazul, locurile în care a fost sărutată, și deodată Milos licărește în ea, doar o clipă, dar și asta e suficient, în sfârșit, vine, l-a luat într-adevăr mult timp până ce a binevoit să apară.

Dintr-odată, Vera se ghemuiește la pământ, se iasă pe călcâie, pipăie repede cu mâinile, până ce dă de o moviliţă de pietre. Trece peste ea cu amândouă mâinile, ca și cum ar binecuvânta capul unui copil. Cercetează moviliţă cu degetele. E aranjată în formă de cerc. Buruiana, bineînţeles, se află în centru, încă nu îndrăznește s-o atingă. Îi ajunge să știe că e aici. Pătrunde cu degetele, prudent, în interiorul cercului, atinge pământul ud, apoi,

cuprinsă de nebunie, își adâncește degetele în el până la capăt. O inundă o senzaţie de bogăţie extraordinară.

Pământul ăsta… e tot numai belșug și bine. Cine-o să-l atingă o să fie apărat de orice rău. Apropie de obraz degetele înnoroiate și inspiră adânc. Pune un boţ umed pe limbă, îl topește și, fără să se gândească, îl înghite, se îneacă și râde. Degetele îi sunt din nou atrase înăuntru, în interiorul cercului, plutesc acum deasupra a ceva moale, plăcut și subţire.

O plantă mică, scundă. Frunzuliţe. După luni de împins stânci, degetele ei sunt aspre și grosolane, aproape că nu poate simţi atingerea frunzelor. De aceea, le atinge cu partea dinăuntru a degetelor. O delicateţe incredibilă.

Le mângâie, nu le strivește, nu le rănește – ferească Dumnezeu –, dar atinge destul pentru ca o părticică din plantă, un miros fin, necunoscut, să se lipească de degetele ei.

Miroase, trage în piept. Aproape că nu poate fi cuprins belșugul.

Sare în picioare. Alarmă falsă. Jos, în prăpastie, în mare, o grindă de lemn s-a lovit de stânci.

Un mic răsad. Frunze minuscule. Frunzuliţe pline de viaţă. Poate există și o tulpină – deodată, nu mai e sigură, și trebuie neapărat să știe: există o tulpină? Mai mult de una? Și cum sunt ele orânduite, frunzuliţele? Sunt dese? Sunt rare? Sau sunt perechi-perechi, una faţă de alta? Cum de n-a observat lucrurile astea? Nu îndrăznește să se aplece și să atingă din nou planta. Dar atingerea trăiește în ea: ca o catifea subţire, căci frunzele au puf pe ele. Totul e încă atât de… atât de subţirel și de fragil, oftează Vera tânjind, și-i e clar că n-are nicio șansă, micul răsad, într-un asemenea loc, sub un asemenea soare, fără strop de umbră.

O clipă scurtă de tot, ca timpul dintre o lovitură puternică și durere, sau dintre momentul în care e rostită o veste proastă și cel în care ea pătrunde în creier și e înţeleasă, în fărâma asta de timp, Vera nu simte nimic și nu se gândește, dar știe deja. Apoi izbucnește din ea un râs

hidos, grosolan, un hohot de râs, trupul se îndepărtează de răsad și vrea numai să fugă de-aici, să nu fie nicăieri, proasta de ea, o vacă oarbă. Fiindcă, brusc, a înţeles ce face aici, în creștetul muntelui, ce fac ei și cum se folosesc de ea, de trupul ei, din zori și până la apus.

Ieri, la patru după-amiază, furtuna s-a oprit în sfârșit pentru o vreme și am luat șalupa către insulă. Prognoza meteorologică, verificată pe mai multe site-uri, spunea că vijelia va începe iar abia noaptea. Noaptea, ne gândeam, o să fim deja în avion spre Israel. Am plătit o avere proprietarului unei mici șalupe de pescuit, singurul care a consimţit să ne transporte pe insulă pe o asemenea vreme. A cerut plata înainte, apoi a înjurat și a scuipat în apă după ce-a primit bancnotele de la Rafi. Se ura pe sine și lăcomia lui de bani, dar mai cu seamă ne ura pe noi. O să ne aștepte o oră, a spus, împungându-și ceasul cu degetul, niciun minut mai mult, apoi va pleca înapoi spre continent, cu sau fără noi. Am făcut socoteala: o oră pe insulă. Patruzeci de minute drumul cu șalupa înapoi. Încă două ore și jumătate pentru drumul rapid înapoi la Belgrad, la mustaţă, probabil, dar vom ajunge la avion.

Încerc să povestesc lucrurile ordonat, așa cum s-au întâmplat, respectându-le succesiunea.

Cea mai mare parte a călătoriei pe apă, am stat aproape de proră. Ne-am legănat cu șalupa, vântul și apa mării ne biciuiau, în vreme ce aerul duhnea a pește mort. Căpitanul bombănea că se apropie bora, vântul puternic dinspre nord. Poliţia blocase deja șoselele, căci vijelia poate ridica în aer chiar și mașini.

Apoi am văzut în ceaţă silueta insulei și mi s-au înmuiat genunchii.

Am intrat în cabina interioară, protejată. Am vrut să fiu o clipă singură, înainte de-a urca pe insulă.

Ploaia a început din nou și ne-a luat prin surprindere. O ploaie deasă și grea.

Am scris: se poate vedea deja insula. Senzaţia? Puţină teamă. Un fel de respect.

Ies pe punte.

Nina îmi spune ceva. Nu aud. Îmi strigă la ureche cât de mult seamănă insula asta cu insula ei din regiunea arctică. Amândouă aduc cu un cap uriaș de crocodil care zace în apă.

Șalupa intră într-un mic port. Un pod de lemn putred. Mai multe grinzi de lemn plutesc în jurul lui. Un cadavru de iepure, umflat de apă, e înţepenit în încâlceala de alge. Vântul puternic te doboară. E greu de vorbit și greu de auzit. Ploaia înţeapă ca niște ace fiecare părticică de piele neacoperită. Proprietarul șalupei leagă barca de un mic stâlp de piatră și o lipește de peretele de beton al portului. Nu ne ajută să coborâm. Rafael se caţără pe platforma de stâncă a insulei și ne întinde mâna. Prima urcă Vera, apoi Nina și eu.

Sunt pe insulă, sunt pe Goli.

Gol și pustiu. Suntem singuri. Numai un nebun ar veni aici pe o asemenea furtună. Proprietarul șalupei desface funia și pornește cu toată viteza. Sper că e doar în căutarea unui loc mai ferit unde să ancoreze pentru ora următoare.

Încă mi-e greu să conștientizez că suntem pe Goli Otok. Frigul și ploaia nu te lasă să simţi solemnitatea momentului. Bineînţeles, niciunul dintre noi nu s-a gândit să ia o umbrelă. Oricum, nu ne-ar fi fost de folos pe un asemenea vânt. Vera se agită printre băltoace, cu gura larg deschisă. Mi-e teamă să nu cadă, ce ne-am face într-o asemenea situaţie? Rafi se ţine după ea cu amicul Sony. Eu merg, separat, în urma lor. Iarăși – vreau să gust singură prima întâlnire cu locul.

Mă surprinde cât de multe clădiri de piatră sunt aici. Cazărmi cu două etaje. Nu așa mi-am imaginat locul. Există chiar și o linie de tren, probabil pentru deplasări între lagărele de pe insulă. Am citit undeva că Oficiul de Turism al Croaţiei vrea s-o transforme în atracţie turistică. Dar cel mai mult mă surprinde vegetaţia – copacii și tufișurile. Când Vera era aici, pe insulă nu creștea nimic, și presupun că schimbările s-au petrecut după ce „lagărul de reeducare” a fost închis și insula a fost transformată în

închisoare pentru infractori de drept comun.

Vera ne arată cu degetul să ne uităm ba într-o parte, ba în alta, se bate cu mâinile pe obraji, aici era așa și dincoace era altfel. Ochii îi strălucesc: „Aici prima oară am coborât de pe vaporul Fonat și deţinute veterane stăteau pe două rânduri, ne făceau spalier, un fel de gratii, chipurile gardă de onoare, trebuia să alergăm între cele două rânduri și veteranele zbierau la noi ca niște fiare, scuipau și plesneau cu mâinile și cu scânduri în care erau cuie, și cu biciul, unele fete și-au pierdut aici un ochi, au pierdut dinţi, aproape c-au murit. Așa a fost primirea noastră și, o lună mai târziu, noi însene stăteam pe două rânduri și fete abia sosite alergau la mijloc. Și uite aici era baraca Măriei, comandanta, aici a mai rămas pardoseala. Pe urmă au construit toate cădirile din piatră, unde-i Ghili? Vino să vezi…” Mă trage de mână, aici se mișcă mai ușor decât mine, aproape plutește în haina ei umflată, de puf. „Aici stătea Maria când au venit cu vaporul fete noi, și striga *«Izadi!* Afară!», așa că fetele făceau în pantaloni de frică. Și aici era comandamentul, aici un canal de scurgere pentru bucătărie și pentru umblătoare, pe care l-am săpat cu mâinile, iată, se poate vedea chiar linia care coboară în mare”. Vera vorbește cu repeziciune, cu respiraţia întretăiată. „Și aici era un gard de sârmă ghimpată care l-am pus jur-împrejur, parcă cineva în general ar fi vrut să intre aici, sau parcă cineva ar fi avut putere să fugă, «Alcatraz adriatic», așa i se spune până azi”. Rafi se grăbește după ea, filmează, îi oferă mâna să se sprijine.

Nina e încă în șoc. Mi se pare că, dintre noi, ea absoarbe calamităţile insulei cel mai greu. Privește cu ochi mari în jur, ca și cum n-ar înţelege unde se află. Mă apropii și-mi trec braţul pe sub al ei. Suport cu greu gândul că o să irosească pe uluire singurul ceas de graţie pe care-l avem aici.

„Ăsta aici era depozitul de unelte”. Vera bate din palme. „Aici ni se dădeau dimineaţa ciocane ca să spargem pietre. Și aici se ţineau *tragaci,* tărgi, pe ele puneam pietre să le ducem sus, și aici era teren pentru careuri, erai

pedepsită în faţa tuturor și trebuia să recunoști și să primești lovituri. Și aici locuiam, în barăci. Uite rândul nostru, uite baraca mea. Aici era patul meu. Scândură cu puţine paie și purici. Uitaţi-vă, urme de pat pe jos”.

Totul e urât, întocmai cum violenţa e urâtă. Uși smulse din ţâţâni, obiecte arse, deformate într-atât, încât nu mai pot fi identificate. Rugină și scrum. O suprafaţă de beton cu bare strâmbe de fier răsărite din ea, ţepușe de sârmă ghimpată care șerpuiesc în ferestre sparte. Vera se grăbește de-a lungul pereţilor, arată și murmură numele deţinutelor care dormeau în fiecare pat. Picioarele îi sunt ușoare, ca și cum aici ar avea din nou treizeci de ani, trece peste grămăjoare de cărbuni reci, peste scânduri din care se iţesc cuie, peste bucăţi de cauciuc și cutii de conserve roase de rugină.

Ploaia încetează. Un soare palid licărește o clipă, apoi dispare în spatele norilor. Lumina e cenușie și opacă. De altfel, ce-o să mai apucăm să vedem în jumătatea de oră care-a rămas, de ce ne-am vârât într-o asemenea criză de timp? Ce familie scrântită suntem! Ce familie zgârcită! Ce s-ar fi întâmplat dacă am fi rămas încă o zi pe continent și am fi încercat să venim aici mâine, când toate site-urile promit că vremea o să fie aproape primăvăratică? Cu alte cuvinte, de ce orice lucru legat de Nina ne iese strâmb?

Dintr-odată, primul val de emoţie se domolește, ca și cum s-ar fi epuizat. Continuăm să ne plimbăm, dar mai încet, și fiecare singur. Cercetăm clădiri prăbușite, trecem prin găurile din pereţi. Vera ne arată cerul: se întunecă din nou. Norii curg deodată cu repeziciune din toate părţile spre insulă, ca o gloată în graba de-a se încăiera. O să avem o călătorie grea la întoarcere.

Pășesc pe o cărare pavată cu pietre. Simt o slăbiciune ciudată. Ca și cum aș fi nutrit o pasiune puternică, ce a fost satisfăcută prea repede. Ajung în punctul din care se poate vedea vârful muntelui, muntele Verei. Vârful de la ţărmul mării, pe care a stat cincizeci și șapte de zile sub soarele arzător, e acum acoperit de ceţuri. Caut punctul unde cărarea începe să urce pe

munte, dar locul acela s-a înecat și a dispărut într-o băltoacă uriașă. E limpede că n-o să am timp să mă caţăr până în vârf, că n-o să pot sta nici măcar cinci minute deasupra prăpastiei și n-o să-mi pun picioarele pe locul unde a stat ea, că n-o să povestesc ce mi-a povestit ea despre zilele acelea.

De la fereastra uneia dintre barăci, văd o priveliște stranie: pe un câmp larg se află câteva zeci de stânci mari, aproape cât un stat de om. Toate sunt puţin rotunjite și parcă ar fi cioplite. Stau mohorâte, stau *laolaltă* – nu pur și simplu una lângă alta – și e în ele ceva stânjenitor, de parcă ar avea conștiinţă.

Le vede și tata și aleargă într-acolo. Nu ţin minte să-l fi văzut vreodată alergând. Filmează stâncile din toate părţile. Pe urmă, își pune amândouă mâinile pe una dintre ele, cercetează ceva, trece la altă stâncă. O încearcă și pe aceea, apoi trece la a treia. Își pune mâinile drept pe stâncă, răsuflă adânc și încearcă s-o împingă. Alerg să-l ajut. Îmi face loc.

În clipa în care palmele mele ating stânca, ceva face scurtcircuit în mine și izbucnesc în plâns. Cu greu izbutesc să mă opresc. Pentru ce plâng? Pentru tot ce e de plâns. Chiar și în mijlocul ploii și al vântului, Rafi simte imediat și mă îmbrăţișează. Mă mângâie încet pe cap până mă liniștesc.

Apoi încercăm din nou să împingem împreună stânca, dar nu se mișcă. Vera iese din baracă și vine către noi, vine să ne ajute. Sunt sigură, chiar n-am nicio îndoială că, în clipa în care Vera o să atingă una dintre stânci, aceasta o să înceapă să se rostogolească. Vera se așază lângă mine și-și pune mâinile pe blocul de piatră. Tustrei gemem și gâfâim, dar stânca e indiferentă. Îi strig Verei la ureche: „Cum împingeai asta?” și ea urlă: „Nina își așteaptă doctoria!”. Închid ochii și împing din răsputeri, Nina își așteaptă doctoria, Nina își așteaptă doctoria.

„Unde e Nina?” Vera se sperie. Nina stă departe de noi, pe o grămadă de stânci cenușii, aproape de linia apei. Ne face semn să ne întoarcem cu spatele la ea. Caută un

loc să facă pipi. Trece un minut, trec două. Ne întoarcem prudent și Nina nu-i. Numai stânci. Locul gol din care lipsește Nina ne umple de groază. Rafi începe să meargă și apoi să alerge către ţărmul mării. Timp de o clipă, dispare și el din ochii noștri, apoi se întoarce, se caţără pe stânci dincolo de-o cută a terenului și-și flutură mâna să ne liniștească: e aici. Ne apropiem și noi. Nina e ghemuită în spatele unei stânci, cu pantalonii și chiloţii în vine, zâmbește. Puţin speriată, udă toată.

„M-am blocat”, explică ea, „mi s-a răsucit piciorul între pietre”.

Rafi o înfășoară pe Nina în haina lui. Cercetează stâncile între care e captivă. „Te doare?” „Nu. Poate puţin”. Piciorul pare întreg, dar îndoit într-o coregrafie pe care nu reușesc s-o înţeleg. Nina îl trage pe Rafi de barbă: „Hei, la ce te uiţi?”. „Ai picioare de fetișcană”. „Mă bucur că asta-ţi face plăcere”. „Mă duc să aduc ceva”. Rafi aleargă. E, deodată, un tip rapid, îl ajung din urmă cu greu. Vera vine încetișor după noi. Mi se pare că începe să obosească. Nina e iarăși singură pe ţărm și noi, ca de obicei, simţim asta imediat. Pătratul care suntem se rupe mereu pe latura Ninei.

Strigând și gesticulând, Rafi îmi explică ce căutăm: un băţ sau o bară de fier care să ne-ajute să-i săltăm stânca de pe picior. Mă uit la ceas: încă un sfert de oră. N-o să ajungem la timp. Pe cinstea mea, n-o să ajungem. Un gând: poate c-ar trebui ca Vera și Rafi să alerge acum până în port și să se întoarcă pe ţărm cu șalupa? Iar Nina și cu mine să rămânem aici noaptea. O s-o păzesc. Dimineaţa, ei o să revină să ne culeagă. Găsesc o bară de fier ruginită, o bucată din gardul de sârmă ghimpată care s-a prăbușit. Rafi izbutește să despartă bara de sârmă fără să se rănească. Zău, de mult nu l-am mai văzut pe taică-meu atât de bărbat.

Ideea începe să mă încânte. Mi-ar plăcea să-mi petrec noaptea aici, singură cu Nina, în furtuna purificatoare, cu toţi strigoii familiei. Auzim o sirenă din micul port. Proprietarul șalupei privește spre cer și vede

furtuna apropiindu-se. Rafi aleargă cu bara spre Nina. Ea zace istovită. Am observat un lucru: uneori, în câteva secunde, viaţa se epuizează din ea, pe neașteptate. Vera spune întotdeauna: „Nina e răsfăţată”.

Dar ăsta nu e răsfăţ. Ce-are asta cu răsfăţul? în general, cum de îndrăznește să spună așa ceva?

Rafi caută un loc unde să înfigă bara. Îi spune Ninei ceva, ea se trezește și râde. E culcată, în fundul gol sub ploaia torenţială, și situaţia o amuză. E uimitor cum nobleţea ei nu e atinsă nici măcar în situaţia asta. Pe cuvânt, ar putea fi chiar interesant să trăiesc alături de ea timp de câţiva ani, ca un fel de perfecţionare, să învăţ să privesc lumea prin ochii ei.

Omul cu șalupa sună sirena nervos. Ne facem că nu observăm. În aceste momente, din capetele noastre, ale tuturor, ţâșnesc stropi de veselie vinovată, tumultuoasă. Rafi proptește bara lângă călcâiul Ninei. Mâinile îi sunt pline de rugină, dar și le spală în ploaie. „Un minut”, îi strigă Nina, „un singur minut n-aș rezista în locul ăsta. Cum a stat ea aici doi ani și zece luni?” Un tunet se rostogolește peste noi. Nina tremură deja de frig. Stânca nu se mișcă. Bara ruginită nici n-o clatină măcar. Rafi încearcă să intre cu bara sub piatra care-i ţine Ninei prizonieră laba piciorului, ca să aibă libertate de mișcare. Îi e greu să se concentreze. „Simţi mirosul pișatului meu?” „încă o clipă și ploaia o să spele totul”. Sirena șalupei devine isterică. Deodată, cu zgomot de explozie, un foc roșu de artificii zboară în văzduh și apoi aterizează încet. „Lăsaţi-mă pe mine aici”, spune Nina chiar în clipa în care voiam să propun fim lăsate doar eu cu ea. „Sigur”, spune Rafi și se luptă cu bara, „exact pentru asta te-am adus până aici”. „Rafi, vorbesc serios. Fă-mi un bine, oprește-te o clipă!” îi lovește pieptul cu mâinile și el încetează să apese drugul de fier. Rafi e culcat, arcuit peste ea, se leagănă pe bara care îi desparte. Corpurile lor nu se ating. Privesc unul în ochii celuilalt. „Ascultă-mă, gândește logic”. „Să te lăsăm singură aici? Asta e logic, după tine?” „Asta e logica mea. Dă-mi o noapte singură aici. Ultima

favoare, Rafi”.

Căpitanul șalupei lansează încă o chemare de sirenă, lungă și stridentă. Vera e lângă mine, agitată. Pipăie și se prinde de mâna mea. Vântul își iese din minţi, buzele Verei sunt albastre. Îi șterg cu degetul sticla ochelarilor. O trag și o împing împotriva vântului, spre baraca cea mai apropiată. Toate ferestrele sunt sparte, pereţii sunt ferfeniţă, dar cel puţin avem o jumătate de acoperiș. O așez într-un capăt, în colţ, ca și când așa ar fi mai ferită. Dumnezeule, mă gândesc, cum am adus o femeie în vârstă de nouăzeci de ani în locul ăsta? Cum o să supravieţuiască nopţii aici? Afară, pe ţărm, Nina se ţine cu mâinile de cămașa lui taică-meu. Vântul aduce strigăte în zbor până la mine. „Spune-mi, ce mai am de așteptat de la viaţa asta?” Taică-meu își leagănă capul de *buffalo*. În furtună, vocea lui pare un muget de animal. Nu, nu, nu.

„Ia o piatră, Rafi, te dezleg de tot ce-a fost. Dacă mă iubești cu adevărat, ia o piatră bună și dă-mi cu ea în cap”. El se reazemă cu toată greutatea de bară. Ea ţipă și-l zgârie.

Rafi se ridică de pe ea și aleargă înapoi spre câmpul cu stânci. Nina se îndoaie spre spate și-l urmărește. Eu ies din baracă în întâmpinarea lui. O rafală de vânt aproape că mă ia pe sus. Și încă o rafală, dinăuntrul meu: a venit să moară pe insulă, Nina, în locul ăsta unde și-a trăit, de fapt, toată viaţa. A venit să se unească cu moartea care o așteaptă aici de când avea șase ani și jumătate. De când a fost abandonată și trădată. Rafi îmi face semn cu mâna și-mi strigă să alerg în port. Gesticulez că șalupa a plecat deja. El strigă: „Acum!”, Nu înţeleg de ce, dar are, în momentul ăsta, o forţă care pune lucrurile în mișcare. Pe drum, mă uit în baracă. Vera stă pe jos, exact cum am lăsat-o. Privirea ei e sticloasă. Arată ca o făptură fantastică, ceva între om și pasăre. Rafi îmi strigă să mă grăbesc. Alerg. Îmi amintesc cum, pe platoul de filmare, el era ca o forţă a naturii. Actorii erau ca niște păpuși în mâinile lui – iar asta nu le-a plăcut, s-au răzvrătit împotrivă-i. Din cauza asta s-a prăbușit totul. Dibui pe sub

toate straturile și scot din buzunarul bluzei spray-ul lui Isoket și aspirina de mestecat. Alerg. Urc pe o colină mică. De aici văd șalupa îndepărtându-se, un punct negru la orizontul cenușiu. Filmez cu telefonul mobil, dar n-o să se vadă nimic. Ce prostie că n-am luat de la Rafi camera de luat vederi! Din punctul meu de observaţie, îl văd pe Rafi întorcându-se în fugă la Nina cu alt drug, care, de aici, pare mai mare. O acoperă din nou cu haina lui. „Să nu-ţi răcească fundul, drăguţă”, îi șoptește el, sunt sigură. Ea îl lovește mânioasă, poate c-a sperat că noi chiar am plecat și am lăsat-o aici, cum e obișnuită. Rafi îi vorbește. Îi mângâie părul. Continui s-o filmez cu telefonul mobil. N-o să iasă nimic de la o asemenea distanţă, dar nu sunt în stare să nu filmez, e filmul vieţii mele.

Cobor de la punctul de observaţie și o iau la fugă spre port. Rafi a avut dreptate. Pe podul de lemn, în capul scărilor, se află un pachet mare, portocaliu-neon, ambalat în nailon impermeabil, cu însemnul Crucii Roșii și încă unul, probabil al pazei croate de coastă. Pe cât e de voluminos, pe atât e de ușor. Fac cu mâna, cu amândouă mâinile, semne de mulţumire căpitanului, dar el, bineînţeles, e deja departe și nu mă vede. Alerg înapoi la baraca Verei. Rup nailonul, deschid pachetul. O comoară. Desfac pătura mare dinăuntru și o învelesc pe Vera bine-bine din toate părţile. (Ţin minte că m-a străbătut un gând: o să știu să înfaș un prunc. O să știu să-l păzesc. O să rămân cu el, fie ce-o fi. Am multe defecte, dar nu sunt un om care abandonează, nu sunt un om care trădează.) „Du-te și vezi ce-i cu ei”, spune Vera, și alerg. Pe ţărm, Nina își trece mâinile peste faţa tatălui meu, îi aranjează barba care se desface în două, bătută de vânt. El spune ceva, ea râde. Încearcă iar să-și scoată piciorul, nu reușește și încep să mă îngrijorez. Ce-o să se întâmple dacă ea chiar n-o să se poată elibera? Nu mă aflu la mare depărtare, dar ei sunt atât de cufundaţi în propriile acţiuni, încât nu mă observă. De unde mă aflu, pare că insula își strânge dinţii în jurul Ninei. Încă o clipă și o s-o devoreze. Vreau să mă apropii și să iau de la Rafi, din rucsacul lui, camera de luat

vederi și să-i filmez. Sunt momente puternice. Și eu nu sunt în stare să pătrund în intimitatea lor. Tatăl meu se luptă cu dragonul: vâră cu delicateţe drugul sub laba piciorului Ninei și apasă cu precauţie. Ieri, la hotel, am ţinut în mână, o clipă, această labă fină a piciorului ei. Nina îi atrage din nou atenţia cu privirea. „Rafi cel scump, sărmanul de el”, spune chipul ei, „măcar de-aș putea să te eliberez de asta. De mine”. „Deocamdată tu ești cea înţepenită”. Cu amândouă mâinile, ea îi trage faţa mai aproape. Se sărută. Sunt indiferenţi faţă de ploaie și vânt și marea cenușie. N-am cuvinte să descriu frumuseţea acestei clipe.

Deodată, o mișcare, stânca de deasupra piciorului Ninei se clatină. Rafi împinge piatra cu gesturi mărunte. E uimitor ce gingășie iese din corpul ăsta neîndemânatic. În ploaia deasă, amândoi sunt acum concentraţi unul asupra celuilalt. Se mișcă cu gesturi precise, înainte și înapoi, până când laba piciorului ei se eliberează încet, iată, e toată în palma lui, iar el cade într-o parte, pe spate, e culcat pe stânci, râde spre cer și spre ploaie. Nina râde cu el. Are dâre de sânge de-a latul gambei și pe gleznă, dar nu se tulbură ea pentru atâta lucru. Își îmbracă pantalonii, încalţă pantoful pe care-l scăpase, și împreună, îmbrăţișaţi și uzi până la piele, cu haina cea mare a lui Rafi slujindu-le drept umbrelă, intră în baracă și se grăbesc spre Vera, acoperită până la gât cu pătura roșie, nouă și moale.

Intuiţia lui Rafi a fost bună. În afară de trusa de supravieţuire a Crucii Roșii și a pazei croate de coastă, căpitanul ne-a lăsat și câteva mere, o lanternă, lumânări, chibrituri și niște mănuși. A lăsat chiar și pistolul cu artificii. Mă emoţionează dovezile de omenie și de generozitate ale acestui ins antipatic, și încă aici, pe Goli.

„Haideţi”, spune Vera și ridică spre noi marginile păturii. „Intraţi, copii, e loc pentru toată lumea”.

Opt și jumătate seara. Stăm pe pardoseala de beton, puţin năuciţi de întâmplări, rezemaţi de peretele cel mai puţin putred. De la stânga la dreapta: Nina, Rafi, Vera (eu, la dreapta Verei). Toţi înveliţi cu pătura. Am mâncat deja

două dintre cele trei mere, le-am trecut din mână în mână și din gură în gură, le-am ronţăit până la sâmburi. Ploaia pornește și se oprește, imprevizibilă, ca tot ce e pe Goli. Bineînţeles, telefoanele mobile n-au semnal, așa că nu putem suna la hotel să anunţăm că am rămas blocaţi pe insulă. Oricum, nimeni n-o să iasă pe mare să ne salveze de-aici pe o furtună ca asta. Oricum, nu vrem să fim salvaţi.

„Acum decolează avionul nostru”, ne anunţă Rafi. Vera verifică dacă ni se vor înapoia măcar o parte din bani. „Totuși!”, revendică ea și deja ridică vocea și se ceartă cu un birocrat încuiat, reprezentant al Croatia Airlines: „E vina noastră că suntem blocaţi pe insulă? Au fost condiţii meteorologice proaste! Abia dacă se putea scoate nasul!”. Nina se aprinde imediat: „Și a cui e vina că am hotărât să plecăm cu șalupa cu o clipă înainte de furtună?”. Vera: „Asta e problema noastră? Asta e forţa supremă!”

Astea două…

O imagine din zborul către Zagreb: Vera, Rafael și Nina dorm pe rândul de scaune din spatele meu, Rafael la mijloc, cu gura căscată, sforăie cât îl ţin bojocii. Vera și Nina se înghesuie în el. Capetele lor se reazemă de umerii lui. Ochii celor două femei sunt deschiși în somn. Nu complet deschiși: cam jumătate de pleoapă. Se vede numai albul din josul ochiului. Adevărul e că priveliștea este stânjenitoare. Am fotografiat și am filmat.

Mai târziu, la hotel, m-am uitat la filmuleţ și am descoperit ceva: la amândouă, o dată la câteva secunde, globul ocular coboară încet din ascunzătoarea dindărătul pleoapei, apare până la jumătatea lui pe fondul albului, apoi urcă și dispare iar sub pleoapă. Nu m-am stăpânit. Am alergat în camera lui Rafael. „Astea două”, a râs el, „nu-și permit să închidă ochii nici în somn”.

Înainte să ies din cameră, m-a oprit: „Ia spune, Ghili, chiar așa arăt?” Am subliniat, drept compensare, că are o frumuseţe lăuntrică, și numai cei aleși o pot discerne. A aruncat în mine cu o pernă, bombănind: „Timpul urăște omul…”

0 oră și încă una. Soarele trece peste trupul ei ca un aruncător de flăcări, cu lentoare. Capul, ceafa, gâtul. Totul e fierbinte. Sudoarea curge necontenit. Buzele îi sunt crăpate și sângerează. Un nor de muște stă deasupra. Puricii se îndoapă cu sângele ei. Nu se scarpină. Nu-i mai gonește. Să bea tot. Corpul ăsta nu e al ei. Nici el și nici durerile lui. Ea nu mai e om, nici animal, nimic. De ieri, de când a înţeles care e rolul ei aici, i-au înţepenit mădularele și articulaţiile. Picioarele îi sunt, parcă, de lemn. Umblă pe ele ca în cârje.

O zi și încă o zi, o săptămână, două săptămâni. Încă dinainte de revărsatul zorilor e pusă în vârful muntelui. Sunt gardience cărora le place ca ea să stea cu mâinile depărtate în dreapta și în stânga. Sunt altele care cer ca mâinile să fie ridicate. Uneori îi depărtează picioarele și îi ordonă să se aplece cu capul înainte. La prânz, miroase farfuria de tablă și nu mănâncă. Intestinele aproape au încetat să-i funcţioneze. După-amiaza, e mutată în partea cealaltă a cercului de pietre, cu spatele la apă și la soarele care apune încet, arzând până în clipa când se scufundă în mare. După aceea, Vera stă stinsă încă o oră sau două, un obiect de care n-are nimeni nevoie, până când cineva, jos în lagăr, își aduce aminte că trebuie adusă înapoi.

Ici-colo, izbucniri: bătăi puternice de inimă, recalcitrante. Aproape întotdeauna, ele o anunţă pe Nina: se duce la școală cu ghiozdanul pe spate, sare printre frunzele ruginii căzute. O năpădesc amintiri, lucruri pe care le-a spus, perle pe care Milos le-a trecut într-un carnet special, și acela confiscat de Securitate („De ce când mă gâdilă o prietenă râd și când mă gâdil singură nu râd?” „E adevărat că până și omul cel mai rău de pe lume a făcut cândva ceva bun? Și e adevărat că până și omul cel mai bun a făcut cândva ceva rău?”), dar și amintirile astea mărunte devin din ce în ce mai rare, absorbite de plictiseala existenţei.

În ultimele zile, Milos se ivește mai des. Vera se răsucește în pat, pe paiele înţepătoare, iată-l că apare și ea începe să se plângă. De ce-ai făcut asta, Milos? De ce eu

pot fi tare așa cum sunt de doi ani și jumătate, și tu te-ai frânt după o zi de lovituri? De ce n-ai luat puţin din puterea dragostei pe care ţi-am dat-o? Ar vrea să înceteze să se plângă, dar cuvintele răbufnesc din ea: poate că nu ne-ai iubit destul pe mine și pe Nina, dacă ai fost gata să pleci cu-atâta ușurinţă? Atât de repede, Milos? De parcă ai fi așteptat doar un pretext să pleci? Milos ascultă. N-are decât jumătate de chip, nu se poate ști dacă din cauza întunericului din baracă sau pentru că așa e el acum. Apoi, Milos începe să vorbească și ce spune nu-i deloc ce se-aștepta Vera să audă. „Cum ai făcut una ca asta Ninei noastre?”, șoptește el. „Cum le-ai dat-o lor pe ea în loc să mă dai pe mine?” Vera își flutură braţele în dreptul feţei, să șteargă, să desfiinţeze impresia proastă pe care i-o lasă cuvintele lui. „Cum vorbești tu, Milos? N-aveam încotro, doar știi. Și tu ai fi făcut același lucru pentru mine!” Milos tace și, deodată, e cuprinsă de spaima că el a uitat deja ce e dragostea lor. Fiori reci încep să i se târască de la picioare și până la creștet. Numai dacă Milos a uitat, numai dacă o privește și se privește și pe sine din afară, ca un străin, ca oamenii obișnuiţi, fricoși, care n-au cunoscut o dragoste ca a lor, numai atunci poate să fie supărat pentru ce a făcut. Dar dacă o iubește așa cum îl iubește ea pe el, dacă se află în miezul iubirii lor, al poveștii lor de dragoste cum alta nu mai e, atunci n-o să se supere. Fiindcă ar fi făcut la fel ca ea, un singur trup și-un singur suflet, aceleași gânduri și aceeași logică… Și ea strigă, lasă să-i scape ţipătul inimii ei: „Eu te-am iubit mai mult decât orice pe lumea asta! Te-am iubit mai mult decât viaţa mea!”

Câteva femei din baracă se trezesc. Înjură. Vera se face ghem. Nu se teme de nimic în lume, dar e în stare să moară de teamă la ideea că el gândește acum altfel decât ea, că n-o înţelege și, dacă-i așa, atunci toată dragostea lor n-a fost decât o greșeală, sau și mai rău, o amăgire. Poate că dragostea asta n-a fost adevărul absolut, pur, materia cea mai rafinată care există, pe care numai ea și el au descoperit-o, nu, n-au descoperit-o: au creat-o, au produs-o

de fiecare dată când gândirea lui atingea gândirea ei. Când trupul lui intra în trupul ei. Vera zace îngheţată, neputincioasă. „La urma urmei”, îi spusese el cândva, într-un ceas de deznădejde, „dragostea se iubește doar pe sine”. Asemenea lucruri îngrozitoare.

Mușchiul mititel de pe obrazul lui se înfioară, poate că efortul de a-i spune că și el o iubește e prea mare. Sau poate că se stăpânește să nu-i spună altceva, fiindcă dacă o să facă asta, ea o să înceteze să trăiască, dintr-odată, ca o lumânare care se stinge între degete. Milos nu spune nimic, doar o privește cu un singur ochi îngrozitor. Înspăimântat. Ca și cum ar vedea un monstru. Vera luptă să se trezească din vis, dacă e vis. Jumătatea de chip a lui Milos se lăţește, se alungește și se dă înapoi, înghiţită de beznă, iar Vera se trezește scăldată în sudoare rece.

Ameţită de căldură, fără să se gândească, se lasă în genunchi și atinge răsadul. Numără cu voce tare. Mai mult de douăzeci de frunze. Crește. Îi suge elixirul vieţii și se dezvoltă. Zgârie cu unghiile o frunză. Mirosul se răspândește, mai înţepător decât de obicei. Poate că e aroma fricii de care e cuprinsă planta simţind că se întâmplă ceva?

Că păzitoarea ei credincioasă devine periculoasă? Prinde două frunzuliţe între degete. Le trage cu delicateţe: să mai tragă? încă puţin? Poată să prindă rădăcina tulpinii, să dezrădăcineze tot și s-o arunce în mare? „Te doare, drăguţă?” Rânjește cu gura galbenă de ură. „Tu ești dezastrul meu, ucigașa mea. De ce trebuie să-mi dau pentru tine viaţa, trupul?” Așteaptă. Buruiana nu răspunde. Deodată, în orbirea ei, lovește cu toată puterea pământul de lângă ea, cu degetele rășchirate, și-aproape c-o strivește. Simte că buruiana tremură. Mâine sau poimâine n-o să se mai poată stăpâni. Sfârșitul buruienii e aproape.

Și al ei.

A văzut-o pe comandanta Maria ordonând uciderea unor femei pentru mai puţin de-atât.

O zi, și încă una. Azi, Vera e obosită și mai nervoasă

decât de obicei. La amiază n-a fost luată să-și golească maţele. Mai sunt cel puţin două ore până la apusul soarelui. Se lasă de pe un picior pe altul, înjură lagărul, pe Tito, înjură foarte zgomotos. Să audă Maria. Să audă denunţătoarele ei. Iar răsadul o calcă pe nervi cu răcoarea lui plăcută, burgheză, în mijlocul iadului arzător. Huzurește în umbra ei și înmugurește, piei-i-ar numele, ca și cum n-ar avea habar și n-ar înţelege că ea e arsă aici zile întregi numai ca să-i asigure lui viaţă. Furia clocotește în ea. Făpturi ca buruiana asta, paraziţi ca ăsta, Vera cunoaște prea bine. Se luptă cu ei de când a început să gândească. Începe să meargă cu pași mărunţi și orbi în jurul adânciturii în care e buruiana. Înainte nu îndrăznise. Dar acum – să simtă răsfăţata ce-i aia, să simtă puţin soarele, descoperită. Să înţeleagă ce-o așteaptă dacă ea, Vera, o să hotărască să înceapă o mică luptă de clasă împotriva buruienii.

Liniște. Ce vrea de la buruiană? De fiecare dată când fuge doi pași încoace sau încolo, simte că frunzuliţele se mișcă, de parcă ar tremura. Și fără să vadă cu ochii, știe: buruiana o caută. În adâncul pântecului, Vera simte că buruiana o caută, are nevoie de ea, și atunci se grăbește să se întoarcă. Nu se știe de ce, Vera nu poate rezista temerilor buruienii nici măcar o clipă. Dar ce înseamnă asta? De ce o persecută, și cum se face că o buruiană mică și proastă a devenit centrul vieţii ei? Cum s-a întâmplat că de câteva săptămâni toată existenţa ei curge spre planta asta așa cum sângele curge spre rană? Vera îngenunchează. Înconjoară buruiana cu palmele. O mângâie, o mângâie și pentru femeia cu ochii nebuni. Pentru mandolina care i-a fost sfărâmată. Se uită pe sine, uită și de gardiancă – imediat, femeia va sosi şi-o va prinde stând și mângâind buruiana. Își trece degetele peste frunze, peste pufuleţul fin. Niciodată n-a fost atât de moale ca azi. Poate că buruiana chiar o recunoaște întru câtva? Râde. Ţi-ai ieșit cu totul din minţi, femeie. Cercetează repede câţi muguri au apărut de ieri și dacă s-a îngroșat codiţa. E multă vreme de când nu mai împinge stânci pe

povârnișul muntelui, degetele ei sunt puţin mai elastice și mai sensibile. Trebuie să-i povestească lui Milos cum îi vorbește buruienii, cum îi ţine cuvântări politice. Să vadă că și ea are umor. El îi spunea întotdeauna că ea n-are. O să-l amuze pe Milos, iar el o s-o ierte. Nu, nu, n-are pentru ce s-o ierte: el pur și simplu o să înţeleagă.

O zi și încă una. Sau poate e aceeași zi? Sau poate a trecut o săptămână? Azi, de pildă, orele încep să se dea înapoi. Le simte cum se întorc în urmă. Cineva a uitat să vină s-o pună la locul ei deasupra buruienii. Se poziţionează singură corect. Azi, soarele e alb. Marea – o placă de metal care-i întoarce soarelui arsura. N-o să înnebunești. E numai o buruiană, iar tu, totuși, încă ești, puţin, fiinţă umană. Amintește-ţi că există cineva care te așteaptă afară. Nina, pentru care trebuie să ieși de aici, să ai grijă de ea. Nina, despre care n-ai voie să te întrebi fie și o secundă cum trăiește, unde e, cu cine, ce fetiţă o să fie când tu o să te eliberezi şi-o să mergi s-o iei de unde s-o fi aflând.

Fiindcă au fost povești, au fost fetiţe pe care le-a răpit Securitatea, anumite fetiţe. De aproximativ zece ani. Cineva a cerut exact asemenea fetiţe. Uneori, au fost aduse înapoi, alteori, nu. Se spunea că acelea care s-au întors nu mai erau la fel ca înainte. Se povestea despre una care a venit înapoi după trei luni cu un bileţel prins de bluză: „Spuneţi-i că a visat toate astea”.

Aude pașii gardiencei. Aceasta constată că Vera nu stă în locul unde ar trebui să fie faţă de soare. Se pare că a umblat niţel în jurul buruienii. Încasează cele două palme. O imploră pe gardiancă s-o ducă să-și golească maţele. Ameninţă c-o să se scape aici, chiar lângă răsadul Măriei. Gardianca cedează. O duce pe Vera la locul obișnuit și-i spune că ea o să stea între timp sus, lângă buruiană, să respire puţin aer, s-o cheme când isprăvește. Sunt câteva cuvinte de prisos în ce-a spus gardianca. Vera se încordează. Dacă ar putea măcar să vadă siluete. Are o senzaţie stranie, parcă gardianca ar face un lucru necurat, acolo sus. Poate că atinge buruiana. Sau îi vorbește. Vera

are nevoie disperată să se golească, dare neliniștită. De ce, deodată, vine aia și uite-așa îi ocupă locul? Nu e bine ca buruiana să fie zăpăcită prea tare, cu Vera, totuși, s-a obișnuit. Se ridică repede și-și dibuie drumul înapoi. Gardianca lasă să-i scape un strigăt ascuţit, de panică, atunci când Vera apare dintre stânci cu o expresie de ursoaică îndoliată. Îi arde Verei câteva lovituri și o doboară la pământ, ţipă, gunoi evreiesc, *cifutka,* jidoavcă, o târăște pe suprafaţa stâncii.

Apoi gardianca îi dă pace. Se depărtează câţiva pași. Gâfâie. Cu voce nesigură, îi aruncă Verei: „Să știi, putoare, când o să înnebunești aici cu totul, o să fii înlocuită. *Eu* o să te înlocuiesc!”. De ce i-a spus asta? Poate a auzit ceva la comandament? Se gândesc s-o schimbe cu altcineva? Vera își înghite un strigăt: nimeni nu poate s-o înlocuiască. Nimeni nu cunoaște buruiana ca ea, nimeni nu știe exact de ce are nevoie planta în fiecare clipă.

O săptămână sau două mai târziu, aceeași gardiancă vine s-o pună la locul corect. Vera îi cunoaște pașii și se crispează, își apără capul cu mâinile. Azi gardianca nu ţipă, nu lovește, nu înjură. Doar corectează poziţia în care a găsit picioarele Verei, care nu erau la locul lor. Îi îndreaptă spatele cu o atingere ușoară. Îi atinge fruntea și-i înalţă capul. Apoi, când Vera stă exact unde trebuie și înainte ca gardianca să ude răsadul, îi oferă Verei plosca.

„Bea”.

Vera se crispează. E încordată, simte capcana.

„Te rog”, spune gardianca.

Vera lasă să-i scape un sunet straniu, ca reacţie a trupului la cele două cuvinte. Dibuie cu mâinile, caută plosca, dă peste mâna gardiencei. Ce-o să se întâmple acum? Ce păţește cine atinge o gardiancă? Nu se întâmplă nimic. Nimic rău. Gardianca îi prinde Verei încheietura mâinii și o dirijează, acoperă cu palmele și cealaltă mână a Verei, îi prinde mâinile pe ploscă. Vera așteaptă. Poate că acum vine brânciul spre abis. Gardianca spune: „Bea”. Vera face întocmai. Bea, poate, jumătate de ploscă fără să respire.

Gardianca vorbește: „Nu ai senzaţia că se uită tot timpul la tine?” „Tovarășul Tito?”, verifică Vera prudentă. „Nu”, râde gardianca liniștit, grav, „răsadul de-aici. Nu ţi se pare că înţelege?” „înţelege ce, comandante?” „Nebunia asta”, spune gardianca. „Și cum suntem transformate în animale”. Vera tace, așteaptă cu capul plecat, așa cum se așteaptă o lovitură extrem de perfidă. Ca un om cu funia spânzurătorii în jurul gâtului, care așteaptă deschiderea porţii de dedesubt. Nu se întâmplă nimic. Cât de extenuant e să fii într-un loc în care totul e imprevizibil! „Am o plantă ca asta acasă, la Belgrad”, spune gardianca. Vocea ei e atât de diferită de strigătele pe care le scotea înainte. „Într-un ghiveci, pe balcon. Nu-i face bine multă apă. Și, că veni vorba, din frunzele ei se poate face un ceai minunat”. Vera tace. S-ar zice că, într-adevăr, au hotărât s-o scoată din minţi, l-au trimis o actriţă deosebit de talentată, ca s-o facă să vorbească. Numai ascultându-i vocea, atât de blândă azi, un om poate să moară de dor. „Te invidiez”, spune gardianca liniștit lângă urechea Verei. „Pe mine?” șoptește Vera. „Pentru ce sunt eu de invidiat, comandante?” „Fiindcă ai pentru ce trăi”. Vera aproape că nu respiră. Astea sunt cuvinte interzise, nu pot fi rostite, așa încât aproape nu mai încape îndoială că gardianca e de la Securitate. Nu îndrăznește s-o întrebe la ce s-a referit când i-a spus că are pentru ce trăi.

Oare vorbea despre buruiană? Sau poate știe ceva despre Nina? Poate a văzut-o pe Nina?

Gardianca spune în șoaptă: „V-am cunoscut pe tine și pe bărbatu-tău”.

„Unde?”, șoptește Vera.

„Bine, nu v-am cunoscut cu adevărat. Dar vă priveam în parcul Kalemegdan, vă plimbaţi la sfârșit de săptămână cu aia mică”.

„Te rog, te rog, te implor, încetează…” Gardianca o ţine pe Vera de încheieturile mâinilor, feţele lor sunt foarte apropiate. Vorbește cu repeziciune. „Bărbatul tău era atât de slab, un șnur, dar cu o faţă blândă”. „Da”. Vera se luptă cu senzaţia de înec care o sfredelește și o zgârie pe gât.

„Și avea niște ochi… Nu te temeai să te uiţi în ochii aceia?” „Nu, nu mă temeam. Voiam ca ochii aceia să mă vadă tot timpul”. „Eraţi o pereche drăguţă, puţin ca niște copii, chiar dacă aveaţi deja o fetiţă”. Vera așteaptă. Cuvântul „fetiţă” explodează în ea din nou și din nou.

„O cheamă Nina, nu știu unde e”, spune Vera. „Și tot timpul stăteaţi de vorbă”, spune gardianca, „tu și el, vă ciorovăiaţi și râdeaţi. Ţin minte că odată chiar ai dansat în jurul omului tău, ceva ce eu n-am cunoscut cu soţul meu, și m-am gândit, despre ce au ei de vorbit atât de mult?” „Despre tot și toate”, spune Vera. „Nu era nimic pe lumea asta despre care să nu vorbim”. „Și aia mică vă trăgea tot timpul de mână, de poșetă, de pantalonii soţului, să o băgaţi în seamă, stătea de vorbă cu veveriţele, cu ciorile, o fetiţă așa de serioasă…”

„Da, da”.

„Și uneori o aruncaţi amândoi în aer: «Zboară sus, avion…»”. Gardianca vorbește de parcă n-ar fi în stare să se oprească. Vera stă cu capul înclinat, cu braţele de-a lungul trupului. O zguduie un plânset stăpânit. Dacă asta e o manevră a Securităţii, acum au reușit, într-adevăr, s-o frângă. „Soţul meu”, spune gardianca, „l-au omorât pentru nimic, uite-așa, și noi n-aveam copil. N-am apucat să facem nimic. îl iubeam, cred, dar parcă încă nu-l cunoșteam. Îţi doresc ca fiica ta să fie în viaţă și s-o găsești”.

Gardianca o atinge încetișor pe Vera pe umăr și pleacă. Un glob pământesc ușor și luminat, plutește în aer în faţa Verei, ea face un pas, deschide în el o ușiţă și intră acolo. O salută cu o înclinare a capului pe Yagoda, buna prietenă cu care împarte banca la școala din Cakovec. Îi zâmbește lui Mimi, bucătăreasa cu șorţul la brâu, trece prin faţa orchestrei poliţiei, care cântă în parc la sfârșit de săptămână, ronţăie castane calde dintr-un cornet din hârtie de ziar, întins de vânzătorul din colţul străzii, iată-l pe tata, stă lângă casa cu firma familiei, cu clopoţel la intrare, îi face cu ochiul când trece prin faţa lui, iat-o pe mama în fotoliu, citește, ridică ochii și îi zâmbește Verei. lată strada principală, care plutește și se apropie, iată

casele din cărămizi roșii și albe, trunchiurile de arţari, lată, puţin mai încolo, după colţ, Vera are șaptesprezece ani și un pic, încă o clipă și va dansa la serbarea de absolvire a liceului, îl va cunoaște pe Milos, viaţa și dragostea se vor deschide înaintea ei.

În viitor o să mai fie viaţă, se convinge deodată Vera, iese cu capul sus din globul lumii plutitoare și se întoarce pe insulă, pe munte, la răsad. Îngenunchează și-l caută cu degetele. îl înconjoară cu palmele. „N-avea grijă", spune cu calm, „sunt aici, nu te teme. Te păzesc". Soarele arde azi mai tare decât de obicei. Poate simte că Vera e mai puternică azi. Stă ca întotdeauna, cu spatele spre soare. Găsește punctul din văpaie pe care-l cunoaște bine, în centrul discului solar, punctul care pârlește cel mai necruţător. îl simte la jumătatea spatelui, apoi ridică braţele spre dreapta și spre stânga, de parc-ar despărţi doi oameni care se ceartă. Datorită ei, datorită umbrei pe care o lasă trupul ei mititel și uscat, răsadul și soarele devin aproape egali în puteri. Datorită Verei, buruiana e în viaţă aici de atât de multă vreme. Văpaia se intensifică, soarele se dilată, se umple de mânie faţă de Vera. Ea răsuflă adânc. Se întărește în faţa flăcării. Sudoarea îi curge șiroaie, i se rostogolește pe faţă și pe trup. Oare el știe, răsadul – să presupunem, printr-un misterios simţ de supravieţuire pe care-l au plantele – că ea e cea care-l salvează o zi după alta? Oare după toate zilele și săptămânile de când stă aici, identifică măcar mirosul ei? Oare face legătura printr-o reţea de nervi între prezenţa ei și ceva bun? O senzaţie de plăcere se răspândește în ea. Dintre toate sutele de femei din lagăr, ea e, poate, singura care face acum un lucru bun.

Gândul ăsta, cuvintele astea uitate. Își îndreaptă spinarea, braţele i se deschid mai mult și mai mult, ca într-un dans.

Apoi se răsucește și, cu un soi de mândrie de fetiţă cutezătoare, de mucoasă în vârstă de șapte ani, privește soarele drept în faţă și lasă orbirea să-i pătrundă în priviri. Poate să scufunde un soare întreg în bezna din ochi. Apoi,

îi face o mică plecăciune, de învingătoare.

Nu-i e limpede cum, dar parcă s-a creat un echilibru ciudat între ei trei: soarele, răsadul și Vera, care se simte pentru o clipă ca una dintre planetele universului.

Deodată, din tăcerea care s-a lăsat asupra noastră în baracă, cu o izbucnire ca un strigăt dinăuntrul unui coșmar, Nina explodează: „Dar cum ai rezistat la asta?”

„La ce?”

„La asta, la tot ce era pe Goli. Cum de n-ai…”

„Când trebuie, orice e posibil”.

„Nu… Tu ești puternică…” mormăie Nina, „ești cu mult mai puternică decât mine. Tu ești făcută din alt material”.

„Dar și tu ai rezistat”, spune Vera cu delicateţe, „nu uita… Și pentru tine chinul a durat tot atâta timp cât am rămas eu

— CC

aici.

„Eu n-am «rezistat». Eu m-am sfărâmat”.

„Nu, Nina, nu spune…”

„Sigur c-o să spun. Ţi-e greu s-o auzi, dar o s-o spun. Fiindcă tu ai ieșit de aici și ai găsit imediat de lucru la Belgrad, apoi am plecat în Israel și ţi-ai făcut numaidecât o viaţă nouă, o familie nouă, *ready-made,* l-ai avut pe Tuvia, l-ai avut pe Rafi și ai avut tot kibbutzul, ai văzut ce-a fost sâmbătă la petrecere…”

„Și tu ai viaţa ta, și sigur prieteni ai tăi…”

„Eu? Uită-te la mine. Am un sfert de pătură de la Crucea Roșie”.

Și, în plină jelanie, Nina râde, râdem împreună, cu prudenţă, cu ea întotdeauna se cere prudenţă, să nu creadă că râdem de ea, și râsul nostru prudent pare c-o amuză, fiindcă își trage nasul și râde și mai tare, poate de deznădejde, și noi cu ea, Rafi cu basul care cutremură ungherele cele mai tainice ale fiinţei lui, Vera cu orăcăieli, eu și Nina cu chicoteli înfundate, și tuspatru părem un cvartet care-și acordează instrumentele înainte de concert.

„Rafi”, spune Nina atunci când ne liniștim, „tu o să

mă păzești”. Nu e o întrebare și niciun ordin, doar constatarea unui fapt.

„Întotdeauna”, rage el pe sub barbă. „Așa am convenit. Dar pentru asta trebuie să fii în Israel. Nu pot să te păzesc prin telecomandă, și detest să zbor cu avionul”.

„O să fiu în Israel. N-am unde să mă duc”.

„În general, Ninocika”, spune Vera, „nu te supăra pe ce vreau să-ţi spun, dar și eu pot, de fapt, să ţin minte câte ceva pentru tine...”

Îngheţ. Nu-mi vine să cred că i-a spus asta.

„Ce-i asta? Ce-ai spus?” întreabă Nina liniștită. „Ce poţi tu să faci pentru mine?”

„Nu te supăra... M-am gândit că, împreună, noi două o să le ţinem minte pe toate, puţin o să-ţi amintești tu și puţin eu. O să ne facem asociate, o contabilitate comună, o să avem o gospodărie a noastră, ce părere ai? E în regulă ce spun?”

Liniște. Ghicesc că reacţia Ninei o s-o pună pe fugă pe Vera, o s-o împingă să caute adăpost în braţele Securităţii.

„Mamă”, spune Nina cu blândeţe, râzând, înghiţind lacrimi și trăgând spre ea mâna Verei. „Mamă, *majko,* mamă...”

Se pare că mereu apreciez greșit totul, în toţi.

Vera își șterge ochii și întreabă la ce proiect lucrează Nina la Polul Nord.

„Nu chiar la pol”, spune Nina, „dar pe-aproape. E un proiect de conservare a seminţelor de plante comestibile pe cale de dispariţie din întreaga lume. Dar eu nu mai lucrez la asta. Contractul meu a expirat acum un an”.

„Aaah”, face Vera.

Liniște, din nou. Analizăm informaţia abia primită. Ne temem să nu spunem ceva greșit.

„Nu înţeleg”, spune Vera. „Ce-ai făcut tot timpul de-atunci?”

„În sat e o mină de cărbuni. I-am povestit lui Ghili. Am gătit pentru ei. Am lucrat la spălătorie. Pe urmă au închis părţi din mină și s-a văzut că nici acolo nu mai e

nevoie de mine”.

„Atunci ce ai... Cu ce te ocupi acum?” Vera se bâlbâie. Nu e în stare să conceapă nici măcar o zi fără muncă.

F

„Mereu e cineva în sat care are nevoie de o mână de ajutor – la pus de olane, la uscat piei de focă. Sau la spălat pe jos în biserică”. Râde: „Dacă e ceva ce am învăţat în kibbutz e să spăl pe jos... Munci ocazionale, nu provocări intelectuale. Cinci-șase zile pe lună, suficiente ca să nu mor de foame”.

„Dar am vorbit în fiecare săptămână”, spune Vera slab, „și n-ai spus nimic, n-ai suflat o vorbă”.

„Ce-i de spus despre nimic?”

„Ai spus că lucrezi la o staţie de sateliţi...”

„Am spus”.

„Ai minţit fără niciun rost?”

„Nu fără niciun rost”. Își caută vorbele. „La drept vorbind, n-am vrut să te indispun, *majko.* Ai avut destule de furcă cu mine”.

„Așa, vasăzică. Nimic?” Vera pare acum, deodată, foarte bătrână.

„Nimic”, spune Nina.

Nimic și deodată, mă gândesc, deodată și nimic. De la acești doi sâni am supt.

Rafi mai pune întrebări despre satul unde trăiește Nina. Văd că locul îl atrage și, să spun drept, și pe mine. Nina se întinde sub pătură. Povestește despre zăpada mare, despre cuștile cu zeci de câini de tracţiune pentru sănii, dulăii care latră zi și noapte, despre timp, despre timpul însuși, care, acolo, capătă în lunile de întuneric o semnificaţie diferită, „pentru că nu-i nicio deosebire dacă e zece dimineaţa sau seara, totul e același întuneric, așa încât începi să dezvolţi un timp al tău, interior”.

Povestește despre oameni care au ajuns acolo din întâmplare, la fel ca ea, fiecare cu motivele, cu secretele lui. „E un loc unde nu ţi se pun întrebări, deși, pe de altă parte, ești tot timpul tocat de bârfe”. „Ca în kibbutz”, râde

Vera, și noi râdem împreună cu ea, întocmai ca o familie. Dezlânată, dar o familie. Observ că Nina n-a făcut nicio greșeală în vorbire, n-a uitat nimic în tot ce a spus de când a intrat sub pătură. Povestește că pe insulă se află o instituţie pentru copii salvaţi din familii care-i abuzau. A lucrat și acolo câteva luni ca bucătăreasă. „Toate reţetele tale, mamă, le-am gătit pentru ei”. „Și le-au plăcut?”, întreabă Vera cu uimire. „Își lingeau degetele. Știi ce plăcere e să mănânci supă cu iofca la – 30°C?”

„După trei-patru luni de întuneric, pe 8 martie în fiecare an, se întoarce soarele”, povestește ea. „Tot satul se trezește la viaţă în onoarea acestei zile. Copiii sunt îmbrăcaţi în haine galbene, li se vopsește faţa auriu, sunt împodobiţi cu tot felul de medalioane și cununi în chip de soare”. Vocea i se încălzește, iar noi alimentăm flacăra cu întrebări. Ne face plăcere. E plăcută melodia întrebării care știe că o să primească răspuns. La lumina lunii palide, văd – sau mă amăgesc că văd – pulsaţiile venelor albăstrii pe gâtul ei. Acum patruzeci și cinci de ani, tata a văzut-o și s-a îndrăgostit de ea.

„Apoi, toţi curg spre biserică, mari și mici, merg în procesiune, prin zăpada înaltă, stau pe trepte și așteaptă ora unsprezece fix. Atunci apare o părere de lumină palidă la orizont, dar nu cu adevărat directă. Cântăm un cântec de recunoștinţă soarelui, un cântec scris de cineva din sat. Apoi, câteva clipe de tăcere totală; nimeni nu vorbește, chiar și copiii simt că se întâmplă ceva special. Preotul se uită la ceas, face un semn și toţi strigă în cor: «Iată, vine soarele! Iată, vine soarele!» și când strigă a treia oară, apare soarele și ne atinge prima sa rază”.

În baraca aproape întunecată, faţa ei e luminoasă. O văd stând între copii, cu ochii închiși și cu braţele desfăcute, îngăduind soarelui s-o atingă. Îi șoptesc: „Am să fiu ca un copac în întunecimea pădurii, cel pe care lumina l-a ales să-l lumineze”, versurile Leei Goldberg[4]. Ea nu le

---

4 Lea Goldberg (1911-1970) - poetă, prozatoare, traducătoare și dramaturgă israeliană, originară din Lituania, considerată una dintre cele mai remarcabile figuri ale poeziei ebraice moderne (n.r.).

cunoaște; revine asupra cuvintelor în șoaptă, ca o rugăciune.

O urmăresc fără întrerupere. Mișcările trupului, expresiile feţei, mișcări infinitezimale de retragere și de regrupare, deodată, un soi de presiune dinăuntru, un pas înainte, apoi derută, ezitare și din nou retragere. Limba mea maternă.

E un freamăt nervos, permanent, în atmosfera din jurul ei, ca și cum niște linii tremurânde trase cu creionul i-ar desena întruna conturul. De câteva ori, m-am surprins imitându-i expresiile. N-am control asupra lor. Pesemne o studiez, învăţ de la ea – cu o întârziere de treizeci și șase de ani – așa cum orice fetiţă normală de trei ani își studiază mama, de la ea învaţă cum ar trebui să fie.

„Am auzit că ai vrut să vin”.

„Sunteţi comandanta? Comandanta Maria?”

Capătul cravașei se plimbă pe faţa Verei, îi saltă pleoapele strânse, inflamate.

„Mi s-a spus că ai să-mi povestești ceva urgent”.

Abia acum, Vera își dă seama ce-a făcut: grija faţă de răsad a scos-o din minţi. A determinat-o să acţioneze împotriva instinctului pe care-l are orice femeie de pe insulă – să se depărteze pe cât posibil de Maria.

„Ascult”.

„E vorba de buruiană, comandante”.

„Ce buruiană?”

„Buruiana care-i aici, comandante”, spune Vera, având grijă să arate un loc la câţiva centimetri de cel unde e plantat răsadul.

„Lasă-mă să-nţeleg. Pentru buruiană ai făcut-o pe comandanta Maria să urce până sus?”

„O să moară, comandante. De câteva zile nu e în regulă”.

Pași înceţi se aud în jurul ei. Simte pe faţă, pe ceafă, aburul respiraţiei Măriei. „Gardiencele îi pun prea multă apă, comandante. Îi putrezesc rădăcinile. Lăsaţi-mă pe mine să-i pun apă atunci când trebuie. Eu o cunosc”.

„O cunoști...” Maria se amuză. Capătul cravașei îi

gâdilă fruntea, Vera e înspăimântată. „Și eu care am crezut că vrei, în sfârșit, să ne semnezi câteva hârtii, să ne dai câteva nume de prieteni…”

Vera tace. Nerozia faptei o umple de groază. Atât de mult s-a cufundat în lumea răsadului, încât a uitat cum se comportă lumea de afară.

„Spune-mi adevărul, smârdoare, n-ai vrea să dai jos de pe conștiinţă greutatea trădării?”

Vera se cutremură. „Ce trădare, comandante?”

„N-ai vrea să-ţi cureţi puţin conștiinţa?”

„Conștiinţa mea e curată, comandante”.

Maria scoate un hohot lent de râs, care o înfricoșează pe Vera. „Cine l-a trădat pe Tito poate să trădeze pe oricine”.

Vera înghite în sec. „Da, comandante”.

„Spune, smârdoare”, adaugă María cu calm, „de câte zile ești aici sus?”

„Cu ea?”

„Cu ea, da”, Maria pășește încet în jurul cercului de pietre, capătul cravașei ridică și lasă să cadă niște frunze închise la culoare.

„Câteva săptămâni, comandanto. N-am numărat”.

„De cât timp nu vezi?”

„Poate de două luni, aproximativ, comandanto”.

„Cu siguranţă ţi s-a povestit că buruiana asta a adus-o comandanta Maria”.

„Da, comandanto”.

„O buruiană pe care comandanta Maria a adus-o de la ea de-acasă”. Maria vorbește pe un ton straniu, lent, ca și când ar spune o poveste. Părul Verei începe să se facă măciucă. „Comandanto, lasă-mă, te rog, s-o îngrijesc. Am un instinct, știu ce e bine pentru ea”.

„In-stinct!” își rostogolește Maria cuvântul pe limbă, chicotind. „Hai să verificăm instinctul tău. Uită-te la soare”. „Ce, comandante?” „Un moment, să înţeleg, acum ești și surdă?” „Nu, numai că n-am înţeles ce-ai spus, comandanto”.

„Am spus să te uiţi în soare și să deschizi larg ochii”.

Vera își înclină capul. „Ţi-e greu?” întreabă comandanta Maria cu compasiune și părere de rău. Vera dă din cap afirmativ. O mână aspră se așază pe ceafa ei, o mângâie. „Și de cât timp vezi?”, întreabă comandanta Maria cu blândeţe, degetele ei apăsând mai tare pe ceafa subţire. „Numai din dimineaţa asta, comandanto”. Maria râde. „Pe viaţa ta, ciomârdă, știi că noi căutăm adevărul”. „Poate de ieri-seară, nu mai mult, comandanto”. „Și ai decis să păstrezi pentru tine micul secret, clică?” Durerea din ceafă e groaznică, devine greu de respirat. „Nu, nu, comandanto. M-am gândit – numai până când își revine planta oleacă”. „Ce suflet bun ești”. „Dar, comandanto, mai poate încă să trăiască, eu chiar știu cum s-o îngrijesc”. „Frumos, emoţionant”. Maria își șterge o lacrimă de bufon. „Acum smulge buruiana din rădăcină”.

Într-un fel, știa că așa se va-ntâmpla. Din clipa în care o văzuse pe Maria trecând printre stânci și apropiindu-se, a știut că fie ea, fie buruiana n-avea scape cu viaţă din întâlnire. Se lasă în genunchi și imploră. Pentru prima oară în viaţă, imploră. Nu pentru sufletul ei, ci pentru al buruienii. Imploră până la lacrimi. Încasează un șfichi leneș pe ceafă, încă unul pe tâmplă, deasupra urechii. N-are sens să se opună. Buruiana e smulsă cu ușurinţă, ca și cum nici n-ar fi avut rădăcini. Frunzuliţele sunt în palmele ei. Aproape negre. Cum e posibil ca buruiana să fi fost atât de mică?

Cu două degete, Maria o ia din mâinile Verei și o azvârle peste umăr, în prăpastie. Vera vede. E cel puţin o săptămână de când vede. Lumina s-a întors, culorile, priveliștile. Nu îndrăznește să creadă, nu îndrăznește să se bucure. Priveliștea micului smoc care zboară spre mare, în prăpastie, o îngrozește. Acum e rândul ei.

„Mâine-dimineaţă te întorci să lucrezi la stânci”.

„Da, comandante?”

„Mulţumește-le lui Dumnezeu și tovarășului Tito că nu ești pe fundul mării”.

„Mulţumesc, comandante”.

Vera a mers în urma comandante! la birourile

lagărului. Timp de câteva ore, a rămas lângă biroul Măriei. Nimeni nu s-a apropiat, nu i-a vorbit. Pe urmă, o gardiancă i-a ordonat să plece. N-a fost pedepsită, n-a fost biciuită. A doua zi dimineaţa, s-a alăturat din nou femeilor care rostogolesc stâncile până în vârful muntelui și înapoi. Vorbele lor, zgomotul, plânsetele și ţipetele, chiar și râsetele ici și colo i-au părut aproape la fel de grele ca rostogolitul stâncilor. Într-o dimineaţă, pe insulă a sosit vaporul Fonat, cu zeci de femei aduse pentru reeducare. O gardiancă-șefă a anunţat, prin megafon, numele femeilor care și-au încheiat perioada de detenţie și urmează să plece spre libertate. Pe neașteptate, a fost strigat și numele ei. Nu i-a venit să creadă; a rămas în picioare, nemișcată. Și-a auzit numele încă o dată. Cineva a bătut-o pe spate și i-a strigat să se ducă repede la birou. Nu i-a explicat nimeni de ce au hotărât s-o elibereze. Nu recunoscuse niciun delict, nu exprimase căinţă. Nu le dăduse pe mână pe nimeni. Nu trădase, și cu toate astea s-a hotărât să fie eliberată.

A primit hainele și o parte dintre obiectele care-i fuseseră luate când sosise pe insulă în urmă cu doi ani și zece luni. A primit și treizeci și patru de scrisori trimise de Nina, care nu-i fuseseră înmânate. Și două de la sora ei, Mira, erau acolo. A aflat din ele că un ofiţer al Securităţii, care-l cunoscuse și-l simpatizase pe Milos, a avut grijă ca Nina să fie trimisă la Mira în ziua în care Vera a fost arestată. Că veni vorba, atunci când a fost ea eliberată, comandanta Maria nu mai era în lagăr. La câteva săptămâni după întâlnirea lor în vârful muntelui, Maria a fost transferată la alt lagăr, în altă funcţie. Se zvonea că până și Securitatea a avut rezerve faţă de pornirile ei asasine. „La urma urmei”, i-a spus Verei la treizeci de ani după aceea un locuitor din kibbutz, originar din Iugoslavia, „lagărele de pe Goli Otok erau destinate reeducării, nu exterminării”. Dar, chiar și după treizeci de ani, Vera era încredinţată că, acolo, ceva din ea fusese ucis.

Noapte. Aproape ora două după miezul nopţii. Furtună cu tunete și fulgere, ca în Ziua de Apoi. Am vorbit,

o, cât am stat de vorbă, cât am întrebat și cât am răspuns, câte am spus, niciodată în viaţa noastră n-am vorbit așa, în toate felurile și combinaţiile, până când somnul ne-a secerat pe toţi – sau așa am crezut, fiindcă deodată o aud pe Vera șoptind, pesemne ca să nu ne trezească pe Rafael și pe mine:

„Încă nu mi-ai povestit cum a fost la mătușă-ta Mira”.

„Poate că n-ai vrut tu să auzi?”

Simt cum picioarele Verei încep să întindă pătura. Rafi se întoarce de pe o parte pe alta, iese cumva și pune în funcţiune camera de luat vederi.

„Ce filmezi?” se supără Vera.

„Pentru orice eventualitate”.

„Lasă-l să filmeze, mamă”.

„Dacă pe tine nu te deranjează…”

Nina îi face semn lui Rafi că îi dă voie.

Rafi mârâie, arătând că e atât de întuneric, încât oricum nu poate decât să înregistreze vocile. Mă necăjesc: nu m-am încăpăţânat să aduc reflectorul, care ne-ar fi dat aici o lumină strălucitoare. Nimic nu e cum trebuie.

„Un moment”, mă alătur eu lui Rafi. „Dacă-i așa, atunci eu scriu”.

„Pe întuneric?”, se miră Nina.

„Ce-o ieși o ieși”.

„Scrieţi, filmaţi”, bombăne Vera. „N-am putere să mă cert cu voi”.

„Lasă-i, *majko,* nu asta e important acum”.

Vera a ajuns la Belgrad dimineaţa devreme și s-a dus imediat la soră-sa. A bătut la ușă. Era șapte și jumătate. Mira a deschis, a lăsat să-i scape un ţipăt și i-a căzut de gât. Vera a povestit că, peste umărul soră-sii, a văzut-o pe Nina pe un taburet, bând un pahar cu lapte și uitându-se în gol. Nina avea pe atunci nouă ani și jumătate. După spusele Verei, ea i-a aruncat o privire rece, pe deplin matură, și a spus, nimănui în mod special: „A venit Vera. Cum arăţi!”. Vera a vrut să-i explice că munca la cariera de piatră i-a umflat foarte mult mușchii, dându-i o înfăţișare deformată, dar ceva în căutarea Ninei a făcut-o să

încremenească, mută.

Nina ţine minte întâlnirea lor în cu totul alt fel. Își amintește că, atunci când și-a văzut mama în ușă, a sărit de pe taburet și a strigat: „Mama, *majkol",* a alergat la ea, s-au îmbrăţișat și au plâns de bucurie. Vera s-a încăpăţânat: Nina nu s-a ridicat și n-a venit către ea și, desigur, n-a îmbrăţișat-o. Iar ea, Vera, n-a îndrăznit, din nu se știe ce cauză, să se apropie și s-o îmbrăţișeze. Nina a terminat de băut laptele și a plecat la școală. După-amiaza, s-a întors, și-a făcut lecţiile și a ieșit să se joace în curte. Și aici, povestea Ninei e cu totul alta: nu s-a dus la școală, ci și-a petrecut toată ziua aceea cu Vera. S-au dus împreună la un film – nu ţine minte la care –, pe urmă la cafenea, unde „au stat ceasuri întregi de vorbă" și din când în când au cântat cântece din copilăria Ninei. De-a lungul acestei prime zile, aproape că nici nu l-au pomenit pe Milos, a spus Nina, cu uimire, iar Vera a confirmat. Au convenit amândouă asupra încă unui lucru: sora Verei, Mira, n-a crezut niciun cuvânt din ce-a povestit Vera despre Goli Otok. I-a spus Verei că, dacă nu-și ţine gura, ea și bărbatu-său o să fie nevoiţi s-o gonească din casă.

Rafi înregistra, eu scriam.

Povestea s-a bifurcat din nou în privinţa nopţii: Nina a spus că au dormit într-un singur pat, una cu picioarele în dreptul capului celeilalte, și că nu se puteau abţine să vorbească, să râdă și să plângă, până când cumnatul Verei, Dragan, a apărut în chiloţi și le-a strigat să tacă, iar atunci le-a lovit un râs isteric. Vera își amintea o cu totul altă poveste: orele treceau și ele zăceau treze în pat, într-o tăcere îngrozitoare. Vera nu putea suporta această liniște. A întrebat-o: „Ești o elevă bună?" Nina n-a răspuns. Vera a întrebat-o: „Cât fac patru ori patru?", Nina s-a prefăcut că doarme. Vera a repetat întrebarea. Nina i-a răspuns: „Șaisprezece". „Bine. Cât fac cinci ori șapte?" Nina i-a răspuns. Așa au trecut prin toată tabla înmulţirii. Nina ţinea minte „ceva cu tabla înmulţirii", dar era sigură că Vera a examinat-o pe tema asta când se aflau la cafenea.

În continuare, cursurile amintirilor s-au contopit.

Erau în patul îngust, mătușa și unchiul adormiseră, iar Vera a șoptit: „Vrei să mă întrebi ceva, Nina?” Copila i-a spus că nu. Vera își amintește că glasul ei era rece și străin. A simţit cum gerul o învăluie pe fetiţa care fusese Nina.

Vera a insistat: „E ceva ce vrei să mă întrebi?”. Nina i-a spus: „De ce tu și cu tata m-aţi părăsit amândoi în aceeași zi?”. „Fiindcă poliţia ne-a aruncat în închisoare”, i-a răspuns Vera. Nina a întrebat-o cu glas tremurător: „Pe cine iubeaţi mai mult decât pe mine, de m-aţi lăsat singură?” „Poliţia ne-a aruncat în închisoare”, a repetat Vera. „Și n-aţi putut să vă eliberaţi?” „Nu”, a spus Vera și, într-un anumit sens, era adevărat, dar acesta a fost, totodată începutul minciunii care a crescut și s-a ramificat până ce ne-a sugrumat pe toţi.

Acum, după o lungă tăcere, Vera o întreabă: „A fost rău acolo, Nina, la mătușa Mira și la soţul ei?”

„Da, se poate spune și așa”.

„Ce aveai, fetiţă?”

Și eu – noi – auzim povestea pentru prima oară: mătușa și unchiul nu aveau copii, iar ea nu era fetiţa pe care o voiau ei. O pocneau pentru orice prostie, o închideau ceasuri întregi în beci, nu-i dădeau voie să mănânce cu ei la aceeași masă, o așezau pe un taburet la o parte. Ea fugea de acasă și „flecărea”, așa s-a exprimat, cu soldaţi sârbi dintr-o tabără militară de lângă casă. Vera înjură: „Mira și unchiu-tău Dragan, măcar că sunt în mormânt, încă nu mă iartă că am făcut copil cu un sârb”.

Și mai iese la iveală – surprizele nu contenesc – că, în anii în care a locuit în casa unchiului și a mătușii, a intrat într-adevăr într-o bandă de hoţi adolescenţi, toţi sârbi. Era mică, subţire, iute și, pe cât se pare, indiferentă faţă de pericole. Intra în case prin ferestruici și le deschidea ușa băieţilor. N-a fost prinsă niciodată. Despre alte lucruri păţite cu ei – n-a povestit. Iar noi n-am întrebat.

Ploaia încetează să fie un fenomen meteorologic. Are o voinţă fermă. Are un scop. Prin toate găurile din acoperiș se revarsă cascade. Ne înghesuim în spaţiul dintre șuvoaie.

Din când în când, un tunet răsună ca un tren cu multe vagoane și cutremură toată baraca.

„Dar e ceva ce, până azi, nu înţeleg întru totul…”, spune Nina.

„Ce anume? întreabă”.

„Mi-ai povestit atât de multe despre Goli și celelalte lagăre, și despre insula femeilor, cea pe care ai fost, Sveti Grgur…”

„Bine-ar fi fost dac-aș fi tăcut, dar nu puteam. Explodam pe dinăuntru”.

„Dar știi la ce m-am gândit?”

„Când?”

„Așa, uneori”.

„La ce te-ai gândit?”

„Că e ceva ce n-ai povestit niciodată”.

„Ceva ce n-am povestit? Dar ţi-am spus totul, fetiţă. Am spus prea multe”.

„De pildă, n-ai povestit niciodată cum ai ajuns aici, de fapt. Ce-ai avut înainte să…”

„Ţi-am spus. Am venit cu Fonat, au deschis o poartă mare jos și am fost vărsaţi toţi ca niște pești morţi în mare”.

„Dar ce-a fost înainte de asta, *majko?* înainte de Goli, înainte de Fonat?”

„Ce vrei să spui? A fost viaţa noastră obișnuită, bună, până când într-o zi…”

„Dar când te-au luat la Securitate, te-au interogat, nu? Te-au învinuit de ceva? A fost un proces?”

„Interogatorii au fost. Proces nu”.

„Te-au lăsat să spui ceva?”

„Cum adică «să spun»?”

„Să explici, să te aperi? Ai avut un avocat?”

„Un avocat? Ai înnebunit, fetiţo? Cincizeci de mii de oameni au aruncat ei ca pe câini, fără vreo judecată, în toate lagărele lui Tito. Numai aici, în lagărele de pe Goli, au murit poate cinci mii de oameni. Au fost omorâţi ori și-au pus singuri capăt zilelor. Și tu vorbești de «avocat»?”

„Povestește-mi de la început. Totul”.

Vera oftează, își înalţă statura scundă. Sunt încă sub pătură, lipite, aproape obraz în obraz, și încă nu se privesc. Rafi înregistrează. „Ce-i de povestit? Asta era dimineaţa, după ce taică-tău, știi tu, s-a spânzurat. Au venit să mă ia la interogatoriu, un tip cu o haină de piele. Încă din casă, a început să mă interogheze, a spus că se știe totul despre noi. Că tatăl tău și cu mine suntem admiratori ai lui Stalin și dușmani ai poporului iugoslav. Și ce legături aveţi cu NKVD[5]? Și cine vă vizitează dintre prietenii voștri din Rusia? Și ascultaţi Moscova?

Ascultaţi Budapesta? Au întrebat chiar de ce ţi-am pus un nume rusesc, tot felul de prostii. Apoi m-a luat cu o mașină neagră la Spitalul Militar, și acolo, ei, acolo a mers ca întotdeauna”.

„Ce a mers? Vreau să știu”.

„Așa mergeau treburile astea atunci. Nu că i-ar fi interesat adevărul. Au vrut numai să le dau o semnătură că recunosc că tatăl tău a fost dușman al poporului, eu n-am consimţit, și asta-i – înainte marș la Goli”.

„Dar cine erau? îi mai ţii minte? Mutrele lor?”

„Hei”, îi șoptesc eu Ninei în gând, „nu asta-i întrebarea pe care trebuie s-o pui! Pe cine mai interesează azi cine erau?”

Vera e uimită. „Cine erau? Ce-i asta?... Erau trei colonei. Unul dintre ei, ţin minte, cu o chelie așa, rotundă, avea, n-ai să crezi, o faţă simpatică de om. A vorbit cu mine frumos”.

„Și... Un moment, ce voiam?... Ai încercat vreodată să afli unde e acum?”

„Ferească Dumnezeu, Nina! Nu vreau să le văd nici umbra! Nici dacă ar fi ultimii oameni de pe lume, nu vorbesc cu ei!”

„Vezi, eu sunt opusul tău. Eu i-aș căuta, i-aș găsi și

---

5 Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne - numele Ministerului de Interne al Uniunii Sovietice, între 1934-1946. în această perioadă, NKVD a susținut atât activități obișnuite de ordine publică, dar a avut și rol de poliție secretă. Este cunoscut pentru rolul în represiunea politică și în realizarea Marii Epurări sub Stalin (n.r.).

sub pământ și m-aș duce și… și…”

„Ei, și ce? I-ai împușca? Ce?”

„Nu, dar le-aș arunca asta în faţă”.

La fereastră, un fulger cu trei sau patru ramificaţii spintecă violent cerul.

„Asta ce, Nina?”

„Pe mine”.

Liniște. Vera gâfâie.

„Cum adică pe tine, Nina?”

„Și pe Ghili”, spune Nina, „și tot ce i s-a întâmplat ei din cauza mea.

Chiar a spus asta, Rafi a înregistrat.

„Dușmani ai poporului!” Vera se bate cu furie pe coapsă. „Eu să le semnez că am fost spioni ai lui Stalin? Că am vrut să-l omorâm pe Tito? Mincinoși!” Pe perete, deasupra capului lui Rafi, e gravată o inscripţie: „CON TITO”. Vera o arată cu bărbia, rânjește: „«Cu Tito vom construi socialismul!» în curul meu!”

„Și nu le-ai semnat…”, murmură Nina părând, brusc, istovită.

„Cum pot să semnez ceva ce nu e adevărat?”

„Semnează-le odată”, șoptesc eu din nou în gând, și să mergem cu toţii acasă, să tragem obloanele și să ţinem doliu după Milos, după noi, și împreună, încet-încet, să reparăm ce se mai poate repara.

Nina iese de sub pătură. Vera se învelește și mai mult. Nina se ghemuiește lângă ea, îi ia mâna într-a ei. „Dar tata era deja mort…” Vocea îi e iar subţire și slabă. „Și dacă, să presupunem, ai fi încercat, să presupunem… să le propui… poate că ei ar fi… nu, ăsta-i un gând prostesc”. Zâmbește moale. Chiar sub ochii noștri, dă înapoi, se transformă într-o schiţă ștearsă.

„Dar câteodată, mamă, mă gândesc…”

„La ce te gândești, Nina? Spune, nu ţine în tine!”

„De ce te superi așa, mamă?” Glasul îi e gol.

„Nu mă supăr, Nina. Doar că-mi plesnește capul de la vorbăria asta. Parcă aș fi interogată iar”.

Nina stă pe pardoseala rece, mângâie absentă pătura

care acoperă trupul mititel al Verei. „Nu te interoghează nimeni… De ce te-am interoga? în general, cine are dreptul să te interogheze?… Nimeni n-a trecut prin ce-ai trecut tu”.

„Nu, Nina, tu nu-nţeiegi, din contra! Interoghează, întreabă orice. Asta e bine. Eu trebuie să vorbesc”.

„Dar înţelege că eu nu te interoghez. Încerc numai să fac ceva… Să înţeleg, să corectez puţin retroactiv”.

„Nu se poate corecta retroactiv. Asta știi deja și singură”.

Eu și Nina ne privim.

„Ce a fost a fost”, murmură Vera, „și cu asta trăim”.

„Dar să presupunem, mamă, eu întreb numai, totuși, dacă, de pildă, ei ar fi…”

„La ce te-ai gândit, Nina? Spune de-a dreptul”.

„Nu, mă gândeam numai, dacă ei ar fi propus…”

„Ce, dacă mi-ar fi propus ce?” Vera strigă cu amărăciune și se bate cu pumnii pe coapse. „Ce puteam să le dau ca să nu-l trădez pe tatăl tău? Ca să nu-i las să-l murdărească și ca să le dovedesc că spun adevărul? în general, ce aveam eu să le ofer?”

Liniște. Vera și Nina se privesc cu ochi obosiţi, îngroziţi.

Abia ghicit, le simt târâte spre un punct orb, întunecat, pe care numai ele îl pot vedea una în ochii celeilalte.

„Aah”, lasă Nina să-i scape un sunet ciudat, ușor ca o pană, de parcă undeva înăuntrul ei, cu o moliciune indescriptibilă, ceva a făcut clic.

„Capul”, murmură Vera și-și apasă mâinile pe tâmple.

Nina închide ochii, lasă capul pe spate. Pleoapele subţiri freamătă cu repeziciune înspăimântătoare. E ca și cum, într-o clipită, s-ar fi cufundat într-un somn adânc și plin de vise și, în somnul ei, cineva ar mângâia-o încet cu palma pe frunte.

Apoi, Nina deschide ochii. „Nu, eu trebuie să ies de-aici”.

„Plouă îngrozitor”, spune Rafi. „Vin cu tine”.

„Nu-nu, nimeni nu vine cu mine! Trebuie să fiu singură. Să respir. Trebuie neapărat să respir. Un singur lucru spune-mi”, adaugă și se ridică, se foiește fără ţintă prin baracă, și nu pot să nu mă gândesc cum i-am urat să devină găină decapitată. Cum am putut să fiu atât de crudă?

„Spune, mamă”, aproape strigă Nina, „nu era posibil, cel puţin, să le ceri să-mi dea voie să vin cu tine?”

„Unde?”

„Aici. Pe Goli”.

„Să te cer Securităţii și pe tine? Ai înnebunit? Niciodată n-a fost vreun copil pe insulă, niciodată! Și nici eu, pentru nimic în lume, nu te-aș fi luat în iadul ăsta!”

„Dar așa n-am fi fost despărţite”, spune Nina și merge spre ieșire.

„Ce?”

„Așa n-am fi fost niciodată despărţite”.

„Cum nu?”

„Fiindcă am fi fost împreună, aici”.

„Dar ce-ţi veni că ei ar fi fost de acord… Asta nu se putea, Nina, nu, asta nu… Nu erau luaţi copii pe Goli”.

„Știu. Am citit toate cărţile despre Goli”.

„Nici nu vreau să-mi imaginez că ai fi… Nu… E lucrul cel mai groaznic pentru mine. E mai groaznic decât faptul că eu însămi am fost aici”. O privește pe Nina cu teroare în ochi: „încă o dată sunt silită să te întreb, și răspunde-mi cu inima deschisă, Nina, nu ca să faci cuiva în ciudă: atât de rău ţi-a fost la sora mea și la soţul ei, că ai fi vrut să vii în infernul acela?”

„Tu chiar nu înţelegi, chiar nu”.

„Știu cum s-au purtat cu tine, dar…”

„N-are nicio legătură cu ei”.

„Nu?”

„Tot timpul, fiecare clipă în care n-ai fost cu mine, eu am vrut să fiu cu tine”.

„Nici dacă m-ar fi omorât, Nina, nu le-aș fi cerut…

„Aș fi coborât cu tine și în infern”, îi șoptește Nina din pragul barăcii, „numai ca să fiu cu tine, toată ziua și

toată noaptea”. Dibuie cu mâna după ușa care atârnă de-o singură balama. „Numai la asta mă gândeam, să fiu cu tine, să fiu cu tine”.

Vera își lasă capul în jos. Toate astea sunt mai presus de puterile ei.

„Vă rog, nu veniţi după mine”, spune Nina și iese.

Odată cu ea, parcă iese și aerul din încăpere.

Ce atmosferă sufocantă!

Ploaia și vânturile se dezlănţuie de parcă le-ar fi fost trimisă pradă nouă.

„Ea nu vrea să știe”, spune Vera pentru sine, „ea nu vrea să știe”.

„Eu ies”.

„Tată, nu. Te rog. Las-o să fie singură”.

„E în stare să-și facă rău”, mormăie Vera.

Rafi și cu mine ne așezăm pe pardoseala de beton udă, fiecare în alt colţ. Simt că-mi ies din minţi de grija ei.

Deodată, Vera vorbește: „L-au îngropat sub un număr într-un cimitir lângă Belgrad și, după ce m-am întors de pe Goli, i-am scris scrisori lui Tito să mă lase să-mi îngrop soţul. Poate douăzeci de scrisori am scris, și până la urmă Tito i-a spus lui Mosa Pijade, ajutorul lui evreu, cine e femeia asta care nu se teme de Tito? Daţi-i soţul ei, dar să-l îngroape singură”.

De fiecare dată când un tunet sau o rafală de ploaie face baraca să se cutremure, pe faţa lui Rafi apare o strâmbătură de durere. Nu mai înregistrează. Îi fac semn să continue. Sunt aici glasuri care o să-mi fie de folos ca *voice over,* și e, mai ales, povestea Verei.

„Am mers cu socrul și soacra mea, părinţii lui Milos. Au venit din satul lor cu un cal, o căruţă și un sicriu pe care-l pregătise. Soacra mea a brodat un covor subţire de lână, frumos, cu multe culori. Am mers la cimitirul anonimilor. Am căutat până l-am găsit, numărul 3754, am dat la o parte piatra de deasupra cu un târnăcop, și imediat l-am cunoscut după dinţi și după maxilar, totdeauna părea că zâmbește. Verigheta nu mai era acolo”. Vorbirea ei e sacadată, niciun cuvânt nu se atinge de altul.

„Erau acolo oase și multe frunze și noroi. Am curăţat totul de pe el, l-am pus într-un cearșaf, l-am adus la căruţă și l-am pus în sicriu pe covoraș, apoi am mers în sat. N-am schimbat o vorbă tot drumul. După poate o oră de mers, soacra mea întreabă: «Din ce ești tu, Vera, din fier sau din piatră?», și eu în sinea mea m-am gândit, din dragoste pentru Milos. N-am spus nimic, și mai multe n-am vorbit până am ajuns și l-am pus în pământ din satul lui. Trebuia neapărat să fac asta. Nu-l puteam părăsi sub un număr. Știam că nimeni n-o să facă asta în afară de mine. Și așa are Milos mormânt cu nume, pe care Nina poate să-l viziteze, și Ghili, dacă o să vrea, și băieţelul sau fetiţa lui Ghili, care poate vor exista cândva. Eu trebuia neapărat să fac asta pentru ca toţi pe lume să știe că a fost un asemenea Milos, a fost unul, un om slab și bolnav și nu foarte puternic la trup, dar un erou și un idealist în sufletul lui, omul cel mai curat și mai profund, prietenul și iubitul meu...”

Când n-am mai putut rezista și ne-am pregătit să ieșim s-o căutăm, ea s-a întors, Nina. S-a prăvălit înăuntru udă, îngheţată. Cu greu se ţinea pe picioare. Ne-am grăbit spre ea, am înfașurat-o în pătură, i-am frecat la șase mâini spatele, pieptul și gâtul, pântecul și picioarele. Fiecare i-a dat câte ceva de la el – șosete uscate, o bluză, un fular. Stătea între noi cu ochii închiși, tremurândă, aproape prăbușindu-se iar și iar. I-am încălzit mâinile suflând pe ele aer cald, pe degetele ei lungi și subţiri. I-am masat ceafa și umerii, iar Rafi a frământat-o cu o putere fabuloasă. O durea, dar n-a spus un cuvânt. Rafi înăbușea un plânsei mut.

Încet-încet, s-a dezgheţat în mâinile noastre, a deschis ochii.

„Plângi”, i-a spus ea încet lui Rafi. „Plângi. Ai de ce”.

Scriu asta la opt ani după noaptea aceea. Încerc să-mi imaginez ce s-a întâmplat cu ea cât a fost singură afară. O văd umblând repede, apoi alergând, urcând și coborând pe potecile lagărului părăsit, intrând în barăci, alergând la ţărm, atingând apa neagră și întorcându-se pe câmpul cu

stânci. Își știe aici drumul, poate mai bine decât în toate orașele și casele în care a locuit și pe care le-a părăsit sau din care a fugit. Aici e casa ei, e limpede. O casă din infern, dar spre care au fost trimise ani de-a rândul dorurile, rugăminţile și insultele ei. Aici i-a fost investit sufletul. Aici, cred eu, era Nina când nu era.

Obosește. Umblă prin furtună indiferentă la ploaie. E doborâtă de pietre și se ridică. Mormăie iar și iar cuvintele Verei. „Ce puteam să le dau ca să nu-l trădez pe tatăl tău?” „Pe mine”, se sufocă Nina. „Pe mine m-a dat ca să nu-l trădeze pe tata”. De fiecare dată, gândul o cutremură ca un curent electric. O durere insuportabilă îi izbucnește în toate mădularele, până la extremităţile trupului. Aleargă din nou, nu se poate opri. Bineînţeles, Vera s-a dat și pe ea însăși. Aproape trei ani de muncă silnică și chinuri. „Dar pe mine m-a sacrificat”, mormăie Nina, gustă cuvântul, și mă aflu în același loc cu ea. Deodată, suntem împreună acolo, afară, amândouă suntem purtate de furtună ca două frunze, fetiţe părăsite al căror sânge amar nu se coagulează vreodată. „Putea să aleagă”, strigă Nina în vânt. „Ei au lăsat-o să aleagă, și ea a ales, și-a ales dragostea, și eu știam, toţi anii am simţit, pe sub piele știam. Nu sunt nebună, știam”.

Mi-o închipui oprindu-se deodată din alergare, privind în jur uimită, ca un fat care pătrunde într-o lume, alta decât cea în care trebuia.

Pentru o clipă, insula reînvie. Ca și cum ar fi fost aprinse niște proiectoare uriașe, răcnind, și totul ar fi fost inundat de lumină. Femei în uniformă de deţinut aleargă, strigă. Ţipă de durere la interogatorii. Uneori și râd. Uneori, chiar glumesc cu gardiencele. Ordine strigate, megafoane, biciuiri cu cravașa și coruri de femei care cântă în slava lui Tito.

Când Vera se întoarce în baracă după interogatoriu, Nina îi îngrijește rănile. Când gardiencele o silesc pe Vera să stea toată noaptea lângă *kibla,* găleata în care își fac nevoile, Nina stă lângă ea. Când Vera despică trunchiuri de copac aduse pe insulă, pentru foc și pentru construcţii,

Nina aleargă să-i aducă untură de capră ca să ungă toporul. Cu ce mai rămâne, își ung pe furiș buzele, crăpate din cauza frigului uscat.

„Dacă aș fi fost mai tânără cu treizeci de ani”, a spus Nina după ce am terminat de frământat, masat și dezgheţat, „aș fi rămas însărcinată din cauza acestei ploi”.

Am râs cu prudenţă. N-am înţeles până la capăt. Dinintoate lucrurile de pe lume, tocmai asta a ales să ne spună „Ea mă privește, zâmbește. „Mi-e foame. Mor de foame l-am dat ultimul măr și câteva boabe de orez. Vera a < aut ut in geanta ei și-a scos de-acolo sandviciuri pentru toţi. I >n—” știe când le-a pregătit și cum a știut să le păstie/i” – „momentul ăsta. Le-am înfulecat. Am râs de noi șl ti» hWHIW noastră. Nina a râs și ea. Ochii îi străluceau. (e I a»—i 1 –

afară? N-am reușit să înţeleg. E un alt om, am simţit. Ceva s-a schimbat în ea, s-a eliberat dintr-odată.

Fiindcă totul în ea era deodată dezvelit, despuiat, puternic. Ochii îi străluceau. N-am găsit pe faţa ei nici mânie, nici răzbunare. Am căutat. Nici resentiment și nici jignire. O ușurare mare, o limpezire.

„Oi”, a spus cu gura plină de mozzarella și de roșii, „ce sandvici minunat”.

„Să-ţi fie de bine”, a spus Vera. „Poţi să-l iei și pe-al meu”.

Vântul s-a potolit. Și ploaia a încetat. De câteva clipe, e liniște afară. Am senzaţia că furtuna s-a domolit. Nina stătea într-un colţ aproape uscat al barăcii, acoperită cât se poate de bine cu pătura, sătulă și încălzită. I-a zâmbit lui Rafi: „Ce noapte…”

El s-a apropiat și a îngenuncheat lângă ea. Au stat de vorbă în liniște. Ea a râs. El a tras-o într-o îmbrăţișare. Adevărul e că-i puţin enervant cum, deodată, după toată noaptea asta, dumnealor au secrete. Mâna ei a desenat ceva pe genunchiul lui. Palma lui mare i-a mângâiat capul cu delicateţe.

„Vino, Ghiluș”, a spus Vera, ambalând șerveţelele de hârtie și îndesându-le în geantă, „să ne învârtim puţin. Mai

sunt aici locuri pe care nu le-am vizitat”. Eu m-am încăpăţânat: „Dar de ce să nu mergem toţi? Mă gândeam c-o să urcăm împreună pe vârful muntelui...” Vera m-a pironit cu privirea: „Ghili, scumpo, trebuie să ţi se explice fiecare lucru?” Și abia atunci am înţeles, idioata de mine.

I-am lăsat în baracă și am mers pe ţărm. Am stat faţă în faţă cu marea. Era întuneric, dar luna lumina printre nori. Am traversat câmpul cu stânci. În întuneric, prezenţa lor era și mai înfricoșătoare. Ne-am oprit în locul de unde porneau trei drumuri: spre lagărul bărbaţilor, spre cariera de piatră, spre munte. Am întrebat-o pe Vera dacă o să accepte să urce cu mine la stânca din vârful muntelui. Ea a râs: „La nouăzeci de ani, sigur c-o să suie dumneaei pe munte!”

Dar i-a fost greu. Și din cauza drumului, și pentru că, în ea, ceva slăbise. Am luminat drumul cu lanterna de la Crucea Roșie. Am ocolit băltoaca mare și am găsit poteca. Era îngustă și mai povârnită decât îmi închipuisem. În locurile unde era posibil, am mers *engagé,* braţ la braţ, uneori de-a dreptul îmbrăţișate. În locurile mai înguste, ea mergea înaintea mea, iar eu îi mângâiam tot timpul spatele și ceafa. Am încercat să fiu cât de blândă am putut. O dată la câţiva pași, ne opream și așteptam ca respiraţia să i se liniștească. De două ori, i-am propus să coborâm înapoi, dar a refuzat.

Ţinea minte tot ce i se întâmplase pe drumul ăsta cu cincizeci și patru de ani în urmă. Mi-a spus că pe-aici poate să meargă cu ochii închiși, și nu numai din cauza orbirii de atunci. La un moment dat, și-a regăsit puterea și pur și simplu m-a tras după ea, femeia de nouăzeci de ani. Trupul ei mititel ne-a purtat de-a dreptul înainte. Trupul și toate prin câte trecuse.

Și, deodată, am ajuns în vârful muntelui și am răsuflat ușurate, exact așa cum spusese ea. Ne învăluia un întuneric răcoros. Auzeam marea de jos. Vera mi-a șoptit că nu fusese niciodată aici noaptea.

A devenit foarte tăcută, cu pumnul strâns în dreptul gurii. Se ţinea cu putere de mine și mi-a arătat locul în

care a stat aproape două luni. Cu degetul, mi-a desenat cerculeţul în care era răsadul. Mi-am pus picioarele în afara lui, într-unul dintre locurile unde stătuse ea când îi făcuse umbră. N-a fost simplu să mă pun în locul tălpilor ei mici.

Jos, marea se izbea de stânci. Vera stătea pe o piatră mare, cioplită. Din nou, părea foarte bătrână. I-am spus că n-o să vorbim acum, că vreau să rămân așa până când o să răsară soarele, și chiar și după.

Am stat așa o oră. Poate mai mult. Mi-a trecut prin minte, încet-încet, ca într-o rugăciune, povestea despre bunica mea și despre răsad. De fiecare dată când deschideam ochii, o vedeam uitându-se la mine cu privirea neclintită și intensă, ca și când mi-ar fi transmis ceva, prin. unde.

Pe urmă i-am auzit pe Nina și pe taică-meu chemându-ne de jos. I-am strigat în vârful muntelui. Au urcat, gâfâind, dar și întru câtva radioși, și s-au așezat pe stâncă lângă Vera. Nina se rezema de Rafi. Avea pe spate rucsacul cu rolele înregistrate, iar asta, am observat, îl făcea să simtă bucurie și chiar mândrie.

Nici cât timp au urcat și când au ajuns, nu mi-am părăsit garda din vârful promontoriului. Am simţit că Vera e mulţumită de lucrul ăsta. O dată, s-a ridicat și mi-a corectat poziţia: „Aici stăteam în general după-amiaza”, mi-a explicat. Nina a întrebat: „Ce-i asta? Ce faceţi?”. Vera a spus: „Aveam aici o buruiană mică de care mă îngrijeam, o să vorbim jos despre asta”. Nina, cu zâmbet silit, a remarcat: „Văd că sunt povești pe care încă nu le-am auzit”. Am simţit din nou remușcare, ca de fiecare dată când Nina se împiedică de-o sârmă ghimpată nevăzută.

Cerul se însenina treptat, iar Rafi a început din nou să filmeze. Nina s-a ridicat și s-a învârtit pe loc, s-a apropiat de marginea promontoriului și s-a uitat în jos, la mare, s-a dat înapoi și iar a aruncat o privire. A spus abisului: „Nu cred c-am fost vreodată atât de bucuroasă”.

Apoi m-a privit: „Ghili-Ghili, ce bine c-ai venit să fii aici cu mine, Ghili”.

Am răspuns: „Da, mă bucur c-am venit”.

Și ea a zis: „Aici e, totuși, casa mea, întru câtva”. Vera a dat din cap în semn de dezaprobare și a propus să coborâm de pe munte. „O să vorbim jos despre tot”, a spus. „Eu vreau deja să fiu jos”, dar Nina parcă n-ar fi auzit-o.

„Vreau să vă filmez”, a spus Nina. S-a apropiat, a luat camera Sony de la Rafael, lăsându-l surprins, și a râs: „Lasă-mă să simt că e și filmul meu”. A întrebat unde să apese, iar el i-a arătat. Am văzut neliniștea din ochii lui. Nina a întrebat ce e becul acela roșu care clipește, iar el i-a explicat că bateria aproape s-a terminat, că mai are două-trei minute, nu mai mult.

Trupul meu s-a încordat cu toată forţa. Am vrut să mă apropii de ea, dar n-am putut. N-am avut putere să mă mișc. Ea ne-a privit prin obiectivul cel mic al amicului Sony, a mers în cerc în jurul nostru și a filmat.

Umbla ușor, parcă plutea. Mi-am amintit ce povestise Vera despre dimineaţa în care au luat-o la interogatoriu, cum a văzut-o pe Nina mergând pe stradă ca și cum ar fi dansat, sărind șotronul desenat cu creta pe trotuar, deja pe jumătate șters.

Nina a îndreptat camera de luat vederi spre Vera, spre Rafi și spre mine. Ne-a cuprins pe fiecare dintre noi din cap până-n picioare, cu o încetineală stranie, ca și când ne-ar fi făcut o radiografie. Și poate că exact asta făcea.

„Vezi, Nina”, i-a vorbit ea deodată Ninei-din-viitor. „Suntem aici toţi împreună, maică-ta, și fiică-ta, Ghili, și Rafi. Ai fost și tu cu noi întreaga expediţie”.

Pe cer apăruseră fâșii subţiri de lumină, ca niște degete răsfirate. Nina le-a filmat.

Vera a repetat, hotărâtă și enervată, că ar trebui să coborâm. „Aici soarele arde îndată ce răsare. Încă cinci minute și aici o să fie foc”. În lumina care creștea, faţa ei a devenit treptat cenușie și lipsită de viaţă.

„Încă o clipă, *majko”,* a spus Nina continuând să filmeze. „Scumpul meu Rafi, iubitul meu”, a zis ea surâzând în spatele camerei de luat vederi, iar el i-a întors

un zâmbet zăpăcit. „Toată dragostea pe care ai avut-o pentru mine… Nu-i așa că știi?” „Știu ce?” „Că ăsta e darul cel mai de preţ pe care l-am primit în viaţă de la cineva”. El și-a plecat capul și a înghiţit în sec.

Părea bucuroasă, radioasă. Fericirea ei luminoasă, ameţitoare, m-a tulburat și pe mine. „Și e adevărat că tu știi?”, a continuat ea să-l întrebe. „Ce să știu?” Ea s-a oprit, a rămas aproape de marginea stâncii. „Că mai bine decât în clipa asta n-o să fie niciodată”. Rafi i-a răspuns: „Sigur că o să fie, Nina”. Și am auzit-o spunând încet, pentru sine: „Deodată, vreau timp. Mult-mult timp”.

S-a schimbat brusc la faţă. Am văzut lupta și șovăiala îngrozitoare, și ceva în mine a strigat, iar ea m-a privit de parcă m-ar fi auzit.

Cu o mișcare rapidă, a dat jos de pe umăr rucsacul cu filmele, a închis ochii, și-a întins braţul și a lăsat rucsacul și camera de luat vederi să cadă în prăpastie.

Am auzit camera farâmându-se de stânci. O clipă de liniște, apoi plescăit de valuri care se retrag. Nina s-a prăbușit dintr-odată, căzută într-un genunchi la marginea promontoriului, încremenită de ce făcuse sau ce nu făcuse; am ajuns lângă ea în aceeași clipă cu tata și, împreună, am tras-o înapoi spre noi.

Încă de când coboram muntele, speriaţi și ţinându-ne unul de altul, știam că n-o să fiu de acord ca tot ce am trăit în expediţia asta să se piardă în adâncuri. După aceea, de-a lungul anilor, de fiecare dată când mă cufundam în doliul după filmul meu pierdut, îmi spuneam: chiar dacă nu-s imagini, o să fie cuvinte.

Dar au trecut ani până când am putut să mă așez să scriu.

Și, între timp, s-au întâmplat tot felul de lucruri care mi-au umplut viaţa.

Pe cea mică am botezat-o Nina. Are cinci ani și jumătate.

Ea e fărâma mea de pământ.

A noastră.

Mulţumiri

Eva Panic-Nahir, din personalitatea căreia s-a dezvoltat personajul Verei, a fost o femeie cunoscută și admirată în Iugoslavia. S-au scris despre ea o biografie și o carte documentară, iar scriitorul Danilo Kis i-a dedicat o miniserie la televiziunea sârbă, în care ea a povestit despre ororile de pe Goli Otok. A fost prima dată când publicul larg a fost expus realităţii – trecute sub tăcere și contestate până atunci – a „gulagului lui Tito”. Eva a devenit un simbol al curajului aproape supraomenesc, un simbol al capacităţii omului de a-și păstra un chip uman în condiţiile cele mai groaznice.

În urmă cu peste douăzeci de ani, Eva mi-a dezvăluit pentru prima dată povestea vieţii ei. De atunci, ne-am mai întâlnit și mi-a povestit-o iar și iar. S-a legat o prietenie strânsă între mine și Eva, nu se putea să n-o iubești și să nu te minunezi de puterea și de omenia ei. Uneori, era greu și să nu te înflori de rigiditatea sa principială și ermetică.

Ea a vrut ca eu să-i scriu povestea, și pe cea a fiicei ei, Tiana Wages. Unul dintre darurile nepreţuite ale acestei cărţi a fost, pentru mine, întâlnirea cu Tiana, cu înţelepciunea, cu optimismul și curajul ei. Amândouă au fost atât de generoase, încât mi-au dat libertate deplină să spun povestea, dar și s-o imaginez și s-o inventez așa cum ea n-a fost niciodată.

Pentru asta – pentru libertatea imaginaţiei și a invenţiei – le mulţumesc din adâncul inimii.

Îi mulţumesc, de asemenea, scriitoarei și traducătoarei Dina Katan Ben-Zion, care m-a îndrumat în tot ce privește limbile sârbă și croată și, de asemenea, în ce privește reverberaţiile lor în ebraică – ebraica Verei –, atunci când ele se manifestă.

Le mulţumesc regizorilor de film Dan Wolman și Ari Folman. Lui Eleanor Nachmia – *script girl* și regizoare de film. Mulţumiri din adâncul inimii prietenului meu, regizorul și cercetătorul artei cinematografice Aner Preminger, pentru ajutor și pentru devotament. Mulţumiri

prietenilor mei buni și membrilor familiei mele, care au citit manuscrisul, au făcut observaţii și propuneri și au îmbunătăţit. Toţi mi-au dăruit cu generozitate din timpul și din experienţa lor. Orice greșeală care se va fi întâmplat să apară în carte, pe orice temă, îmi aparţine în întregime.

Mulţumesc cui m-a îndrumat în expediţia din regiunea arctică, celor care mi s-au alăturat în călătoria pe Goli Otok și mai cu seamă prietenului meu eminent, istoricul Hrvoje Klasic.

Familia lui Rade Panic, primul soţ al Evei, m-a găzduit cu bunăvoinţă și căldură în satul în care s-a născut acesta. La Belgrad, un grup de admiratori ai Evei – un club mic, dar foarte unit: Tania și Alexandra Kraus, Vanja Radovanovic și Palaninka Kovacevic – m-a primit cu inima deschisă și a reînviat pentru mine vremuri de altădată.

Mulţumiri frumoasei familii a Evei, lui Emily Hauser, lui Yehudit Nahir, lui Smadar Samdi Nahir, luminoasei S.S.N. O mulţumire profundă regizorului Avner Faingulernt pentru emoţionantul lui film *Eva.*

Pentru ajutorul pe care mi l-au oferit cu generozitate, le mulţumesc lui Seid Serdarevic, editorul croat al cărţilor mele, și lui Gojko Bozovic, editorul meu sârb.

Mulţumiri lui Jenny Laval pentru splendida ei carte *Violetă albă (*Editura Am oved, 1993) și Aleksandrei Licanin, care a scris o carte documentară despre ea, *Două iubiri și un război al Evei Panic-Nahir (*Editura Matica hrvatska, 2015), și m-a condus pe străzile copilăriei Evei la Cakovec.

Și, bineînţeles, mulţumiri lui dr. Van de Velde, autorul *Misterelor căsniciei,* alături de *Teoria imperecherii* a lui Prentice Mulford, în traducerea lui M. Ben-Yosef (Editura Amamit), ale căror texte au fost citate aici (și, pentru cine se miră – chiar există o asemenea carte).

Expresia feţei tuturor celor pe care i-am întâlnit în călătoria aceasta se schimba când vorbeau despre Eva. Spiritul ei cutezător și furtunos și personalitatea incapabilă de compromisuri, blândă și desăvârșită în același timp, trăiesc și se fac simţite și astăzi, la cinci ani

după moartea ei, în toţi cei care au avut șansa de-a o cunoaște.

David Grossman februarie 2019

În seria ACTUAL

au mai apărut:

Elif Shafak – *Cele patruzeci de legi ale iubirii* Rosa Ventrella – *Povestea unei familii perfecte* Graeme Simsion – *Efectul Rosie* Ash Erdogan – *Orașul în mantie purpurie* María Dueñas – *Fetele Căpitanului* Olga Tokarczuk – *Poartă-ţi plugul peste oasele morţilor* Şión – *Din pântecul balenei*

Parinoush Saniee – *Cei rămași și cei plecaţi* Michael Ondaatje – *Lumina de veghe* Olga Tokarczuk – *Călătoria oamenilor Cărţii* Tracy Chevalier – *Un singur fir* Anna Burns – *Lăptarul* Linn Ullmann – *Neliniște* David Grossman – *De mine viaţa și-a tot râs* în pregătire:

Kamila Shamsie – *Focul din casă www.polirom.ro*

Redactor: Cristina Ștefan Coperta: Radu Răileanu Tehnoredactor: Radu Căpraru

Bun de tipar: februarie 2020. Apărut: 2020

Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 – P.O. BOX 266 700506, Iași, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11; (0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: officepolirom.ro București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53 Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office. bucurestipolirom.ro crlpnnr **al start printing smart**

Contravaloarea timbrului literar se depune în contul Uniunii Scriitorilor din România

Nr. R044RNCB5101000001710001 BCR UNIREA

DAVID GROSSMAN (n. 1954) este unul dintre cei mai importanţi autori israelieni contemporani, cunoscut comentator al politicii Israelului faţă de Palestina și militant pentru recunoașterea acesteia ca stat. A studiat filosofie și teatru la Universitatea Ebraică din Ierusalim, iar după ce și-a încheiat stagiul militar obligatoriu, a lucrat la postul de radio Vocea Israelului. A publicat mai multe cărţi de ficţiune, dar și câteva volume de reportaje și interviuri. Printre romanele publicate de Grossman de-a

lungul timpului se numără *Copii în zigzag* (1994), *Cineva cu care să fugi de acasă* (2000), *Până la capătul pământului* (2008), distins în 2009 cu Premiul Albatros acordat de Fundaţia Günter Grass și în 2011 cu Premiul Médicis étranger, Căderea *din timp* (2011) și *Un cal intră într-un bar* (2014), pentru care a primit Man Booker International Prize (2017). Cărţile lui Grossman, premiate atât în Israel, cât și în străinătate, au fost traduse deja în peste 30 de limbi. David Grossman este *doctor honoris causa* al Universităţii Catolice din Leuven, Belgia, și cavaler al Ordinului Artelor și Literelor, titlu acordat de Ministerul Culturii din Franţa. La Editura Polirom au apărut: *Până la capătul pământului* (2012, 2014), Căderea *din timp* (2013), *Un cal intră într-un bar* (2015, 2018), *Cineva cu care să fugi de acasă* (2018).